

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Tahrif-i Tedrisat

*Sistem Eğitiminden
Eğitim Sistemine*

YUSUF ÇAĞLAYAN

tahrif-i tedrisat
sistem eğitiminden
eğitim sistemine

YUSUF ÇAĞLAYAN

tahrif-i tedrisat
sistem eğitiminden
eğitim sistemine

YUSUF ÇAĞLAYAN

Yayın Yönetmeni: Ekrem Altıntepe

Editör: Cihan Dinar

Tashih: Ömer Faruk Peksöz

İç Tasarım: Said Demirtaş

Kapak Tasarımı: Nesil Grafik

ISBN: 978-605-162-432-7

Yayıncı Sertifika No: 12403

Matbaa Sertifika No: 12027

Baskı Tarihi: Ocak 2015

Baskı Cilt: Pasifik Ofset Ltd. Şti.

Cihangir Mah. Güvercin Cad.
No:3/1 Baha İş Merkezi A Blok
34310 Haremliere / İstanbul
Tel: (0212) 412 17 00

Sanayi Cad., Bilge Sk., No: 2 Yenibosna
34196 Bahçelievler / İstanbul

Tel: (0212) 551 32 25 www.etkilesimyayinlari.com
Faks: (0212) 551 26 59 bilgi@etkilesimyayinlari.com

© Bu kitabın Türkiye’de yayın hakları **Nesil Basım Yayın Gıda Tic. ve San. A.Ş.**
adına **Etkileşim Yayınları**’na aittir.
İzinsiz, kısmen ya da tamamen çoğaltılıp yayınlanamaz.

tahrif-i tedrisat
sistem eğitiminden
eğitim sistemine

YUSUF ÇAĞLAYAN

YUSUF ÇAĞLAYAN

Emekli Hakim Binbaşı Yusuf Çağlayan, 1957'de Kırıkkale'nin Bahşılı ilçesinde dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Kırıkkale'de bitiren Çağlayan, 1979'da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 1980'de Fatsa hakimliğine atandı. Yedek subay olarak vatani görevini bitirmesini müteakip, 1983'te Bayburt hakimliğine atandı. Aynı yıl içinde askerî hakimliğe geçiş yaptı. Gaziantep 5. Zırhlı Tugay, Erzincan 3. Ordu mahkemelerinde askerî hakim olarak görev yaptıktan sonra, Gelibolu 2. Kolordu Savcılığına getirildi ve altı yıl bu görevde bulundu. 1997'de Kuzey Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığı Askerî Mahkemesine hakim olarak atanan Çağlayan, aynı yıl Binbaşılığa terfi ederek birinci sınıf hakimliğe ayrıldı.

28 Şubat sürecinde sakıncalı statüye ayrılan Çağlayan, 1998 yılı Aralık Şura'sında TSK'dan ihraç edildi. 2000 yılında avukatlığa başlayan Çağlayan, Adaleti Savunalar Derneği'nin kuruluş aşamasında ve dernek çalışmalarında idari ve hukuki olarak aktif rol aldı. Sivil toplum kuruluşlarının ve resmî kurumların toplantılarında demek hukukçusu olarak temsil görevlerinde bulundu. 1980'li yıllardan itibaren "Mehmet Fatih Çandarlı" müstear ismi ile ve kendi adı ile çeşitli gazete ve dergilerde makaleleri yayınladı. ASSAM (ASDER-Stratejik Düşünce Merkezi) kurucu üyesi ve aktivisti, SADAT (Uluslararası Savunma ve Danışmanlık) A.Ş. kurucu ortağıdır.

2007 yılı itibarıyla aktif avukatlığını sonlandıran Yusuf Çağlayan, hâlen İslam düşüncesi, sosyoloji ve eğitim konularındaki çalışmalarına devam etmektedir. Çağlayan, evli ve bir kız evlat sahibidir.

e-mail: y.caglayan@yahoo.com.tr

YAYINLANMIŞ ESERLERİ

- *Orduda ve Yargıda Darbeci Kuşatma*
- *Osmanlı'dan Ortadoğu'ya Sosyolojik Savaş*

İçindekiler

<i>Sunuş</i>	9
<i>Giriş</i>	13

BİRİNCİ BÖLÜM:

EĞİTİMİN TEMEL KONUSU: İNSAN PROBLEMİ

Eğitimin Temel Konusu: İnsan Problemi	25
<i>İnsan Probleminin Toplumsal Barış Boyutu</i>	27
Toplumsal Barış ve Nitelikli Birey	32
Toplumsal Barış ve İç / Dış Disiplin	41
Toplumsal Barış ve İç / Dış Disiplin Dengesi	47
<i>İnsan Probleminin Toplumsal Kalkınma Boyutu</i>	58

İKİNCİ BÖLÜM:

TÜRKİYE'NİN EĞİTİM POLİTİĞİNDE İSLAM VE BATI ALGISI

Türkiye'nin Eğitim Politikasında İslam ve Batı Algısı	73
<i>Batı Bilim Zihniyeti ve Modernite</i>	73
<i>İslam ve Batı Algısının Yol Açtığı Aktarmacılık Anlayışı</i>	78

<i>İslam ve Batı Algısı Üzerine Genel Bir Değerlendirme</i>	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

TÜRKİYE'NİN EĞİTİM POLİTİĞİNDE PROBLEM ALGISI

Tarihsel Süreçte Problem Algısı	95
<i>Cumhuriyet Öncesi Problem Tanımlaması ve</i> <i>Eğitime Yansımaları</i>	95
<i>Cumhuriyet Dönemi Problem Tanımlaması</i>	100
Tek Parti Devresi	100
Çok Partili Devre	107
<i>Cumhuriyet Dönemi Problem Tanımlaması ve</i> <i>Eğitime Yansımaları</i>	121

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

YÜZYILLIK PARADİGMA:

KÜLTÜREL BATILILAŞMA BATI KÜLTÜRÜ VE UYGARLIĞI

Yüzyıllık Paradigma: Kültürel Batılılaşma	137
Batı Kültürü ve Uygarlığı	139
<i>Batı Kültürü ve Sanayi Devrimi</i>	139
<i>Batı Kültürü ve Uygarlığı</i>	146
<i>Batı Kültürü, Felsefi Teoriler ve İç Disiplin</i>	155
<i>Batı Kültürünün İnanç ve Disiplin Değeri</i>	162
<i>Batı Kültürü ve Toplumsal Barış</i>	165
<i>Batı Kültürü ve Toplumsal Kalkınma</i>	175
<i>Kalkınmanın Ekonomi Dışı Faktörleri</i>	178
<i>Toplumsal Barış ve Kalkınma Disiplini</i> <i>Başka Toplumlardan Aktarılabilir mi?</i>	182

BEŞİNCİ BÖLÜM:

TÜRKİYE EĞİTİM POLİTİĞİNİN DURUM MUHALEMESİ

<i>Durum Değerlendirmesi</i>	187

<i>Durum Göstergeleri</i>	189
Bireysel Göstergeler	189
Toplumsal Göstergeler	190
<i>Durum-Kültürel Batılılaşma İlişkisi</i>	197
<i>Durum-Eğitim Sistemi İlişkisi</i>	200
Bireysel Nitelik-İç Disiplin Göstergeleri ve Eğitim	202
Toplumsal Barış Göstergeleri ve Eğitim	204
Toplumsal Kalkınma Göstergeleri ve Eğitim	209

ALTINCI BÖLÜM:

TÜRKİYE’NİN YENİ EĞİTİM POLİTİĞİ

<i>Yeni Paradigma</i>	215
<i>Yeni Paradigma İhtiyacı</i>	215
<i>Yeni Eğitim Paradigması: Muhafazakârlık ve Teceddüt...</i>	226
<i>Türkiye’nin Yeni Eğitim Politikası ve Yeni Paradigma</i>	234
<i>Eğitimi Yeniden Temellendirmek</i>	235
<i>Eğitimin Kültür Temellendirmesi</i>	236
Eğitim Reformunda Stratejik Nokta	239
Eğitim Reformunun Kültür Boyutu	242
<i>Eğitimin Felsefi Temellendirmesi</i>	253
Felsefi Akımlar.....	256
Ben ve Varlık Felsefesi	259
Bilgi ve Bilim Felsefesi	263
Nihai Gaye Felsefesi	268
Mükellefiyet Felsefesi.....	275
<i>Eğitimin Değerler Temellendirmesi</i>	281
<i>Eğitimin Nitelik Temellendirmesi</i>	292
<i>Eğitimin Eğitimci Temellendirmesi</i>	294
<i>Eğitimi Yeniden Yapılandırmak</i>	304
<i>Problemi Yeniden Tanımlamak</i>	305
<i>Eğitimi Yeniden Tanımlamak</i>	308
<i>Yeniden Yapılandırma Parametreleri</i>	316

İnsan Unsuru Parametresi.....	316
İç Disiplin Parametresi	318
Davranış Modelleri Parametresi	324
İnanç ve Kültür Parametresi.....	327
Bilim ve Teknoloji Parametresi.....	339
<i>Sonuç</i>	341
<i>Kaynakça ve Okumalar</i>	349

Sunuş

ÜLKEMİZİN İÇİNDE BULUNDUĞU çok katmanlı sorunlar, artık 1920'li yılların vizyonu ile tanımlanmaktan kurtarılmalıdır. Eğitimde kurulu düzenin parametrelerini ve paradigmasını sorgulamak zorundayız. Temel problematiği modernleşme/kalkınma olgusuna indirgeyen bir perspektifle meşrulaştırılan resmî ideoloji, yüzyıllık göstergeleri ile bütünüyle iflas etmiş bulunmaktadır. Ülkemiz, yüzyıllık bir süreçte, modernleşme ve kalkınma problematiğini bir eğitim problematiği olarak görmüş ve beş yıllık kalkınma planları içinde modernleşme ve kalkınma ile birlikte eğitime de yer vermiştir. Ancak, resmî ideolojinin biçimlendirdiği eğitim düzeni, zihniyet temeli itibarıyla hiç sorgulanmamış, her çözüm girişimi, eski zihniyetle yeni çözümler üretme çabasından öteye geçememiştir.

Yaşadığımız tarihsel ve toplumsal süreç içinde birey, bireyler arası, birey toplum ve toplumlar arası yaşam katmanlarında karşılaşılan durumların problematik yapısının en genel çerçevede barış ve gelişme sorunları olarak su yüzüne vurduğunu

görüyoruz. Bu kitapta, insan problemi olgusunun açıklanmasında bu genel çerçeve bağlamında analizler yapılması, sorunu bir toplumsal barış ve toplumsal kalkınma problemine indirgeme olarak değerlendirilmemelidir. Keza eğitimin de, sadece toplumsal barışın ve toplumsal gelişmenin bir aracı olarak ele alındığı düşünülmemelidir. Elbette, bu kitapta “farklı iç ve dış dinamiklere bağımlı, oldukça karmaşık bir problemin bütünsel olarak irdelenmesi”¹ mümkün değildir.

Bireysel ve toplumsal niteliklerin ve davranışların fonksiyonları, en ideal nitelik ve davranış standartlarını geliştirmeyi gerekli kılmaktadır. Bu ise eğitim süreçleri ile mümkündür. Dolayısıyla, nitelik ve davranış standartları, bu standartları belirleme ve geliştirme doğrultusunda eğitimin de standardizasyonunu gündeme getirmektedir. Bireyler arası, birey toplum ve toplumlar arası ilişki katmanlarındaki davranışların standardizasyonuna odaklı bir eğitim anlayışı, eğitimi indirgemek değil, somutlaştırmak ve fonksiyonel hale getirmektir.

Türkiye’nin eğitim politığının dayandığı pozitivist bilim paradigması ve bu doğrultuda gelişen kültürel Batılılaşma perspektifi, yüzyıllık tecrübeden sonra anlaşılmalıdır ki, Türkiye’nin ve Türk toplumunun eğitim ihtiyacını karşılamada tamamen yetersiz kalmıştır ve artık eğitim alanında, aynı perspektifle çözüm üretme anlayışı terk edilerek, eğitimde sağlıklı açılımlar yapmayı sağlayacak bir perspektif geliştirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

Günümüz eğitim reformu tartışmalarına baktığımızda, tartışma konularının eğitimin mimari boyutu ve dekoruna dair tartışmalar olduğu görülecektir. Hâlbuki sözünü ettiğimiz açılımlar bu alanlarla sınırlı değildir. Yüzyıl önceki algılarla kurgulanan eğitim zihniyetinin kökten sorgulanması, tartışma konularının bu alandan başlaması gerekmektedir.

¹ L. Işıl Ünal, Seçkin Özsoy, *Eğitim Bilimleri Felsefesine Doğru*, Tan Yayınları, 1. baskı, Ankara 2010, s. 284.

İşte bu kitapta, Türkiye'nin eğitim politiği, insan problemi, bu problemin toplumsal barış ve toplumsal kalkınma verileri bağlamında ve mevcut tartışmaların dışında, farklı bir çerçevede sorgulanmaktadır.

Eğitim düzeninde uygulanabilir alternatif bir vizyon geliştirmek ve bilgi, inanç, kültür ve değerlerin nasıl bir model çerçevesinde hayata geçirilebileceğini² araştırmak, sadece problemlerin değil, geçmişten beri alışlagelmiş temel anlayışın da sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Eğer ortada, sorgulanmayan, alışlagelmiş, otomatizm kazanmış bir temel anlayış söz konusu ise, eğitim problematiğinin ele alınışında, öncelikle, bu alışlagelmiş ideolojik ve kültürel otomatizmi dönüştürecek³ yeni bir yaklaşım ve anlayış geliştirilmesi gerekir.

Kitabımızda bu anlayış ve yaklaşımın geliştirilmesi doğrultusunda, öncelikle eğitim politliğimizin dayandığı pozitivist bilim paradigması ve kültürel Batılılaştırma ideolojisi sorgulanmaktadır. Çünkü eğitimde yeni bir paradigma geliştirilmesinin önündeki en büyük engel, sözünü ettiğimiz bu otomatizmdir.

Ülkemizde bu otomatizm, bilimsel kuramlardan çok ideolojik sabitlerle inşa edilmiştir. Fonksiyonu ise, eğitim politliğimizi müesses düzeni sürdürme aracı olmaya ve statükoyu veri alan bir bakış açısına⁴ mahkûm etmektir. Artık bu durumun bilincine hem toplum, hem eğitim bilimciler ve hem de hükümetler varmış bulunmaktadır. Bu kitap, bütün bu dinamikleri yeni bir eğitim politliği geliştirilmesi doğrultusunda tahrik eder ve bir kıvılcım yakarsa, amacına ulaşmış olacaktır. Kitap, yeni eğitim politliğimize dair olgunlaşmış düşünceler olarak değerlendirilmemeli, uzmanlar ve yetkililere yeni bir eğitim

² A.g.e., s. 295.

³ A.g.e., s. 131; H. Bergson, *Ahlâk ile Dinin İki Kaynağı*, çevr.: Mehmet Karasan, Millî Eğitim Basımevi, 2. baskı, İstanbul 1986, s. 36.

⁴ A.g.e., s. 309.

politiği olgunlaştırma çağrısı olarak değerdendirilmelidir.

Bu kitabı, on beş yıl bünyesinde görev yaptığım Türk Silahlı Kuvvetleri'nin çeşitli birlik ve kurumlarında bulunan kütüphanelerinden yararlanarak 1990'lı yıllardan itibaren karalamaya başlamıştım. Askeri birlikler ortamında birinci derecede gündem oluşturan eğitim, disiplin, bilgi ve nitelik gibi kavramlar ve bunların günlük askerî hayattaki test edilebilir pratik yansımaları, bana böyle bir çalışma yapma ilhamını vermişti. Ayrıca, eşim ve kızımın oluşan ailemin sağladığı destek ve hoşgörü ortamı elbette bu kitabın gün yüzüne çıkmasında belirleyici olmuştur. Asıl teşekkürü ise bizi Yaradan'a, yaşatana ve düşündürene borçluyuz.

Yusuf Çağlayan

Ankara, Temmuz 2014

Giriş

TÜRKİYE’NİN BUGÜNKÜ JEOPOLİTİK konumu ile resmî kültürel kimliği tam bir tutarsızlık içindedir. Çünkü “Genel olarak, her bir medeniyeti temel kültürel, sosyal ve siyasi özellikleri ile temsil eden ve ekonomik, teknolojik ve askerî güce dayanan bir merkezî devlet temsil eder.”⁵ Türkiye, İslam medeniyetinin merkez ülkelerinden biridir ve uzun yıllar İslam medeniyetinin temel dinî, tarihî ve kültürel ortak paydalarını dışlayan bir resmî ideoloji süreci yaşamıştır. Resmî ideolojinin kültür ve eğitim politikaları üzerindeki günümüzde de sürmekte olan belirleyici etkisini düşündüğümüzde, bu etkinin son derece sağlıklı olduğu ve Türkiye’yi mensubu olduğu İslam medeniyetini temsil özelliğinden uzaklaştırdığı görülmektedir.

Kültür ve eğitim alanında resmî ideolojinin yol açtığı bu

⁵ Ahmet Uyal, “Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması (The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order)” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 12, 2005. s. 155.

sağlıksız etki, uzun yıllar elitlerle halkı, devlet ile milleti ve milletin farklı kesimlerini birbirinden kopartmıştır. Toplum bireyleri, resmî ideoloji bağlamındaki kültür ve eğitim politikaları ile inanç ve disiplin değeri bulunan kültürel dinamiklere yabancılaşmışlardır. Bu yabancılaşmanın tabii bir neticesi olarak, Türkiye bir yandan, bizzat kendi bünyesinde toplumsal barış ve kalkınma disiplinlerini giderek kaybetmiş; diğer taraftan tarihi bir verasetle merkez ülke konumunda bulunduğu Türk ve İslam dünyası ile ortak paydalarını yitirmiştir.

Bugün, dünya konjonktürünün Türkiye'yi, dinî, tarihî ve kültürel dinamiklerinden kaynaklanan ve merkez ülke rolünü ön plana çıkaran bir konuma getirdiği görülmektedir. Ne var ki, Türkiye, bugün ve gelecekte kendisine büyük bir jeopolitik güç verecek olan bu dinî, tarihî ve kültürel dinamiklerle siyasi ve ideolojik anlamda barışık değildir. İşte, içeride siyasal yapının kendi meşruiyetini zedeleyen, dışarıda da sözünü ettiğimiz bu jeopolitik gücü devre dışı bırakan bu sağlıksız durum, kültür ve eğitim sisteminin resmî ideoloji bağlamından kendini kurtaramayışının bir sonucu olarak varlığını sürdürmektedir.

İçte ve dışta karşı karşıya bulunduğumuz son derece karmaşık sorunlar, merkez ülke konumunda bulunan ülkemizin artık Türk ve İslam dünyasının ortak paydası olan dinî, tarihî ve kültürel dinamiklere olan bu sağlıksız yaklaşımını gözden geçirerek düzeltmesini ve sağlıklı bir biçimde temsili gerekliliğini kılmalıdır. Çünkü resmî ideoloji bağlamında yürütülen kültür ve eğitim politikalarının yol açtığı kimlik kaybı telafi edilemedikçe, bu karmaşık iç ve dış sorunların çözümü mümkün olmayacaktır.

Bugün ülke olarak karşı karşıya bulunduğumuz ve gelecekte de karşılaşacağımız krizlerin altında insan probleminin bulunduğu hususu olaylarla sabit ve inkâr edilemez bir vakıa olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. İnsan problemi ise, kendi inanç ve kültür disiplinlerimizi dışlayan bir kültür ve eğitim

politiğinin ürünüdür. Bu sebeple, çözüm için, toplumsal barış ve kalkınmanın ferdî seviyede talep ettiği vasıf ve disiplinlere ve bunların kültürel dinamiklerine inanç ve bağlılığa yöneltecek bir eğitim modeline ihtiyaç bulunmaktadır.

Uzun bir süreçte, toplumsal barış ve dayanışma dinamikleri, halk katmanlarında kültürel ve geleneksel bir anlayışla benimsenirken, elit çevrelerin resmî ideoloji bağlamında yapılandırdığı eğitim sisteminden dışlanmıştı. Bu dışlamanın yol açtığı devlet-halk, halk-elit kopukluğu, bu kültürel dinamiklerin inanç ve dolayısıyla da disiplin değerini zedelemiş ve devlet ile halkı, halk ile elitleri, hatta farklı kesimleri birbiriyle bütünleştiren bir ortak payda olmaktan uzaklaştırmıştır. Hâlbuki inanç ve disiplin değerleri, her türlü siyasi düşüncenin üstünde, bir toplumun her ferdine ve bütününe aittir. Bu disiplin değerlerinden soyutlanmış olan bir fert ve toplum, hiçbir siyasi sistemin başarı unsuru ve sosyal iklimi olamaz. Bu itibarla, fertleri toplumsal hayatın zorunlu kıldığı faziletlere disipline eden kültürel dinamiklerin, resmî ideoloji bağlamından kurtarılması ve sağlıklı bir biçimde eğitim mevzuu haline getirilmesi gerekmektedir.

İşte, bu kitapta ele alınan temel problematik ve çözümündeki farklı orijinaliteyi, insan probleminin kültür ve eğitim boyutunda ele alınmasında aramalıdır...

Bugüne kadar karşılaştığımız ve bugün içinde bulunduğumuz siyasi, sosyal, hukuki ve ekonomik bunalımların temelinde, yanlış bir eğitim politiği bulunduğu açıktır. Toplum hayatımızın bütün alanlarında karşılaştığımız “insan problemi” ile eğitim politığımız arasında direkt bir sebep sonuç münasebeti söz konusudur. “Eğitimimizin büyük bir kriz içinde olduğu, başta MEB’in üst düzey yetkilileri olmak üzere, herkesçe kabul edilen bir gerçektir.”⁶

⁶ L. Işıl Ünal, Seçkin Özsoy, *Eğitim Bilimleri Felsefesine Doğru*, Tan Yayınları, 1. baskı, Ankara 2010, s. 44.

“Sosyal olaylar hiçbir zaman olmuş bitmiş olaylar değil, olmakta olan olaylardır; sürekli bir akış içindedirler ve kesintiye uğramazlar.”⁷ “Sosyal ve içtimai hayatın genel akışı içinde hiçbir hadise kendiliğinden değildir; geçmiş bir olayın sonucu olmadan hiçbir hadise kendiliğinden doğmaz.”⁸ “Bu sebeple, bir sosyal olayın nedeni, ancak başka bir sosyal olaydır.”⁹ “Bu, şu demektir ki, geçmişte olmuş, bitmiş gibi görünen bir dizi olay bugünü etkilemeye devam eder.”¹⁰ Kısaca, bugünün bunalımları, dünün çözümlerinden kaynaklanmaktadır.

“Günümüz fert ve toplum yapısını, mücerret kaide ve düsturlar ve romantik süslemelerden sıyrılarak hakiki çehresi ile tanıdığımızda göreceğiz ki, ortaya çıkan manzarayı kendi içinde bütün unsurları ile denkleşmiş ideal bir huzur ve gelişme dünyası olarak telakki etmeye imkân yoktur.”¹¹ Bugüne kadar karşılaştığımız bunalımlar, sosyal, içtimai, iktisadi, hukuki, ilmî ve teknolojik yönleri itibarıyla çağdaş millî kudretimizi yapacak müspet vasıfları, fert fert insanımıza kazandırmak görevini en geniş biçimde üstlenen eğitim sistemimizin liyakatsizliğinin ve yetersizliğinin tabii bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır.

Yüzyıllık eğitim politliğimizin başarısızlığı tartışılmaz bir vakiadır. Başarısızlıkla sonuçlanan bir eğitimin yanlış temeller ve yanlış hesaplar üzerine sistemleştiği de tartışılmaz. Ülke-
mizin içinde bulunduğu sorunları, insan problemi ile eğitim politliğimiz arasında organik bağ kurarak tanımlayabiliriz.

Yüzyıllık süreçte, “nesiller dilini, dinini, tarihini yanlış

⁷ Alaeddin Özdenören, *Yakınçağ Batı Dünyası ve Türkiye'deki Yansımaları*, Akabe (49), El Kitapları: 7, 1. baskı, İstanbul 1986, s. 79.

⁸ Roger Garaudy, *İslam'ın Vaadettikleri*, çev. Salih Akdemir, Yıldızlar Matbaacılık, 6. baskı, İstanbul 1996.

⁹ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, 4. baskı, İstanbul 1979, s. 5

¹⁰ Ali Buluç, *İslam Dünyasında Toplumsal Değişme*, Nehir Yayınları, İstanbul 1987, s. 10.

¹¹ Sabri F. Ülgener, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınları, İstanbul 1981, s. 128.

belleten sakat bir eğitim politikası yüzünden millî ve manevî duygulardan mahrum yetiştirilmiştir.”¹² Bu süreçte, “ilmî gerçeklere uygun ve objektif bir tarih öğretimi yapılmamış, nesillerin gerçeğe tekabül eden bir millî tarih şuuru kazanması önlenmiştir.”¹³ Neden? Çünkü eğitim kültürel Batılılaşmanın, dolayısıyla millî kültüre yabancılaşmanın bir vasıtası olarak kullanılmıştır. Bu eğitim anlayışının yanlışlığını kelimelerle anlatmaya lüzum yoktur. Çünkü toplum olarak yaşamakta olduğumuz krizler, eğitimimizin müşahhas bir tenkididir.

Birey ve toplum hayatında ortaya çıkan ve problematik davranışlara dönüşen kişilik özelliklerinin kaynağında, eğitim sistemi bulunduğu tartışılmaz. Özellikle, Cumhuriyet Dönemi eğitim sisteminin siyasi bir eğitim felsefesi üzerine temellendirilmesi, eğitimin muhtevasını da siyasi ilkelerle sınırlandırmıştır. Eğitim, dinî, tarihî, kültürel, siyasi ve sosyal mazimizi anlamlı kılmak yerine, gerçekleştirilen siyasi reformları ideolojik olarak beslemek için olumsuzlayan bir muhteva kazanmıştır. Bu da, kuşakların dinî ve millî kültürümüzü benimsemesi, millî bir tarih şuuru kazanmasından ziyade, bunlardan soğumasını ve kopmasını sağlamıştır. Cumhuriyet öncesi dinî, millî kültürümüz ve tarihimiz, yeni kuşaklara nefret telkinleri ile yüklü olarak intikal ettirilmiştir. Böylece yeni kuşakların gerçeğe tekabül eden dinî, millî ve tarihî şuura, kimliğe ve kendi medeniyetini temsil ruhuna sahip olması, yeni rejimin benimsenmesi ve yerleşmesi adına zararlı görülmüştür. Yeni rejimin, toplumun ana kimlik unsurlarına hasım bir karakter kazanması, eğitimin de bu doğrultuda örgütlenmesini sağlamıştır.

Tanzimat’tan itibaren başlayan kültürel Batılılaşma süreci,

¹² Sâmîha Ayverdi, *Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri: 12, 1. baskı, İstanbul 1978, s. 63.

¹³ Doç. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, *Milliyetçi Eğitim Sistemi*, Töre Devlet Yayınevi, 7. baskı, İstanbul 1983, ss. 19-20.

Cumhuriyet Dönemi'nde kurumlaşmış, toplumun dinî, millî ve tarihî mecrasından çıkarılması ile sonuçlanmıştır. Âdeta, sorun dinî, millî ve tarihî kimliğimizdir ve çözüm ise bu kimliğin bütünüyle değiştirilmesi ile mümkün görülmektedir. Bu zihniyetle gerçekleştirilen reformlar, giderek birey ve toplum niteliklerini geri plana iten, rejimi merkeze oturtan bir karakter kazanmış, resmî bir ideoloji vücuda getirmiştir. Resmî ideolojinin temel karakteristiği, dinî, millî ve tarihî disiplin değerlerimizi tamamen dışlayan bir eğitim anlayışını temsil etmesidir.

Toplumların şekil ve çerçevesi ne ve nasıl olursa olsun, birlik ve beraberliği, sosyal barış ve düzeni, kalkınma dayanışması, onun atmosferinde bulunduğu kültüre bağlıdır. Bu sebeple toplumların içinde bulunduğu problemleri tanımlarken, öncelikle içinde bulunduğu kültürel iklimin muhtevasına bakmak gerekir. Çünkü toplumun başarı tabloları, onun ikliminde bulunduğu kültürün müspet muhtevasından tezahür eder. Aynı şekilde, toplumun problematik tabloları da, yine atmosferinde soluduğu kültürün muhtevasızlığından kaynaklanır.

Yüzyıllık eğitim atmosferinde hâkim bulunan kültürel Batılılaşmaya paralel olarak, toplumumuz sosyal barış tablosunu oluşturan disiplin değerlerine giderek yabancılaşmıştır. Gittikçe müzmin ve kronik nitelik kazanan ve tecrübe ettiğimiz hiçbir çerçeveye sığmayan bir sosyal gerçek ortaya çıkarmıştır. Bu sosyal gerçek önce anarşi, terör ve yolsuzluklara, daha sonra da askerî müdahalelere varan dış disiplinlere yol açmaktadır. Toplum bu iki kısır döngü arasında gidip gelen bir yapı kazanmıştır.

Gelinen süreçte fert, toplum ve devlet olarak siyasi, sosyal, hukuki ve iktisadi alanlarda başarıya doğru bir dönüşüm gerçekleştirmemiz, eğitim politikasında yapılacak köklü değişimlere bağlı bulunmaktadır. Bu kitabın ana konusu, kabaca ortaya koymaya çalıştığımız problematiğin, tarihî süreç içinde

kökenlerine inmek ve “insan problemi” çerçevesinde yeni bir tanımlamasını yaparak, çözümün yeni bir eğitim politik olduğunu ortaya koymaktır.

Kitabımızın çözümleme çerçevesini özetle belirtecek olursak:

Toplum hayatı, ferdi niteliklerin ortak bir eseridir. İnsan niteliklerini kabaca tasnif ettiğimizde, bu niteliklerin fonksiyonu olarak ortaya çıkan iki netice vardır: Sürdürülebilir bir toplumsal barış ve sürdürülebilir bir toplumsal gelişme...

Toplumsal barış ve toplumsal gelişme insan unsurunun nitelikleri ile yakından alakalıdır. Çünkü toplumsal barış açısından niteliksiz bir insan topluluğu, kalkınma disiplini açısından da niteliksiz olacaktır. Çünkü bu niteliklerin yansımaları, sadece toplumsal barışı etkilemekle kalmaz, toplumsal gelişmeyi de etkiler.

İnsan nitelikleri ise, iç disiplin ve dış disiplin kavramları ile yakından ilişkilidir. İnsan unsurunun iç disiplin/dış disiplin dengesi, tamamen kültürel sistemin inanç değeri ile ilgili bir olaydır. Toplumsal barış insanın iç disiplin gücünden; yani inanç ve ahlak mükellefiyetinden yansımaktadır. Dış disiplinler; yani, polisiye, askerî ve adli önlemler ise ne toplumsal barışı ne de toplumsal kalkınma için gerekli sosyal gücü üretmemektedir. Bütün bu ilişki sistemi zincirleme olarak gelişip sistemli bir eğitim faaliyetine dayanmaktadır. Bu sebeple, problematik eğitim sistemini örgütleyen düşüncelere dayanan bilgi sisteminden bir kopuş yaşanmadan, işaret ettiğimiz temel kavramlara dayanan bir düşünce mimarisi inşa etmek mümkün olmayacaktır.

Kitabımızın araştırma alanı en geniş anlamda, yeni bir İslam ve Batı tanımlaması, yeni bir problem tanımlaması ve yeni bir eğitim tanımlaması olarak çerçeve altına alınmıştır. Bu çerçeve dâhilinde sorunsallaştırma, toplumsal barış, toplumsal kalkınma, insan problemi ve eğitim sistemini birbiri ile

ilişkilendiren bir düşünce akışı ile gerçekleştirilmiştir.

Kitabımızın “Eğitimin Temel Konusu: İnsan Problemi” başlıklı birinci bölümünde, öncelikle toplumsal barış ve toplumsal gelişme problemi “İnsan Problemi” çerçevesinde ele alınmıştır. Daha sonra, insan problemi nitelik, iç disiplin ve dış disiplin gibi temel kavramlar konfigürasyonu bağlamında netleştirilmiştir. Müteakiben, insan problemi, kültürel boyut ve daha sonra da eğitim boyutu ile ilişkilendirilmiştir. Yüzyıllık eğitim politigimiz, bu temel kavramlar sistematigi çerçevesinde eleştirel bir analize tabi tutulduğı gibi, yeni eğitim politigimiz de bu kavramlar sistematigi ile ve sorun odaklı olarak ele alınmıştır. Bu sebeple, tüm bölümlerde yapılan eleştirel analizlerde, problem tanımlamalarında ve çözüm analizlerinde bu kavram mimarisi ölçü alınmıştır. Bu ölçü ile başlayan akıl yürütmeler, kitabımızın bütün bölümlerine, her bölümde ele alınan konu bağlamında yayılmıştır. İşte birinci bölümde ortaya konulan genel problematik, diğer bölümlerde ele alınan konuların mantığına tercüme edilmiştir. Kitabımızdaki bütün cümleler gizli veya açık bir mantıkla gelip bu temel kavramlara dayanmaktadır. Dolayısıyla, bu anahtar kavramlara yapılan atıf yoğunluğu, lüzumsuz tekrar değil, kitabımıza hâkim kavramsal mantığın doğrudan veya dolaylı vurgulanması ve aynı problematiğin farklı boyutlardaki dolaşımı olarak değerlendirilmelidir.

Osmanlı Dönemi’ne uzanan tarihî arka planda eğitim sisteminin kültürel Batılılaşma paradigmasına göre yapılandırılmasının altında, İslam ve Batı algısı yatmaktadır. Eğitim politigimizin, 1900’lü yılların ürettiğı İslam ve Batı algısına dair pek çok yanlış varsayım üzerine temellendirildiğı bir gerçektir. İşte “Türkiye’nin Eğitim Politiginde İslam ve Batı Algısı” başlıklı ikinci bölümünde, kültür ve eğitim boyutu ile İslam ve Batı algımızın Cumhuriyet Dönemi’nde sistemleşen ve resmî bir ideolojiye dönüşen tarihî arka planı ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, “Tarihsel Süreçte Problem Algımız” ele alınmıştır. Özellikle ikinci bölümde açıklamaya çalıştığımız İslam ve Batı algısının nasıl bir problem tanımlamasına yol açtığı bu bölümün konusunu oluşturmaktadır. Bu problem tanımlaması, eğitim sisteminin yapılandırılmasında kültürel Batılılaşma paradigmasını hâkim kılmıştır. İşte, bu bölümde, kültürel Batılılaşma paradigmasının eğitim sistemi üzerindeki etkileri konu edinmiştir.

Ülkemiz neden Osmanlı’nın son dönemlerinden günümüze kadar kronik nitelik kazanmış toplumsal barış problemi yaşamaktadır? Batı kültürü insan unsuruna toplumsal barışı üretecek iç disiplin değerleri kazandırabilir mi? Batı kültürü toplumsal kalkınmayı üretecek insan niteliklerini kazandırabilir mi? Cumhuriyet Dönemi ulusalcı sistem eğitimi kültürel boyutu itibarıyla bir manipülasyon muydu? Ulusalcı sistem eğitiminden millî eğitim sistemine nasıl geçiş yapılacaktır?

Toplumsal barış ve kalkınmanın ferdî seviyede talep ettiği nitelikler ve iç disiplin, kültürel bir olgu olarak ele alınabilir. Bu da, Batı kültürü ve bu kültürün bize yansımaları olan felsefi teorilerin iç disiplin değeri açısından, dinî ve millî kültürümüz ile mukayeseli olarak analizini zaruri kılmaktadır. Çünkü toplum barışı ve gelişmesinin talep ettiği vasıf ve disiplinlerin temelinde bulunan kültürel normların sağlıklı olarak tespit edilmesi hayati bir meseledir.

İşte, “Yüzyıllık Paradigma: Kültürel Batılılaşma” başlığını taşıyan dördüncü bölümde, yüzyıllık eğitim politüğimizin üzerine temellendirildiği kültürel Batılılaşma paradigması sorgulanmıştır.

Kitapta “Türkiye Eğitim Politüğünün Durum Muhakemesi” başlığını taşıyan beşinci bölümünde ise, yüzyıllık eğitim politüğimizin bir durum muhakemesi yapılmıştır. Durum göstergelerinin ayrıntılı olarak ele alındığı bu bölümde, durum-eğitim politik ilişkisi gerekçeleri ile ortaya konulmuştur. Bu

bağlamda, kültürel Batılılaşma ve bunun bir aracı olarak organize edilen Cumhuriyet Dönemi eğitim sisteminin eleştirel bir analizi yapılmıştır.

Kitabımızın son bölümü ise, “Türkiye’nin Yeni Eğitim Politikası” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, yeni paradigma ve yeni eğitim politikası ele alınmıştır. Eski eğitim politikasının oluşturulmasını birinci derecede etkileyen “İslam ve Batı” algısı başlıklı ikinci bölümde yapılan tespitler ışığında problem yeniden tanımlanmıştır. Bu problem tanımlaması çerçevesinde eğitim de yeniden tanımlanmıştır. Bu yeni tanımlamalar doğrultusunda yeni eğitim politikası, “Eğitimi Yeniden Temellendirmek” ve “Eğitimi Yeniden Yapılandırmak” ara başlıkları altında ayrıntılarla beraber ele alınarak, yeni eğitim politikasının ana parametreleri ortaya konulmuştur.

Birinci Bölüm

*Eğitimin Temel Konusu:
İnsan Problemi*

*Eğitimin temel konusu:
İnsan problemi*

TOPLUMSAL BARIŞ VE toplumsal gelişme sorunları, gerçekte insan probleminin tezahürleridir. Dolayısıyla da insan problemi iki boyutta ele alınabilir: Toplumsal barış ve toplumsal kalkınma... Eğitim bu iki boyutu ile insan problemini çözme faaliyetidir. İnsan unsurunun toplumsal barışı ve gelişmeyi netice verecek insani, ahlaki ve teknik niteliklerden yoksun bulunması, bu konuda ortaya çıkan problemlerin esas kaynağıdır. Bu sebeple, eğitim, en genel manada insan nitelikleri ile ilgili bir faaliyettir ve eğitimin temel konusu insan problemidir.

Fertler ile toplumlar arasında parça-bütün ilişkisi vardır. Bu şu anlama gelir ki, parçanın problematiği ile bütünün problematiği birbirinden kopuk olarak incelenemez. Fert toplumun bir unsuru olduğu gibi, toplum da bütün yönleriyle fertin bir terkibi, bir ürünüdür.

Toplum, fertler arası münasebetlerle kurulan kompleks bir yapı olup, "insan denilen varlığın hem eseri, hem de ortamı-

dır.”¹⁴ “Toplum, birlikte yaşayan, birlikte çalışan, faaliyet gösteren fertler topluluğudur.”¹⁵ “Fert ile toplumu birbirinden tamamen ayrı ve birbirine karşıt olan varlıklar olarak görecektir yerde, birbirini tamamlayan ve karşılıklı olarak birbirini etkileyen unsurlar olarak görmek gerekir. Belirli bir sosyokültürel yapı, özellikle ferdin hayatını ilk yıllarından itibaren etkileyen aile grubunun aracılığı ile daha sonra eğitim programları ile şekillendirmekte, biyolojik ve psikolojik yapısına göre belirli karakter özellikleri edinmesine yol açmaktadır. Ne var ki, bu şekilde belirlenmiş olan karakter yapılarının da toplum ve sosyal olaylar üzerinde belirli bir etkisi olmaktadır.”¹⁶

Toplumsal bunalımları ele alırken, bu bunalımlara kaynaklık eden insan kişiliğini ve bu kişiliğin toplum hayatını nasıl etkilediğini anlamak gerekir. “Eğitim bilimleri insan sorununu üç noktada inceler: İnsanlaşma, toplumsallaşma, kişiselleşme...”¹⁷

İnsan problemini bu boyutlarıyla bir bütün olarak ele almak ve insanı bu üç boyutu ile fonksiyonel bir olgunluğa kavuşturacak temel dinamikleri belirlemek gerekir. Bu dinamikleri, bireylerden topluma, toplumdan bireye doğru etki eden dinamikler olarak ele almak gerekir.

Topluma düzen veren kişilik özellikleri nelerdir? Fert kişiliğinde hangi tip faktörler veya etkenler, toplum yapısında etkili olmak suretiyle, o toplumun sosyal barış ve istikrarını geliştirebilirler?

Bir toplum bünyesinde hangi tip faktörler veya etkenler,

¹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantiği ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, 2. baskı, 1976, s. 23.

¹⁵ Orhan Türkdoğan, *Toplum Kalkınması*, Dede Korkut Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1977, s. 26.

¹⁶ Erich Fromm, *Hürriyetten Kaçış*, çev. Dr. Ayda Yörükkan, Tur Yayınevi, İstanbul 1979, ss. 8-9.

¹⁷ L. Işıl Ünal, Seçkin Özsoy, *Eğitim Bilimleri Felsefesine Doğru*, Tan Yayınları, 1. baskı, Ankara 2010, s. 39.

fertlerin kişilik yapılarında etkili olmak suretiyle, o bireyin niteliklerini ve kişiliğini geliştirebilirler?

Bu ve benzeri sorulara sağlıklı cevaplar verebilmek için, insan unsurunu salt bir nesne olarak değil, onu etkileyen zaman ve mekân boyutları ve biyolojik, psikolojik ve sosyolojik tabiatına has olgusu ile ele almak gerekir.

İnsan tabiatının bütün bu katmanları ve insanı etkileyen zaman ve mekân koşulları gözetilmeden, insan unsurunun kişilik özelliklerinin ve diğer toplumsal düzen unsurlarının neler olduğunu belirlemek mümkün olmayacaktır. Bu özelliklerin fertten başlayıp toplum düzeyinde, toplumdan başlayıp fert karakterinde nasıl ortaya çıktıklarını anlayabilirsek, bunların kazanılmasında hangi tip kültür normlarının seferber edilmesi gerektiğini de anlayabiliriz. Böylece hem fert olarak bu disiplinlere yönelir, hem de toplum olarak bu kültür normlarını fert karakterinin nefes aldığı ve beslendiği bir iklim haline getirecek eğitim mekanizmalarını devreye sokabiliriz.

Sonuç olarak, toplumsal bunalımların buluştukları ortak nokta, insan problemidir. İnsan probleminin altında, insanın ne olduğu ya da ne olmadığı konusundaki bilgisizlik yatar. İnsanı ahlak, fazilet ve dürüstlük ile mükellef kılan bir kültür ve inanç mekanizmasından mahrumiyet yatar. Dolayısıyla da insan problemi, insanın samimi iç disiplin elemanlarını geliştirecek, onun hakiki gayesini tayin edecek temel kaynağın ne olduğunu bilemeyişimizin bir sonucudur. İnsan probleminin inanç, kültür ve değerler boyutu bilinmeden, çözümüne yönelik bir eğitim sistemi yapılandırmak da mümkün olmayacaktır.

İNSAN PROBLEMİNİN TOPLUMSAL BARIŞ BOYUTU

Toplum hayatı, bazı prensip ve kaidelerin birey hayatına hâkim olmasını zaruri kılar. “Toplum halinde yaşama vakıası,

her ferdin o toplumdaki diğer fertlere karşı muayyen bir hareket hattına riayetle mükellef olmasını elzem kılar.”¹⁸ “Gerçekte başkasının hayatına, mal ve mülküne hürmet etmek, toplum hayatının haklı bir zaruretidir.”¹⁹ Fertler, bu disiplinlere tabi olmadıkça, bu mükellefiyeti ve hürmeti duymadıkça, sadece bunalımlı bir insan kalabalığı olmaktan öteye geçemezler. Fertlerin bu kaidelere ve disiplinlere riayetidir ki, bu insan kalabalığını toplum yapar. İşte toplumsal barış, bireylerde bir arada yaşama disiplinlerinin yoğunluğu ile doğru orantılıdır.

Toplumun barış ve düzenini, gelişmesini bozan da, tamamlayan da insan unsurunun ferdi ve organize davranışlarıdır. Bu sebeple, bize düşen vazife, mükemmel bir kişiliğin ferdi planda hangi niteliklerin ürünü olduğunu tespit etmek ve fertlere bu nitelikleri kazandırmanın yollarını bulmaktır. Bu noktalardan çıkış yapılarak, insan probleminin toplumsal barış boyutu teşhis edilebilecektir. Bu temel soruna fert ve fertlerin nitelikleri açısından yaklaşmak zorundayız.

İnsan unsurunu insani, ilmi, millî ve ahlaki gayelere göre talim ve terbiye etmek, ona toplumsal barış ve kalkınmaya imkân veren nitelikleri kazandırmak, toplumun ıslahı ve gelişmesi için zaruridir.

İnsan probleminin toplumsal barış boyutu, toplum hayatını düzenleyen disiplinlerle yakından alakalıdır. Toplum fertlerine bu disiplinleri, mesela; dürüstlüğü, sevgi ve saygıyı, hak ve adalet duygularını, birlik ve beraberlik şuurunu hâkim kılan müşterek bir maneviyat, ortak bir zihniyet yapısı kazandırmak gerekir.

Ferdi davranışlar, toplum yapısını dokuyan motifler olduğuna göre; toplumun disiplin ve düzene kavuşması için fert-

¹⁸ J.S. Mill, *Hürriyet*, çev. Mehmet Osman Dostel, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Batı Klasikleri Dizisi: 122, İstanbul 1988, s. 144.

¹⁹ H. Bergson, *Ahlâk ile Dinin İki Kaynağı*, çev. Mehmet Karasan, Millî Eğitim Basımevi 2. baskı, İstanbul 1986, s. 36.

lerin, disiplin ve düzen ifade eden tutum ve davranışlarda bulunması gerekir. Aksi takdirde, "Ferdî hayatın idamesi için elzem olan egoizm ile sosyal hayatın idamesi için elzem olan diğerkâmlık arasında bir muvazene ve ahenk kurulamaz."²⁰ Bu ise fertler arasında çıkar çatışmalarına sebep olur. Fertlerin ideal ve gayeleri birbiri ile tutarsızlaşır. Bütün bunlar toplumda fertlerin çatışması şeklinde tezahür eder ki, bu çatışmanın türlü entrika ve yolsuzluklardan anarşiye kadar varan şekilleri vardır.

Bir toplumda, birlik ve beraberlik, barış ve düzen bozulmuş, anarşinin her şekli boy göstermiş, türlü yolsuzluklar alıp yürümüş ise bilinmelidir ki; o topluma düzenleyici ve discipline edici muhtevadan mahrum, kişisel çıkarı ve bencilliği toplumsal ilişkilerin temel unsuru haline getiren bir kültür ve düşünce anlayışı musallat olmuş demektir. Çünkü toplum denilen sosyal organizmanın bünyesindeki gizli rahatsızlıkların da üzerindeki örtüyü ilk çekip alan, biyolojik organizmada olduğu gibi bunalımdır. Ortamı bunalım gösteren bir topluma, fertleri, ahlak, fazilet ve dürüstlük ile mükellef kılamayan bir kültür musallat olmuş demektir.

İnanç ve disiplin değeri bulunmayan bir kültür ikliminde, fertlerin ruhu ve vicdanı değil, iştihâ ve ihtirasları gelişir. Böylece iradesine, akıl ve zekâsına hatta bütün yeteneklerine tahakküm ederek, onu adi his ve antisosyal haz ve çıkar odaklı bir insan haline getirir. Böyle fertlerden oluşan bir toplumun bünyesi sağlam olamaz. Çünkü her şeyin insanın haz ve çıkarlarına izafeten bir kıymet aldığı toplumlarda, "Fertler birbiri ile anlaşmaktan aciz kalacaklar ve daima birbirlerini yaralayacaklardır."²¹ Ruh ve maneviyatın bu derece öldüğü bir toplum, inanç ve disiplin değeri bulunan bir kültür ve eğitim ikliminde

²⁰ Alexis Carrel, *İnsanlar Uyanın*, çev. Leyla Yazıcıoğlu, Arif Bolat Kitabevi, Hamle Matbaası, 3. baskı, İstanbul 1959, s. 102.

²¹ A.g.e., s. 158.

dirilebilir ve düzelebilir. Bu sebeple, toplumun atmosferinde soluduğu kültürün inanç ve iç disiplin değeri bulunması hayati öneme sahiptir.

Çağdaş eğitimcilerden Friedrich Wilhelm Foerster'a göre: Geniş çevrelerde millî, manevi ve ahlaki idealler yıkıldığı yahut fertler bu idealleri telkin ve tahakkuk ettiren kültürden mahrum kaldığı ve böylece fert kendi başına kalıp, elle tutulabilen menfaatlerinin peşine düştüğü nispette, topluma karşı olan her türlü sorumluluk duygusu da ortadan kalkmaktadır. Gerçekten de fertlerin bir inanca, bir kültüre, bir topluma ve millete mensubiyet duygusu zayıfladıkça, şahsi çıkar ve arzularına olan bağlılığı kuvvetlenmekte, bencil davranışları artmaktadır.

Bir toplumda, "Ahlâkî değerler normal olarak görevini yaptığı zaman, toplum, ahenkli ve yeknesak (tekdüze) bir yapı arz eder. Toplum fertleri arasında birbirini tamamlama, intibak ve kanaat birliği, bu ahlâkî değerler sisteminin iyi işlemesinden doğar. Bu tip değerler, aynı zamanda, ferdi şahsiyetin başarılı şekilde görevini yapmasında gerçek bir role sahiptir. Fakat ne zaman değerler birbiriyle çatışma haline geçerler, birbiriyle karışırlar ve fertlere karşı olan yakınlıklarını kaybederlerse, hem ferdi davranış, hem de sosyal düzen tesir altında kalır."²²

Dinî ve millî değerler fert ruhuna iyice yerleşmeden, onda süfli arzuların üstüne çıkan ulvi gayeleri gerçekleştirmeye imkân yoktur. Bunun temini için, bu disiplin değerlerinin insan ruhuna iyice yerleşmesi ve inanç özelliğine kavuşması gerekir. Çünkü inanç değeri bulunmayan bilgi ve kültürün disiplin değeri de bulunmaz. İşte, fertlerin kanunlara itaatini de sağlayan, sanıldığı gibi kanunların bizzatı kendisi varlıkları değil, ferdin bu iç disiplini. Fertleri toplum seviyesinde birlik, beraberlik, kardeşlik, yardımlaşma ve sevgi bağına götür-

²² Orhan Türkdoğan, *Toplum Kalkınması*, Dede Korkut Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1977, s. 58.

ren; ferdi ve sosyal hayatın mükemmelleşmesini sağlayan esas faktör, toplumun müşterek inanç ve kültürüdür. Bu inanç ve kültür çözülmeye başlayınca, toplumdaki terkip düğümleri de birer birer çözülür, köprüler atılır, kanallar tıkanır. Toplumsal dayanışma ve barış, yerini çıkar ve ideolojik eksenli çatışmalara ve kaosa bırakır. Bu sebeple, toplumsal barış problemi, sosyokültürel açıdan ele alınması gereken bir problemdir.

Mesela: “Enerji tasarrufu veya kısıtlaması olayında, Amerikan toplumu, hangi tip kültür normlarının devreye sokulması halinde en verimli neticeyi elde edebileceklerini araştırmak suretiyle, soruna ekonomik açıdan değil, sosyokültürel açıdan yaklaşmayı uygun bulmuşlardır.”²³ Aynı şekilde, bizim de toplumumuzun içinde bulunduğu çeşitli bunalımların çözümünde toplumda hangi tip kültür normlarının devreye sokulması halinde en verimli neticeyi elde edebileceğimizi araştırmamız, meseleye siyasi ve ideolojik değil, sosyokültürel açıdan yaklaşmamız gerekir.

Eğer bir toplumda ızdırap feryatları yükseliyorsa, bunun sebepleri, mensuplarında aranmalı, insan unsurunun inanç, düşünce, ahlak, vicdan ve zihniyetinin ıslahı ve tashihi ile meşgul olunmalıdır. Çünkü insanın davranışları, onun ruhunun, iç dünyasının bir tercümanıdır. Yani, insanın davranışlarında, dış dünyanın olduğu kadar, iç dünyasının da büyük ve belirleyici rolü vardır. Bu sebeple, “İyi bir toplumu yeni ideolojilerle kuramayız. Siyasi müesseselerimizde inkılaplar yaparak da böyle bir toplum kurulamaz. Bu ancak kendi içimizde bir inkılâp yaparak mümkündür.”²⁴

Sağlıklı bir toplum, mensuplarının nitelikleri, iç disiplini, ahlak ve fazileti üzerine kurulur. Zira fertlerde bulunan her

²³ Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Milli Kültür Modernleşme ve İslam*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983, s. 33.

²⁴ Prof. Dr. Alexis Carrel, *İnsanlar Uyanın*, 3. baskı; Arif Bolat Kitabevi, İstanbul 1969, s. 121.

güzellik, her kıymet ve her nitelik katlanarak topluma akseder. Onlardaki her uygunsuzluk, her vasıfsızlık ve her zaaf da bir facia olarak toplumun yolunu keser; onun güvenlik, huzur ve gelişmesini tahrir eder.

Şu halde, toplumsal gelişmenin istikameti, fertleri bilgi ve niteliklerle, asil ve insani duygularla, dinî, millî ve ahlaki disiplinlerle teçhiz etmek, onları hayvani heveslerden ve maddi ihtiraslardan uzaklaştırmaktır. Toplum hayatını mümkün kılan emniyet, güven, yardımlaşma, sosyal barış ve disiplin, fertlerdeki bu duygu ve disiplinlerin tezahürüdür.

Toplum fertleri, müşterek hayatın başarısı için, bu başarıyı yapacak disiplin değerlerini kişiliklerinden topluma aksettirmek durumundadır. Ancak bu niteliklere sahip fertlerin toplumdur ki, ideal bir toplumu temsil edebilir. Toplumun barış ve düzeni, insanı bu konuda nitelikli kılacak inanç ve kültür normlarının devreye sokulması ile mümkündür.

İnsan probleminin toplumsal barış boyutu itibarıyla çözümü için, fertleri en fonksiyonel niteliklere talim ve terbiye edecek inanç ve kültür normlarının titizlikle belirlenmesi ve sistemli bir eğitim mevzusu haline getirilmesi gerekir.

İnsan probleminin toplumsal barış boyutu üç ana sorun bağlamında ele alınmalıdır: Nitelikli birey, iç-dış disiplin ve iç-dış disiplin dengesi sorunu...

Toplumsal Barış ve Nitelikli Birey

Neden herhangi bir kimse, herhangi bir işi yapamaz? Çünkü her iş ve eserin, insandan talep ettiği bir bilgi, bir maharet ve bir nitelik vardır. Esasen, bütün varlıklar sahip oldukları niteliklerin bir toplamı ve bileşkesidir.

Her iş, her sanat ve her eser, muktedir bir sanatkârı zaruri kılar. Sanatkârlık, belli bir iş ve eserin ortaya konulmasında, muktedir vasıflara sahip olmaktır.

Bir sanat eserini incelediğimizde, bu eserin bir ilim, bir irade, bir kudret ve bir hikmet vasfının tezahürü olduğunu görürüz. Mesela, heykeltıraşlık vasıfları taş ve mermer üzerinde bir heykel olarak cisimleşir. Güvenlikli toplum ve toplumsal kalkınma da, insan unsurunun vasıf ve kabiliyetlerinin bir açılımıdır. Yani; nasıl ki resim, şekil kazanmış ressamlık; heykel, şekil kazanmış bir heykeltıraşlık ise, toplumsal barış ve kalkınma da toplum fertlerinin şekil kazanmış vasıf ve kabiliyetleridir.

Toplumsal barış, toplum fertlerinin, barış ve güvenliği netice verecek vasıf ve disiplinlere sahip olmasına bağlıdır. Toplu yaşamın temel aktörü olan insan unsuru niteliksiz ve disiplinsiz olduğu müddetçe nitelikli bir toplumsal barış ve düzeni temsil edemeyecektir. Çünkü “Nitelikler olmadan, nicelikler maksadı tamamlayamaz.”²⁵

İnsanın, gerek kendi şahsi yaşantısında, gerekse mensubu bulunduğu aile ve toplum hayatındaki fonksiyonlarını ideal bir biçimde yerine getirip getirememesi, onun sahip bulunduğu bu niteliklere tabidir. “Toplumun yaşama, gelişme ve yükselmesi her şeyden önce, o toplumu oluşturan fertlerin teker teker bilgili, kabiliyetli, iyi ahlâklı ve şahsiyetli olmalarına bağlıdır.”²⁶ Toplum hayatı, ferdi kabiliyetlerin ortak bir eseridir. Fertler, topluma ne kadar müspet niteliklerle katılırsa, toplum hayatı da o derece başarılı olacaktır. Çünkü toplumsal barış ve düzen, bireylerin niteliklerinin bir fonksiyonudur.

Birey, toplum ve insan nitelikleri arasındaki ilişkiyi ve bunun toplumun işleyişindeki önemini şöyle bir misal ile açıklayabiliriz: mesela, bir hastane düşünelim... Farklı nitelikleri bulunan toplam yüz personelden oluşsun. Bu personeli ni-

²⁵ Abdülkadir Duru, *Hasta Toplum Güçlü Millet*, Özden Yayınları, İstanbul 1978, s. 131.

²⁶ Doç. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, *Milliyetçi Eğitim Sistemi*, Töre Devlet Yayınevi, 7. baskı, İstanbul 1983, s. 17; Abdülkadir Duru, *Hasta Toplum Güçlü Millet*, Özden Yayınları, İstanbul 1978, s. 131.

teliklerine göre, uzman doktor, hemşire, hasta bakıcı, teknik personel vs. olarak tasnif edebiliriz. Hastane dediğimiz kurumsal fonksiyon, bu personelin nitelikleri ile bire bir ilişkilidir. Şimdi, hastanedeki bu personeli sokaktan topladığımız yüz insan ile değiştirdiğimizi düşünelim. Artık o binayı bir sağlık kurumu olarak niteleyebilir miyiz? Önceki personel ile değiştirilen personel arasındaki fark, nitelik farkıdır. Demek ki, her bir insanın içinde bulunduğu yapının umumi vazifesi içinde hususi bir vazifesi vardır ki, bu vazifeyi yerine getirmesi de, o vazifenin gerektirdiği niteliklere sahip olmakla mümkündür.

İşte bir toplumda örneğin, sağlık sorunlarının çözümü, sağlık hizmeti verecek nitelikli insan unsurunun varlığını gerektirir. Bunun gibi toplumsal işleyişin gerekli kıldığı birçok hizmet alanları vardır ki, eğitim sistemleri bu hizmet alanlarında hangi niteliklere ihtiyaç bulunduğunu tespit ve bu niteliklere sahip insan unsurunun eğitimini sağlamak üzere yapılandırılmaktadır.

İnsanın doğuştan potansiyel olarak sahip bulunduğu ham kabiliyetler, inanç ve kültür çevresine ve eğitim şartlarına göre bilkuvveden, bilfiile dönüşür. Ancak, insan öyle bir şekil ve mahiyette yaratılmıştır ki, potansiyel olarak mevcut bulunan bu ham kabiliyetleri tek yönlü değildir. İyilik-kötülük, güzellik-çirkinlik, adalet-zulüm, doğruluk-yalancılık, hür düşünce-taassup, sevgi-nefret, egoizm-diğerkâmlık, dürüstlük-sahtekârlık, sadakat-ihanet, hoşgörü-baskı, iffet-ahlaksızlık, haysiyet-şerefsizlik, merhamet-zalimlik, çalışkanlık-tembellik, bilgi-cehalet gibi birçok tezat nitelikler insana özgüdür. Yani, insanın yaratılışında iyilik, hayır ve dürüstlük kadar; kötülük, şer ve sahtekârlık vasıf ve kabiliyetleri de bilkuvve mevcuttur. İşte bu ham kabiliyetler, zamanla gelişerek insanın tabiatı haline gelirler. İnsan kişiliğinin tabiatı haline gelen bu vasıf ve kabiliyetler ferdî, sosyal, hukuki, ekonomik,

bilimsel ve teknolojik faaliyetlere yansiyarak tamamen kendi rengine boyar. Bu sebeple insanın potansiyel halindeki ham kabiliyetlerini terbiye etmek hayır ve sanat kabiliyetlerini azami derecede geliştirmek, şer ve kötülük vasıflarını ise kırsırlaştırmak zaruridir.

Toplumlar sayısal değil, sosyal bir terkiptir. Sağlıklı bir toplum, mensuplarının müspet nitelikleri üzerine kurulur. Çünkü toplum bedenlerden mürekkep bir insan kalabalığı değildir. Toplum, ferdî niteliklerin fonksiyonel bir toplamıdır. Bir toplumun değeri, en nihayet, onu terkip eden fertlerin fonksiyonel değerine eşittir. "Toplumların şekil ve şahsiyetleri, bir duvarın harç ve tuğlaya tabi olması gibi, onu terkip eden fertlere tabidir."²⁷ Toplum hayatının yapısı, zaruri olarak fertlerin hayatından meydana gelir. Bu sebeple, bir toplumun barış ve düzeni, onu teşkil eden fertlerin hususiyetleri, yani niteliklerinden yansır. Zira başarılı bir toplumu, nitelikli fertler teşkil eder. Dolayısıyla her fert, kendi kişiliğinde, mensubu bulunduğu toplumu belirler.

Burada kastettiğimiz kişilik, fertlerin maddi ve manevi vasıfları; akıl, zekâ, beden ve ruhi kuvvetleri ile ilmî potansiyelidir. İşte toplum, fertlerin bu imkân ve kabiliyetleri ile bir araya gelmesi neticesinde belirli bir barış, güvenlik, düzen ve gelişme çizgisi kazanır. Yani; toplumun, toplumsal barış ve güvenlik itibarıyla içinde bulunduğu fiilî durumun esas faili, o toplumun mensubu olan fertlerdir.

Toplum nitelikli bireylerden oluşmazsa, toplu yaşamın başarılı olması imkânsızdır. Toplum fertleri toplu yaşamın gerektirdiği nitelikler itibarıyla şahsiyetsizleşirlerse, bu toplum şahsiyetine de aksedecektir. Toplumu geliştiren, barış ve düzenini tesis eden de, bozan ve gerileten de insan unsurunun ferdî veya organize fiilleridir. Mesela, herkes bilir ki tembellik,

²⁷ Alexis Carrel, *Not Defteri*, çev. Ord. Prof. Sadi Irmak, Baha Matbaası, İstanbul 1975, s. 68.

ayyaşlık, hiddet, egoizm ve cehalet gibi menfi niteliklerin hâkim olduğu fertlerin teşkil ettiği bir toplumda, güvenlik ve barış hiçbir zaman gerçekleşemez.²⁸

Toplum denilen sosyal organizma fertlerden kurulu bir bütündür. Bu bütün, kendisini teşkil eden ve en alt birim olan fertlerin birikmesinden kurulur. Dolayısıyla, toplumun nitelikleri de fertlerin niteliklerinin birikmesinden ortaya çıkar. Zira her fert kendi nitelikleri, davranışları ve yaptığı iş ile etrafında kendi kişisel atmosferini meydana getirir. Bu atmosfer de toplumun genel iklimini tayin eder.²⁹ İşte, toplumsal barış, bir toplumu oluşturan fertlerin şahsiyet özelliklerinden yansıyan sosyal bir tablodur.

Bir toplumun yapısı, tıpkı sağlam ve kaliteli malzemelerin birbiriyle olan sağlam münasebeti ile sağlam bir bina vücuda geldiği gibi, o toplumu terkip eden fertlere, bu fertlerin birbiriyle olan münasebet şekline tabidir. Nasıl ki, bir binanın terkibi için, onun malzemesinin terkibe müsait bir kalite, şekil ve ölçü itibarıyla bir uyum, bir tutarlılık arz etmesi gerekiyorsa, toplumu terkip eden fertlerin tutum ve davranışlarını, vasıf ve kabiliyetlerini terkip ettiğimizde, bunların birbirini tamamlayıcı, geliştirici, umumi bünyeyi sağlamlaştıracı bir mahiyet taşımaları gerekir. İşte, insan unsurunu bedenlerden mürekkep bir insan kalabalığı olmaktan çıkarıp, ona toplum vasfını kazandıran esas unsur, insan faktörünün bu vasıflı yapısıdır. Bu ferdî yapılardan tezahür eden davranışlar korosudur ki, toplumu şekillendirir.

Fertlerin tutum ve davranışları, toplumun barış ve gelişmesini, niteliğine göre müspet yönde tamamlar veya menfi yönde bozar. Mesela, dürüstlük ferdî bir niteliktir. Bu vasfın, toplum barışını kurucu ve koruyucu bir fonksiyonu vardır. Bunun gi-

²⁸ A.g.e., s. 119.

²⁹ Nüvit Osmay, *İnsan Mühendisliği*, DKD. Kursu Mezunları Derneği Yayınları, 2. baskı, 1983, s. 58.

bi, toplumu başarıya, disipline eden birçok ferdî vasıflar vardır. Eğer bir fert dürüst değil ise, tutum ve davranışları dürüst nitelikli olmayacak, dolayısıyla diğer fertlerin hak ve hukuku ile çatışan bir faillik sergileyecektir. Ferdî planda ortaya çıkan bu çatışma, toplum planında bir bunalım tablosu olarak karşımıza çıkacaktır. Yine, eğer insan unsuru bilimsel, sosyal, ahlaki ve ekonomik vasıflar ile mücehhez değil ise, onun şekil verdiği toplumda da bu vasıfların göstergelerine rastlanmayacaktır. Çünkü fertlerde bulunmayan, toplumda da bulunmaz. Yani, ferdî şahsiyetin kalitesi, toplumsal şahsiyetin kalitesini dokur. Fert, toplumun hülasası ve özüdür. Toplumun yapısına, fertlerin yapısından bakılır.

Eğer toplumda fertlerin dürüst olmamasından, gayrimeşru çıkarılara müptela olmasından kaynaklanan bir bunalım tablosu mevcut ise, bu tablonun değişmesi için, fertlere dürüstlük, hak ve hukuka saygı gibi disiplinleri hâkim kılan değerler aşılmalıdır. Yine, eğer toplum geri kalmış ise, fertler bilime, teknolojiye, çok çalışmaya ve kendini yetiştirmeye motive edilmelidir. Çünkü “Toplumsal plandaki bir değişim, fertlerin kişilik yapılarında bir değişim olmadan gerçekleşemez.”³⁰

Şu halde insanın faaliyetleri, davranışları ve ortaya koyduğu eserler, onun sahip olduğu vasıf ve niteliklerin bir aksiyonudur. Toplumsal işleyiş ise, onu teşkil eden fertlerin vasıflarının müşterek bir aksiyonudur. Dolayısıyla, toplum fertlerinin bu vasıf ve nitelikleri ile toplumsal barış ve güvenlik arasında yakın ve doğru orantılı bir ilişki söz konusudur.

İnsan, doğuştan bir mesleğe sahip değildir. Eğer insan, mesleki bir vasıf itibarıyla tekâmül etmezse bu yönden aynı boyutta kalır. Yani, mesleki yönden vasıfsız bir kişiliktir. Fakat insan sosyal ve ahlaki bakımdan böyle değildir. Yani, toplum-

³⁰ Doç. Dr. Ahmet Tabakoğlu, İsmail Kurt, *İktisadi Kalkınma ve İslam*, (İSAV) İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları: 10, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi No: 3, İstanbul 1987, s. 125.

sal barış tablosunu yapan nitelikler itibarıyla insan, hiçbir zaman bulunduğu noktada kalmamaktadır; “İyiye doğru yükselme ve fenaya doğru alçalma şeklinde müspet veya menfi gelişme kanununa tâbidir.”³¹

Eğer insanda iyi ile kötünün, doğru ile yanlışın bilgi ve inancı teşekkül etmemiş ise, onun tutum ve davranışlarında iyi ve doğru konusunda prensip sahibi olması düşünülemez. O, daima bir davranış bozukluğu içinde bulunacaktır.

İnsanda, iyi bir insan olmak için gerekli ham madde, aynı zamanda da bir canı olmak için de gerekli bulunan ham madde vardır.³² Bununla kastettiğimiz: “İnsan disharmonik bir varlıktır; yani hem iyiye, hem de kötüye eğilimlidir.”³³ İnsanın iyilik ve kötülük bilgisi itibarıyla gelişmesi, ikliminde bulunduğu çevre, eğitim ve kültür ile yakından alakalıdır. Bu itibarla, iyiliğe de kötülüğe de istidatlı olan insanı, iyilik ve hayır cihetine sevk ve idare edecek; ona dürüstlüğü, güzel ahlakı, hak ve hukuka saygıyı teklif ve telkin edecek, onun tutum ve davranışlarında, ahlaki ve dürüstlüğü üstün ve belirleyici seviyeye getirecek hayırhah bir kuvvete ihtiyaç vardır. İşte bu hayırhah kuvvet, fertlerin müspet vasıflarını azami derecede geliştirecek, menfi ve zararlı eğilimlerini kontrol edecek ve dengeleyecek muhtevada bir kültür ve inanç iklimi olabilir. Böyle bir kültür ve inanç iklimi insani enerjiyi olduğu kadar, bu enerjinin tesis ettiği eserleri de insanlığın yararına kullanmayı temin ve insanları bu yönde talim ve terbiye edecektir. Bu muhtevadan mahrum bir kültür ikliminde, gayrimeşru çıkarların, şehvi ve gayriahlaki arzu ve ihtirasların fertleri ifsadı mukadder olur. Zira insanın önünde yöneleceği bir ahlak

³¹ Veysel Akpınar, *Batı ve Biz*, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul 1977, s. 229.

³² Bertrand Russel, *Terbiyeye Dair (On Education)*, çev. Prof. Hakim Dereli, Ankara Üniv ersitesi Yayınevi, 1964, 2. baskı, s. 27.

³³ Alaeddin Özdenören, *Yakınçağ Batı Dünyası ve Türkiye'deki Yansımaları*, Akabe (49) El Kitapları: 7, 1. baskı, İstanbul 1986, s. 149.

ideali bulunmazsa o, hayatı yalnız kişisel çıkarları ve hazları açısından algılayacaktır.

İnsan, ancak bir inanç ve kültür prensibi ile potansiyel insani zaaf ve ihtiraslarını disiplin altına alabilir. Böyle bir inanç ve kültür prensibi olmadan, sınırsız arzu ve ihtiraslarını tatmin iştihası, insanın ahlaki ve vicdani melekelerini ifsat ederek, bozulma noktasına varıncaya kadar tedricen zayıflatacaktır. Zira “Ahlâki kaideler, her insanın çevresinde ideal, manevi bir set teşkil ederler. İnsan ihtiraslarının dalgası daha ileri gidemeden, bu setin önünde kırılır. Bu şekilde tutulmaları da giderilmelerini mümkün kılar. Bundan ötürü, bu set herhangi bir noktadan gevşeyince o ana kadar tutulan insan kuvvetleri açılan gedikten coşarak taşmaya başlar; fakat başboş akmaya başlayınca da duracak bir sınır bulamaz, erişemedikleri bir hedefe doğru zarar ve acı verici bir halde akmakta devam ederler. Aynı şekilde, ekonomik hayatı idare eden ahlâk sarsılınca, artık bir sınır tanımayan ekonomik ihtiraslar kızışır ve coşar.”³⁴

İnsanın ahlaki tekâmülü toplumsal işleyişin olmazsa olmaz bir koşuludur. Çünkü toplum bireylerinin birbirleriyle karşılaştıkları veya ilişkiye girdikleri alanlarda, ahlaki zaafılar, bireylerin güç ve imkânlarını, örneğin teknik niteliklerini kötüye kullanmalarına yol açmaktadır. Hatta bilim ve teknoloji, sadece toplumsal barış ve güvenliği de aşan, uluslararası güvenliği de bozan yıkıcı bir araç olarak kullanılabilmektedir. XIX. ve XX. yüzyılda yaşanan olaylar göstermiştir ki, inançsız ve faziletsiz ellerde bilim ve teknoloji, büyük zulüm ve felaketlere yol açmıştır. Bu sebeple, bireyler arası ve toplumlar arası ilişkilerde ahlaki nitelikler hayati bir öneme sahiptir. Çünkü dürüstlüğe ve fazilete doğru istikamet verilmedikçe, insanın akıl, zekâ ve maddi imkânları “sırf zararlı bir harekette bulunma kud-

³⁴ Emile Durkheim, *Meslek Ahlâkı*, çev. Mehmet Karasan, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi, İstanbul 1986, s. 31.

retinden ibaret kalacaklar”³⁵ ve toplum hayatında bu kudret oranında tahribata neden olacaklardır.

İnsan niteliklerinin fonksiyonu ile ilgili bu genel açıklamalardan amacımız, birey ve toplum hayatında ortaya çıkan bunalım tablolarına insan nitelikleri noktasından bir bakış açısı kazanmaktır. İşte bu bakış açısidir ki, insan probleminin toplumsal barış boyutunun tanımlanmasında ve çözümünde anahtar rolü oynayacaktır.

Bugün “nitelikli insan” kavramının çerçevesini yeniden tespit etmek durumundayız. Yani, fertlerde hangi nitelikler bulunmalıdır ki, bu nitelikleri ile fertler toplumsal barış ve düzeni; yine fertlerde hangi nitelikler bulunmalıdır ki, fertler bu nitelikleri ile de kalkınma ve gelişmeyi mümkün kılsın? Diğer bir ifade ile toplumsal barış ve kalkınmanın, bilfiil tahakkuku, insan unsurundan hangi nitelikleri talep etmektedir? İşte “nitelikli insan” kavramının birinci boyutu bu niteliklerin tespitidir. Bu nitelikleri, insan unsuruna teklif eden ve onu bilfiil kazandıran sebepler serisinin ne olduğu hususu da, nitelikli insan kavramının ikinci boyutudur.

Toplumsal hayatın, bizi insan unsurunun davranışlarından doğan problemleri, öncelikle insan şahsiyetinde teşhis edilmeli ve insan şahsiyetinin ıslahı için sosyokültürel mekanizmalar devreye sokulmalıdır. Toplumun bunalımları, insan unsurunun davranış kodlarında ve insanı müspet davranış modellerine kodlayan niteliklerde teşhis edilmelidir.

Sağlıklı bir toplum, sağlıklı bir inanç ve kültür ikliminde vücuda gelebilir. Bu sebeple, bir topluma mükemmellik vasfını kazandıran ferdi nitelikler ve bu niteliklerin inanç ve kültür boyutu her türlü toplumsal problemin çözümünde temel hareket noktası kabul edilmelidir. Çünkü toplum fertleri doğruluk, dürüstlük, birlik ve beraberlik niteliklerini aşıl原因anan

³⁵ Samuel Smiles, (*Self-Help*) *Kendine Yardım*, çev. Süreyya S. Berkem.

ve kültüre ne derece bağlanırlarsa, o derecede baş başa, el ele verip, müşterek hedeflere organize olabilir. İşte, bu sağlam anlaşma, uzlaşma ve organizasyon binasını kuracağımız zemin ve temel, toplumun, inanç değeri, dolayısıyla disiplin değeri bulunan sosyokültürel dinamikleri olacaktır.

Toplumsal Barış ve İç/Dış Disiplin

İnsan nedir? İnsan hayatını niçin yaşıyor? Hayatın manası ve değeri nedir? Her insanın kendi iç dünyasında ve vicdanında böyle suallere muhatap olduğu şüphesizdir. Zira insan, varlıklar âleminde, kendi kimliğini tefekkür edebilen ve varoluş gayesini arayan yaratılışa sahip bir varlıktır. İnsanlık tarihinin başlangıcından beri, kendi varlığının kaynağını, hayatın anlam ve akıbetini her zaman tefekkür etmiş olan insan, kendi varlığına bir izah ve anlam bulma ihtiyacını her zaman duymuştur. İnsanı kendi varlığını düşünmekten alıkoymak mümkün değildir.

“Bugün ilim dünyaya yeni bir çehre vermiştir. Yenidünyanın çehresini değiştirmiş olan fizik ve astronomi ilimleri, insan zekâsı için şerefli bir abidedir. Ama ilmin asıl görevi bu değildir. Çünkü o en büyük muvaffakiyeti cansız âlemde göstermiştir. İlmin gayesi, insanı anlamak olmalıdır.”³⁶

Neden ilmin gayesi insanı anlamak olmalıdır? Zira insanın davranış modellerini belirleyen temel dinamik, onun gayesi; insan gayesini tayin eden temel faktör ise, onun kendine verdiği, ifade ettiğine inandığı manadır. Bu sebeple, insanın ne olduğu ya da ne olmadığı bilinmelidir ki, ona yüklediğimiz sorumluluk ve insani vazifelerin, iyi ve kötü; doğru ve yanlış ayrımlarının, dürüstlük ve faziletin, ahlak mükellefiyetinin, hak ve hukukun, toplumsal vazifelerin tutarlı ve objektif bir temeli bulunsun.

³⁶ Alexis Carrel, *Not Defteri*, çev. Ord. Prof. Sadi Irmak, Baha Matbaası, İstanbul 1975, s. 41.

Bilgi birikimleri, hayatın akışı içinde yaşanan olayların anlaşılmasında bir ışık ve vasıtaadır. Ancak, yanlış bilgi birikimleri hayatın ve olayların yanlış değerlendirilmesine neden olur. Hayata kendisi ve başkaları hakkında bilgisiz olarak veya yanlış ve yetersiz bilgilerle katılan insan ile bu hususta geniş ve doğru bilgilere sahip insan... İşte bu aynı zamanda, nasıl davranacağını, hak ve hukuku bilen ve davranışlarına bu bilgi ile yön ve istikamet veren insanla, bu bilgiye sahip olmayan insan arasındaki farklılıktır. Zira biz biliyoruz ki, insan tutum ve davranışlarına iradi bir çekidüzen vermezse, o insanda günübürlük çıkar ve hazlarını meşru, gayrimeşru ayırımı yapmadan gaye edinen bir şahsiyet yapısı otomatik olarak devreye girmektedir. Bu nedenle, insan ve toplum hayatı için lüzumlu bulunan bu iradi çekidüzenden bireysel “iç disiplin”i kastediyoruz.

İç disiplin, insanın, ahlak, fazilet ve dürüstlük konusunda irade sahibi olması demektir. Ahlak, fazilet ve dürüstlük iradesi ise; insana bu hususlarda bir mükellefiyet yükleyebilen bir gaye ve bu gayeyi tayin eden “insan bilgisi” ile kazanılabilen bir iç kuvvettir. Bu iç kuvvet sadece insanı dürüst ve faziletli kılan bir irade kuvveti olarak sınırlandırılmaz. Aynı zamanda, toplumsal barışın da, ekonomik başarıların ve kalkınmanın da insandan ferdi veya organize planda talep ettiği bir irade kuvvetidir. Çünkü bireysel veya örgütlü olsun hiçbir başarı bu irade kuvveti olmadan gerçekleşemez.

İnsan, hakkaniyet ve dürüstlük konusunda irade sahibi olursa, onun bu iradesi bütün fiil ve davranışlarına damgasını vurur. Gerçekten de, dürüstlük iradesi bir kez ferde kazandırılırsa, artık bu irade ferdin sosyal, ekonomik ve ticari faaliyetlerine damgasını vuracaktır. Aksi takdirde, fertlerin irade ve himmeti menfaat ve egoizm duygularından harekete geçecek; onu, ahlak, fazilet ve dürüstlükten sorumsuz davranışlara sürükleyecektir. “Malumdur ki, bir kimsenin kötü huylara kapı-

larak ahlaken düşmesi, ait olduğu bütün topluma zarar verir.”³⁷

Fertleri, doğruluk, dürüstlük, ahlak ve fazilet konusunda prensip ve irade sahibi yapacak kuvvet, muktedir bir inanç ve kültürün sağladığı iç disiplindir. İşte, fertlerde başlayan bu iç disiplin, ailede sosyal bir bütünleşmeye kaynaklık eder ve nihayet toplum hayatının bütününe hükmeden ve şekil veren bir değere dönüşür. Çünkü toplum için sağlam bir birim haline gelen bir fert, iyi bir aile parçası ve mükemmel bir vatandaş olma hüviyetini kazanır ve bulunduğu noktada toplumu mükemmelleştirir.

Varlıklar hakkında ulaşılan her bilgi, o varlıkların tarif ve tavsif edilebilmesini; diğer bir ifade ile tanınmalarını ve nitelenmelerini sağlar. Etrafımızdaki varlıklardan onları tanıdığımız ve bildiğimiz ölçüde istifade edebiliyoruz. Mahiyetini bilmediğimiz bir varlıktan, doğru olarak istifade etmemiz ve onu yaratılış gayesine uygun olarak tasarruf edebilmemiz mümkün olmaz. Mesela, asidin mahiyetini bilmeyen bir insan, onunla elini yıkayabilir veya onu içmeye kalkışabilir.

İşte, insanın da hayatını ve kabiliyetlerini doğru istikamette tasarruf edebilmesi için, kendini bilmesi, doğru olarak tanınması zorunludur. Bu bilgiye sahip olmak, insanın yaşama biçimi olan toplum hayatının barış ve düzeni için hayati bir zarurettir. Aksi takdirde, hayatını yanlış istikamette yaşayan ve imkân ve kabiliyetlerini yanlış gayelerin emrine veren insanlar, bunalımlı toplum tablolarının desenlerini ve renk tonlarını teşkil edecektir. Çünkü insanlar, ancak kendilerini bildikleri ölçüde, gerçek ve doğru gayelerini anlayabilecek ve bu gaye ile ferdi ve sosyal hayata yansıyan bir iç disipline ulaşabileceklerdir.

İnsanın varlıklar âlemindeki yeri son derece ilginçtir. İnsan, varlığın merkez unsurudur. Canlı, cansız bütün varlıklar,

³⁷ Alexis Carrel, *İnsanlar Uyanın*, çev. Leyla Yazıcıoğlu, Arif Bolat Kitabevi, Hamle Matbaası, 3. baskı, İstanbul 1959, s. 98.

doğrudan veya dolaylı olarak insanın hizmetine takdim edilmiştir. Fakat yaratılışı icabı insanın arzu ve emelleri sınırsızdır. Bu arzu ve emellerini tatmin etmekte güç ve iltidarı ve dış dünyadaki imkânlar ise sınırlı kalmaktadır. Bu durumda, imkânların sınırlılığı insana kendiliğinden bir sınır koymaktadır. İnsanlar, bu sınırlı imkânları eşit değil, adil olarak paylaşmak durumundadır.

Öte yandan, insanların yetenekleri, çalışmaları, gayretleri, verimleri ve dolayısıyla da hak ve ücretleri de farklı olacaktır. Bir de, insanın toplum hayatı yaşamasının ona getirdiği sınırlar vardır. Yani, sınırsız arzu ve ihtiyaçların tatmin iştihasına sahip bulunan fertler, temelinde bu iştihaya bulunan tutum ve davranışlarında, kendi kendisini, dış dünyanın sınırları ve diğer fertlerin hak ve hukuku ile sınırlamak, disiplin altına almak durumundadır. İşte toplum fertlerinin bu iç disiplin zayıflığıdır ki, onu bu sınırlara tecavüze, başkalarının hak ve hukukunu ihlallere sürüklemekte, bu ise onu bulunduğu noktada toplum düzenini bozan bir unsur haline getirmektedir.

İnsanların şahsi çıkarları arasında bir zıddiyet vardır. Bu zıddiyetin bağdaştırılması, insanın adalet duygularına, hak ve hukuk bilincine, dürüstlük iradesine sahip olması ile mümkündür. İnsan, bir taraftan kendi içinden gelen sınırsız arzu ve ihtirasların baskısına; bir taraftan da, toplum hayatının ve dış dünyanın koyduğu sınırların mukavemetine maruzdur. Eğer insan bu iki zıt durumu kendi içinde dengeleyemez ise, o insanın mutlu olması mümkün olmadığı gibi, bu sınırları ihlal edici tutum ve davranışları ile toplum içinde de bir huzursuzluk unsuru olacaktır. İşte insan, korku ve baskı gibi dış tesirlerden değil, kendi inanç ve gayesinin bir eseri olan özgür iradesinden doğan bir iç disipline sahip bulunmalıdır ki, özgür ve mutlu olabilsin. Çünkü dış disiplinlere dayanan zoraki davranışlarda bulunma, insanın özgürlük doğası ile bağdaşmaz.

Eğer insan, kendisinin ne olduğunu ve hayatının gayesini

doğru olarak bilmezse, fitraten sahip olduğu sınırsız arzu ve ihtiraslarına ve menfaat duygularına mukavemet gösteremez ve yenik düşer. Bu arzu ve ihtiraslar onu gayrimeşru davranışlara sürükler. Bir iç disiplin olgunluğuna sahip olmayan insanın şahsi çıkar ve ihtirasları, onun bizzat kendi kişiliğini ve topluma düzen veren disiplinleri yutacaktır. Çünkü bu iç disiplin olgunluğuna sahip bulunmayan fertlere tahakküm eden arzu ve ihtiraslar, onun ellerini, kollarını bağlar ve onu sürekli mütecaviz bir karakterde sınırsız tutar. İnsanın işte bu türden bir kişilik yapısına sürüklenmemesi için, onu başkasının hak ve hukukunun başladığı noktada iradi olarak durduracak ve bundan dolayı da onu mutsuz değil, huzurlu kılabilecek bir anlayışa ulaşması gereklidir ki, böyle bir insan artık bir iç disiplin olgunluğuna ulaşmış demektir. Bu olgunluğu kazanmış olan bir insan, artık başkasının hak ve hukukuna saygılı, bu saygıyı yıpratıcı iştihâ ve ihtiraslarına hâkim, dürüstlük iradesine sahip bir kişiliktir.

İnsanda bir iç disiplin olmazsa, hayatta başarılı olmak imkânsızdır. Her türlü iç disiplin yokluğu, iradi gayreti terk ettirir. Fertler, meşru yoldan tatmini mümkün olmayan arzu ve ihtirasların esiri olur. Böylece aktif bir iş görecekları, müşterek bir gayeye organize olacakları yerde, irade gücüyle hiç ilgisi olmayan pasif bir mağlubiyete uğrarlar.

İç disiplin özelliğine sahip bulunmayan bireyler, sınırsız arzu ve ihtiraslarının pençesine düşer, bunların tatminini gözetmeyen hiçbir şeyi mutluluk saymaz, bütün gayesi kişisel çıkarlardır. Böyle kişilikler, fert olarak toplumu yaralar, organizasyonlar teşkil ederek toplumu yaralar. Zira o, gerek fert ve gerekse organizasyon olarak, gaye edindiği çıkar ve ihtiraslarına sınır teşkil eden hak ve hukuk, bu hak ve hukukun sahipleri ve bunları koruyan toplumsal düzenin hukuki normları, hatta polisiye güçleri ile çatışma halinde olacaktır.

Bu da göstermektedir ki, bir toplumda iç disiplin olgun-

luğuna ulaşmamış fertler çoğaldıkça, o toplumda dış disiplin müesseseleri yoğunluk kazanır. Çünkü fertlerde suistimal iştihası bulunduğu müddetçe, idari ve hukuki tedbirler bir dereceden sonra kâğıt üzerinde kalmaya mahkûmdur. Bu itibarla, esas olan suistimal iştihasının aksine bir inanç ve ideali insan karakterinde yerleştirmektir. Bu ise dış disiplinlerle sağlanamaz. Zira idari olsun, hukuki ve polisiye olsun, hiçbir dış ve cebri disiplin, insan yapısından kaynaklanan aç gözlük ve hırs faktörlerine karşı tam bir emniyet sağlayamaz.³⁸

Bireyleri problematik bir kişilik özelliği gösteren toplumlar için, sadece idari, hukuki ve polisiye kurumlar değil, aynı zamanda bilim ve teknoloji alanındaki yetenekler de bir işe yaramaz. Hatta zararlı olur. Zira dürüstlük, ahlak ve faziletin kumanda etmediği bilim tahripkâr olmaktan ileriye gidemez. Mesela, dürüst olmayan bir insanın teknik nitelikleri o insanın hile ve kurnazlığına bir vasıta olacaktır. Akıl, zekâ ve kabiliyetleri, maddi kudreti sahtekârlığın emrine girebilecektir. Bu sebeple; “Kendi kendimizi sınırlamanın (iç disiplin) hayati önemi, içinde bulunduğumuz yüzyılda olanca zorlayıcılığıyla insanlığın karşısına dikilmiş bulunmaktadır.”³⁹

Değer yargıları, kültür şartları, yetişme tarzları ve inançlar arasındaki farklılıklar insanların farklı disiplin değerlerine sahip olmasına ve farklı davranış biçimleri ortaya koymasına sebep olmaktadır. “Zira iki şey ki, iki insan için tamamen başka kıymeti haizdir. Hatta aynı şey; fikirlerin, ahvalin ve ihtirasların sürekli ve seri değişimleri dolayısıyla aynı şahısta da daima aynı değer ve ehemmiyette değildir.”⁴⁰ Fertler arasındaki bu farklılıklar, onların farklı kültür dünyasına sahip olmasındandır. Aynı durum toplumlar için de geçerlidir. Çünkü bir toplu-

³⁸ Frank Courlicci (A.B.D. Eski Millî Savunma Bakanı)

³⁹ Aleksandr Soljenitsin.

⁴⁰ Marki Beccaria, *Suçlar ve Cezalar Yahut Beşeriyetin Mecellesi*, çev. Dr. Av. Muhiddin Göklü, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 3. baskı, 1964, s. 229.

mun ikliminde bulunduğu inanç ve kültür, o toplum fertlerine müşterek ve dinamik disiplinlerle hâkim olur.

İnsanların davranış modelleri, onların iradesine, kişiliğine ve gayesine yön veren değerlerle doğrudan ve yakından alakalıdır. Zira insanın inanç ve kültürü, onun hayatı ve dış dünyanın gidişini seyrettiği pencereyi büyük ölçüde belirler. İnsanın dünya görüşü, hayat felsefesi, onun ikliminde bulunduğu kültürün ve bu kültürün aşıladığı inanç, fikir, kanaat ve intibaların bir sonucudur. İnsan, bu inanç, fikir, kanaat ve intibaların etkisi ile farkında olmadan çevresine ve bizzat kendi temayüllerine karşı belirli bir tutumda bulunmaktadır. Demek ki, bu değerler, insanın iç dünyasında manevi bir yapı şekillendirmektedir. İşte insanın davranışlarında, dış dünyanın olduğu kadar, bu iç dünyanın da büyük ölçüde belirleyici bir rolü vardır. Bu sebeple, her karakterde yavaş yavaş bir “iç hayat”ın teşekkül etmesi, yıkılmayacak kadar sağlam bir inanç ve iç disiplin vücuda getirilmesi zaruridir.

Toplum barışının tesisi ve sürekliliği, fertlerin bir iç disiplin olgunluğuna talim ve terbiyesiyle mümkündür. Bu ise, fertlerin, bu iç disiplini teklif ve telkin eden bir inanç ve kültür üzerine temellendirilen eğitim ikliminde bulunmasına bağlıdır. Ruhu ve vicdanı bu eğitim ikliminde şekillenen fertlerdir ki, arzu ve isteklerinin ve bundan doğan davranışlarının meşru olup olmadığını bizzat kendisi kontrol etme imkân ve iradesine sahip olacaktır.

Toplumsal Barış ve İç/Dış Disiplin Dengesi

“İnsanoğlu fitraten medenidir, yalnız yaşayamaz, yaşayışında topluma muhtaçtır.”⁴¹ İnsan, toplum denilen sosyal bütünün bir parçası olup, şahsi hayatını toplum içinde devam ettirebi-

⁴¹ Hasan Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve İmam-ı Gazali*, Han Neşriyat, İstanbul 1983 s. 178.

lir. Toplum hayatı, ferdi, yabani ve tek başına bir hayatın güvensizlik ve tehlikelerinden kurtarıp, bazı prensip ve kaidele-
rin çizdiği meşru daire ile sınırlı sosyal bir hayatın teminatı
içine alır. Fertlerin, kendini toplumun barış ve düzen getiren
teminatı altında görmesinde büyük yararı vardır. “İnsanlar,
insanlık tarihinin başlangıcından bugüne kadar toplum haya-
tı yaşamışlardır. Binaenaleyh, toplum hayatı, insanların varlık
tarzıdır, yaşama şeklidir.”⁴²

Maddi ve manevi ihtiyaçları bakımından kendi kendine
yeterli olmayan insan, yaşayışında topluma muhtaçtır. Her
fert, toplum içinde bu ihtiyaçlarını tatmin etmek için faali-
yet halindedir. “İnsan faaliyeti, tesir ettiği ve müteessir oldu-
ğu birtakım hadiseler ortasında cereyan eder.”⁴³ Yani fertlerin
toplum içindeki faaliyetleri birbirinden bağımsız olmayıp iç
içedir. İşte fertlerin bu faaliyetlerinde karşılıklı denge ve uzlaş-
manın sağlanması ve bundan da, barış ve istikrar içinde bir
toplum tablosu ortaya çıkması için fertlerin bu tabloyu akset-
tirecek bir şahsiyet yapısına, yani iç disipline sahip olmaları
gerekir. Aksi takdirde dış disiplinler devreye girer.

Dış disiplin süreci nasıl gelişmektedir? Toplumsal barış ve
düzen, salt dış disiplinlerle sağlanabilir mi?

Bireylerin özgürlük-güvenlik dengesi, bizatihi bireylerin
davranış modelleri ile yakından ilgilidir. Yukarıdaki “iç disip-
lin” kavramı ile ilgili analizimizde, insanın doğasından kay-
naklanan problematiğin çözümünde iç disiplinin önemine
işaret etmiştik. Bu analizimizi özetle tekrarlayacak olursak:

“İnsanın arzuları ve ihtiyaçları sonsuz, hâlbuki bu ihtiyaç-
ların tatminine yarayan imkân ve vasıtalar ise sınırlıdır. İn-
sanoğlunun problemleri de, yaşamak için dış dünyaya olan

⁴² Aykut Edibali, *Sosyal Sistemlerin Temelleri*, Otağ Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1979, s. 85.

⁴³ H. Bergson, *Ahlâk ile Dinin İki Kaynağı*, çev. Mehmet Karasan, Millî Eğitim Bası-
mevi 2. baskı, İstanbul 1986, s. 194.

ihtiyacından ve bu dünyanın ona koyduğu sınırlardan doğmaktadır.⁴⁴ İnsanın arzuları ve ihtiyaçları hiçbir zaman bitmez ve her zaman tatmin olmayan bir şey kalır. İnsanın ihtiyaçlarını ve bunun tatmin yollarını standart hale getirmek de mümkün değildir. İnsanların yetenekleri, gayreti ve çalışmaları farklı olduğundan, onların eşitliği de mümkün olmayacağı gibi, adil de olmayacaktır. İşte bu şartlar dünyasında bir araya gelen fertlerin, meşru dairede kendi kendisini kontrol edecek bir iç disipline, ahlaki ve manevi sorumluluk anlayışına sahip olması esastır. Toplumsal barış ve güvenlik, birinci derecede bu iç disiplin üzerine temellendirilmelidir.

Elbette, insanın iyiye de, kötüye de eğilimli doğasının bir gereği olarak dış disiplinlere ihtiyacı vardır. Ancak günümüz toplumlarında ikinci derecede kalması gereken kanun, polis, adliye, askeriye gibi dış disiplin mekanizmalarına, birinci derecede ihtiyaç duyulmaktadır. İnsanın iç disiplin zayıflığının tahripkâr tezahürleri bu zoraki dış disiplinlerle telafi edilmeye çalışılmaktadır.

Toplum yaşantısında, insan unsurunun dürüstlüğe ve mükellefiyet duygularına sahip kılınması ve bu duyguların karşılıklı münasebetlerde üstün bir seviyeye getirilmesi dış disiplinlerle sağlanamaz. Bu duygu ve disiplinlerin vicdanımızda kuvvetle yer etmesini sağlayan ve bu duyguları devamlı uyanık tutan esas unsur, inanç değeri bulunan dinî ve millî kültürdür. Doğruluk, dürüstlük, hak ve hukuk konusunda şuurumuzun canlılığı, irademizin sağlamlığı, bizi bu hususta mükellef kılan bir inanç ve kültüre bağlılığımız nispetindedir. İşte, toplumsal barış, ferdi planda yerine getirilen bir dizi inanç mükellefiyetinin tezahürüdür.

Dış disiplinler, mesela; kanun, polis, otoriter rejim ve sıkı-yönetim mahiyetleri icabı cebir ve caydırıcılık esasına daya-

⁴⁴ Aykut Edibali, *Sosyal Sistemlerin Temelleri*, Otağ Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1979, ss. 22-24.

nır. Hâlbuki yalnız kanuni ve polisiye tedbirlerle fertlerin kötü davranışlarına engel olmak ve onu iyi davranışlara cebretmek doğru bir çözüm değildir. Zira dış disiplinlerin sağladığı iyi itiyatlar sürekli olamaz. Dış disiplinler insan tabiatına aykırıdır ve suni davranışlara sebebiyet verir. Gerçekten de, “Kuvvette boyun eğmek, irade işi değil, zor işidir. Bu da olsa olsa bir ihtiyat (sakınma) hareketidir.”⁴⁵ İnsana dıştan baskı yapan kanuni ve polisiye disiplin, bu baskıya maruz kalan fertte, korku ve gösterişe dayanan bir boyun eğme vücuda getirir. Fertlerin fikir ve hareketlerinde korku, ihtiyat, dalkavukluk, yaranma, ikiyüzlülük gibi aşağı hisler hâkim olur. Böyle suni bir uysallığa zorlanan insan, her an başkaldırmaya hazır bir potansiyel kişiliğe sahip demektir. Böyle bir insan, toplumun barış ve istikrarının güvenilir bir unsuru olamaz. Zira toplum hayatındaki müspet olaylar, daima iç disiplinden, fertlerin ahlak, fazilet, dürüstlük, vatan sevgisi ve müşterek ideallerinden tezahür etmektedir. Dış disiplinler ise olumlu ve müspet olayları yapmak değil, anarşi, terör ve yolsuzluklar gibi menfi olayları zapt etmek karakteri taşırlar.

Toplumsal barış ve düzen, dış disiplinlerin baskı, tehdit, çekinme, sakınma ve korku duygularından kaynaklanan itaatten değil, fertlere bir iradi dürüstlük ve fazilet ilham eden, topluma birlik, beraberlik, ahenk, istikrar ve düzen kazandıran iç disiplinleri fertlerin tabiatı haline getiren bir inanç ve kültürün tezahürüdür. Bu sebeple, dinî ve millî kültürün beslediği iç disiplinleri bir kısıtlama olarak algılamak yanlış bir anlayıştır. Çünkü iç disiplinleri bir kısıtlama olarak algılayan bir insan, bu kez de dış disiplinlerin kısıtlaması, hatta baskı ve şiddeti ile karşılaşma durumundadır.

Karşılıklı hak ve hukukun oluşturduğu sınıra riayeti bir inanç mükellefiyeti olarak içten kabullenmemiş fertler için bu

⁴⁵ J. J. Rousseau, *Toplum Anlaşması*, çev. Vedat Günyol, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Batı Klasikleri Dizisi: 46, İstanbul 1989, s. 6.

dış disiplinler, onun özgürlüğünü yok eden ve sınırlayan çağ-
dışı bir kaba kuvvet anlamı kazanacaktır. Çünkü "Özgür irade
insanın hayatında en kıymetli unsur olduğuna göre, zor altın-
da yapılan her şey bu iradenin alanını daraltır ve böylelikle
hürriyete bir müdahale olarak algılanır."⁴⁶ Böylece fertler, ka-
nun ve polisi, kendi hak, hukuk ve meşru çıkarlarının güven-
cesi olmaktan ziyade, birer zor ve baskı unsuru olarak algi-
layacaklardır. Bu ise, dış disiplinleri ihdas eden ve uygulayan
devlet ile fertlerin bağı ve ahengini bozarak, onları birbirine
hasım haline getirecektir. Nitekim toplumumuzda bugüne ka-
dar devlet, anayasa ve kanunlar ile fertler arasında sürekli bir
hak ve özgürlükler sorunu bulunmasının temelinde böyle bir
durum da söz konusudur.

Dinî ve millî kültürün bireyleri mükellef kıldığı doğruluk,
dürüstlük, ahlak ve fazilet dış disiplinlerden elde edilemez.
Çünkü dinî ve millî kültür sanıldığı gibi aksine, bireyleri dış
disiplinleri gereksiz kılan bir kişiliğe talim ve terbiye ederek
özgürleştirmektedir. Bu sebeple, bireyleri bu iç disiplinlere ta-
lim ve terbiye eden bir eğitim atmosferi içinde bulunan bir
toplumdur ki tabii bir barış ve düzen ortamı haline gelecektir.

Dış disiplinler ise, bireyleri baskı altına alarak özgürlükle-
rini kısıtlamaktadır. Bireylerin maruz kaldıkları bu dış disip-
linlerin baskı ve tehdidi ile toplumun barış ve düzenini bozan
tutum ve davranışları yapmamaya icbar edilebileceğini kabul
etsek dahi, toplum hayatının mükemmelliği ve gelişmesi için
bu kâfi değildir. Çünkü toplum hayatının barış, düzeni ve ge-
lişmesi, yapılmaması gereken davranışlardan kaçınmanın ya-
nında, yapılması gereken davranışların da yapılmasını gerekli
kılar. Bu sebeple, toplum planında barış, istikrar ve gelişme
unsuru olan nitelikleri, dış disiplinlerle, kanuni ve polisiye
tedbirlerle ferdi planda birer kişilik özelliği haline getirmek

⁴⁶ J.S. Mill, *Hürriyet*, çev. Mehmet Osman Dostel, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları,
Batı Klasikleri Dizisi: 122, İstanbul 1988, s. 47.

mümkün değildir. Mesela, kalkınma disiplini için zaruri olan psikolojik dinamikler, dış disiplinlerin fonksiyonu olamaz.

Toplumsal barış ve düzen; temel hak ve özgürlüklerle can, mal ve namus kavramlarının emniyet ve güvenliği, dış ve cebrî disiplinler üzerine değil, fertlerin dürüst, meşru ve ahlaki da-iredeki hür davranışları üzerine kurulmalıdır. Çünkü bu dış disiplinler ne kadar yoğun, caydırıcı ve ızdırap verici olursa olsun, yine de toplumda tabii bir barış ve güvenlik ortamı söz konusu olamaz. Toplumun böyle bir ortama sahip olması, o toplum fertlerinin kalbi ve ruhunda varoluşu ve hayatını anlamlı kılan ve gayesini doğru olarak tayin eden bir inancın yerleşmesi ile ortaya çıkan iç disiplin mekanizmasının ürünüdür. İç disiplin, bireyleri kanunla, polisle sağlanan kontrolden, kendi aklının, kalbinin ve vicdanının kontrolüne geçiren bir işleve sahiptir. Bu iç disiplini fertlere kazandıran kültürel ve manevi değerler, toplumun tabii barış ve istikrarının temel taşıdır.

Tabii bir barış ve güvenlik ortamı olan bir toplumda, fertler dıştan gelen baskı ve emirlerin zoru ile değil, bizzat kendi içlerinden gelen bir disiplinin temin ettiği hür irade ile hareket ederler. “Sosyal bünyesi sağlam toplumlarda emniyet ve güvenlik, kanun ve kuvvetten ziyade, ahlâk ve manevî nizam duygularına dayanır.”⁴⁷ Gerçekten de, “Ahlâk ve inançlar, başka bir zaman lüzumlu sayılacak birçok tedbirleri lüzumsuz bırakır.”⁴⁸ Sözünü ettiğimiz bu iç disiplin ve ahlak duyguları toplumlarda kanunların elde edemediği nimetlere nail olmak, önüne geçemediği fenalıkları önlemek için, dış ve cebrî disiplinlerin alternatifi olan yegâne vasıta olarak ortaya çıkmaktadır. Hem de bu yolla kazanılan alışkanlıkların kalıcı olmasına

⁴⁷ Prof. Dr. Osman Turan, *Türkiye’de Siyasi Buhranın Kaynakları*, Nakışlar Yayınevi, 2. baskı, İstanbul 1979, s. 295.

⁴⁸ J.J. Rousseaut, *Toplum Anlaşması*, çev. Vedat Günyol, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Batı Klasikleri Dizisi: 46, İstanbul 1989, s. 182.

karşılık, dış disiplinlerin yüklediği iyi fakat zoraki davranışlar hiçbir zaman sürekli olamaz. Bugün kanunlarla yasaklamakla yetinilen veya polisiye tedbirlerle engellenmeye çalışılan birçok sosyal, hukuki ve ekonomik hastalıklar, kültürel ve ahlaki inançların gereği olan bir yaşantı tarzı ile kendiliğinden ortadan kalkacaktır.

Bu, toplumsal barışın gerçekleşmesinde, dış disiplinlerin rolünün bulunmadığı anlamına gelmez. Önemli olan iç disiplin, dış disiplin dengesinin kurulmasıdır. Toplumsal barışın iç disiplin esası üzerine kurulması, dış disiplinlerin ise tamamlayıcı bir konumda kalmasıdır.

Toplumsal kültürel ve manevi değerlerinin sistematik bir eğitim mevzuu haline getirilmemesi, toplum fertlerinin bu inanç ve değerlerden beslenen iç disiplinden yoksun kalmalarına yol açacaktır ve o oranda dış disiplinler devreye girecektir. Çünkü toplumda bireylerin iç disiplin özelliğinden akseden kültürel bir disiplin ve düzen bulunmayınca, dış disiplinler kural haline gelecektir.

Toplumsal barışı yapan şahsiyet özelliklerinin kaynağı, dış disiplinler değil, iç disiplinlerdir. Çünkü fert şuurunda yerleşmeyen adalet ve düzen, salt dış disiplinlerle; salt kanuni ve polisiye ve adli tedbirlerle sağlanamaz. Çünkü "Hiçbir kanun, ne kadar mükemmel olursa olsun, bir sahtekârı dürüst, bir tembeli çalışkan, bir cahili bilgili yapamaz."⁴⁹ Yine, "Suistimale müsait olmayan kanun yoktur. Eğer fertlerde suistimal iştihası varsa, kanun değişmekle ancak suistimalin şekli değişir."⁵⁰

Efradı ahlak, ruh ve vicdan itibarıyla bozulmuş bir toplumun ıslahı, salt kanun ve rejim değişikliği ile değil, toplumun inanç ve disiplin değeri bulanık bir kültür iklimine girmesi ile mümkündür. Bu sebeple, toplumsal barış zemininin oluşması için "öncelikle yapılacak iş, kanunları değiştirmek, kurumları

⁴⁹ Samuel Smiles, (*Self-Help*) *Kendine Yardım*, çev. Süreyya S. Berkem.

⁵⁰ Cenap Şahabettin, *Yıryakı Sözler*, Tercüman 1001 Temel Bser.

ıslah etmek değil, insan unsurunu ıslah etmek ve onu değiştirmektir.”⁵¹ Sorun toplumun yönetilmesinden daha evvel, her insanın kendi kendisini nasıl idare edeceği sorunudur. İnsanların başkaları tarafından idaresi bunun yanında ikinci derecede kalır. Zira “hiçbir şey, kendini idare etmesini bilmeyen bir insan kişiliği kadar karanlık olamaz.”⁵² İşte bu sebeple, toplumun ıslahı fertlerin bu kendi kendini idare etme bilgeliğine erişmesine bağlıdır.

“Kanun sadece adalet dağıtıcı olabilir. Adalet, varlığını ve hakikatini, kendi kuvvetini ve kendi sınırlarını geçen başka bir değere borçludur. Bu ruhi değeri biz ruhun en özlü hakikati olan bir ‘mesuliyet mefkûresinde’ buluyoruz.”⁵³

Eğer insan böyle bir inanç mesuliyeti taşımıyorsa, onun doğru olanı, hakikati bilmesi, bu doğru olana ve hakikate göre davranmasını sağlamaz. Çünkü doğru ve hakikat bilgisi, bilgi değerini aşır inanç değeri kazanmadıkça, insana bir mükellefiyet yüklemeyiz. Bu sebeple, dürüstlüğü, hak, hukuku ve adaleti, fertlerin günlük münasebetlerinde üstün seviyeye getiren, onların mükellefiyet duygusu ve iç disiplin kuvvetidir.

Eğer fertler, bu mükellefiyet duygusu ve iç disiplin kuvvetinden mahrum ise, “kanunlar yürürlükte kaldıkça, daimî bir mukavemete maruzdurlar ve bu mukavemet ne kadar az hissedilse de er geç o kanunu (veya anayasayı) devirecektir. Bu tıpkı mihanikide olduğu gibi, azametli bir makinenin büyük hareketini durduran küçük bir kuvvetin daimî faaliyetine benzer. Bu sebeple, topluma devamlı faydalar temin edebilmesi için idari ahlakın temeli, insanoğlunun en kuvvetli kalp duyguları olmalıdır.”⁵⁴ İşte, burada bahsedilen en kuvvetli kalp

⁵¹ Samuel Smiles, (*Self-Help*) *Kendine Yardım*, çev. Süreyya S. Berkem.

⁵² Friedrich Wilhelm Foerster, *İyi İnsan İyi Vatandaş*, çev. Müşerref Hekimoğlu, Doğan Kardeş Yayınları, 4. baskı. İstanbul 1960, s. 19.

⁵³ Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, Dergâh Yayınları, 3. baskı, İstanbul 1978, s. 167.

⁵⁴ Marki Beccaria, *Suçlar ve Cezalar Yahut Beşeriyetin Mecellesi*, çev. Dr. Av. Muhiddin Göklü, İnkılâp ve Aka Yayınları, 3. baskı, 1964, s. 117.

duyguları, yukarıda sözünü ettiğimiz inanç mükellefiyeti ve iç disiplinden başka bir şey değildir.

Dış disiplinler, mekaniktir. Her zaman kanun ve kurumlarda yapılacak değişimlerle, bu dış disiplin mekanizmalarının niteliği ve etkisi değiştirilebilir. Dış disiplinlerin fonksiyonu, toplum barışını bozan tutum ve davranışları cezbrî olarak durdurmak veya telafi etmektir. Ancak, toplumsal barış ve kalkınma disiplinlerini yapan faktörler mekanik değil uzvidir. Yani, insan unsurunun iç disiplin kuvvetleridir.

“Bir insanı devamlı olarak dıştan yönetme ve kontrolün imkânsızlığı yanında, bu durumun zayıf ve silik şahsiyetlerin çoğalmasına sebep olması, başarı ve ilerlemeye olumsuz etki etmesi sebebiyle, talim, terbiye ve yönetim tekniklerinin, fertleri içten teşekkül edecek bir otokontrol mekanizmasına kavuşturacak tarzda ayarlanmasına büyük ölçüde ihtiyaç vardır.”⁵⁵ Çağdaş eğitimcilerden F. W. Foerster’e göre: insanlar talim ve terbiye vazifelerinde, ruhları dışardan baskı altına almadıkları takdirde muvaffak olurlar. Başarının şartı, ruhları içerden kavramak ve içten harekete geçirmektir. Çünkü sulh ve barış içindeki bir toplumda fertler, dıştan gelen emirlerin değil, kendi içlerinden gelen inancın cazibesindedir.⁵⁶ Esasen, en iyi talim ve terbiye formülleri bile içten gelmeyerek, duygusuz olursa, etkisiz kalır. “Doğru disiplin, dışarıdan zorlamakla değil, arzu edilmeyen faaliyetlerden, arzu edilen faaliyetlere kendiliğinden götüren zihin itiyatları demektir.”⁵⁷ Bu nedenle hayata düzen veren dürüst ve terbiyeli hareketler kanunlardan daha mühimdir. Ahlak ve faziletin görevi, ferdi yanlış ve zararlı davranışlardan alıkoymak, ona dürüstlük

⁵⁵ Hasan Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve İmam-ı Gazali*, Han Neşriyat, İstanbul 1983 s. 17.

⁵⁶ A.g.e., s. 43.

⁵⁷ Bertrand Russel, *Terbiyeye Dair (On Education)* çev. Prof. Hâkim Dereli, Millî Eğitim Bakanlığı İngiliz Bilim Eserleri: 2, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2. baskı, 1964, s. 23.

iradesini kazandırmak, böylece dış disiplini asgariye, ikinci dereceye, istisnai bir hale indirmektedir. Bunun için fertlerin içten, kalpten ve ruhtan manevi bir disiplin kazanmaları gerekir. Böylece, fert karakterinde ve davranışlarında dış otorite yerine, daha içten ve manevi yeni bir disiplin rol oynayacaktır. Bu iç disiplinin fert hayatında ve davranışlarında ifadesi, siyasi, sosyal, hukuki ve ekonomik manada birer sağlık ve doğruluk olarak tezahür edecektir.

Topluma disiplin ve düzen kazandıran esas faktör, kanun ve polis değil, inanç ve kültürdür. Zira kanun ve polis, ancak yanlış ve zararlı davranış tezahür ettikten, mesela; suç işlendikten sonra fonksiyon icra eder. İnanç ve kültür ise, toplumda barış ve istikrarın esas kurucu unsurudur. Kanun ve polis ise kurucu değil, koruyucu fonksiyon icra eder. Dış disiplinlerin caydırıcı özelliği ise toplumların barış ve istikrarında hiçbir zaman temel alınamaz.

Barış ve düzeni bozulan bir toplumun ıslahı, ancak fertlerde bir iç disiplin, ahlak ve vicdan zenginliği, iradi bir dürüstlük meydana getirecek bir inanç ve kültür ile mümkündür. Bu inanç ve kültür ikliminden mahrum bulunan fertlerin kanuni ve polisiye tedbirlere olan riyeti de samimi değil, zoraki bir boyun eğmedir. Bu takdirde, anayasa ve kanunların öngördüğü ideal şekil ve sistemler, düzensizliği, anarşiyi ve başarısızlığı çerçeveleyecektir. Zira fertleri sürükleyen fena arzuları başıboş bırakan ve tezahürlerini önlemek için sadece dıştan tesir eden kanun ve polis otoritesinin, fertlerin fena hareketlerini gemlemede ve fertleri toplu yaşama disipline etmede tatmin edici bir usul sağlamadığı görülmüştür. Fena arzular, zaaf ve ihtiraslar, tıpkı önü tıkanmış bir nehir gibi, dış ve cebrî otoritelerin gözetleyici gözünden kaçmış ve daima bir çıkış yeri bularak toplumun barış ve istikrarına musallat olmuşlardır.⁵⁸

⁵⁸ A.g.e., s. 29.

Bariş ve düzeni dış ve zoraki disiplin mekanizmaları ile sağlanan toplumlarda, fertler genel olarak bir iç disiplin zafiyeti içinde bulunduklarından; bu zafiyet onları türlü yolsuzluklara, mevki ve makamın sağladığı yetki, nüfuz ve imtiyazları şahsi çıkarlarına birer alet haline getirmeye sürükleyecektir. Bu takdirde, toplumda artık hiçbir kanun, hiçbir anayasa ve siyasal yapı düzen tutmayacaktır. Kurumlar toplumların birer organıdır. "Her toplumsal organ, birer organizasyon ve bir koordinasyondur. Bu ise disiplinsiz olmaz."⁵⁹ Çünkü kurumlar, kuru malzeme ve binadan ibaret değildir; faal unsuru insandır. Onları yürütecek ve uygulayacak dürüst, ahlaklı ve yetenekli insan faktörü ile fonksiyon kazanırlar ve kendilerinden beklenen hizmeti verebilirler.

Bütün insan faaliyetlerinin, mutlaka bir ahlak ve kültür boyutu mevcuttur. Ahlak, fazilet ve dürüstlükten soyutlanmış her kabiliyet, toplumsal başarı için yetersizdir. Bu sebeple genel doğruları ve ahlak ölçülerini her alanda ve her kurumda geliştirmeli, bunları temel toplumsal ilişkilerin her düzeyine yaymalıdır.

Tarihte gelişen farklı uygarlıkların kurulmasında fertlerde iç disiplini sağlayan farklı orijinaliteyi, yani inanç ve kültürü daima esas unsur olarak görüyoruz. Medeniyetlerin kuvvet ve sürekliliği, insanın kalp, ruh ve vicdanında, kısaca iç bünyesinde, bu disiplin canlılığını sürdürebildiği ölçüde devam etmiş; yozlaştığı, zayıfladığı ve bütünüyle ortadan kalktığı nispette insan münasebetleri maddileşmiş, fertler kopuk ve dağınık insan kalabalığı haline gelmişlerdir. Kültür ve inanç birliğinin tesis ettiği tabii bariş ve düzen bozulmuş, bu bozulma nispetinde toplumda dayanışmaların yerini çatışmalar almış ve dış ve cebrî disiplinler boy göstermiştir. Neticede toplumlar kendini çağdaş kılacak meselelerini halletmek yerine bunu önle-

⁵⁹ H. Bergson, *Ahlak ile Dinin İki Kaynağı*, çev. Mehmet Karasan, Millî Eğitim Basımevi, 2. baskı, İstanbul 1986, s. 3.

yen ve geri plana iten bunalımların pençesine düşmüşlerdir. Çünkü eğer toplum fertleri, sosyal barışı mümkün kılan vasıf ve disiplinler yönünden yozlaşarak, karşılaşma alanlarında doğruluk, dürüstlük ve hakkaniyet ölçülerini kaybederlerse, toplumun düzen ve istikrarından bahsedilemez. Dolayısıyla, kanun ve polis otoritesi birer kaba kuvvet mekanizması olarak ön plâna çıkar. Ortada, güçlü olanın hükmettiği, disiplin ve düzenden mahrum, kalkınmanın altyapısı olan sosyal barış tablosundan uzak bir insan kalabalığı kalır.

Bütün bu tespitler bizi, bir toplumun problemlerinin, o toplum fertlerinde düğümlendiği sonucuna götürmektedir. İnsan probleminin toplumsal barış boyutunun çözümü ise, iç/dış disiplin dengesinin sağlanması noktasında düğümlenmektedir. İnsan problemin bütün boyutlarıyla çözümü ise, eğitim sisteminde düğümlenmektedir.

Toplumu, sosyal barış ve kalkınmanın talep ettiği vasıfları ve disiplinleri fert şahsiyetinin bir özelliği haline getiren, inanç değeri, dolayısıyla disiplin değeri bulunan bir kültürü temel alan bir eğitim iklimine kavuşturmadıkça, hiçbir yönetim biçimi başarılı olamayacaktır. İnsan unsurunun kültür ve inancı yükselip, iç disiplini yoğunlaştıkça, dış disiplinler yoğunluğunu kaybedecektir. Bu takdirde, toplumda dış disiplinlerin eseri olan suni ve zoraki barış ve düzen, tabii ve kültürel bir nitelik kazanacaktır.

İNSAN PROBLEMİNİN TOPLUMSAL KALKINMA BOYUTU

İnsan probleminin toplumsal barış boyutu konusunda olduğu gibi, toplumsal kalkınma boyutu da bir nitelik ve iç disiplin sorunudur.

Bilim ve teknolojiye ilerlemiş toplumlarla, geri kalmış toplumları mukayese etmek, aslında bu toplumların insan unsurunun bilim ve teknolojiye gelişme ve bunu pratiğe aktarma

yeteneklerini karşılaştırmaktan başka bir şey değildir.

Nitelikli insanı, sadece teknik nitelikler ile sınırlarsak, bu dar ve yetersiz bir anlayış olacaktır. Çünkü kalkınma fiilî, teknik ve bilimsel niteliklerin tezahürü olduğu kadar; onu gerçekleştiren temel unsur insan olduğundan, bu fiil aynı zamanda sosyal ve psikolojik bir fiil olarak da karşımıza çıkmaktadır. Yani, insan unsurunun motivasyonu ve organizasyonu, ferdi planda ahlak, fazilet ve dürüstlüğü; toplum planında ise toplumsal barış ve düzeni zaruri kılar.

Kalkınmayı tahakkuk ettirecek insan unsuru, salt teknik vasıfları bulunan insan kalabalığı değildir. Onun bilimsel ve teknik niteliklerini de verimli kılan, sahip olduğu, sosyal, ahlaki ve psikolojik nitelikleridir. İşte insan unsuru, bu boyutu ile de vasıflandırılmalı; birlik, beraberlik, dürüstlük, fedakârlık, organizasyon ve müşterek mesai kabiliyeti gibi vasıflara talim ve terbiye edilmelidir. Hiçbir organizasyon, hiçbir faaliyet ve hiçbir “toplumsal kurum, bir (kültür) ve ahlâk disiplini olmaksızın yaşayamaz. Çünkü aksi halde ortada ancak birbirleriyle çarpışan fert iştihaları kalır.”⁶⁰ Bu sebeple, barış ve düzeni dış disiplinlere dayanan toplumlar kalkınma disiplininden de mahrumdurlar.

İnsan probleminin toplumsal kalkınma boyutu, sadece bilgi ve teknolojik yetenekleri değil, iç disiplini ve toplumsal barışı da kapsar. Çünkü bir toplumun insan unsuru kendi içlerinde birbiriyle anlaşabiliyor ve mensup oldukları toplumu, birbiriyle tutarlı ilişkiler içinde çalışan bir parçalar bütünü haline getirebiliyorlarsa, bu takdirde bilim ve teknoloji alanındaki yeteneklerini pratiğe aktarabileceklerdir. Bu anlaşma ve uyumun temin ve tesis edilemediği toplumların, müşterek gayelere beraberce çalışabilme ve organizasyon kabiliyeti bulunmaz. Bu takdirde, fertlerin bilimsel ve teknolojik kabiliyetleri

⁶⁰ Emile Durkheim, *Meslek Ahlakı*, çev. Mehmet Karasan, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi, İstanbul 1986, s. 7.

ferdî kalır ve toplumsal bir kıymet kazanamaz. Hatta fertlerin şahsi hırs ve menfaat ihtiraslarının emrine girerek toplum için zararlı bir hale gelebilir. Kısaca, fertler barış ve birlik içinde olurlarsa, küçük ve ferdî imkân ve kabiliyetleri büyük ve toplumsal imkân ve kabiliyetlere dönüşür. Aksi takdirde, büyük imkân ve kabiliyetler küçülerek kıymetini yitirirler.

Toplumsal kalkınmanın gayesi de vasıtası da insandır, insan unsurudur. Kalkınmayı; bilgisi, zekâsı, aklı, teknik ve psikolojik nitelikleri ile gerçekleştirecek ve kalkınmanın diğer bütün faktörlerini de harekete geçirecek esas unsur, insan faktörüdür. "Kalkınma bir insan eseridir. Çalışma hayatı, ekonomik ve ticarî faaliyetler, toplumsal olaylar hep insan içindir. İnsan üzerinedir. Ekonomi kanunları, hep insan eksenine etrafındadır. Çünkü bütün bu sahalarda başarılı neticeler, insan yeteneğinin seviyesine tabidir."⁶¹ Bir işin, bir eserin başarılması, o iş ve eserin talep ettiği bilimsel, teknik ve psikolojik niteliklere sahip olmakla mümkündür. İnsan unsurunun bu nitelik ve yeteneklerdeki zafiyeti kalkınmaya yansıtacak ve onu zaafa uğratacaktır. Kalkınma için, "sermaye birikimi, yatırım hareketleri, sermaye hasıla oranı, bizi bir adım ötede, bütün o hareketlerin, maddî akımların merkezindeki insana, onun diğer yargılarına, zihniyet dünyasına götürüyor."⁶²

İnsan unsurunun, bilim ve teknoloji bakımından vasıflanmasında bütün insanlığın bilgi ve tecrübe birikimi, iş birliği ve yardımlaşma imkânlarından yararlanılması elbette gerekir. Esasen bu hususta etraflıca durmaya hiç gerek yoktur. Ancak, insan unsurunun kültür ve zihniyet yapısı da kalkınma disiplininin temel unsurlarındandır. Her fert ve her toplum kalkınmayı arzu eder. Yine herkes, bilim ve teknolojiye bilgi ve

⁶¹ Alexis Carrel, *İnsan Denen Meçhul*, çev. Refik Özdek, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1981.

⁶² Doç. Dr. Ahmet Tabakoğlu, İsmail Kurt, *İktisadî Kalkınma ve İslam*, (ISAV) İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları: 10, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi No: 3 İstanbul 1987, s. 5.

tecrübe kazanmanın, bu açıdan yetişmenin zarureti inkâr edemez. Ancak, kalkınmayı böylesine arzu eden toplumda, fertlerle fertleri, elitlerle halkı, hatta devlet ile milleti ihtilafa düşüren husus, insan unsurunun ideolojik ve kültürel yapısıdır. Nitelikli insan kavramı ile ilgili anlayışlar bu açıdan bölünmeye, birbirinden uzaklaşmaya, hatta birbiri ile çatışmaya başlamaktadır. Bu hususta, çok farklı ve birbiri ile bağdaşmayan anlayışlar ortaya çıkmaktadır. Yakın tarihimiz, bu farklı anlayışların kör dövüşünden ibarettir. Öyle ki, bu kör dövüşün sebebiyet verdiği sosyal kargaşa ve anarşi, kalkınma problemini geri plana itmiş, toplumsal barış ve dayanışmayı, dolaşısıyla da kalkınma disiplini ortadan kaldırmıştır.

İnsan probleminin toplumsal kalkınma boyutu, her şeyden evvel o toplumda güvenlik ve huzur şartlarının, yani kalkınmanın temel şartı ve bir nevi altyapısı olan “toplumsal barış”ın gerçekleştirilmesine bağlıdır. Çünkü kalkınma; anarşinin, güvensizliğin, siyasi ve sosyal huzursuzluğun bulunmadığı yerde başlar. Barış içinde bulunan bir toplumda, fertler tabii olarak kalkınmanın talep ettiği vasıf ve kabiliyetlere yönelir ve tabii bir hareketle içinde bulunduğu hayatı mükemmelleştirmeye koyulurlar.

Toplumların mevcut kalkınma seviyesi, bu alanda sahip olduğu niteliklerin bir göstergesidir. Kalkınmada başarılı bir seviye kazanamamış toplumlar, gerek ferdi ve gerekse organize planda, kalkınmanın talep ettiği vasıf ve kabiliyetlere sahip değildir. Çünkü eserler, onları yapanların karakterini alırlar. Vasıflı ve mükemmel bir eser, vasıflı ve mükemmel bir fail ile mümkündür. Kalkınmada başarılı bir seviye kazanmak, her toplumun arzusudur. Fakat nasıl ki muktedir olan arzusunu izhar eder, gerçekleştirir; öyle de muktedir bir toplum da kalkınma arzusunu tahakkuk ettirir. Aksi takdirde muktedir değildir ve onu muktedir yapan niteliklerden yoksundur.

Her gelişme gibi, kalkınma da ancak kendisine uygun bir

ortamda gerçekleşir. Elbette, "ortamını bulamayan ağaç gelişemez."⁶³ Zira "ürün ile tabiatı arasında bir bağlantı vardır."⁶⁴ İşte, sanayileşme ve kalkınma tabiatından yoksun bir toplumda, ancak ve ancak gerileme gelişecektir. Bu sebeple, kalkınmada "eksikliği en çok hissedilen teşebbüste olsun, sevk ve idarede olsun, rasyonel davranan insanı ve kalkınma için gerekli insan tipinin [tabiatının] diğer özelliklerini sağlama noktasıdır."⁶⁵ Toplumsal kalkınmanın temelinde nitelikli insan unsurunun bulunduğu tartışılmaz. Gerçekten de kalkınmanın diğer bütün faktörlerini de harekete geçirecek esas unsur, insan faktörüdür.

"Yeni gelişen ekonomilerin en büyük eksikliği kabul etmek gerekir ki yalnız madde ve malzeme tarafı değildir."⁶⁶ Madde ve malzeme yönünden içinde bulunulan şartlar istenilen seviyede olmayabilir. Fakat insan faktörü ideal sahibi ise, bu ideal için çalışıyor ise ve kendini hazırlamışsa, bu şartlar da çabuk değişecektir. Bu sebeple, "ekonomik yaşantı, nerede ve hangi devirde olursa olsun, yalnız dış verilerin bir araya gelişinden ibaret bir madde dünyası değildir. Bütün o yığınların altında ve gerisinde kendine has tavır ve davranışları ile insan gerçeği yatar."⁶⁷

Her iş, belli seviyede bir bilgi, disiplin ve kabiliyet sahibi olmayı gerektirir. Yani, birbirinden farklı olan işler, farklı bir takım kişilik özellikleriyle başarılabılır. Ferdî başarı için, mesleki tecrübe ve mesleki niteliklerle birlikte, azim, irade, çalışma şevki, meslek sevgisi, sebat, fedakârlık vs. gibi manevi ve

⁶³ Doç. Dr. Bayraktar Bayraklı, *İslamda Eğitim (Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayesesi)*, Şafak Ambalaj Sanayii, 2. baskı, İstanbul 1983, s. 176.

⁶⁴ A.g.e., s. 13.

⁶⁵ Doç. Dr. Ahmet Tabakoğlu, İsmail Kurt, İktisadi Kalkınma ve İslam (ISAV) İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları: 10, Tartışmalı İlimi Toplantılar Dizisi. no: 3 İstanbul 1987, s. 5.

⁶⁶ A.g.e., s. 5.

⁶⁷ Sabri F. Ülgener, *İktisadi Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınları, İstanbul 1981, s. 12.

psikolojik vasıfların da fert kişiliğini disipline etmesi gerekir. Toplum halinde başarıya ulaşmada ise, bu disiplin unsurları hem daha ehemmiyet kazanmakta hem de bu disiplinlerin boyutları daha da genişlemektedir. Zira fert şahsi başarısı için mesleki ve psikolojik nitelikler itibarıyla yeterli olabilir. Ancak, bu onu her zaman kolektif bir başarının elemanı yapmaz.

Bir toplumun kalkınması, sosyal barış ve kalkınma disiplinlerinin bütün fertlere hâkim olmasına bağlıdır. Ancak, ferdi yetenek ve niteliklerin organizasyonudur ki, toplumsal yeteneği inşa eder. Bu organizasyon olmadan, toplum kalkınma yeteneğine ulaşamaz. Bu sebeple, dâhi adını verebileceğimiz şahsiyetler bile, bir organizasyonun elemanı olmadığı müddetçe, toplum kalkınmasında bir anlam ifade etmezler.

Kolektif bir başarı, mensuplarından organizasyon ve dayanışma disiplini, iradi dürüstlük, gaye, ideal ve fikir birliği, müşterek mesai kabiliyeti gibi manevi ve psikolojik nitelikler de talep etmektedir. Fertlerin teknik ve mesleki yönden vasıflandırılmaları yanında, müşterek gaye ve hedeflere organize edecek bağlarla da vasıflandırılıp, disipline edilmeleri gerekir. Nerede bir başarı mevcut ise, orada bu başarıyı yapan mukteditir bir eleman mevcuttur; bunun gibi, topyekûn kalkınma için de, toplumun organize bir eleman kıymet ve keyfiyeti kazanması zaruridir. İşte bu organize kıymet ve kabiliyet, fertlerin vasıf ve kabiliyetlerinin birikmesi ile ortaya çıkan bir durumdur. Kısaca, ferdi başarının fertten talep ettiği nitelikler yanında, müşterek ve organize başarının da fertten talep ettiği nitelikler vardır.

Ferdi başarının talep ettiği nitelikler, nasıl ki insanda yaratılıştan potansiyel olarak mevcut ise, müşterek başarının talep ettiği nitelikler de, insanda yaratılıştan potansiyel olarak mevcuttur. Eğer, fertler sadece teknik ve mesleki nitelikler yönünden eğitilir, bu konudaki ham kabiliyetleri bilkuvveden bilfiile çıkarılır, bunun yanında organize başarının talep ettiği mane-

vi ve psikolojik nitelikleri işlenmez, bilkuvveden bilfiile çıkarılmazsa, kolektif başarı disiplini ve organizasyona ulaşamaz. İşte, insan yapısında gizli kalmış bu zengin cevherleri de işleyerek, bilkuvveden bilfiile dönüştürmek, fertlere müşterek başarı ve organizasyon için ehliyet kazandırmak zaruridir. Ancak bu takdirde, sosyal organizma da, biyolojik organizmada olduğu gibi bir ahenk ve bütünlük kazanacaktır. Bu ahenk ve bütünlük, bir nevi sosyal bünyeyi meydana getiren bütün fertlerde aynı, tek bir ruhun hâkim olması gibidir.

İnsan probleminin toplumsal kalkınma boyutu, toplum fertlerinin teknik ve mesleki niteliklerle beraber, emniyet ve güven içinde bir araya gelmelerini, birbirlerini sevmelerini, karşılıklı hak ve hukuka saygı duymalarını, inanç ve fikir birliği içinde olmalarını temin edecek bir manevi ve ruhi vasıflanmay da zaruri kılmaktadır.

Böyle bir vasıflanma için, fertler hak ve adalet, yardımlaşma, birlik ve beraberlik, dürüstlük, sevgi ve saygı ifade eden tutum ve davranışlar içinde bulunmalıdır. Bu ise, ancak bir iç disiplin, böyle tutum ve davranışları gerektiren ortak manevi bir kültür ikliminde mümkündür. Fertleri bu iyi kişilik özellikleri ve iç disiplin ile mükellef kılan bir inanç ve kültür iklimi, toplumun gerek sosyal barış ve gerekse kalkınmanın talep ettiği nitelikleri kazanması bakımından bir zarurettir. İşte bu iç disiplin olgunluğu fert ve toplum hayatının bir gereği ve zarureti oldukça ve bu olgunluğu kazanmak, insanı bu olgunluk ile mükellef kılan bir inanç ve kültür sistemine mensup olmayı mecbur kıldıkça, en kati bir iman ile bağlanacağımız inanç esaslarının dinî ve millî kültürümüz olduğu tartışılmaz.

Fert kişiliği, bu iki temel dinamik, yani sosyal, psikolojik ve ahlaki planda bu iç disiplin olgunluğu; akıl, zekâ ve tecrübe planında da bilimsel ve teknik olgunluk seviyesine sahip olmadıkça, toplum düzeyinde sosyal barış, sosyal disiplin ve sosyal tesanüt (dayanışma) vücuda gelmeyeceği gibi, bir orga-

nizasyon da vücuda getirilemez. Çünkü iç disiplin zayıflığının davranışa dönüşen tezahürleri, toplumun barış ve düzenini yok ederken, aynı zamanda kalkınma disiplinini de ortadan kaldırır. Toplum yavan bir kalabalık haline gelir.

Toplumsal kalkınma için, insan unsurunun teknik bilgi ve kabiliyetlerini, müşterek bir maksat ve düzen içinde bir inanç ve ideal mihrakında birleştirerek "kalkınma disiplini"nin tesis edilmesi zaruridir. Bu disiplinin sağlanamadığı toplumlarda ancak bu disiplin ile mümkün olacak kalkınma da sağlanamayacaktır. Çünkü kalpleri ve kafaları bir inanç, bir ideal mihrakında birleşmeyen fertler, günübirlik menfaatlerini temin kaygısına düşerler. Bu takdirde fertler, aldığı ücret nispetinde bir fedakârlık ve çalışma dairesinde sıkışır kalırlar. Onu hayata özendiren sadece madde ve menfaat olursa, onda zaaf haline gelen bu ihtiras meşru dairede zapt edilemeyecektir.

Ekonomik bakımdan gelişmemiş toplumlarda, fertlerin madde ve menfaat ihtirasları geliştikçe, maddi ihtiyaçları özen-dirildikçe, toplumda gerçek olmayan ekonomik faaliyetler çoğalır. Toplumdaki gerçek ekonomik faaliyetleri başarısızlığa uğratan, ekonomik faaliyet gibi görünen fakat gerçek olmayan ekonomik faaliyetlerdir. Bu faaliyetlerin niteliği, mevcut ekonomik bünyeye hiçbir katkıda bulunmaksızın, ondan türlü yollarla pay alınmasıdır. Eğer bir toplumda ekonomik zihniyet bu niteliği kazanmışsa, o toplumda çalışmaya, emeğe ve alın terine dayanan gerçek ekonomik faaliyetler, insan unsurunun geçim ve kazanç yolu olmaktan çıkacaktır. Çünkü bu takdirde para, çalışmaya dayanan gerçek ekonomik faaliyetleri yürütenlerin aleyhine buna karşılık, türlü entrika ve yolsuzluklara dayanan, genel ekonomik bünyeye faydasız, gerçek olmayan faaliyetlerin lehine hareket eder. Ekonomik bir heyelan ile para ve kazanç bu kesime doğru kaymaya başlar. Böylece ekonomik yaşantımızda, gerçek ekonomik faaliyetler cazip olmaktan çıkar, ekonomik hayatımız dürüstlük ve çok çalışma temelin-

de değil, sahtekârlık ve entrika temelinde oluşur. Bütün bunların neticesinde, toplumların ekonomik bunalımlarının bir göstergesi olan, "tüketimin, üretime karşı ağır çekmesinden doğan müzmin bir dengesizlik"⁶⁸ baş gösterir. Çünkü "toplumun üretim tarafı durgunlaşırken, tüketim aynı ölçüde kısıtlanamadığından, hatta bazı tabakalarda bilakis arttığından, bu durum, sosyal ve ekonomik bünyede sonunun nereye varacağı belli olmayan tehlikeli bir nispetsizliğe ve bir kıymet muvazenesizliğine sebep olacaktır."⁶⁹ Böyle bir durumda, dengeli bir ekonomik yapıda, çalışan-çalışmayan kutuplaşmasında, çalışan ve üretenlerin zengin, çalışmayan ve üretmeyenlerin ise fakir kutbu oluşturması gerekirken, aksine, çalışıp üretmeyenin zengin, çalışıp üretenin ise fakir kutbu teşkil ettiği çarpık bir yapı oluşur. Böyle bir dengesizlik, her türlü samimi gayreti terk ettirir. Kalkınma adına yapılan her teşebbüs, iyi niyetlerle başlayan gayretler, bu kötü örneklerin de etkisiyle çok geçmeden gevşer ve çıkmaza girerek zaman içinde donup kalırlar. Böyle bir durum toplumun kalkınma yolunda karşılaştığı en büyük çıkmazlardan birisidir.

Bir toplumda ahlak, dürüstlük, hak ve adalet, meşru ve gayrimeşru kavramları yok olursa, o toplumda ahlaksızlığa, sahtekârlığa, haksızlığa dayanan faaliyetler kamuoyunda fark edilmez bir hale gelir. Fark edilen sadece bu çarpıklıkların ızdıraplarıdır. Böyle toplumlarda gayrimeşru faaliyetler, ne bir kamuoyu denetlemesi ve ne de resmî bir müdahale ile karşılaşmazlar.

Bir toplumda, fertlere hâkim olan karakter özelliklerine göre kamuoyu denetimi oluşur. Yine, resmî kurumları sevk ve idare eden fertlerin karakter özelliklerine göre de o toplumda bir yönetim otoritesi ortaya çıkar. Mesela; toplum fertlerinde dürüstlük karakteri hâkim ise, o toplumda dürüst olma-

⁶⁸ A.g.e., s. 187.

⁶⁹ A.g.e., s. 176.

yan tutum ve davranışlar kamuoyunun tepkisi ile karşılaşır. Aynı şekilde, kurumları sevk ve idare eden kişiler dürüst ise, dürüstlüğü ihlal eden tutum ve davranışlara taviz vermeyen bir yönetim otoritesi ortaya çıkar. Böyle bir durum, o toplumda dürüst olmayanların tutunamaması sonucunu doğurur. Bu takdirde, fertler, ekonomik faaliyetlerinde dürüstlüğü otoritesine girerler. Dolayısıyla, kazanç ve zenginlik dahi yönünü dürüst faaliyetlere, hak eden çalışma ve gayretlere döner. Bu ise, fertleri dürüst ve meşru faaliyetlere özendirecektir.

Toplumsal kalkınmanın talep ettiği disiplinler, ferdi planda, menfaatperestlikten, egoizmden, tembellikten, cehaletten, zevk ve eğlenceden, zaman israfından daha da soyutlanmış bir yaşantıyı zaruri kılmaktadır. İşte eğer fertler bu problematik yapıdan kurtarılmazlar ise, toplumda mevcut maddi potansiyel, kalkınmada malzeme olarak kullanılacağı yerde, fertler ondan türlü planlarla daha fazla pay kapmaya yöneleceklerdir. Bu ise gelişen çevre içinde, mevcut potansiyelin büyümesini değil, küçülmesini sağlayacaktır.

Toplumsal kalkınmanın sosyal zeminini oluşturan toplumsal barış ve düzenin bozulması, kısa süre içinde mevcut ekonomik şartların daralmasına yol açacaktır. Bu sebeple, sadece ekonomik göstergelere bakılarak, bir toplumun kalkınma düzeyini sürdürülebilir olarak nitelendirmek mümkün değildir. Bu sebeple, mevcut ekonomik durumun sürdürülebilirliği, toplumun kendini sürekli yenilemesi, bunun için de, doğrudan doğruya fert karakterinde müspet değişimler yapacak inanç ve kültür atmosferinin canlı tutulmasına bağlı bulunmaktadır.

Bunu sağlamak için, öncelikle toplumu muhtemel bir çöküntü sürecine sokabilecek sosyal hastalıkların yayıcısı ve besleyicisi olan kültürel bozulmanın önüne geçilmelidir. Daha sonra ise, fertlerde, toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği disiplinleri bir inanç mükellefiyeti haline getiren kültür

iklimi özenle korunmalıdır. Aksi takdirde, kültürel bozulmaya bağlı olarak toplumun organik ve ruhi bütünlüğü bozulmaya, şuur ve iradesi kaybolmaya başlar; topluma bir sosyal felç arız olur. Siyasi, sosyal, ekonomik ve hukuki hezeyanlar baş gösterir. Bu taktirde toplum, akıl ve ruh sağlığının bozulması ile organik yapısının tabii fonksiyonlarını yitirmiş bir fert gibi, sosyal bir protez ve koltuk değneği niteliğindeki kanun ve polis disiplinleri ile ayakta durabilir. Bu yapı müzminleştiği takdirde, bu protezlere de hâkim olamayarak yıkılır. Bu vahim durum toplumdaki kültürel bozulmanın tabii ve kaçınılmaz bir sonucudur.

Bir toplum, ancak manevi gücü ve takati nispetinde kalkınmaya organize edilebilir. Kalkınma, maddi fedakârlık, çeşitli mahrumiyetlere katlanmak ve çok çalışmak gibi disiplinlerle mümkündür. Toplum için fedakârlığa, mesai ve gayrete mecali bulunmayan fertlerin, toplumun kalkınma ve gelişmesinde müspet bir rol oynamaları düşünülemez. Aksine, toplum böyle fertlerin bulunduğu noktalardan zaafa uğrayacak, hatta çökecektir. Çünkü böyle fertler, kendi şahsi çıkar ve ihtiraslarını aşamazlar. Yalnız kendileri için yaşar ve gelişirler. Yalnız kendini geliştirmek için yaşayan her organik unsurun organizmadaki [sosyal bünyedeki] rolü, kanserin insan bünyesindeki rolü gibidir. Çünkü zaaf ve ihtiraslarını tatmine meşru daire dar gelen bu fertlerin, toplum hayatının zaruri kıldığı disipline tahammülü bulunmaz. Bu sebeple, toplumsal barışı ortadan kaldıran sosyal hastalıklar, toplumsal kalkınmaya da imkân tanımacaktır.

İnsan probleminin toplumsal kalkınma boyutu da, aynen toplumsal barış boyutunda olduğu gibi, bir inanç, kültür ve eğitim sorunudur. Maddi özendirmeler ilk planda bir disiplin değeri taşımaz. Taşısa bile, bu ferdi seviyede kalır; toplum seviyesinde bir itici dinamik niteliği kazanamaz. Bu ancak kalkınmış toplumlarda geçerli bir metot olabilir. Nitekim bugün

Batılı ileri toplumlarda modern tüketim iştihâ ve itiyatları, üretimde ve çok çalışmada en önemli itici dinamikleri oluşturmaktadırlar. Ancak bu noktada üretim ile kalkınma arasındaki farka dikkat çekmek isteriz. Bu iki şey birbirine sıkı sıkıya bağlıdır, fakat aynı şey değildir. Çünkü kalkınmada belli bir seviye kazanmadıkça, yani yolun yokuş bölümü aşılmadıkça, kalkınmanın itici dinamikleri, sadece maddî tatminlere göre değil, manevî tatminlere de büyük ölçüde rol verilerek elde edilebilir. Bu sebeple, "insanı gayrete getirecek saikler, sadece maddesel özendiricilerle sınırlanmıyor. Manevî tatminlerin oluşturabileceği değerli tahrikin çok özel dinamik gücünü de göz ardı etmemek gerekir."⁷⁰

Hayat şartlarının güçlüğü içinde, maddî sıkıntıların bedbin kıldığı insanı, ancak manevî inanç ve ideallerle ülfet ettirerek kalkınmanın talep ettiği disiplinlere intibak ettirebiliriz. Ferdî plandaki bu iç disiplin ve vasıflar, ancak, bir inanç ve kültürün aşıldığı disiplinler olarak fert şahsiyetinde belirir. İşte toplumsal plandaki bir gelişme, fertlerin kişilik yapısındaki böyle müspet değişimlerin gerçekleştirilmesine bağlıdır.

⁷⁰ Doç. Dr. Ahmet Tabakoğlu, İsmail Kurt, *İktisadi Kalkınma ve İslam*, (İSAV) İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları: 10, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi No: 3 İstanbul 1987, s. 31.

İkinci Bölüm

*Türkiye'nin Eğitim Politikasında
İslam ve Batı Algısı*

Türkiye'nin eğitim politikasında İslam ve Batı algısı

BATI BİLİM ZİHNİYETİ VE MODERNİTE

PROF. DR. BEDİA AKARSU, kültürel Batılılaşma mantığını şöyle gerekçelendirir:

“Uygarlığı en yaygın anlamıyla bilim ve teknolojinin ilerlemesiyle yaşamın rasyonelleşmesi, yetkinleşmesi anlamında alırsak, uygarlığın gelişmesi bir milletin yaşama biçimlerini de değiştireceği açık. Öte yandan uygar toplum haline gelebilmek için toplumsal yaşamın her alanında tarımdan teknolojiye, politikadan sanat ve bilim alanına kadar bir bakımın, bir özenin gerekli olduğu bilinen bir şey. Öyleyse Tanzimat’tan beri bizde görüldüğü gibi bir başka kültür dünyasının yalnız uygarlığını—teknoloji anlamında—alıp kendi kültürümüz içinde kalalım düşüncesi birçok bakımlardan yanlış ve sakıncalı da. İlk teknik gelişme sadece bir sonuçtur, bir bilim ve kültür gelişmesinin yaratmalarının sonucu. Öyleyse o teknoloji yapan dü-

şünüşe sırt çevirip sadece sonucu almak taklitçilikten başka bir şey değildir. Ayrıca bu tekniği kendimiz yapamayınca uygar dünyanın ekonomik gelişme karşısında hep geri durumda kalacağız, yarışma imkânlarımız olamayacak ve sonunda açık pazar olmaktan öteye gidemeyeceğiz.”⁷¹

Kültürel Batılılaşmamızın temel mantığını yansıtan bu düşünceler kendi içinde çelişkilerle doludur. Acaba, bu gerekcede iddia edildiği gibi, “Tanzimat’tan beri bir başka kültür dünyasının yalnız uygarlığını—tekniği anlamında—alıp kendi kültürümüz içinde kalalım” düşüncesi uygulanmış mıdır?

Bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin, yeniliklerin bir toplumun yaşama biçimlerini değiştireceği hususu elbette doğrudur. Ancak, burada bilim ve teknoloji alanındaki gelişme ve yenilikleri sonuç veren modern bilim zihniyeti ile Batı’da bu gelişme ve yeniliklerin sosyal ve kültürel alanda getirdiği değişimleri birbirinden ayırt etmek gerekir. Yukarıda alıntı yaptığımız düşüncelerin çelişkisi bu ayrımın yapılmasından kaynaklanmaktadır. Gerçekten de bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler modern bilim zihniyetinin bir sonucudur. Ancak modern Batı kültürü de, bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin getirdiği bir değişimdir.

Ekonomik kalkınma ile sosyal denge arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. “İktisadi kalkınma hem iktisadi yapının, hem de sosyal yapının değişmesine neden olur.”⁷² Zira bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin toplumda fertler arasında yeni münasebet şekilleri doğuracağı kuşkusuzdur. İşte, Batı’da gelişen bilim ve teknoloji, kendi gelişmesine paralel olarak Batı toplumlarında sosyal ve kültürel alanda değişimlere de yol açmıştır. Bilim ve teknoloji, ferdi ve sosyal hayatta yeni yaşantı

⁷¹ Prof. Dr. Bedi Akarsu, *Atatürk Devrimi ve Yorumu*, Ankara 1989, ss. 36-37.

⁷² Doç. Dr. Ahmet Tabakoğlu, İsmail Kurt, *İktisadi Kalkınma ve İslam*, (ISAV) İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları: 10, Tartışmalı İlimi Toplantılar Dizisi No: 3 İstanbul 1987, s. 191.

tarzlarını da beraberinde getirmiş, fertler arası, hatta toplumlar arası ilişkiler yeni boyutlar kazanmıştır.

Batıda değişim süreci, modern bilim zihniyeti, bilim ve teknolojik gelişmeler ve modernite şeklinde gelişmiştir. Şöyle ki: Batıda modern bilim anlayışının doğuşu ve bilim inkılabı XVI. asır başına götürülür. "Sanayi inkılabı ise XVIII. yüzyıldan itibaren Batıda ortaya çıkan değişimi ifade eder."⁷³ Yani, sanayi inkılabı, sosyal bünyede ve fikir hayatında önemli değişimlere neden olmuştur. "Sanayi inkılabı ile ilgili siyasi, sosyal ve ekonomik birtakım akımlar XIX. yüzyılın özelliğini teşkil etmişler, XX. yüzyılda da etkili olmuşlardır."⁷⁴ Modern bilim stratejisinin 1800'lü yıllardan önceki üç asır boyunca gelişme halinde olmasına karşılık, Batıda medeniyet meselesi üzerinde duran tarih araştırmacılarının XVI. asır ortasından evvel 'medeniyet' tabirine rastlamadıkları tespit edilmiştir.⁷⁵ Medeniyet kelimesini basılı bir kitapta ilk defa kullanan Batılı yazar Marquis Mirabeau'dur ve kitabının basım tarihi ise 1757 yılıdır.⁷⁶

Bu hususta müşahhas misaller verecek olursak: Kopernik'in [Nicolaus Copernicus] (1473-1543), Fernel'in (1490-1558) ve Vesalius'un (1514-1564) keşifleri Batıda ilmin başlangıcını göstermektedir. Fakat şimdi bu nesillerin öncü bilimsel çalışmalarıyla Galileo Galilei (1564-1642), Harvey (1578-1657) ve Pascal (1623-1662) nesillerinin çalışmaları arasında mühim farklar bulunduğu iddiası daha çok kabul ediliyor.⁷⁶ Modern ilmin stratejisi 1800'den önceki üç asır boyunca gelişme halindeydi. Eğer modern bilim lisanının keşfedildiği zaman olarak tek bir devre gösterilmek gerekirse o devre 1570-1660 arası-

⁷³ Prof. Dr. Hamza Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, 1. baskı, İstanbul 1982, s. 26.

⁷⁴ A.g.e., s. 27.

⁷⁵ John Nef, *Sanayileşmenin Kültür Temelleri*, çev. Prof. Dr. Erol Güngör, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1980, s. 112.

⁷⁶ A.g.e., 38.

dır.”⁷⁷ “Monroe ise Batı’da Rönesans’ı daha gerilere götürür. Monroe, Rönesans döneminin XIV. yüzyılın ikinci yarısında başladığını XV. yüzyılın tamamını kapsadığını belirtir.”⁷⁸ Buna karşılık Batı’da siyasi, hukuki ve sosyal inkılabları hazırlayan düşünürlerden mesela: “Montesquieu (1689-1755), Volter (1694-1778), Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), Diderot (1713-1784), Beccaria (1737-1794) tarihleri arasında yaşamışlardır. Bilindiği gibi, Batı’nın kültürel, siyasi ve sosyal tarihinin bir dönüm noktası olan büyük Fransız İhtilâli 1789 yılında patlak vermiştir.”⁷⁹ “Gulbenkian Komisyonu’nun ‘Sosyal Bilimleri Açın’ başlıklı raporunda (1996: 34-35) ayrıntılı olarak açıklandığı gibi, sosyal bilimlerin kurumsallaşma süreci 1850-1945 yılları arasındaki yaklaşık bir yüzyıllık zaman dilimi içinde ve önce üniversitelerde kürsülerin, sonra her disiplininde diplomaya yönelik ders programları öneren bölümlerin kurulmasıyla sağlanmıştır.”⁸⁰

Bütün bu tespitlerle anlatmak istediğimiz gerçek şudur: Batı’da siyasi, hukuki ve sosyal değişimlerin düşünce ortamını oluşturan düşünürlerin ortaya çıkışları ve dolayısıyla bu düşünürlere ait düşünce akımlarının toplumda yayılması, modern bilim zihniyetinin doğuşu ve sanayi inkılâbından sonraki tarihlere tekabül etmektedir. Batı kalkınmasının esprisini doğru olarak anlayabilmek için, bilimsel düşünce, bilim ve sanayi inkılâbı ile sosyal bünyede ve fikir hayatında meydana gelen değişimlerin kronolojisini doğru tespit etmek gerekir. Çünkü bu farklı iki alanda meydana gelen değişimler arasında bir sebep-sonuç ilişkisi bulunmaktadır.

Kültürel Batılılaşma düşüncesinde, bu sebep-sonuç ilişkisi

⁷⁷ A.g.e., s. 53.

⁷⁸ Millî Eğitim Bakanlığınca Yayımlanan “Cumhuriyet Döneminde Millî Eğitim” Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 267.

⁷⁹ Cemil Sena, *Filozoflar Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, 1993-İstanbul.

⁸⁰ L. Işıl Ünal, Seçkin Özsoy, *Eğitim Bilimleri Felsefesine Doğru*, Tan Yayınları, 1. baskı, Ankara 2010, s. 56.

tersine çevrilmiştir. Yani, önce modernite, sonra bilim ve teknoloji... Bu Batı algısı ülkemizde nasıl bir sürece yol açmıştır?

Bu algı, değişimde bilim zihniyetinden çok siyasi bir zihniyeti etkinleştirdi. Dolayısıyla, Batı taraftarı entelektüeller bilim zihniyetinden çok siyasi zihniyet değişimi için mücadele vermeye başladı. Hâlen de toplumumuzda siyasi zihniyet ön plandadır. İşte bu Batı algısı, "Batı'yı taklide yeltenen aydınlarımızın Batı uygarlığının (bilim ve teknolojisinin) siyasi, sosyal ve kültürel neticelerini, yine bu uygarlığın sebepleri zannetmekten doğan pek basit bir mantık hatasına dayanmaktadır."⁸¹

Bu algı, sadece Batı'daki değişimleri değil, aynı zamanda İslam algısını da çarpıtmıştır. Kültürel Batılılaşma düşüncesi millî ve dinî değerlerin her türlü değişime, dolayısıyla bilim ve teknoloji alanındaki yeniliklere de engel olacağı algısına yol açmıştır.

Hâlbuki Japonya'da görüldüğü gibi, gelenekler sanayileşmeye rağmen devam edebilir... Yine, kültürel yayılma ve taklit yoluyla, sanayileşme olmadan da toplumda modern kişilik eğilimleri belirebilir. Fransa'nın etkisiyle Tunus'ta görüldüğü gibi... Şimdi bu iki toplumdan hangisi bilim ve teknolojiye ileri gitmiştir? Demek ki, kendi kültürü içinde kalarak, Batı'dan sadece bilimsel zihniyeti almak kalkınmayı sağlayabilirken, modernite, kalkınmayı sağlamak bir yana, kanaatimizce toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği kişilik yapısını kazanmayı da engellemektedir. Ekonomik altyapıya sahip olmayan bir toplumun modernleşmesi, o toplumu tüketim toplumuna dönüştürecektir.

Eğer bizde Batı kalkınmasının esprisini, Japon toplumu gibi doğru teşhis edebilseydik ve bilim ve teknolojiyi, kültürel Batılılaşmaya tercih edebilseydik, bugün hem bilim ve teknolojiye hem de sosyal ve kültürel alanda çok daha ileri bir sevi-

⁸¹ Sadrazam Sait Halim Paşa, *Buhranlarımız*, baz. Ertuğrul Düzdağ, Tercüman 1001 Temel Eser Serisi, No: 9 s. 190.

yeye ulaşabilirdik. Çünkü Batı'da bilim ve teknolojinin yaşama biçimlerinde yaptığı değişimler gibi, bilim ve teknoloji bizde de kendimize has değişiklikler yapacaktı. Bu takdirde, topluma, modern bilim zihniyeti, geçmişten gelen yanlış şartlanmalarını bizzat tasfiye etme inisiyatifi kazandıracaktı. Çünkü "geçmişin dokunulmaz sayılan pek çok otoriteleri, varsayım ve inançları bilimin getirdiği eleştirisel yaklaşım ve bağımsız kafa disiplini karşısında ya sarsılacak, ya büsbütün yıkılıp gidecek."⁸² Ya da yeni bir değer kazanarak daha da pekişecekti. Yine, "bir toplum uygarlık yoluna bir defa girdikten sonra, basit bir refah artması ihtimali kör âdeti yenmek için kâfi gelebilir."⁸³ Aksi bir tavır, yani tepeden inme bir kültür ve inanç tasfiyesi, hem toplumu karşısına almayı hem de toplumun birçok doğrularını ve disiplin değerlerini de tahrir ve tasfiyeyi netice verecektir.

İSLAM VE BATI ALGISİNİN YOL AÇTIĞI AKTARMACILIK ANLAYIŞI

Toplum bireylerinin disiplin değerlerini kaybetmesi ile kurumların fonksiyonlarını yitirmesi arasında doğrudan doğruya bir nedensellik ilişkisi vardır. Bu ilişkinin göz ardı edilmesi, Tanzimat sonrası dönemde iki farklı entelektüel yaklaşıma yol açmıştır: İnsan problemi nedeniyle fonksiyonlarını yitirmiş kurumların şekil ve kalıplarını dinî ve millî kültürümüz adına savunmayı millî bir vazife telakki eden muhafazakâr tavır... Ve bu kurumların bütünüyle tasfiye edilerek, yerine Batı'dan kanun ve kurumlar aktarılması gerektiğine inanan aktarmacı tavır... Bu iki tavır özünde birbirinden farklı değildir ve sorunu şekilde teşhis eden bir tavrın muhafazakâr ve değişimci versi-

⁸² Cemal Yıldırım, *Bilim Tarihi*, Remzi Kitabevi, 2. baskı, İstanbul 1983, s. 7.

⁸³ H. Bergson, *Ahlâk ile Dinin İki Kaynağı*, çev. Mehmet Karasan, Millî Eğitim Basımevi, 2. baskı, İstanbul 1986, s. 237.

yonlarıdır. Bu iki tavırdan farklı olarak, sorunu insan problemine bağlayan ve insanın değişimini önceleyen düşünceler de olmuştur. Ancak, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e yaşanan süreç, kültürel Batılılaşma paradigmasının şekil verdiği kültürel ve kurumsal değişimlerle sonuçlanmıştır.

Problem tanımlamasının şekil ve çerçevede yapılması, değişimlerin de şekil ve çerçevede yapılmasına ağırlık kazandırmış, kültürel ve kurumsal Batılılaşma rejim altına alınmıştır. Değişimi, gelişmiş Batı toplumlarının ürettiği fen ve sosyal bilimlere dair bilgileri ve uygulamaları aktarma yoluyla gerçekleştirmeye çalışan bir anlayış, fen bilimlerindeki evrenselliğe karşılık, sosyal bilimlerdeki dinamik, görelî ve bağlamsal özelliği dikkate almamıştır. Sosyal bilimlerde kendi toplumsal gerçekliği bağlamında bilgi ve uygulama geliştirmek yerine, Batı toplumsal gerçekliği bağlamında üretilen bilgi ve uygulamaları aktaran bir ideolojik anlayış giderek resmîyet kazanmaya başlamıştır.

Bu değişim anlayışı, mukabilinde yıkıcı değişimleri de beraberinde getirmiştir. Gerçekleştirilen değişimleri koruma ve pekiştirme adına, insanımızın inanç değeri, dolayısıyla disiplin değeri bulunan ve toplumun barış ve düzeni ile kalkınma organizasyonu için zarurî olan disiplinlere kaynaklık eden dinî ve millî kültürümüze karşı tedbirler alınmıştır. Hatta uzun süren Batılılaşma teşebbüslerinin muvaffak olamayışının ve içine düşülen bunalımların esas sebebinin, dinî ve millî kültürün tamamıyla tasfiye olunamamasına bağlanması resmî bir zihniyete dönüşerek eğitim ve kültür politikası haline getirilmiştir. Bunun tabii bir sonucu olarak toplumu disipline eden değerler devlet eliyle tahrîp edilmiş, bu değerlerin yerine, rejim, anayasa, kanunlar ve polisiye tedbirler konulmuştur.

Kültürel bozulmanın neticesi olarak, fertleri içinden çıkartan türlü zaaf ve ihtiraslar sebebiyle ortadan kalkan toplumsal barış ve düzeni, sadece rejim, anayasa ve kanunlarda aramak

anlayışı genel bir anlayışa dönüşmüştür. Dünün çözümleri, bugünün problemlerinin kaynağı olarak teşhis edilerek, bu yanlış anlayış nesilden nesile sirayet etmeye başlamıştır. Nitekim “68 Kuşağı” ile başlayan düzen değiştirme ideolojisi işçimizi, öğrencimizi, öğretmenimizi ve öğretim elemanlarımızı, hatta sade bir vatandaşımızı dahi politize etmiş, toplum siyasi kimliğe göre kamplaşmaya başlamıştır. Siyasi kimlikler, mesleğin ve görevin talep ettiği liyakate tercih edilmiştir. Liyakat değil, sadakat aranmaktadır. Hâlen böyle bir anlayış toplumumuzda yaygın durumda bulunmaktadır. Bunun sebebi, yukarıda etraflıca izah etmeye çalıştığımız yanlış problem tanımlamasının bir sonucu olarak, topluma hâkim kültürün “politize” olmasıdır. Bu nedenle toplumumuz kültürel disiplinini kaybederek siyasi kalabalıklar haline gelmiştir.

Kültürü politize olmuş ve disiplin değerlerinden soyutlanmış bir toplumu, siyasi ve polisiye tedbirlerle düzene koymak ve kaldırmak mümkün değildir. Çünkü ortada toplumsal barış ve düzeni bozmaya ve yıkmaya yönelik bir fert ve kitle hareketi mevcuttur. Toplumsal enerjinin bu yıkıcı kimliğini, yapıcı ve gelişmeci bir yöne kanalizetmek için, toplumun barış ve kalkınmasını sağlayacak vasıf ve disiplinlerin fertlerin karakter özelliği ve ortak tabiatı haline getirilmesi gerekir. Yani, toplumsal barış ve kalkınmayı bozan ve yok eden fert ve kitle tavrının yerine, başka bir fert ve kitle tavrının ikamesi gerekir. Buna devletin öncülük etmesi gerekir.

Yıkıcı fert ve kitle hareketleri, sadece şekil ve çerçevede yapılan değişimlerle, yasal ve polisiye tedbirlerle ortadan kaldırılamaz. Çünkü iç disiplinini kaybetmiş ve türlü sosyal hastalıklara müptela olmuş fertlerin tutum ve davranışlarının ortaya çıkardığı tablo, hangi çerçeve ile çerçevelenirse çerçevelensin yine de olduğundan farklı olmayacaktır. Siyasi şekil ve çerçevelerden evvel, “Sosyal yapıyı güçlü kılacak önlemlere ağırlık vermemiz gerekir. Sosyologlarımız, sosyal tarihçilerimiz, po-

litikacılarımız ve nihayet entelijansiya sürekli Batı'dan [kültür ve kurum] aktarmaları yerine kendi gerçeklerimize dönmek suretiyle millî değer ve normlara yönelik doğruları seçmeleri gerekir.”⁸⁴

Bir kültürün ortaya çıktığı toplumdaki başarıları, bütün toplumlar için geçerli olamaz. Zira bir toplumda siyasi, sosyal ve ekonomik bir yapı oluşturulurken, o yapının temel unsuru olan insan, “Psikolojik, sosyolojik ve kültürel yönü ile ne derece iyi tanınırsa ve bu mekanizmalar ona göre kurulursa, o derece sağlıklı ve başarılı olacaktır.”⁸⁵

İşte, Batı toplumlarından aktarmak istediğimiz siyasi ve ekonomik yapılar, Batı insanı gerçeği üzerine temellendirilmiş yapılardır. Batı'da başarılı olan bu sistemler, bizim insan gerçeğimiz ile bağdaşmaz. Bu sebeple, Batı kültürünün şekil verdiği sadece maddi tatminlere yönelmiş insan tipi ve bu insan tipinin özelliklerine göre ortaya çıkan kanun ve kurumlar, elbette gittikçe bozulan ekonomik bünyemiz ve bizden daha fazla disiplin, daha fazla fedakârlık ve mahrumiyet talep eden özel koşullarımız ile tutarlı olamaz.

Tanzimat'tan bu yana Batı'dan aktarılan sistem ve modeller, geri kalmışlığın, istikrarsızlık ve düzensizliğin, anarşiye varan çok yönlü bunalımların çerçevesi haline gelmişlerdir. Batı insanının tüketim anlayışına ve itiyatlarına sahip, onun gibi ahlak ve fazileti anlamsız sayan, onun gibi zevk ve eğlenceye zafırları bulunan bir insan tipi ile yürüdüğümüz yolun kenarları rejim, anayasa, kanun ve sistem enkazları ile yığılmıştır. Zira Batı kültürünün hâkim kıldığı maddi zaaf ve ihtiraslar, ekonomik koşullarımız çerçevesinde iyi yollardan, meşru olarak

⁸⁴ Prof. Dr. Orhan Türkoğlu, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları No: 858, Kültür Esreleri Dizisi: 106, 1. baskı, Ankara 1988, ss. 564-565.

⁸⁵ Doç. Dr. Ahmet Tabakoğlu, İsmail Kurt, *İktisadi Kalkınma ve İslam*, (ISAV) İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınlar: 10, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi No: 3 İstanbul 1987, s. 51.

tatmin edilemediğinden, bu zaaf ve ihtirasları tatmin etmeyi teklif eden gayrimeşru her fırsat, fertleri sosyal bütünlüğü, toplumsal barış ve düzeni bozan ve yıkan ferdi ve organize davranışlara sürüklemektedir. Böylece, toplumsal barış ve kalkınma disiplini bozulmakta, toplumumuz kalkınma yolunda gerçek ve istikrarlı bir ilerleme kabiliyeti kazanamamaktadır. Fertlerin mutlak bencil menfaatlerinin peşinde koşmalarının, toplumlar için nasıl bir yıkım sebebi olabileceği malumdur.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Batı kültür ve kurumlarını, Batı toplumundaki göstergeleri ile kıymetlendirmek yanıltıcı olacaktır. Zira modern bilim ve teknolojiadaki gelişmelerin getirdiği sosyal değişimler, aynı mahiyette bir bilim ve teknoloji gelişmelerinin bir sonucu olmadığı müddetçe, farklı iki toplumda aynı benzerlikte ortaya çıkamaz. Yani, Batı sosyal yaşam biçimi, maddi refah koşullarının belirlediği alışkanlıklar ve değer yargılarına göre belirlediğinden, aynı ekonomik refah koşullarını geliştirememiş bir toplum için bu yaşam biçiminin bir bunalım ve gerileme etkeni olması kaçınılmaz olacaktır.

İSLAM VE BATI ALGISİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Batı'da gerçekleşen "Sanayi Devrimi" ve bunun ekonomik, sosyal ve kültürel alanda meydana getirdiği değişimler, bütün toplumların yönünü bu gelişmelere çevirmesine yol açtı. Tanzimat'tan itibaren kültürel Batılılaşma, Osmanlı toplumunda gerçekleştirilen bütün yenilik ve değişimlerde giderek ana fikir rolü oynamaya başladı. XIX. yüzyıldan itibaren artık sorunların tek çözümü, Batı bilim ve kültür geleneği içinde çare aramaktı.⁸⁶

"Gerçi, tarihin seyrini değiştiren önemli bir olayı salt psi-

⁸⁶ Prof. Dr. Alparslan Açıkgenç, *İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim*, İSAM Yayınları, 3. baskı, İstanbul 2007, s. 141.

kolojik yanılgılarla açıklamak doğru değildir ve böyle bir açıklama bize gerçeği ifade etmez.”⁸⁷ Ancak, Batı kültür ve medeniyetinin başında görülen bilim ve teknoloji tacına olan hayranlık psikolojisi, Batı kültürünün bilim ve teknoloji dışında kalan, hatta bunlarla müspet hiçbir bağlantısı bulunmayan yönlerinin de bu psikoloji ile kıymetlendirilmesine yol açmıştı. Buna mukabil, bilim ve teknolojiye yaşanan zaafı da, kültür ve medeniyetimize izafe edilmişti. Her yönüyle bundan doğan aşağılık kompleksi ile kıymetlendirilen dinî ve millî kültürümüz, dönemin baskın değişim kuşağında düşünce ve yaşantı planında temsil ruhunu yitirmişti. Bu sebeple, uzun bir dönemin düşünce atmosferini oluşturan ve toplumu değişime yönelten değişim güçlerinde, bilim ve bilimsel zihniyete dayanan, objektif ve rasyonel bir kültür ve medeniyet terkibi yerine, hayranlık ve aşağılık kompleksine dayalı, duygusal bir Batı taklitçiliği, çağdaşlaşma ve gelişme anlayışı haline gelmişti.

Bugüne kadar toplumumuzda görülen bütün zaaf ve felaketleri kendi kültürel ve manevi değerlerimize, bütün ilerleme ve saadetleri de Batılılaşmaya bağlamak alışkanlık haline gelmiştir. Uzun yıllar Batı gelişmesine ayak uydurabilmemiz için kültürel açıdan da Batılılaşmak bir zaruret kabul edildiğinden, kalkınma ve modernleşme çabalarımız, millî ve manevi kültürümüzle bir mücadeleye dönüşmüştür.

Aynı dönemde Japonya'ya bakıyoruz. Japon aydını, Batı'nın bilim ve teknoloji dışındaki değerlerine karşı toplum bünyesini millî kültürü ile izole ederek, Batı kültürünün insan unsurunu yozlaştırmasını ve toplumun barış ve düzenini yapan kültürel dinamiklerini tahrip etmesini önlediğini görüyoruz. İşte, Japon kalkınmasının temelinde, Japon aydınının bu baskireti ve yüksek anlayışı belirleyici bir rol oynamıştır. Çünkü

⁸⁷ Ali Bulaç, *İslam Dünyasında Toplumsal Değişme*, Nehir Yayınları, İstanbul 1987, s. 17.

Japon aydını, kendi öz kültürel değerlerine ihanet etmeden, sosyo-ekonomik kalkınmanın nasıl gerçekleştirilebileceğini görebilmiştir. Onun bu teşhisi, elde edilen büyük başarılarla da doğrulanmıştır. Hâlbuki Japonya da bizde olduğu gibi toplumun kendi öz disiplin değerlerini tahrip ve tasfiye etseydi ve kültürel Batılılaşma yoluna gitseydi, bizde olduğu gibi toplumsal barış ve kalkınma disiplinlerini yapan sağlam dinamiklerden mahrum kalacak, barış ve düzen bozulacak, bunu sağlamanın peşine düşen entelektüeller, bütün enerjisini bu yolda tüketeceklerdi. Aksine, "Japonya, ekonomik ve millî gelişme için bütün geleneksel değerleri seferber ederek; sanayileşme, kentleşme ve dışa açılma ile gurup bağları ve toplum yapısı sarsıntı geçirirken, bizzat devlet eliyle bu kurumları güçlendirmek için tedbirler almıştır."⁸⁸

Japonya ile hemen hemen aynı yıllarda sanayileşme problemi ile karşı karşıya kalan toplumumuzda ise, entelektüeller ve bizzat devlet kültürel yabancılaşmayı himaye etmiştir. Tanzimat'tan itibaren, çağdaş kimliğimize, millî ve manevî kültürümüzü terk ederek kavuşabileceğimiz hâkim zihniyet haline gelmiş, bu anlayış Cumhuriyet ile resmileşmiştir. Bunun tabii bir sonucu olarak, toplumun gidişine yön ve istikamet veren eğitimci, idareci, siyasetçi ve teknokratların yaşantısında Batı toplumu değer yargıları ve Batı tüketim normları hâkim olmuştur. Böylece topluma önderlik edecek bu kitle, "Halk katlarında yaşayan millî ve manevî kültürden büyük ölçüde inhiraf (sapma) etmiştir."⁸⁹

Modernleşme ve çağdaşlaşma odaklı bu Batı ve İslam algısı, dinî ve millî kültürü hor ve hakir görmüş, bu konudaki duyarlılık ve tepkileri, modern bilim ve teknolojiye bir direnç

⁸⁸ Doç. Dr. Ahmet Tabakoğlu, İsmail Kurt, *İktisadi Kalkınma ve İslam* (ISAV) İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları: 10, Tartışmalı İlimi Toplantılar Dizisi, No: 3 İstanbul 1987, s. 84.

⁸⁹ Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Millî Kültür Modernleşme ve İslam*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983, s. 13.

olarak nitelemiştir. Bu niteleme, değişim kuşağına, toplumu ve değerleri ile bütünleşmekten çok, onunla boğuşan bir kimlik kazandırmıştır. Dinî ve millî değerleri ve toplumun bu değerlere bağlılığını modernleşme ve kalkınma engeli olarak algılayan değişim kuşağı, Batı'daki bilimsel gelişmelerin temelinde yatan modern bilim zihniyetinin temsilcisi olmak yerine, dinî ve millî kimliğe savaş açan ideolojik bir tutumu temsil etmişlerdir. Neticede, tüm kıymet hükümleri, siyasi, sosyal ve ekonomik kurumları ile dinî ve millî kültürümüzü reddederek, kültürel Batılılaşma paradigmasını temel alan siyasi bir rejim ortaya çıkmıştır.

III. Selim Devri'nden itibaren yaşanan değişimleri, sözünü ettiğimiz bu "İslam ve Batı" algısındaki değişimlerden soyutlayarak açıklayamayız. Bu algı değişimi, problem tanımlamalarının da; dolayısıyla çözümlerinin de temelini oluşturmaktadır.

Bu değişimi şöyle açıklayabiliriz: XIX. yüzyıldan itibaren, gerek askeri alanda, gerekse bilim ve teknoloji alanında ve ileri safhada siyasi ve toplumsal alanlarda karşılaşılan sorunlara, İslam medeniyetinin dinamiği içinde çözüm arama geleneği ortadan kalkmaya başlamış ve Batı bilim geleneği içerisinde çözüm arayışı gittikçe ağırlık kazanmıştır.⁹⁰ "Ordunun kifayetsizliği" teşhisi, Tanzimat'la birlikte, giderek siyasi yapının yetersizliği düşüncesine dönüşmüş ve bu düşünce Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Adalet Fermanları, 1876 Anayasası, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet ve nihayet Cumhuriyet gibi siyasi dönüşümleri getirmiştir.

"Tanzimat ötesinden beri yapıla gelen ıslahat ve inkılâplar, orduyu tensik (nizama koymak) ve ıslah eylemek, toplumsal kurumlara çeki düzen vermek, idarî ve hukuki tedbirler almak gibi hep çevrede kalıp, merkeze geçemeyen ve ana mer-

⁹⁰ Prof. Dr. Alparslan Açıkgenç, *İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim*, İSAM Yayınları, 3. baskı, İstanbul 2007, s. 141.

kez olan maarif (eğitim) noktasına ulaşmadan sönmüş bulunan sınırlı ve günübirlik hareketlerdir.”⁹¹

Tanzimat’a kadar ordu kifayetsizliği, Tanzimat Dönemi’nde iktidarın şekli ve yetkileri, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemlerinde hükümet şekilleri, Cumhuriyet Dönemi’nde ise, anayasalar ve kanunların yetersizliği çerçevesinde teşhis edilerek çözüme tabi tutulan bunalımlar hiç ortadan kalkmadı, aksine gittikçe müzminleşti. Çünkü “Bir buçuk asırdan beri yapılan inkılâpların her biri şekil değiştirmeden ibaret kaldı. Her inkılâbın kahramanı, milletin yaralı vücuduna yarayı örten yeni bir boya vurmakla onu kurtardığını sandı. Bu inkılâpların her biri yeni bir İsrail sûr’u üflerken, o sesle kendinden geçen zavallı bir nesil, battığı denizin derinliklerinden suların üstüne yükselip bir an havaya kavuşan şaşkın felaket-zede gibi ‘kurtuldum’ diye bağırdı. Hâlbuki yakında hiçbir kıyı yoktu ve onun akıbeti az sonra, yine aynı sulara gömülmek olacaktı.”⁹²

Tanzimat Dönemi’nden itibaren toplumumuzda, teknolojik bilgi ve üretim altyapısı modernleştirilmeden, modern tüketim ihtiyaçlarını yayan bir kültürel bozulma süreci başlamıştı. Hatta toplumumuzda modern tüketim alışkanlıkları bilinçli olarak yaygınlaştırılmıştı. Bu tutumun mantığı ise şöyledir: Mensubu bulunduğumuz dinî ve millî kültürün yaydığı “bir lokma, bir hırka” zihniyeti, çalışmaya ve kazanmaya karşı duyarsız bireylere yol açmaktadır. Bu sebeple, çağın gelişmelerine ayak uydurulabilmek için, maneviyata yönelmiş bir toplumu, maddeye yöneltmek gerekir... Kültürel Batılılaşma paradigması, böyle bir İslam ve Batı algısı üzerinde gelişmiştir. Bu düşünce ekseninde ilerleyen değişim sürecinde, dinî ve millî kültürün toplum bünyesinde yerleştirdiği ahlaki ve manevi

⁹¹ Samiha Ayverdi, *Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri: 12, 1. baskı, İstanbul 1978, s. 12.

⁹² Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, Dergâh Yayınları, 3. baskı, İstanbul 1978, s. 189.

zihniyetin yerini, Batı tüketim normlarına dayalı, kısa zamanda kolay yollarla para ve servet kazanmayı hedefleyen⁹³ yeni bir zihniyet almıştır. Bu zihniyetin etkisi ise, beklenenin aksine, kültürel bir disiplinden yoksun, modern bilim zihniyetine ve üretim tekniklerine yabancı, fakat modern tüketim ihtiyaçlarına sahip bir birey ve toplum tablosu olmuştur.

Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, Batı algısının yanlışlığını şöyle dile getirmiştir: “Batı’da kâr için kâr yapmak, Protestan ahlâkın esas zihniyeti değildi. Bunun gerisinde çok çalışma, tasarrufta bulunma, yeni üretim kaynakları ile yatırım hacmini geliştirme bir ideal tip olarak benimseniyordu. Toplumumuzda Batı’nın sosyal tarihine damgasını vuran bir ekonomik sistemi yerleştirirken, onun temelinde yatan Protestan ahlâkı gibi dinî norm ve değerler görmezlikten gelinmiş, sadece ve sadece maddileşmiş bir ekonomik faaliyet bütün formlarıyla bünyemize aktarılmıştır.”⁹⁴

Osmanlı toplumunda iktisadi çözülmenin ahlak ve zihniyet meselelerini tahlil eden Prof. Dr. F. Sabri Ülgener de, aynı dönemde İslam algısının yanlışlığına dikkat çekmiştir. Ona göre, “Klasik ahlak kaynaklarının tanıtıkları ve hele XIX. asır romantiklerinin bir gerçekmiş gibi sarılır verdikleri ihtirassız ve ihtiyaçsız bir insan değildir; o kadar değildir ki, bugünküne kıyas edilse, hislerin bazı noktalarda çok daha sert ve taşkın olduğu dikkatimizden kaçmaz. Sözüün kıyası, kayıtsız ve kaygısız insan bir gerçek değil, ancak bir idealdir.”⁹⁵

“İslam hem belli özelliklere sahip bir dinin hem de bu dinin tarih içerisinde meydana getirdiği bir medeniyetin adıdır. Çoğu zaman dinin meydana getirdiği medeniyet o din ile ka-

⁹³ Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Milli Kültür Modernleşme ve İslam*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983, s. 243.

⁹⁴ A.g.e., s. 243.

⁹⁵ Sabri F. Ülgener, *İktisadi Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınları, İstanbul 1981, s. 101.

rıstırılmaktadır.”⁹⁶ Batı ve İslam algımızdaki önemli hatalardan biri de budur. Yani, Cumhuriyet öncesinde artık çökmeye yüz tutmuş Osmanlı pratiğidir. Dinî ve millî kültürümüzün hâkim kültür olduğu ve artık ömrünü tamamladığı algısı büyük bir yanılgıdır. Bu algı, Cumhuriyet öncesi tüm sorunlarla İslam arasında olumsuz bir ilişki kurulmasına yol açmıştır.

“Toplumsal hayatın asırlık gelenek ve alışkanlıklarla verdiği (donné) kıymet anlayışı, halk ruhiyatına bütün derinliği ile saplandığı için, hoş gitmese bile hafızadan silinip yerine başka değerlerde ideallerin konulması kolay olmaz. Yapılacak iş, ekseriya, klişeleşmiş tabirleri aynen koruyarak etrafında geniş daireler çizmek ve kelimeyi, belki maddesini örselemeden, değişik mânâlara yormaktan ibaret kalır. Bu takdirde, mevcut kelime kalıpları içine bir müddet sonra eskisinden [orijinal ve öz manasından] büsbütün farklı [hatta bu orijinal anlamı tahrir eden] mânâların doldurulduğu gözden kaçmaz.”⁹⁷

İşte, pratik hayatı yapan asıldan uzak, bu yozlaşmış manalar olduğu halde, onun başarısızlıkları, adını taşıdığı ve kalıplarını kendine yuva yaptığı manevi ve kültürel kıymetleri mahkûm ettirir.

Tanzimat sonrası dönemde millî ve manevi kültürümüz, şekilde değil de orijinal yapısı ile hâkim kültür olsaydı, elbette kendisini tahrir ve tasfiye edecek bir Batılılaşmaya asla müsaade etmezdi. Çünkü bir kültürün toplumda hâkim kültür olduğunun göstergesi, bu kültürün o toplumun aktif unsuru olan entelektüel kesimin düşünce ve karakter yapısını belirlemesidir. Yine, insan karakterine şekil veren manevi ve kültürel kıymetler, fert yaşantısından ruh ve özü itibarıyla tasfiye olunup, şekilcilikte kalmadıkça daima gayri mütehavvil (değişken olmayan) ve şeffaftırlar. Bu sebeple, Tanzimat sonrası

⁹⁶ Prof. Dr. Alparslan Açıkgenç, *İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim*, İSAM Yayınları, 3. baskı, İstanbul 2007, s. 11.

⁹⁷ A.g.e., s. 61.

dönemde millî ve manevi kültürümüz fert ve toplum hayatında şekilde kalmış ve esasen bu dönemde karşılaşılan krizler de bunun belirtileri olarak açığa çıkmıştır. Cumhuriyet öncesi dönemde kurumların fonksiyonlarını yitirmesinin temelinde de bu kültürel bozulma mevcuttur. "Çünkü kurumlar kendilerine yön veren kültürel değerlerden uzaklaşırlarsa, içeriksiz, donmuş ve katı geleneklerin sürdürücüsü durumuna düşerler. Nasıl ki kaynağından mahrum edilen bir akarsu bir süre sonra kurumaya ve geride boş bir yatak bırakmaya mahkûmsa, kaynağından mahrum edilen bir gelenek (ve kurum) de içeriksiz bir formdan ibaret kalmaya mahkûmdur."⁹⁸

Tanzimat sonrası dönemde, dinî ve millî kıymet hükümlememiz, entelektüel seviyede temsil edilmekten mahrum kalmıştır. Dinî ve millî kültürümüzün, fikir ve yaşantısına Batı hayranlığı ve özentisi hâkim olmuş entelektüel seviyeden, 'halk yığınlarına özgü bir fazilet'⁹⁹ veya köylü ve yoksul kültürü kategorisine itildiği görülür. Günümüzde de Batıcı entelektüel kesimin dinî ve millî kültürümüze tepeden bakışı bu anlayışı yansıtmaktadır.

Diğer taraftan, Batıcı değişim kuşağının bu kimlik kaybının geniş halk yığınlarına bulaşıp yayılmasına engel olmak isteyen ahlakçıların da, "Toplumsal değer ve idealleri kuru dogmatizme, hatta birçok noktalarda mutlak dünya inkârına varan telkinlerle asıllarındaki canlılıktan adım adım uzaklaştırdıkları görülür."¹⁰⁰ Böylece, dinî ve millî kültürümüzün, geniş halk yığınlarında da orijinal disiplin gücünü kaybettiği ve giderek şekilciliğe dönüştüğü görülür.

İşte, Tanzimat sonrası toplumumuzda, ruh ve özünü yitir-

⁹⁸ Alaeddin Özdenören, *Yakınçağ Batı Dünyası ve Türkiye'deki Yansımaları*, Akabe (49), El Kitapları: 7, 1. baskı, İstanbul 1986, s. 79.

⁹⁹ Sabri E. Ülgener, *İktisadî Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınları, İstanbul 1981, s. 106.

¹⁰⁰ A.g.e., s. 66.

miş ve şekilde kalmış olan dinî ve millî kültürümüz, kuru bir ağacın kuru da olsa ağacı temsil etmesi gibi, ortaya çıkan bunalmaların çerçevesi durumuna düşmüştür.

İslam ve Batı algımızda diğer bir temel algı hatası da, sorunların tablo değil, çerçeve odaklı algılanmasıdır. Hâlbuki sorun bir şekil ve çerçeve sorunu değildir. Toplumun kültürel dinamiklerini yitirmesi ve disiplin değerlerine yabancılaşması, bütün şekil ve çerçeveleri bir krizler tablosunun çerçevesi haline dönüştürmektedir. Şu halde, bu krizlerden çıkış yolu, şekil ve çerçeve odaklı problem tanımlamaları olmamalı idi. Aksine, bu şekil ve çerçevelerden önce tablonun, yani insan probleminin çözülmesi gerekirdi. Bu da, insan unsurunu sosyal barış ve kalkınmanın talep ettiği değerler ve kişilik özelliklerine disipline edilmesi, fertlerin bu disiplinlerin kültür ve inanç kaynakları ile yeniden buluşturulması gerekirdi.

Dinî ve millî kültürümüzle ilgili bu algı hatası, bir başka yanlış algıya da yol açmıştır. Günümüzde insan unsurunun toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği disiplinlere talim ve terbiye edecek inanç ve kültür normları ile buluşturulması adına söylenen her söz, her düşünce, şekil planında yeniye düşmanlık ve eskiye bir özlem olarak değerlendirilmektedir. Toplumda dinî ve millî kültürümüzün temsili, rejime yönelen bir tehdit olarak algılanmaya, dolayısıyla da giderek milletin bizzatı kendisini bir tehdit olarak algılayan bir iç güvenlik kültürü ve ideolojisi oluşumuna yol açmıştır.

İlerleyen süreçte, hâkim ideolojiye alternatif arayışlarının da, toplumu aynı doğrultuda, yani şekil ve çerçeve odaklı ideolojilere sürüklediği görülmektedir. İslam ve Batı algımızdaki temel hatalar, günümüzde iç ideolojik ve etnik çatışmalarla kendi enerjisini tüketen bir topluma dönüşmemize yol açmış bulunmaktadır.

Toplumsal problemleri, insan unsurundan soyutlayıp, onu salt bir sistem ve çerçeve sorunu olarak görür ve kuşakları

da bu problem algısı doğrultusunda doktrine edersek, böyle bir sapma açısı, birey ve toplum olarak, bizi gerekli ve yeterli niteliklere yöneltecek bir eğitim sistemi yapılandırmak yerine, ideolojik bir sistem eğitimi yapılandırmamıza yol açar. Tanzimat'tan bu yana ve özellikle de Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan budur. Bu sebeple, eğitimin ana fonksiyonu olan bireysel ve toplumsal niteliklerle ilgili göstergelerden çok, ideolojik göstergelere odaklanan değişim kuşakları ortaya çıkmıştır.

Üçüncü Bölüm

*Türkiye'nin Eğitim Politikasında
Problem Algısı*

Tarihsel süreçte problem algısı

CUMHURİYET ÖNCESİ PROBLEM TANIMLAMASI VE EĞİTİME YANSIMALARI

SİYASİ, SOSYAL VE EKONOMİK sorunlar, toplumlarda önce bunalımlar şeklinde varlığını hissettirir. Ordumuzun Batı orduları karşısında seri yenilgilerle karşılaşması, Batı karşısındaki problemlerin ilk sinyalleridir.

“XVI. yüzyıldan itibaren açıkça hissedilmeye başlanan bu problem, askerî kurumların bozulmasına bağlandığından, yenilikler de daha çok bu alanda yoğunlaştırılmıştı.”¹⁰¹ Çünkü ilk planda problem, ordunun Batı orduları karşısındaki bu yenilgilerine son vermek ve eski üstünlüğünü yeniden tesis etmek olarak algılandı. “O zamanın mücedditleri (yenilikçileri) Avrupa karşısındaki bu mağlubiyetin sebeplerini, ordunun yetersizliğinde, orduda düzenin bozulmasında ve Batı’nın üs-

¹⁰¹ Abdullah Saydam, *Millî Kültür Dergisi*, Şubat 1990, sayı 69, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 42.

tünlüğünü de askerlerinin iyi yetiştirilmiş olmasında buldu. Binaenaleyh orduyu ıslah etmek veya Batı tekniğine göre yeni bir ordu meydana getirmekle sorunların halledilebileceğine inanılıyordu.”¹⁰²

Osmanlı yönetimi, Tanzimat’a kadar gelen süreç içinde Avrupa’daki ilerlemelerin bilincine varmış, bu gelişmelere ayak uydurmak için birtakım yenilik hareketlerine girişmiş ancak bunlar; “askerlik gibi dar bir alanla sınırlı kalmıştır. III. Selim’e ıslahat ile ilgili olarak sunulan tasarılar da ağırlık noktasını askerî konular oluşturmaktaydı.”¹⁰³

Bu problem algısı, III. Selim Devri’nden başlayarak, Tanzimat Dönemi’ne kadar devam etmiş; reformlar, bu problem tanımlaması çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı Dönemi’nde ve Cumhuriyet Dönemi’nde yaşadığımız askerî, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik değişimleri, “ordu ıslahı” teşhisinden soyutlamak suretiyle anlayabilmek mümkün değildir.¹⁰⁴ Batılı tarihçi Arnold J. Toynbee: “Batı yönünde bir reformun askerî açıdan ele alınmış olması, Osmanlı Türkleri arasındaki Batılılaşma hareketini ve bu hareketin 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca’dan 30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi’ne kadar meydana getirdiği durumu anlamaya yarayan önemli bir anahtardır”¹⁰⁵ derken, bu gerçeği belirtmektedir.

Gerçekten de Osmanlı ordularının, Batı orduları karşısındaki yenilgileri, ilk bakışta bir askerî yetersizlik olarak algılanıyordu. Nitekim bu yenilgiler, Batı ordularının üstünlüğüne

¹⁰² Prof. Dr. Mümtaz Turhan, *Garphlaşmanın Neresindeyiz*, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1980, s. 96.

¹⁰³ Prof. Dr. Yücel Özkaya, *Millî Kültür Dergisi*, Şubat 1990, Sayı: 69, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 33.

¹⁰⁴ Yusuf Çağlayan, *Osmanlı’dan Ortadoğu’ya Sosyolojik Savaş*, Btkileşim Yayınları, İstanbul 2013, s. 129.

¹⁰⁵ Arnold J. Toynbee, *Türkiye-Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, çev. Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, 1. baskı, İstanbul 1971, s. 55.

bağlanmıştı. Hâlbuki bu üstünlüğün varlığı doğru olmakla beraber, bunun Batı'daki başka gelişmelerin yansıması olduğu gözden kaçmıştır. Yani, "Batı'nın askerî yeterliğinin, onun üstünlüğünün nedeni değil, bir belirtisi"¹⁰⁶ olduğu teşhis edilememiştir. Böylece ilk defa "ordu ıslahı" çerçevesinde askerî alan ile sınırlı bir Batılılaşma düşüncesi oluşmaya başlamıştır. Batılılaşma düşüncesindeki temel yanlışlığa, Said Halim Paşa da şu tespiti ile işaret eder: "Bu medeniyetin eserlerini, o medeniyeti meydana getiren sebepler zannettiler."¹⁰⁷ İşte, Batı'dan bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin sebeplerini değil, günümüze kadar Batılılaşma adına gerçekleştirdiğimiz, sonuçlarını aktarma hareketinin ilki askerî alanda ortaya çıkmış; böylece, Batı'daki gelişmeleri ters uçtan algılamak, ordu ıslahı ile askerî alanda başlayarak problem algımıza arız olmuştur.

Başta askerî alanda olmak üzere, Batı'daki toplumsal hayatın çeşitli alanlarında ortaya çıkan değişimlerin merkezinde bilim ve teknolojiye gelişmeler bulunuyordu. Osmanlı'da ise 'ordu ıslahı' gibi dar bir çerçevede bilim, teknoloji ve ekonomi altyapısı bulunmayan, bu altyapıyı oluşturmayı temel almayan reformlar söz konusuydu. Batı gibi bilim, teknoloji ve ekonomik altyapı oluşturulmadan, Batı'nın askerî, siyasi, sosyal ve kültürel yapılarını aktarmak, sadece bir taklit olmaktan öteye gidemez.

III. Selim'den itibaren askerlik konuları ile sınırlı olarak başlayan Batılılaşma düşüncesi, bu amaçla Batı ile dolayısıyla Batı kültürü ile temas halinde bulunan askerî teşkilat bünyesinde baş göstermiştir. Avrupa'nın askerî üstünlüğü, ordunun yetersizliği teşhisini getirmiş, bu teşhis mantığı ile yapılan ısl-

¹⁰⁶ A.g.e., s. 55.

¹⁰⁷ Said Halim Paşa, *Buhranlarımız*, Tercüman Yayınları, akt. Prof. Dr. Fikret Başkaya, *Paradigmanın İflosu: Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, Maki Basın Yayın, 13. baskı, İstanbul 2008, s. 39.

lahat hareketleri, ordunun sistemli bir şekilde Batı kültürünün etkilerine açık olması sonucunu doğurmuştur.¹⁰⁸ Bunun en bariz delili, "Sultan Abdülhamit Dönemi'nde (1876-1908) Türkiye'ye Batı'da basılmış kitapların girmesinin yasaklandığı zamanlarda dahi askerî öğrencilerin Batı sistemine göre eğitilmelerine dokunulmamasıdır."¹⁰⁹ Bu süreçte, 'ordu ıslahı' teşhisi, 'kültürel Batılılaşma' boyutuna evrilen ve bu doğrultuda biçimlenmiş bir zihniyet yapısına sahip askerî bir değişim kuşağı ortaya çıkmıştır.

"Tanzimat bu bir asırlık (askerî alanla sınırlı olan) Batılılaşma hareketindeki gayenin (ordu ıslahı) iflasını ilan eder. Bu [kez] Avrupa'ya başka bir cepheden yaklaşmak istenir. Garplılaşma hareketi gayesini değiştirmiştir. İmparatorluğun kurtuluşunun çaresi bu defa da, onun idari yapısının, toplumsal bünyesinin değiştirilmesinde, Avrupa devletlerinin yapısına benzetilmekte ve bilhassa hür ve meşrutî bir rejim kurmakta görülür."¹¹⁰ Ancak bu rejimin kültürel zemini, Batı kültürü olacaktır.

III. Selim Dönemi ile başlayan 'Ordunun kifayetsizliği' şeklindeki problem tanımlaması, Tanzimat'la birlikte, 'idari ve kültürel kifayetsizlik' olarak boyut değiştirmiştir. Bu problem tanımlamasına göre çözüm, Avrupa'nın üstünlüğünün nedeni olan modern kanunlar ve idari kurumların aktarılması olacaktır.

Ordunun merkez kurum olduğu bir siyasi yapıda, diğer devlet kurumlarında karşılaşılan sorunların da, askerî zihniyetten bağımsız olarak çözümlenmesi mümkün değildi. Bu durum, Osmanlı'da askerî alanda başlayan reformların ya-

¹⁰⁸ Yusuf Çağlayan, *Osmanlı'dan Ortadoğu'ya Sosyolojik Savaş*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2013, s. 130.

¹⁰⁹ Arnold J. Toynbee, *Türkiye-Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, çev. Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, 1. baskı, İstanbul 1971, s. 57.

¹¹⁰ Prof. Dr. Mümtaz Turhan, *Garplılaşmanın Neresindeyiz*, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1980, s. 96.

nında, giderek tüm siyasal yapı sorunlarının çözümünde de baskın değişim kuşağı olan askerlerin zihniyetini belirleyici kılmıştır. Böylece, kültürel Batılılaşma sadece askerî açıdan değil, siyasi, sosyal, hukuki ve ekonomik açılardan da değişim paradigması haline gelmiştir.

Tanzimat sonrası değişim kuşağını sadece askerî değişim kuşağı ile sınırlandırmak doğru değildir. Aynı dönemde birbirinden farklı birkaç değişim kuşağı söz konusudur. Bu değişim kuşakları farklı eğitim ve kültür ortamlarında ortaya çıkmıştır. Bir defa, Osmanlı'nın gerileme döneminde çok yaygın olarak, her türlü denetimden uzak misyoner okulları, Osmanlı bünyesindeki farklı dinî ve etnik kimlikler ekseninde, Osmanlı'ya aidiyet duygusunu ortadan kaldıran ve bağımsızlık düşüncelerini yerleştiren bir müfredat takip etmektedir. Bu okullardan beslenen değişim kuşağı, milliyetçilik akımlarına kapılmış ve farklı etnik kimlikler merkezinde farklı ulus devlet kurma doğrultusunda bir değişime yönelmiştir. Aynı dönemde, okulların çeşitlenmesine bağlı olarak, mektep ve medrese şeklinde gelişen eğitim kurumlarından beslenen, farklı iki değişim kuşağı daha ortaya çıkmıştır. Medreselerde yalnızca din ilimleri, mekteplerde ise fen ilimleri okutulmaktadır. Dolayısıyla, müfredatı farklı bu iki tip okuldan beslenen değişim kuşakları da, aynı toplumun farklı zihniyet ikilemini temsil etmektedirler. Askerî okullar, bu iki tip eğitimde, mektep sistemine tekabül etmektedir. Dolayısıyla, misyoner okulları ve içinde askerî okulların da yer aldığı mekteplerden beslenen değişim kuşakları, farklı gerekçelere ve amaçlara dayansa da kültürel Batılılaşma noktasında hemfikir bulunmaktadır. Dönemin güçlü devletleri de, Osmanlı'da yaşanan değişime kendi stratejilerine uygun bir yön ve destek vermekteydiler. Bütün bu etkenler, değişimin kültürel Batılılaşma doğrultusu kazanmasına yol açmıştır.

Tanzimat öncesinden Cumhuriyet'e kadar yaşanan süreçte

gerçekleştirilen değişimler birlikte değerlendirildiğinde, Osmanlı toplumunda misyoner okullarından beslenen sosyolojik müdahalelerin yol açtığı değişimlerin ve bunun siyasal yansımalarının, Osmanlı dayanışmasını ve dolayısıyla toplumsal barışını dinamitlediği görülür. Bu asimetrik saldırı, Osmanlı'nın kendi sınırları içinde ve kendi tebaası üzerinde dahi toplumsal barış ve toplumsal kalkınmasını besleyebilecek sosyokültürel ve sosyopolitik gücünü sıfırlamıştır. Osmanlı dağılmış, bakiyesi olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti ise, kültürel Batılılaşma düşüncesinin topyekûn kurumlaşması olarak ortaya çıkmıştır.

CUMHURİYET DÖNEMİ PROBLEM TANIMLAMASI

Tek Parti Devresi

Tek parti döneminin siyasi, kültürel ve eğitim yapısının üzerine kurulduğu paradigma, Osmanlı-Batı ilişkilerinin derinliklerine kadar uzanır. Tanzimat öncesine kadar uzanan bu ilişkileri kritize etmeden, Cumhuriyet Dönemi'nin başlangıcını kapsayan ve devamında gerçekleşen siyasi değişimlerin altındaki problem tanımlamasını anlamaya imkân yoktur.

“Bilimi, toplumsal değişimi etkileyen nesnel, işlevsel gerçekliklerin bilgisi; ideolojiyi de, özel bir toplumsal değişim tasarısının savunulmasını destekleyen değerler sistemi olarak tanımlarsak, bilim ile ideolojinin birbirinden ayrılmazlığını açıkça gözler önüne sermiş oluruz.”¹¹¹ Bu sebeple, tek parti devresi problem tanımlamasının yol açtığı eğitim sistemini anlayabilmek için, dönemin bilim ve ideoloji ilişkisinin nasıl kurulandığını ve bu kurguyu etkileyen olguları anlamak gerekir.

¹¹¹ L. Işıl Ünal, Seçkin Özsoy, *Eğitim Bilimleri Felsefesine Doğru*, Tan Yayınları, 1. bas-
kı, Ankara 2010, s. 55.

Ortaçağ Avrupasında Kopernik ile başlayan yeni kâinat tasavvuru, kilise öğretileri ile çatışmaya başlayınca, kilise temsilcileri, bu gelişmeleri kendi otoritelerine yönelen tehditler olarak algılamaya başladı. Kilise adamları bu tehdit algısı ile bilim adamlarına karşı çıkmalarında, dini kendilerine dayanak yaptılar. Bu tutum, kilise adamları-bilim adamları çatışmasının, giderek bilim-Hristiyanlık çatışmasına dönüşmesine yol açtı. Felsefi bir düşünce ve buna dayalı siyasal teorilere ise genel bir yargı olarak bilim-din çatışması olarak yansıdı. Temelinde rasyonalist ve pozitivist düşünüş olan Avrupa aydınlanması, kilise öğretilerinden bağımsızlaşma ve kopuş ile özdeş hale geldi. Böylece Avrupa Rönesans'ı din karşıtı temeller üzerinde yükselmiştir.¹¹²

Din ile bilim arasında Avrupa'da yaşanan bu kopuş, sosyal kopuş aşamasına gelmedi. Laiklik bir hakem kurum, bir uzlaşma kültürü işleviyle devreye sokuldu. Toplumun din ile ilişkisi korunmakla birlikte, siyasal, sosyal ve ekonomik organizasyonunda, aydınlanma felsefesinin ürettiği referanslar temel alındı.

"Avrupadaki bu değişimler Osmanlıya nasıl yansıdı? Osmanlı yeni bir muhatap ile karşı karşıya kaldı. Bu yeni muhatap karşısında ilk yenilgilerini askerî alanda yaşamaya başlayan Osmanlı, Batılılaşma hareketlerini ordu ıslahı çerçevesinde başlattı. Askerî alanda başlayan etkileşim, giderek yapılan askerî reformların sonuç vermemesinin de katkısı ile sorunun başka alanlarda olduğu yönündeki düşüncelere yol açtı."¹¹³

Avrupadaki kilise-bilim çatışması, genelde bilim-din; özelde ise bilim-İslam çatışması olarak aktarılmıştır. Ancak, Avru-

¹¹² Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 419.

¹¹³ Yusuf Çağlayan, *Orduda ve Yargıda Darbeci Kuşatma*, Nesil Yayınları, İstanbul 2011, s. 204.

pa laikliğinin, din alanı ile bilim ve siyaset alanı arasındaki çatışmaları nötralize eden bir uzlaşî kültürü olarak ortaya çıktığı göz ardı edilmiştir. “Türk laikliği, dini inanışların güvencesi olmak yerine, dine karşı yeni bir inanış veya inanmayış dikte eden bir kavrama dönüşmüştür. Bizatihi kendisi bir inanç haline gelerek toplumun inançları ile çatışan ve bu çatışmayı devlet-toplum ve toplumun farklı inanç kesimleri arasındaki ilişkilere da aktaran bir gerilim mekanizması işlevi kazanmıştır.”¹¹⁴ Şöyle ki:

“Toplumda yenilenen teknolojik temelle birlikte, sırasıyla ekonomik, sosyal, politik ve kültürel alanlarda değişim süreçleri devreye girer. Birinden diğerine olan yansıma, bir zaman gecikmesi içerdiği için toplumsal bütünde bu alanların değişim esnekliği bir diğerinden farklıdır. Teknolojik yenilenme karşısında en hızla değişen, en yüksek değişim esnekliği gösteren alan ekonomik alanken; en düşük değişim esnekliği kültürel alanda ortaya çıkar. Sosyal ve politik alanların değişim esneklikleri bunlar arasında bir konuma sahiptir.”¹¹⁵ Değişim esnekliğinin sıfır olduğu alan ise dinî inançlardır. Örneğin; bir insana demode olan cep telefonunu değiştirmeyi kolaylıkla kabul ettirebilirsiniz, ancak tuttuğu futbol takımını bile değiştirme esnekliği yok gibidir. Bu sebeple, bir toplumun değişim süreci, bilim ve ekonomi alanından başlayarak gelişir. Batı’da ve Japonya gibi gelişen toplumlarda da böyle olmuştur. Hâlbuki Cumhuriyet Dönemi, toplumun değişim esnekliğinin sıfır olduğu noktadan değişime zorlandığı bir dönem olmuştur. Bir toplumu, değişim esnekliğinin sıfır olan noktasından değişime zorlamak, o toplumda halk ile değişim güçleri arasında büyük bir çatlak oluşturur. Bu zorlama devam ettikçe de bu çatlak giderek büyür ve artık o toplum, kendisini bu şekilde

¹¹⁴ A.g.e., s. 205

¹¹⁵ Prof. Dr. Hüsnü ERKAN, *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, İş Bankası Yayınları, Ankara-1993, s. 61.

değişime zorlayan zümreleri bünyesinden atarak, değerlerini temsil eden aydın kitleyi üretinceye kadar geçecek uzun bir süre kadar gerçek ihtiyacı olan değişimleri erteler. Bununla da kalmaz, toplumda bu değişim güçleri ile halk arasında uzun ve çatışmacı bir süreç başlamasına yol açar. Böyle bir ortamda oluşacak elit dayanışması ve siyasal sistem, toplumun kendi kültürel dinamiklerine ve dolayısıyla da kendi halkına karşı bir örgütlenmeyi temsil edecektir.¹¹⁶

Cumhuriyet Dönemi'nin temel problematiği bu sapma noktasında aranmalıdır. Ülkemizde ne bilime karşı olan bir din ne de bir bilim-din çatışması vardır. Eğer bir ülkede toplumu değişim esnekliğinin sıfır olduğu bir noktadan değişime zorlayan toplum mühendisleri varsa, böyle bir değişim anlayışını siyasal ve ideolojik bir rejim haline getirmişlerse, işte yaşanan gerilimlerin, sürekli gündeme getirilen din-rejim çatışması söylemlerinin altında bu anlayış bulunmaktadır. Bu anlayışı Yalçın Küçük, *Aydın Üzerine Tezler* adlı kitabında: "Türk aydın tarihi, yenilik düşmanı bir halkı yenilikçi yapmanın tarihidir"¹¹⁷ cümlesi ile özetler.

Oysa toplum bilim ve teknoloji alanındaki yeniliklere, hatta siyasal reformlara değil, bu değişim anlayışına direnmektedir. Bu, dinin ve kültürün her varlık gibi kendini yıkan ve tasfiyeye yönelen bir tehlikeye karşı en tabii tepkisidir. "İnsanlar değişmeye direnmez, onlar değiştirilmeye direnir."¹¹⁸ Değişme insan tabiatına uygundur. İnsan tabiatına aykırı olan değiştirilmedir. Özellikle, kendi inanç ve kültürünü, kendi kimliğini inkâr etmesi anlamına gelecek bir değiştirilme...

Toplumun değişim esnekliğinin sıfır olduğu noktadan ya-

¹¹⁶ Yusuf Çağlayan, *Orduda ve Yargıda Darbeci Kuşatma*, Nesil Yayınları, İstanbul 2011, ss. 178-179.

¹¹⁷ Prof. Dr. Fikret Başkaya, *Paradigmanın İflası: Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, Maki Basın Yayın, 13. baskı, İstanbul 2008, s. 25

¹¹⁸ Peter M. Senge, *Beşinci Disiplin (Öğrenen Organizasyon Düşünüşü ve Uygulaması)*, çev. Ayşegül İldeniz, Ahmet Doğukan, 3. baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul Mart-1996, s. 172.

ni inançlarından değişime, daha doğrusu değiştirilmeye zorlanması, uzun bir süreç içinde yoğun bir şekilde ülkemizde yaşanmış ve kendi toplumu ile her yönden tutarsız olabilecek çok ilginç bir rejim modeli ortaya çıkarılmıştır.

Bu rejimin harcında; toplum, toplumun değerleri, toplumun dayanışması yoktur. Bu sebeple, tek parti dönemi, yoğun bir ideolojik toplum üretme dönemi olmuştur. Bu dönemde halk iradesine dayalı olmayan başta CHP olmak üzere ordu, üniversiteler, yüksek yargı ve bürokrasiden oluşan, daha sonraki süreçte medya ve iş dünyasının da yerini aldığı ideolojik bir iktidar konfigürasyonu oluşturulmuştur. Sözünü ettiğimiz bu ideolojik iktidar unsurları, uluslararası güç ilişkilerinin ürünü olduğu gibi, eğitim sistemi de bu ideolojik iktidar unsurları arasındaki güç ilişkilerinin ürünüdür.

Cumhuriyet Dönemi tek parti devresinde problem algısı-nı göstermesi açısından, 1932 yılında kurulan *Kadro* dergisi ilginç bir örnek teşkil etmektedir. Bu dergi, resmî ideolojinin teorisyenliğini yapmıştır. 1935 yılına kadar 36 sayı halinde çıkan bu dergi, ittihatçı kökenleri itibarıyla ulusalcıdır. Aynı zamanda pozitivist felsefeyi, Marksist ideolojiyi temsil etmektedir. Özgün bir devrim ideolojisi geliştirmeyi amaçlayan ‘Kadro Akımı’ sınıfsal değil, ulusal bir ideoloji yaratmaya çalışmıştır. Kadrocular, çözümlemelerinde ‘Tarihsel Materyalizmi’ tek ve vazgeçilmez yöntem olarak kullanmışlardır.¹¹⁹ Sonuç olarak; ‘Kemalist devrimciliği Marksist düşünceye dayalı’ yöntemlerle bütünleştirip bir ulusal model oluşturmak isteyen Kadrocular, tek parti ideolojisinin, Kemalizm ile Marksizm’in sentezinden oluşan sol-ulusalcı bir model biçiminde ortaya çıkışında etkili olmuşlardır.¹²⁰ Bu ideolojik modelin temel ka-

¹¹⁹ Orhan Türkdoğan, *Kemalist Modelde Fert ve Devlet İlişkileri*, 2. baskı, İstanbul 1982, ss. 42-43.

¹²⁰ Ayrıntı için Bkz. Dr. Temuçin Ertan Faik, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-27/kadro-hareketi-ile-ilgili-bir-degerlendirme-ve-bazi-duzeltmeler>

rakteristiği, *Kadro* dergisinin ilk sayısının¹²¹ başyazısında kendini şöyle ele verir:

“Türkiye, bir inkılâp içindedir. Bu inkılâp durmadı. Tesviye edilmiş bir zemin üstünde yarınki Türk cemiyetinin, kendine has ve kendine uygun binası kurulabilmek için, inkılâbımız, derinleşme ve genişleme istikametindedir. İnkılâp bitaraf bir nizam değildir. Onun içinde yaşayanların, taraftar olsunlar veya olmasınlar, ona intibak etmeleri lâzımdır. İnkılâp, ona taraftar olanların iradelerine, taraftar olmayanların iradelerinin, kayıtsız ve şartsız, bağlanması demektir. İnkılâbın irade ve menfaati, inkılâbı duyan ve yürüten azlık, fakat şuurlu bir avangardın, azlık fakat ileri bir kadronun iradesinde temsil olunur. Mukadderatını kendi inkılâbının mukadderatına bağlayan inkılâp neslimizin muhtaç olduğu inkılâp şevkini her zaman uyanık tutmak için, onun prensiplerini hududu muayyen kriteriyumlar şeklinde bilmeye, benimsemeye ve benimsetmeye mecburuz. *Kadro*, bunun için çıkıyor.”

Kadro dergisinin, bu ilk sayısında “Şevket Süreyya Aydemir/İnkılâbın Psikolojisi” başlıklı yazısında: “İnkılâp demek, hiç şüphesiz bir süt limanlık demek değildir. İnkılâpta çarpışan iki taraftan biri, diğerini kendi iradesine ve cebrüzor ile mahkûm kılacak, bir rejim diğer rejime, bir keyfiyet diğer keyfiyete istihale edecek, hülâsa cemiyetin bütün bünyesinde bir şeyler dağılacak ve bir şeyler yeniden yapılacaktır” diyerek resmî ideolojinin jakoben karakterini açıkça ortaya koyarken; aynı dergide, “İnkılâbımızın içtimaî sahadaki şiarlarının tahakkuku, bizi tabiatile iç düşmanlarımızla çarpıştırdı. Bu itibarla içtimaî zaferlerin korunması ve kökleşmesi için iç-irticaa karşı silâhlı, hazırlıklı ve tetik bulunmamız icap eder” denilerek, resmi ideolojinin birinci tehdit unsurunun irtica

¹²¹ *Kadro* dergisi, 1. Sayısı, <http://www.kadrodergisi.com/pdf/1932-01.pdf> (Erişim Tarihi: 10.04.20014)

olduğu ve koruyucu ve kollayıcı unsurların da bu tehlide göre yapılandırılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Kadro dergisinde, “iradesi cebrü zor ile mahkûm kılınacak” olanların topyekûn halk, millet olduğu düşünülürse, tek parti dönemi problem algısının, temel problematik olarak milleti belirlediğini tespit etmemizde bir sakınca görmüyoruz.

Ordu ıslahı ile başlayan Batılılaşma süreci, giderek her alanda Batılılaşmaya dönüşmüş, pozitivist felsefe ve Avrupa aydınlanmasının ürettiği bilim-din çatışması paradigması tek parti diktası ile kurumlaşmıştır. Dolayısıyla da, eğitim politikası, bu aşırı siyasallaşmış ortamda gelişmiş ve sadece ideolojik elitlerin iman ettiği ideolojik mitler etrafında kurumlaşmış bir eğitim sistemi ortaya çıkmıştır. Tek parti döneminde, “başta askerî okullar olmak üzere, bütün eğitim kurumları, resmî ideolojiyi kitle kültürü haline getirmek için bir toplu şartlandırma ve hipnoz aygıtına dönüştürülmüştür.”¹²² Askerî okullardaki eğitim müfredatı, statükocu, değişime kapalı, her türlü değişimi devrim-karşı devrim bağlamında algılayan ve bu düşünce çerçevesinde dost ve düşman kuvvetler üreten bir resmî ideoloji telkinleri ile yüklüdür. Asker devletin sahibidir. Rejimin bekçisidir. Rejimi koruma ve kollama asli vazifesidir. Üst kademeler ile alt kademeler arasındaki ilişki kadar, ordu-millet ilişkisi de bu bağlamda anlam kazanır. Eğitim sistemi, askerlere bir ideolojik hâkimiyet ve üstünlük, sivil topluma ise askerî vesayete tebaiyet psikolojisi kazandırmaktadır.

Tek parti döneminde, özellikle ordu, yargı ve eğitim başta olmak üzere devletin tüm kurumları tek partinin ideolojik aygıtları haline dönüştürülmüştür. Prof. Fikret Başkaya, *Paradigmanın İflası* isimli eserinde, tek parti dönemini mutlak vesayet dönemi olarak tanımlar.¹²³ Başkaya’ya göre, tek parti dönemin-

¹²² Yusuf Çağlayan, *Orduda ve Yargıda Darbeci Kuşatma*, Nesil Yayınları, İstanbul 2011, s. 184.

¹²³ Prof. Dr. Fikret Başkaya, *Paradigmanın İflası: Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, Maki Basın Yayın, 13. baskı, İstanbul 2008, s. 178.

de 'Hegemonik ideoloji' ve 'Hegemonik sınıf' yapılandırılmıştır.¹²⁴ Bu dönemde Türkiye'de ideolojik bir iktidar kurulmuştur ve bu iktidar, günümüze kadar siyasi, hukuki, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatımıza damgasını vurmuştur.

Sonuç olarak, "Türkiye'nin modernleşme projesi, aynı zamanda bir eğitim projesidir. Türkiye modernleşecekse, bu eğitim yoluyla olacaktır. Çünkü modernleşmenin hedefi belliydi: 'Muasır Medeniyet...' Sorun bu hedefe nasıl ulaşılacağı idi. Yani teknik bir sorundu. Bu teknik görev eğitim sistemine yüklenmiştir. Eğitim ile modernleşme/kalkınma arasında kurulan doğrusal ilişki, eğitim bilimlerinin 'devlet merkezci' ve 'sorun çözme' odaklı bir disiplin olma niteliğinin hem somut bir göstergesi, hem de pekiştiricisi olmuştur. Bu yüzden Türkiye'de yapılan eğitim araştırmalarının kuramsal çerçevesi genellikle modernleşme/kalkınma paradigmasıyla sınırlı kalmıştır."¹²⁵

Türkiye'nin temel problematiğinin, modernleşme ve kalkınmaya indirgendiği tek parti döneminde, Avrupa aydınlanmasının rasyonalist ve pozitivist düşünce, laiklik, ulus devlet gibi modern kavramları referans alınarak, bilimsel kültürel ve siyasal alanda Batılılaşma adı altında tam bir oligarşik elit diktatörlüğü kurulmuştur. Tasarlanan modern rejimin toplumsal altyapısının oluşturulmasında bir geçiş dönemi olarak meşrulaştırılan tek parti döneminde, birinci derecede dönüştürme mekanizmasının ise eğitim sistemi olduğu tartışılmaz.

*Çok Partili Devre*¹²⁶

Eğitim politikamızın çok partili dönem öyküsünde ise ideolo-

¹²⁴ A.g.e., s. 35.

¹²⁵ L. Işıl Ünal, Seçkin Özsoy, *Eğitim Bilimleri Felsefesine Doğru*, Tan Yayınları, 1. basıkı, Ankara 2010, s. 191.

¹²⁶ Yazarın Notu: Bu bölümdeki "İdeolojik İktidar ve Demokratik İktidar" kavramları ile ilgili analizler, *Zaman* gazetesinde yayınlanan 04.11.2010 tarihli "Temsil Makamında Olan Herkesin Bilmesi Gerekenler" ve 17.07.2010 tarihli "İdeolojik İktidardan Demokratik İktidara Kayan Eksen" başlıklı makalelerimden uyarlanmıştır.

jik iktidar ve demokratik iktidar şeklinde ikili ve birbirine karşı iki gücün varlığından bahsetmek yanlış olmaz. Çok partili döneme girildiğinde, ordu, yargı, idare ve eğitim bürokrasisi gibi tüm ideolojik iktidar araçları ile bütünleşmiş olan tek parti, ideolojik iktidarın parlamento ayağı işlevi kazanmıştır. İlk seçimlerde ortaya çıkan halk iradesi, bu ideolojik iktidarın sadece parlamento ayağı olan tek partiyi muhalefete itebilmiştir. Modern devlet kurumları görünümlü diğer ideolojik iktidar aygıtları, 2000’li yıllara kadar, vesayetçi iradesini ve tek parti dönemi CHP’si ile işlev paralelliğini sürdürmüşlerdir.

Normal şartlar altında, iktidarı halk iradesi belirler. Ancak ülkemizde, halk iradesi, yani demokrasinin işlevi, ideolojik iktidara muhalefeti belirlemekle sınırlı kalmıştır. Türkiye’de halkın iradesini temsil eden ve parlamentoda hükümet kuracak çoğunluğa ulaşan siyasi parti, iktidarı değil, muhalefeti temsil etmektedir. İşte, “İktidar olduk, muktedir olamadık” veya “diklenmeyeceğiz ancak dik duracağız” gibi deyişler bu gerçeğin ifadesidir. İdeolojik iktidar ile hükümetler arasındaki gerilimler, hükümetlerin halkı temsilinde ideolojik iktidara muhalefet ettiği oranda artmaktadır.

Vesayet rejimi, Althusser’in “devletin ideolojik aygıtları” dediği sistemlerle topluma pek çok yanlış ezberi empoze eder.¹²⁷ Bu sayede de ideolojik iktidarın meşruiyetini daim kılar. Vesayetini daim kılmak için sanal tehlikeler üretir. 1970’li yıllara kadar irtica ve komünizm, bu yıllardan sonra da (terör ve irtica) formülü ile askeri vesayet sistemi sürdürülmüştür. Aynı zamanda, bir eleme ve ayıklama mekanizması ile devlet kurumlarındaki hiyerarşinin merkezî yetki noktasına doğru ideolojik iktidarı temsil edecek kişilerin yerleştirilmesine, en aşağısına doğru ise bu ideolojik iktidara itaat ve hizmet zihniyetinin ka-

¹²⁷ Ömer Çaha, “İdeoloji ile Hukuk Arasında Devlet”, (Erişim tarihi: 15.04.2014) https://www.google.com.tr/?gfe_rd=cr&ei=G7pMU8nDNOyk8weS64GoCQ#q=%C4%B0DEOLOJ%C4%B0+%C4%B0LE+HUKUK+ARASINDA+DEVLET

zandırılmasına özen gösterilmiştir. Devletin stratejik kumanda mevkilerini işgal eden ideolojik iktidar seçkinleri kendi aralarında çok iyi ağlar kurmuşlar ve demokratik iktidara paralel bir yapı örgütlemişlerdir. Aralarında zaman zaman iç çatışmalar olsa da; ideolojik iktidarın devamlılığı ve korunmasında tam bir işbirliği ve dayanışma içinde olmuşlardır.

Çok partili dönemde, siyasal yapının en temel iktidar aracını, tek parti döneminde kurumlaştırılan resmî ideoloji oluşturmaktadır. Tek parti dönemi, bürokratik yapıyı ve toplumu tam anlamıyla, merkezî paradigması Türk laikliği olan bir resmî ideoloji kalıbına dökmüştür. Bu anlamda en kalıplaşmış kurum ise askerî bürokrasi olmuştur.

Modernleşme ve çağdaşlaşma ideolojisi, kültürel Batılılaşma, dolayısıyla kendi kültürel sisteminden kopuşu (epistemolojik kopuş) temsil etmektedir. Ülkemizde bu ideolojinin temsilcileri oligarşik elitlerdir. Bu elitler, ulusalcıdır, ama ulusun temel değerleri ile savaşıyor ve ulusu kendi kimlik değerlerinden gelen bir tehlikeye(!) karşı koruma, kollama ve gerektiğinde de kurtarma misyonu üstlenen bir zihniyeti temsil etmektedirler.

Müesses siyasal yapı, halk tabanlı değil, belli bir ideoloji kalıbında şekil kazanmış bürokratik-elit tabanlı bir yapıdır. Bu yapı, elit-bürokratik kesimin toplumu kendi modern toplum tasavvuruna göre biçimlendirmek amacı doğrultusunda örgütlenmesiyle oluşmuştu. Bireyler, toplum, yaşam tarzı, kimlikler, haklar ve özgürlükler, statüler, normlar ve kurumlar bu tasavvura uymak, uymuyorsa zorla uydurulmak durumundadır.

Bu sebeple resmî ideoloji, ileri sürüldüğü gibi, “toplumsal birliğin kurucu ilkesi, siyasi ve sosyal sözleşmesi” değildir. Oligarşik elit dayanışmasının aracıdır. Bu sebeple, toplumun değil, oligarşik elitlerin tasarımıdır. Oligarşik elitler ise, topluma yabancılaşmış, toplumun kimlik değerleri ile bütün ba-

ğını koparmış, kültürel yabancılaşmaya aracılık eden örgütlü bir azınlıktır. Toplumun geri kalan kısmına kendi çıkarlarını, kendi düşünme tarzını devlet diye, hukuk diye dayatan bir sınıftır.

Toplumsal kimliğin dinamiklerini ideolojik bir anlayışla bloke eden oligarşik elitlerin, topluma önderlik yapması bir yana, gittikçe topluma karşı zorbalashmaları kaçınılmazdır. Resmi ideolojinin şekillendiği dönem ve toplumsal kimliği değiştirme misyonu en çok bu kimliğin ana unsuru olan dinî değerlerde tahribata yol açmıştır. İslam, başlangıçta “modernleşmeye, bilime karşıdır” algısı üzerinden dışlanırken, kısa bir süre içinde “rejime karşıdır” algısı üzerinden dışlanmaya başlamıştır.

Tek parti devresi, toplum-resmî ideoloji gerilimi ve çatışması devresidir. Bu devrede, toplumun başta dinî kimliği olmak üzere, bütün kimlik değerleri sistem dışı kalmıştır. Toplum iradesi de sistem dışıdır. Tek parti devresinde, devlet aygıtının tekelindeki tüm imkânlarla bir mutlak vesayet yapısı inşa edilmiştir. Bu yapı ile 1945’li yıllara gelindiğinde, sistem, sadece kendi toplumunun kimlik değerleri ile değil, özenilen Batı dünyasında yükselen demokratik değerlerle de çatışmaya başlamıştır. Tam da bu sırada NATO entegrasyonu dış dünyada meşruluk için bir can simidi işlevi görmüştür. Görünüşte NATO entegrasyonu, Sovyet Bloku’na karşı bir güvenlik şemsiyesi altına girmek olarak empoze edilir. Gerçekte ise, bu entegrasyonun merkezinde toprak bütünlüğünün savunulmasından çok rejim güvenliği yer almakta ve Türkiye’de rejimi tehdit eden tehlike Sovyetlerden çok, biziatihi Türk toplumundan gelmektedir. Şöyle ki: Türkiye’nin NATO’ya girmesi ile birlikte tehdit kavramı, ABD siyasetine göre yeniden tanımlanmıştır. Bu tanımlamaya göre, düşman Sovyetlerdir, ancak Sovyetlerden kaynaklanan tehdit, doğrudan saldırıdan çok, dolaylı saldırıdır.

“Dolaylı saldırı kavramı Amerikalılar tarafından Kore yenilgisi sonrası geliştirilmiş bir tehdit algısı idi. Bu kavramın ne anlama geldiği *Amerikan Harp Doktrinleri* kitabının 297. sayfasında çok açık olarak şöyle tarif ediliyordu: “Bizim güvenliğimizi sadece açık saldırılar tehdit etmiyor. Bu açık saldırılar yanında, ondan daha tehlikeli, fakat saldırı görünüşünde olmayan başka cins tehditler de vardır. Bu tehditler içeriden yapılmak istenen değiştirme ve dönüşümlerdir. Bu maskeli saldırılar bazen iç harp şeklinde, bazen ihtilalci hareket şeklinde, bazen demokratik akımlar ve reform hareketi biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bizim amacımız bu ve buna benzer akımları önlemek olmalıdır.”¹²⁸

Bu yeni tehdit algısı doğrultusunda, Sovyetler hakkındaki korku hikâyeleri eşliğinde, ordu yeniden yapılandırılmış ve bir rejim güvenliği gücüne dönüştürülmüştür. İşte, özellikle çok partili ilk seçimlerden sonra rengini belli etmeye başlayan halk iradesine karşı, laiklik ve iç güvenlik kavramları ile meşrulaştırılan müdahaleler, bu tehdit algısı üzerine temellendirilmiştir.

Ordu içinde Marksist-Kemalist bir darbeci damar, 1930’lu yıllardan itibaren Kadro hareketi ile filizlenmiş, *Yön* dergisi ile devam etmiş, zaman zaman cuntalaşarak ideolojik iktidarı ele geçirmek için Ordu’yu kullanmış ise de, 12 Mart ve 12 Eylül darbelerinde bastırılmıştır. Ancak, bu darbeci damar, Sovyetlerin çöküşü ile 1990’lı yıllardan itibaren resmî ideoloji kampında konumlanmıştır. Resmî ideoloji bu katılımı hem kemiyet hem de keyfiyetçe yeni bir boyut kazanmıştır.

Resmî ideoloji ile vesayet sistemi ilişkisini şöyle açıklayabiliriz: Her ideoloji bir karşıtlıklar sistemi oluşturur. Örneğin, Marksist ideoloji emek-sermaye karşıtlığı üzerinden sistemi üretir. Resmî ideolojinin ürettiği karşıtlıkların da belirledi-

¹²⁸ Ali Çimen ve Hakan Yılmaz, *İpler Kimin Elinde: Kompro Teorileri*, Timaş Yayınları, 6. baskı, İstanbul 2001, ss.194-195.

ği sistem, toplumsal örgütlenmeden, bireylerin konumuna kadar geniş bir yelpazede ortaya çıkmaktadır. Âdeta dünya, resmî ideoloji ile uyuşanlar ve çelişenlerden ibarettir. Resmî ideoloji, ideal vatandaş prototipinin kimlik parametrelerini belirlemek, karşıt olarak kategorize ettiği insanlara müdahale hakkını meşru görmektedir. Yasalarda suç olarak tanımlanan hiçbir eylemi bulunmayan insanlar, suçlu ilan edilmekte, şüpheli, sakıncalı olarak fişlenmektedir. Bu fişleme, sadece bu insanlar değil, onların yakınlarını da etkilemektedir. Bu insanlar, bir suç işlemiş ve mahkûm olmuşçasına resmî muamelelerle karşılaşmaktadırlar. İşte resmî ideoloji, bu vesayetçi zihniyete, her durumda ve her zaman geçerli ve kullanılabilir bir gerekçe sağlamaktadır.

İdeolojik iktidar, alt kültürleri, etnik farklılıkları, inançları, felsefî düşünceleri ve hatta kıyafetleri Osmanlıca tabirle muvafık (yandaş) ve muhalif (aykırı) olarak kategorize etmekte ve her kategoriye karşı da muamelesi farklı olmaktadır. Muvafık olana rüşvet-i mutlaka; muhalif olana istibdat-ı mutlaka... Bürokrasi ve orduda yönetim kademesinde görev almak, resmî ideolojiye intisapla mümkündür. Görevin gerektirdiği liyakati ispatlamak yerine, resmî ideolojiye sadakatin ispatlanması esastır. Önemli olan liyakat değil, bu ideolojik şebeke içinde yer almaktır.

Temel referansı resmî ideoloji olan bir siyasal düzen, sosyolojik referansları göz ardı eder ve kaçınılmaz olarak toplumun ve toplumun değerlerinin örgütlenmesi olan bir devlet değil, devleti ele geçirmiş, devlet görüntüsü verilen bir elit azınlık örgütü olarak ortaya çıkar. İdeolojik iktidarın özgürlük-güvenlik dengesini kurması mümkün değildir. Aksine kendini güvenceye alabilmesi, tüm kurumları kendi güvenliğine dönük olarak yapılandırmaya bağlıdır. Bu yapı, toplumun sosyolojik bağlamından kopmuş, toplumun hizmetinden çıkmış, topluma tahakküm eden bir bürokratik sınıf iktidarına yol açmıştır. İç güvenlik ile kastedilen şey, toplu-

mun ve bireylerin değil, işte bu iktidarın güvenliğidir.

Cumhuriyet Dönemi'nde resmî ideolojinin tasarlayıp yürüttüğü bir kimlik siyasetine de dikkatinizi çekmek isterim. "Bu kimlik siyaseti, toplumun farklı kesimlerine birbirlerini, üzerlerindeki baskı ve tahakkümün öznesi olarak algılatıyor. Toplum kesimleri hep karşı kesimi sorumlu tutmak suretiyle, o derinlerdeki gücün otoritesine süreklilik kazandıran bir parçalanmışlık ve gerilim halinde bulunuyor. Böylece, Kürtler için Türklerin, Aleviler için Sünnilerin, Sünniler için ateist ve laiklerin kontrolünde bir devlet algısı ortaya çıkıyor. Resmî ideoloji, bu kesimlerin her birisinin tepkisini yekdiğerinin desteği ile bastırıyor. Aslında resmî ideoloji bu kimliklerin hiçbirisi ile barışık değildir."¹²⁹

İdeolojik devlet ortamında, "kültürel kimlik, siyasi kimlik, dinî kimlik, etnik kimlik sürekli bir tezatlaşma işlevi kazanmakta; toplum, âdeta farklı kimliklerin çarpıştığı bir arenaya dönüştürülmektedir. Bu çatışmacı yapının korunması ve sürekliliği, toplumun manevi üst kimlik değerlerinin, dayanışma kültürünün devre dışı tutulması ile sağlanmaktadır. Çünkü dayanışma kültürü devre dışı tutulur ise, toplumun ötekini dışlayıcı alt kimlik bilincinin devreye gireceği bilinmektedir. Toplumsal yapının bu parçalanmışlığının üreteceği iç tehditlere karşı, sistemin muhafazası işlevine kodlanmış darbeci ve derin yapılar büyük bir vatanseverlik anlayışı(!) ile kahramanca(!) vazifeye atılmaktadırlar."¹³⁰

Askerî vesayeti sürdürmek isteyenler, "millî iradeye karşı suç işleyerek darbe yapmaktadırlar. Vatansever değil, rejim severdirler. Çıkarlarına uymayan her durumu, rejim meselesi haline getirirler. Darbeye ortam hazırlayan bütün olaylara seyirci kalırlar. Hatta bu olaylar yetersiz kaldığında, ek olaylar

¹²⁹ Yusuf Çağlayan, *Orduda ve Yargıda Darbeci Kuşatma*, Nesil Yayınları, İstanbul 2011, s. 220.

¹³⁰ A.g.e., s. 246.

gerçekleştirirler ve bizzat darbe ortamı oluşturmurlar.”¹³¹ Anayasal, yasal ve kurumsal değişimlere, rejimi değiştirme, Cumhuriyeti yıkma, laikliği ortadan kaldırma, kurumları yıpratma, asimetrik psikolojik savaş, karşı darbe, polis devleti, sivil dikta, sivil vesayet gibi söylemlerle direnirler. Halk iradesini yönetim erkine taşıyan bütün düzenlemeleri, Cumhuriyet’ten bir sapma olarak lanse ederler.

Ülkemizde ordunun ve bürokrasinin vesayet kurumlarına dönüşmesi, kökleri 1839’lara uzanmakla beraber, modern manada Cumhuriyet Dönemi’nden itibaren kurumlaşmaya başlamıştır. İdeolojik iktidarın merkezî kurumsal öznesi, dolayısıyla da resmî ideolojinin savunucusu ordu olmalıdır. Çünkü ideolojik iktidarın sürdürülmesi, dayatma yeteneğini gerekli kılar. Bu da, gücün yani askerin, bu ideolojik zihniyeti temsilini zorunlu kılar. Bu sebeple, resmî ideolojinin şekil verdiği vesayet rejiminin temel kurumsal dayanağını, gücü temsil eden askerî bürokrasinin oluşturması öngörülmüştür.

Ordu merkezli bir yapılanmada, ordudaki hiyerarşik sistem devlet-millet ilişkisine de taşınmıştır. Bu ilişki, bir toplum sözleşmesi ilişkisi değil, bir kumanda ilişkisidir. Ordu hiyerarşisinin en tepesinde yer alan Yüksek Askerî Şura, sadece Ordu’ya değil, devletin diğer bütün kurumlarına ve topluma da vesayet eden, tasarruflarında hukuku askıya alma yetkisi olan asker ağırlıklı bir kuruldur. Bu dokunulmazlık ve hukuk üstünlük, 2010’da yapılan değişikliğe kadar anayasal güvence altına alınmış ve “kanunla sınırlanamayan ve kuvvete dayanan bir hâkimiyet” merci olarak ihraç, emeklilik ve atama kararları ile uzun yıllar ordu bu kurul tarafından biçimlendirilmiştir. Aynı şekilde, 2000’li yıllara kadar Milli Güvenlik Kurulu, askerlerin baskın olduğu âdeta bir paralel hükümet işlevi görmüştür.

¹³¹ A.g.e., s. 199.

Cumhuriyet Dönemi'nde devlet yapılanmasının temel normu olan anayasaların bir toplum sözleşmesi olmayıp, birer toplum mühendisliği ürünü olduğu malumdur. Darbe anayasaları, halk iradesi ile işbaşına gelen hükümetleri sivil-asker bürokratik elitlerin ve yüksek yargının vesayeti altına sokan hükümlerle donatılmıştır. Yargı istese de, bağımsız ve tarafsız olsa da hukuka uygunluk denetimi yapamaz. Çünkü yargı vesayet sistemini koruyucu hükümlerle donatılmış yasalarla bağlıdır.

Anayasa ve yasalar, özgürlük-güvenlik dengesini sağlayan, tüm yönetim etkinliklerini hukuka uygun hale getiren birer temel referans kaynağı olmaktan çok; belli bir elit iktidarının meşruiyetini ve idamesini sağlayan ideolojik aygıtlardır. Bu ideolojik aygıtların başında, güç unsurunu temsil eden ordu ile yasal meşruiyet kazandırma işlevi gören yargı yer alır. İdeolojik paradigma, devletin bu kurumlarının asli işlevini bozmakta, bu kurumlara ideolojik reflekslerle hareket eden bir yapı kazandırmaktadır. Örneğin, yargı kurumunu hukuka uygunluk denetimi değil, resmî ideolojiye uygunluk denetimi yapan bir ideolojik aygıtı dönüştürmektedir.

Resmî ideolojinin merkeze alındığı siyasal yapılanmalarda yargının bağımsız ve tarafsızlığı mümkün değildir. Çünkü resmî ideoloji doğrultusunda oluşan 'iç güvenlik' kültürü, yasaları da yargıyı da şekillendirmektedir. Bir ülkede, brifinglere tabi tutulmuş bir yargı mensubu, iç tehdit kavramı kapsamında kalan tüm suçlamalarda nasıl tarafsız olabilecektir? Bu şartlar altında salt kanun ve hukuk ile bağlı kalmak isteyen hâkimler bile, konjonktürel anlayışa uygun düşmeyecek kararlarında, makam ve statülerine ve mesleki geleceklerine zarar verecek tasarruflara maruz kalma riskinin baskısı altında kalacaklardır. "Rejim düşmanlarını himaye eden" hatta bunların "yargıya sızmış uzantıları" suçlamasına maruz kalacaklar veya böyle bir suçlamaya maruz kalmaktan sakınma psikoloji-

sinin neden olduğu ihtiyatlılık oranında adaletten taviz verebileceklerdir.

İdeolojik iktidarın hüküm sürdüğü bir ülkede, demokrasiden ve insan haklarından, hukukun üstünlüğünden söz etmek mümkün değildir. İdeolojik iktidarın kaçınılmaz bir sonucu olarak, Prof. Dr. Mustafa Erdoğan'ın deyimiyle, "hukuk metinleri de, toplumun diğer üretimleri gibi, sözünü ettiğimiz bu iktidarın çıkarlarını koruyan ve bu çıkarlara yasallık niteliği kazandıran işlevler kazanmaktadır. Çünkü ideolojik bir devlette kanun yapma işi teknik-hukuki bir iş olmaktan çok ideolojik bir iştir; yani yasal düzenlemeler teknik gereklere göre değil de daha ziyade devlet seçkinlerinin ideolojik tercihlerine göre yapılır."¹³²

1924, 1960 ve 1982 Anayasaları, bürokratik iktidarı pekiştiren, halk iradesini temsil eden yasama organını ise mümkün olduğunca işlevsizleştiren, böylece halk iradesi üzerinde askerî ve bürokratik bir vesayet inşa eden resmî ideoloji kurgularıdır. Bu vesayet sistemi, tek parti devresinden itibaren, 2000'li yıllara kadar halk iradesini denetim altında tutan bir paralel yapıya dönüşmüştür. Halk iradesinin denetim ve kontrolü, halk iradesinin yansıması olan yasama organının denetimi ile mümkündür. Siyasi partilerden oluşan yasama organını denetim altında tutma ve gerektiğinde kapatma yetkisi, halk iradesini temsil etmeyen, ideolojik iktidarın iradesini temsil eden atanmışlara aittir. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı siyasi partilerin kapatılması için dava açmakta, Anayasa Mahkemesi de bu konuda kesin karar vermektedir. Tek parti devresinden yakın tarihimize kadar resmî ideolojinin iktidar aygıtları işlevi gören bürokratik iktidarın parlamento ayağını temsil eden siyasi partiler, Cumhurbaşkanı ve Anayasa Mahkemesi arasındaki paslaşmalarla, yasama organının çıkardığı yasalar ideo-

¹³² Prof. Mustafa Erdoğan, *Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji*, Liberte Yayınları, 2. baskı, Ankara 2000, s. 125.

lojik iktidarın denetimi altında tutulmuştur. Günümüzde de, ideolojik iktidar sivil bir anayasa yapılmasını manipüle ederek engellemektedir. Bu sebeple, yasama organının ideolojik iktidara aykırı bir mevzuat üretimi çok bariyerli bir sistemle kontrol edilmektedir. Ülkemiz XXI. yüzyıla bu vesayet sistemi eşliğinde girmiştir. İdeolojik iktidarın yargıya etkisini eski bir Sovyet Başsavcısı şu çarpıcı ifade ile dile getirmiştir: “Hukuk, hâkim sınıfın iradesini ifade eden davranış kaidelerinin toplamıdır. Devlet, bu kaideleri hâkim sınıfın irade ve menfaatine uygun olarak, sosyal ilişki ve hallerin emniyeti, güçlendirilmesi ve geliştirilmesi uğruna cebren tatbik eden bir işlev kazanmıştır.”

Her iktidar sahibi şahıs olsun, zümre olsun, yasaları, ideolojiyi, inançları, kurumları kendi otoritesine güç veren bir formata sokar. Bütün gücünü, bu formatı korumaya tahsis eder. Değişim imkânsız hale gelir. Resmî ideolojiye görelileşmiş siyaset, hukuk, ekonomi, eğitim ve güvenlik kurumları ortaya çıkar. Normları ve kurumları ile bir ideolojiye görelileşmiş bir kamu gücü, toplumun hizmetinden çıkar; vesayetin, müdahalelerin ve darbelerin aracı haline gelir.

Darbe dönemlerinin getirdiği normlar ve kurumsal yapılar, Cumhuriyet Dönemi’nde, askeri ve sivil bürokrasiye devletin diğer bütün kurumları üzerinde yetkiler tanıyan bir vesayet rejimini inşa etmiştir. Yüksek yargı mevcut yapısı ile ihtiyaca cevap vermekten uzaklaşmıştır. Davalar gittikçe göllenmektedir. Bu sebeple asıl işlevini yerine getirmekte gittikçe işlevini kaybeden yüksek yargı, demokratik iktidarı kilitleme konusunda gittikçe ağırlığı artan siyasal bir işlev kazanmıştır.

Hukukun üstünlüğü ilkesi, toplumda bireyselleşmeyi ve iş bölümünü artırır. Buna karşılık, hukuki güvencenin olmadığı toplumlarda, bireyler alt kimlikler etrafında dayanışma içine girmeye başlarlar ve etnik veya dinî cemaat kimliği etrafında içe kapanırlar. Bu ise, kimliklerin siyasallaşmasına; devlet ve-

ya diğer alt kimliklerle çatışmacı bir ilişkiye yol açar. Ülkemizde yaşanan etnik ve cemaat ayrışmaları, devlet yapısının hukuk devleti ilkesinden uzak oluşu ile izah edilebilir.

Cumhuriyet Dönemi'nde, düşünce ve politik süreç resmî ideolojinin tekeli altına düşmüştür. Resmî ideolojiye muhalefet bir iç tehdit unsuru haline gelmiştir. Ordu darbeciler eliyle sisteme boyun eğmeyi sağlayan silahlı siyasal bir güce dönüştürülmüştür.

Cumhuriyet Dönemi'nde resmî ideoloji merkeze alındığı için, resmî ideolojinin paradigmalarına aykırı kültürel dinamikler devre dışı tutulmaktadır. Dolayısıyla resmî ideoloji, halkı, halkın değerlerini, hak ve özgürlüklerini, halk iradesinin politik yansımalarını rejim açısından bir iç tehdit olarak algılatan bir iç güvenlik kültürüne yol açmıştır. Bu yüzden devlet-toplum ve toplumun değişik kesimleri arasında yabancılaşma ve ötekileştirme ortaya çıkmıştır. Toplumun iletişim ve uzlaşma kanalları olan ortak değerlerin etkisizleşmesi, toplumun değişik kesimlerini yalnızlığa itmiştir. Bu da alt kimlik dayanışmalarını, hatta çatışmalarını beslemektedir. Düzenin sağlanması için de güç kullanmak... Gücü temsil edenlere mahkûm olmak tek seçenek halini almıştır... Askerî vesayet ve darbeci zihniyet bu iç güvenlik algısı üstünde gelişip varlığını sürdürmektedir. Darbeciler kendilerini halkın ve halka hizmet için var olan bütün kurumların vasisi olarak görmekte, asker ve sivil bürokratik makamlar, birer feodal unvan, birer imtiyaz olarak algılanmaktadır. Bürokratik elitlerin iradesi, halk iradesinin ve onu temsil eden yasamanın üstünde; hatta hukukun da üstünde bir konumda bulunmaktadır.

Toplumun büyük kitlelerini muhalif kategoride algılayan, bu algıya göre rejim güvenliği için tehdit oluşturan toplumun çoğunluğu açısından istibdat-ı mutlakla anlamına gelen bir bürokratik dikta rejimi ortaya çıkmıştır. 1945'li yıllara kadar bütün aygıtları ile resmî ideolojiye göre yapılandırılan rejim,

çok partili hayata geçildikten sonra toplum, toplumun değerleri ve halk iradesinin yansımaları olan meclis ve hükümetler ile çatışmaya girmiş; toplum ile bütünleşen bir devlet yapılanmasına imkân tanımamıştır.

28 Şubat döneminde, toplumun çoğunluğunu teşkil eden muhafazakâr insanlar, başörtülü olma, başörtülü yakını olma kriterleri ile eğitimden, ordudan, kamu görevi almaktan dışlanmışlar, hatta zaman zaman kamu hizmeti almaktan dahi mahrum bırakılmışlardır. Sağlık kartesinde başörtülü fotoğraf bulunan yaşlı bir ağır hasta tedavi hizmeti verilmemesi üzerine, oğlu bilgisayar programı ile başörtülü fotoğrafı başörtüsüzce çevirtip getirmiş, ancak anasının vefat ettiğini öğrenmiştir. Benzer bir olay da Gülhane Askerî Tıp Akademisi'nde yaşanmıştır. Bir yüzbaşı eşi olan Aliye Hanım, ölümcül bir hastalıktan dolayı GATA'da tedavi altındadır. Ne var ki, kendisi başörtülüdür. Bu sebeple eşi Yüksek Askerî Şura kararı ile ordudan ihraç edilmiş, sağlık güvencesi sona ermiştir. GATA'da tedavisini devam ettiremeyen Aliye Hanım, kısa bir süre sonra evinde hayatını kaybetmiştir. Ucu bir hasta ihtiyar kadına, yaşam savaşı veren bir ağır hastaya kadar gelip dayanan bu ideolojik iktidar, mesleklere son vermeler, okullardan atılmalar, fişlemeler, sürgünler, katsayı uygulamaları, suçlamalar ve daha çok çeşitli hukuk dışı uygulamalarla bir şekilde toplumun bütün bireylerini ve kesimlerini mağdur etmiştir.

Tek parti döneminde yapılandırılan bu ideolojik iktidar, serbest seçimlerle birlikte, toplumdaki dindar kimliğin belirginlik kazanmasına paralel olarak, giderek baskı ve tahakküm dozu artan bir öğretiyi temsil eden bir paralel yapıya dönüşmüştür. Ülkemiz, 1950'li yıllardan bu yana, bu paralel yapıdan kendini kurtarma, demokratik iktidarı kurumlaştırma, devlet kurumlarını asli işlevlerine kavuşturma ve normalleşme mücadelesi vermektedir.

Normalleşme için devletin bütün kurumları ile böylesine

yıkıcı bir ideolojik paradigmadan kendini kurtarması ve toplumun her kesiminin kimlik değerleri ile barışması gerekir. Çünkü toplumları bir arada barış içinde tutabilmenin en etkili vesilesi, o toplumun değişik kesimlerinin sosyokültürel kimlik referansı ile barışık, hukukun üstünlüğünü hayata geçiren bir devlet yapılanması olacaktır. Hukuka değil, ideolojiye dayanan, toplumun kültürel ve manevi kimlik değerlerinden meşruiyet almayan, bilakis bu değerlerle çatışan bir devlet yapılanması, devleti herkesin devleti olmaktan çıkaracaktır.

Ana hatları ile özetlemeye çalıştığımız Cumhuriyet Dönemi problem tanımlamasının yol açtığı paradigma çok partili devrede belli periyotlarla darbelere, vesayete, toplumun kimlik değerlerinden yalıtılması doğrultusunda toplum mühendisliğine yol açmıştır. Dolayısıyla da, Cumhuriyet Dönemi kültür ve eğitim politikaları da, bu paradigma çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Batılılaşmak ve çağdaşlaşmak ideolojisi çerçevesinde gerçekleşen siyasi süreç ve bu sürecin eğitime yansımaları, tam bir paradoksu temsil etmektedir. Çünkü hiçbir zaman Batılı manada bir demokratikleşmeyi temsil etmemiştir. Bir geçiş süreci söylemi ile meşrulaştırılmıştır. Batılı manada bir demokratik sisteme müsait bir toplumsal ortam bulunmadığı ileri sürülmüştür. Dinî ve millî kültüre bağlı bir toplumun siyasi iradesi, bu kültürel bağlılık doğrultusunda tecelli edecektir. Bu ise, tam da NATO güvenlik ve tehdit algısına paralel bir güvenlik anlayışını ve tehdit algısını beslemektedir. Güvenlikten kastedilen rejim güvenliğidir ve milletin inanç ve değerleri ve siyasi iradesi ise rejim güvenliğine tehdit oluşturmaktadır. Darbeleri gerçekleştiren aktörler, sözünü ettiğimiz bu güvenlik paradigmasının ürettiği tehdit tanımlamaları ile milletin kimlik değerlerini birinci tehdit olarak algılamışlar ve bu değerleri bertaraf etmek, toplum kimliğini tehdit olmaktan çıkarmak için, siyasi yapıdan, bu yapıyı koruyan hukuki yapıya, kültür ve eğitime kadar sistemi her defasında yeniden yapılandırmışlardır.

CUMHURİYET DÖNEMİ PROBLEM TANIMLAMASI VE EĞİTİME YANSIMALARI

Tanzimat'tan bu yana dinî ve millî kültür ve medeniyetimiz ile Batı kültür ve medeniyeti hakkındaki algılar, Cumhuriyet Dönemi kültür ve eğitim politikalarının da ana fikrini oluşturmaktadır.

Batı'da kilise öğretilerinin biçimlendirdiği dinî ve kültürel değer yargılarının, bilim ve teknolojiadaki ilerlemelere paralel olarak değişim geçirmesi, bu değişimlerin de bir ilerleme olarak algılanmasını sağlamıştır. Böyle bir algılama, gerek Batı dünyasında ve gerekse Batı dışı dünyada, dinî ve millî değerleri eski, Batı kültür ve uygarlığını ise modern ve çağdaş olarak niteleyen kronolojik bir yaklaşıma yol açmıştır. Böylece, dinî ve kültürel değerler, ömrünü tamamlamış ve geçmişte kalmış değerler statüsüne itilmiştir. Hâlbuki dinî ve kültürel değerlere eski veya çağdaş niteliği veren kronolojik yaklaşım, bilim ve teknolojiadaki gelişmelere eski veya çağdaş niteliği veren kronolojik yaklaşım kadar net ve isabetli değildir.

Cumhuriyet Dönemi değişim güçlerinin dinî ve millî kültür algısı ile Batı kültürü algısı tam da yukarıda belirttiğimiz nitelikte bir kronolojik algı idi. Bu algı, Batı kültürüne göre şekil kazanmış fertlerden oluşan bir toplumu, insan zihninin alabileceği, insanın hayal edebileceği insani yüksekliğin zirvesi olarak kabul ediyordu. Bu kabul, Batı'da bilim ve teknolojiadaki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan kültürel değişimlere ve bunun siyasi ve sosyal hayata yansımalarına, Batı'da bilim ve teknolojiadaki gelişmeleri sağlayan, dolayısıyla aynı gelişmeleri bizde de sağlayacak olan gelişmeler değeri izafe ediyordu. Yani Batı değişim sürecindeki nedenler sonuç, sonuçlar neden olarak algılanıyordu.

Bilindiği gibi, dünyada üstünlük unsuru olarak bilim ve teknoloji ön plana çıkmış ve ortamında geliştiği Batı uygarlığı-

nın ambalajı haline gelerek ona 'çağdaş uygarlık' imajı kazandırmıştır. Artık, dünya bütün hızı ile bu kültür ve uygarlığın içine, onun girdabına doğru kaymakta veya o, çağdaş uygarlık adı altında bütün dünyaya yayılmaktadır.¹³³

Batı kültür ve medeniyeti hakkındaki bu algılara paralel bir biçimde, dinî ve millî kültür ve medeniyetimiz hakkında da mukabil algılar oluşmaktaydı. Dinî ve millî kültür ve medeniyetimizin sabit ve istikrarlı prensiplerine bakılarak, onun her çeşit değişimi reddettiği, bunun ise toplumumuzu bilim ve teknoloji alanındaki yeniliklere de kapalı bir toplum haline getireceği algısı gittikçe kök salmaya başladı.

Dinî ve millî kültürümüz hakkındaki bu algı, Cumhuriyet Dönemi kültür ve eğitim politikalarında belirleyici oldu. Dinî ve millî kültürümüz, modern ve çağdaş bir kimlik kazanmamızın önünde bir engel olarak görüldü ve kültürel Batılılaşma doğrultusunda değişim politikaları geliştirildi.

"Böyle köklü bir istihale (şekil değiştirme) ile Avrupalılaşacağı düşünüldüğü ve Avrupalılaşmadan bu mânâ anlaşıldığı takdirde, toplum hamurunda en kuvvetli unsur olarak başlıca mukavemetin dinî ve millî değerlerden geleceği teşhisinde bir isabet olduğunu söyleyebiliriz. Gerçekten de dinî ve millî mukavemeti kırmadıkça, böyle topyekün bir değişim mümkün olmazdı."¹³⁴

Nitekim kültürel Batılılaşma doğrultusunda gerçekleştirilen reformlara karşı ortaya çıkan dinî ve millî mukavemet, bilim ve teknoloji alanındaki yeniliklere karşı bir tepki ve dolayısıyla da Batı'daki bilimsel gelişmelere karşı ortaya çıkan kilise mukavemetinin aynının bizdeki belirişi olarak algılanmıştır. Dinî ve millî kültürümüz hakkındaki bu algı, modern ve

¹³³ Ziya Uygur, *Tarih Boyunca Devrimler, İhtilaller ve Siyonizm*, İhya Yayınları, 3. baskı, İstanbul, s. 198.

¹³⁴ Prof. Dr. Osman Turan, *Türkiye'de Manevî Buhran*, Nakışlar Yayınevi, 2. baskı, İstanbul 1978, ss. 74-75.

çağdaş bir yaşam tarzı hedefleyen Cumhuriyet Dönemi kültür ve eğitim politikalarına yansımıştır. Dinî, millî inanç ve gelenekler, irtica kategorisine alınmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nde hâkim olan bir diğer algı da, Cumhuriyet Dönemi'ne kadar dinî ve millî kültürümüzün hâkim kültür olduğu algısıdır. Böyle bir algı, Cumhuriyet öncesinde bir çöküntü süreci yaşayan toplumumuzun içinde bulunduğu bunalımların, hâkim kültür olduğu sanılan dinî ve millî değerlerimizle ilişkilendirilmesine yol açmıştır. Bu algının tabii bir sonucu ise, o dönemde içinde bulunulan sorunların, dinî ve millî kültürün devre dışı bırakılması ile çözüme kavuşacağı algısı olmuştur. Bu algı, günümüzde dahi karşılaştığımız sorunların çözümünde dinî ve millî kültür dinamiklerimizi bir alternatif olarak görmeyi engellemektedir. Toplumda sivil itaatsizlikle dinî ve millî kültürün gelişmesi, bir irtica ve Cumhuriyet öncesi bunalımlı toplum yapısına dönüş olarak algılanmaktadır. Bu algının temelinde, Cumhuriyet öncesi dönemde hâkim kültürün dinî ve millî kültür olduğu algısı bulunmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi kültür ve eğitim politikalarının yukarıda kısaca özetlediğimiz Batı ve İslam algısı üzerinde şekillendiğini söyleyebiliriz. İşte, Cumhuriyet Dönemi, bu algıların en geniş bir biçimde yansıdığı ve uygulama alanı bulduğu bir süreç olmuştur.

"İlk bakışta siyasi gibi görülen değişimlerin siyasi olmayan, kültürel boyutlara varan neticeleri, en açık şekilde eğitime vuran akislerinde görülür."¹³⁵ Cumhuriyet'in ilanını müteakiben uygulamaya konulan eğitim politikalarında, kuşaklarda yeni kurulan siyasi rejimin benimsenmesini temel alan bir tarih ve kültür anlayışının yerleşmesine özen gösterilmiştir. Bu hususta bir kaç misal verecek olursak; Millî Eğitim Bakanlığı'nın

¹³⁵ Doç. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, *Milliyetçi Eğitim Sistemi*, Töre Devlet Yayınevi, 7. baskı, İstanbul 1983, s. 18.

19.12.1923 tarihli genelgesinde: "Mektepler Cumhuriyet esaslarına sadık kalmayı telkine mecburdur."¹³⁶ 8.9.1924 tarihli genelgesinde: "Çocuklarımız kalplerinde ve ruhlarında Cumhuriyet için fedakâr olmak mefkûresini taşımalıdır."¹³⁷ Yine 1931 tarihli genelgesinde: "Türk mektebi, eline teslim edilmiş olan her Türk çocuğunu Cumhuriyet rejiminin psikolojisi ve ideolojisini tamamıyla kavramış, Türk Milleti ve Türkiye Cumhuriyeti için azami derecede faydalı bir Türk vatandaşı haline getirmeğe mecburdur"¹³⁸ denilmektedir.

Cumhuriyet'in, "menşeyini Tanzimat ve hatta ondan önceki devirlerin ıslahat teşebbüslerinde bulan Batıcılığı ve mahiyeti itibarıyla temelleri Batı'nın sosyal, siyasi ve felsefi görüşlerinde aranması gereken bir devlet anlayışını ifade ettiği"¹³⁹ düşünülürse, bu dönemde uygulanan eğitim politikalarının kültürel muhtevasının nasıl olacağı malumdur. Gerçekten de Cumhuriyet Dönemi'nde eğitimin başlıca amacı, her düzeydeki okullarda 'siyasi bir eğitim' vermek olmuştur.

Tek partili devrede, dinî ve millî kimlik eğitiminden tamamen dışlanmış, hatta eğitim sistemi bu kimlik değerlerinin tahrip ve tasfiyesinde bir araç olarak kullanılmıştır. Çok partili dönemde ise, dinî ve millî kimlik değerlerinin eğitim sistemi içinde yer alması, ideolojik iktidar ve demokratik iktidar arasındaki gerilim ortamında şekillenmiştir. İlahiyat Fakülteleri, Yüksek İslam Enstitüleri ve aynı mahiyette, ortaokul ve lise düzeyinde eğitim veren okullar açılmıştır. Ancak, bütün bunlar eğitimin siyasi ağırlıklı karakterini değiştirmemiştir.

Temmuz 1973 tarihinde kabul edilen 1750 sayılı 'Üniversiteler Kanunu'nda, üniversitelere "öğrencilerini, bilim anlayışı

¹³⁶ Prof. Dr. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları, No: 114, Ankara 1982, s. 206.

¹³⁷ A.g.e., s. 207.

¹³⁸ A.g.e., s. 208.

¹³⁹ Prof. Dr. Hamza Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, 1. baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1982, s. 63.

kuvvetli, millî tarih şuuruna sahip, vatanına, örf ve âdetlerine bağlı, milliyetçi ve sağlam düşünceli aydınlar olarak yetiştirmek” görevi veriliyordu. Ancak, kanun metninde geçen “örf ve adetlere bağlılık” kısmı, 1975 yılında Ankara Üniversitesi’nin açtığı dava üzerine, Anayasa Mahkemesi’nce “Atatürk ilkelere ve çağdaşlaşmaya aykırı” gerekçesi ile iptal edilmiştir.¹⁴⁰ Yine, Talim ve Terbiye Kurulu’nun 05.06.1982 tarih ve 71 sayılı kararı ile basılan ve yayınlanan *Cumhuriyet Dönemi’nde Eğitim* isimli kitapta, Tevhid-i Tedrisat Kanunu değerlendirilirken: “Din ve ahlâk dersleri ile ilim ve fen yapılamayacağı artık anlaşılmış ve çağdaş eğitim kabul edilmişti” denilmektedir.¹⁴¹ İşte, milletimizin dinî ve ahlaki değerlerine, örf ve âdetlerine karşı böyle bir bakış açısının, kültürel Batılılaşmayı savunan sözde aydınların—aydın demek doğru değil, entelektüel demek lazım—temel zihniyet özelliği haline gelmesi, tek partili dönemin eğitim politikalarında kültürel Batılılaşmanın temel alınması ile sonuçlanmıştır.

Cumhuriyet Dönemi, Cumhuriyet öncesi dönem ile bir değişim sürekliliğini değil, bir kopuşu temsil etmektedir. Bu durum, Cumhuriyet öncesi hâkim kültür olarak telakki olunan dinî ve millî değerlere verilecek her tavizin, Cumhuriyet öncesi siyasi yapıyı davet edeceği vehim ve endişelerine kaynaklık etmiştir. Dolayısıyla da, eğitim sistemi, bilimsel bir zihniyetten çok, Cumhuriyet rejiminin benimsenmesini gaye edinen siyasi bir zihniyet üzerine yapılandırılmıştır.

Bu siyasi paradigma ile yapılandırılan eğitim sisteminde kültürel kimliğimiz yeni gelişen siyasi kimliğin ayakları altında kalmış, dinî ve millî değerlere bu siyasi kimlik içinde yer verilmemiştir. Dolayısıyla da Cumhuriyet Dönemi’nde eğitim

¹⁴⁰ Prof. Dr. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982’ye)* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları, No: 114, Ankara 1982, s. 229.

¹⁴¹ Millî Eğitim Bakanlığı, *“Cumhuriyet Döneminde Millî Eğitim,”* Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 47.

sistemi, siyasi bir eğitim felsefesine göre organize edilmiş, bu eğitimin kültürel muhtevası siyasi ilkeler çerçevesinde tayin edilmiştir. Kısaca eğitim, siyasi rejimin ve bu rejimin temelini teşkil eden siyasi ilkelerin benimsenmesi için bir araç haline getirilmiş ve eğitim politikaları da bu çerçevede planlanıp uygulanmıştır. Toplumun dinî ve millî kimliği ile barışık olmayan, siyasi ilkelerle sınırlı muhtevada olan bir eğitim sistemi ortaya çıkmıştır.

Her milletin millî inanç, ahlak, örf ve adetleri, estetik duyguları bulunacağına göre, bizim bin yıllık bir mazinin üzerinde biriken böyle değerlerimizin, millî olduğu kadar dinî bir mahiyet de taşıması sebebiyle, bizde dine karşı takınılacak her müspet veya menfi tavır bütün millî kültürümüzle doğrudan doğruya alakalıdır. "İslamiyet, milletimizin fikir ve irfanının temel esasıdır. Dinî ve millî varlığımız, yüzyıllar boyu doğruluk ve hayrına inanılan İslami inancın potasında gelişmiş, her yönü ile müstakil bir yaşama düzeni olacak bir yapı kazanmıştır."¹⁴² Millî kültürümüz geniş çapta dinî inanç ve değerler sistemiyle bütünleşmiş bir yapı ortaya koyduğundan¹⁴³ dinimizin ve onunla karakter kazanan millî kültürümüzün tasfiyesi zaruri görülürken, müstakil bir yaşama düzeni olması sebebiyle de dinî ve millî kültürümüz yeni siyasi düzen için bir tehdit olarak algılanmıştır.

Yeni siyasi yapı aynı zamanda çağdaşlaşma ve ekonomik bir kalkınma projesi olarak da algılandığından, bu siyasi yapıya engel görülen dinî ve millî kültürümüz, aynı zamanda çağdaşlaşmaya ve kalkınmaya da engel görülmüştür. Toplumumuzun dinî olan her şeyden arındırılabilmesi için, tarihinden, millî kültüründün ve sosyal hayatına şekil veren değerlerinden de yalıtılması gerekiyordu. Çünkü tarihimiz, İslam tarihi-

¹⁴² Cemal Kutay, *Örtülü Tarihimiz*, 2. cilt. s. 264.

¹⁴³ Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Millî Kültür Modernleşme ve İslam*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983, s. 239.

nin bir parçasıydı, tarihî şahsiyetlerimiz İslami inanç ve kültürün temsilcileri idi; kısaca İslami kimlik değerleri ile millî kimlik değerleri birbirlerinden ayırt edilmesi imkânsız bütünleşmiş bir yapı ortaya koyuyordu.

“Eski dönemlerde hemen her konunun bir dinî değer halinde ifade bulması, bozulan veya başarılamayan her şeyin dinden kaynaklandığı hakkında yaygın bir görüş ortaya çıkarılmıştı.”¹⁴⁴ Cumhuriyet Dönemi’nde eğitime damgasını vuran bu görüş, dinî ve millî kültürümüzün tahrip ve tasfiyesine yönelen bir eğitim sistemi ortaya koyuyordu. İşte, sözde Batılı değerlere yönelen Cumhuriyet’in istikbalini, bilhassa dinî hüviyeti kuvvetli olan bir neslin tehlikeye düşüreceği düşüncesi, eğitimde kültür tercihinde belirleyici bir unsur olmuş ve eğitimde millî bir kültür politikası uygulanmasına imkân bırakmamıştır. Bu sebeple, uzun yıllar, kuşaklar Yunan ve Roma tarihî ve İslam öncesi Türk tarihî ile oyalandı; felsefe ve sosyolojide Batı tefekkürünün temsilcileri öğretildi; tarihî ve kültürel mazimiz, kendisinden Cumhuriyet’e sığınarak kurtulduğumuz karanlık bir dönem olarak eğitim mevzuu yapıldı; kuşaklar dinî ve millî değerlere planlı olarak yabancılaştırıldı, hatta düşmanlaştırıldılar.

Cumhuriyet’in kurucu elitleri, İslami karakter taşıyan tarih, kültür ve medeniyetimizin temsil ruhunun kuşaklarda yaşamasını sakıncalı görmüşlerdir. Çünkü bu ruh, yeni kuşaklara dini hatırlatacak, ona bağlılığı zaruri kılacaktır. Dinî hatırlatan ve telkin eden her türlü dinî, millî ve tarihî kültürün şekil verdiği kuşaklarda Cumhuriyetçi değil, dinî bir aksiyon vücuda gelecektir. Bu düşüncelerle Cumhuriyet’in kuruluşunda “sadece siyasi ve iktisadi planda kalması gereken inkılâplar, millî kültür sahasına da teşmil edilmiştir.”¹⁴⁵

¹⁴⁴ Vehbi Vakkasoğlu, *Din Gerçeği*, Cihan Yayınevi, İstanbul 1984, s. 205.

¹⁴⁵ Doç. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, *Milliyetçi Eğitim Sistemi*, Töre Devlet Yayınevi, 7. baskı, İstanbul 1983, s. 20.

İşte bütün bu sebeplerle, eğitimde bir millî kültür politikası kasten ve şuurlu olarak uygulanmamıştır. Böylece, devlet yapısı ve toplum, dinî kültürden ve onun şekil verdiği millî, tarihi, sosyal, kültürel ve ahlaki değerlerden yalıtıldığı oranda Cumhuriyet'in benimseneceği düşünülmüştür. Çünkü Cumhuriyet'i benimsemiş bir toplum, her yönüyle çağdaş gelişme dünyası içinde yerini almış bir toplum olarak idealize edilmiştir. Bunun tabii bir sonucu olarak kuşaklar, kendi dinî ve millî kültürümüzün atmosferinden çıkarılarak, Batı kültürü atmosferine sokulmuştur. Elbette böyle bir icraatın vasıtası eğitim olacaktır.

Bir toplumun kültürel mazisinden en kısa zamanda koparılması, alfabenin değiştirilmesi yoluyla yapılacak basit bir operasyonla sağlanabilir. Harf devriminin asıl amacı, kültürel maziye temsil eden dinî ve millî birikimin istikbale taşınmasının önünü almaktır. Bu sebeple, "Latin asıllı Türk harflerinin kabulünde, devrimden önce ve devrim sırasında özellikle ileri sürülen gerekçe, halkın eline kolay öğrenilir, rahat kullanılır, basit ve sade bir bilgi anahtarı vermek; böylece halk arasında okuma-yazma bilmezliği ve bilgisizliği kısa zamanda gidermekti. Harf devriminin daha köklü yanı ise, canlılığını geniş ölçüde yitirmiş bir uygarlık düzeninden, çağdaş uygarlık düzenine geçişin bir simgesi ve aracı olmasıydı. Harf devrimi, bu anlamda bir eğitim olayı olduğu kadar, bir kültür değişimi olayı olarak nitelendirilebilir."¹⁴⁶ Gerçekten de "tarih, alfabeyi bir medeniyet anahtarı olarak kabul eder. Anahtar değişince medeniyetin değişeceği de tabiidir."¹⁴⁷

Dinî ve millî kültürün şekil ve şahsiyet verdiği kuşaklarda Cumhuriyetçi değil, dinî bir aksiyon vücuda getireceği düşün-

¹⁴⁶ Millî Eğitim Bakanlığı'nca Yayınlanan, "Cumhuriyet Döneminde Millî Eğitim" Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 292.

¹⁴⁷ Sâmîha Ayverdi, *Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri: 12, 1. baskı, İstanbul 1978, s. 218.

cesinden hareketle de bizde laiklik anlayışı Batı'daki anlam ve uygulamasından tamamen uzaklaşmıştır. Çünkü laiklik Batı'da siyasi ve hukuki manada din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması olduğu halde, bizde ise laiklik, dinin sadece siyasi ve hukuki hayattan değil, fert ve toplum hayatından da tasfiyesi olarak tatbik edilmiştir. Âdeta laiklik dinin yerine geçirilmiştir. 1945 yılında yazılan ve İçişleri Bakanlığı Matbuat Umum Müdürlüğü'nce yayınlanan bir tebliğde: "Biz her ne şekilde ve surette olursa olsun, memleket dâhilinde dinî neşriyat yaptırarak dinî bir atmosfer ve gençlik için dinî bir zihniyet vücuda getirilmesine taraftar değiliz"¹⁴⁸ denilerek tatbiki laiklik anlayışı net bir şekilde ifade edilmiştir.

Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi* isimli eserinde, Cumhuriyet Dönemi'nde laiklik anlayışının Batı'daki anlam ve uygulamasından saptırıldığını belirtir. Ona göre; "bir zamanlar ülkemizde de ileri sürülen 'kültürde hümanizma' akımları bizi Greko-latin köklere sürüklemek suretiyle paganizmin oyun kurallarını gündeme getiren bilim-din düşmanlığını en son sınırlarına kadar gerçekleştirdikten sonra sekülerizmi laiklik ile özdeşleştirme yöntemini izlemiştir."¹⁴⁹ Türkdoğan'ın işaret ettiği bu laiklik anlayışı sadece devletin değil, fertlerin ve cemaatlerin de laik olması gibi çarpık bir uygulama olarak ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nin, özellikle tek parti devresi ile 28 Şubat sürecine uzanan devresinde, Batılı anlamda Laiklik ile hiçbir alakası bulunmayan din karşıtlığının asıl işlevi ne olabilir? Laiklik bahane edilerek dine, inançlara ve dinî yaşantıya yapılan müdahaleler, rejim-toplum arasında bir gerilime, bir meşruiyet krizine yol açmakta mıdır? Devlet-toplum; halk-elit uyumsuzluğunu beslemekte midir? Ahlaki yozlaşma-

¹⁴⁸ Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları No: 858, Kültür Eserleri Dizisi: 106, 1. baskı, Ankara 1988 s. 444.

¹⁴⁹ A.g.e., s. 421.

ya sebep olmakta mıdır? İnanç bağını yitiren etnik kesimlerin ayrışmasını sağlamakta mıdır? Bütün bunların yol açtığı iç çatışmalar ile toplumsal barış yok olmakta, toplumsal kalkınma disiplini tahrip olmakta mıdır? Evet... Merkezinde dine ve dinî yaşantıya saygısızlık olan bu laikçi yaklaşım, Cumhuriyet Dönemi'nde her alanda bir iç çatışma unsuru haline gelmiş, toplumun bütün dinamiklerini devre dışı bırakmıştır.

Laiklik bir devlet ve din münasebetidir ve "devlet ile din kurumu arasındaki ilişkiler ancak şu üç biçimde mevzubahis olabilir: Dine bağlı devlet sistemi, devlete bağlı din sistemi ve laik sistem... Dine bağlı devlet sisteminde, devlet yapısında dinî hükümler esas olup, devlet dinî ahlakın koruyucusu ve yayıcısıdır; dinî değerler devleti de bağlar; din en yüksek değerdir. Devlete bağlı din sisteminde, din devlet otoritesinin baskısı altındadır. Laik sistemde ise, dinî ve dünyevi otoriteler ayrılmıştır. Laik devlet, vatandaşlarının dünyaya ait, beşerî ihtiyaçları ile ilgilenen ve bunları karşılamaya çalışan devlet demektir. Laik devlette dinî işler özel işler sayılmıştır. Din işlerinin düzenlenmesi hususî teşekküllere, cemaatlara terk edilmiştir."¹⁵⁰ Rol model kabul edilen Batı'da laiklik bu anlamda uygulanmaktadır. Batı'da laiklik, toplumun belirli bir kesimi değil, değişik kesimlerin, inanç konusundaki birbirlerine karşı hoşgörü tutumu ile alakalıdır.

Sekülerizm ise, "hedefi insanları ahiret ile ilgilenmekten alıkoyup yalnızca dünya hayatı ile ilgilenmeye yöneltmek olan bir harekettir. Bu bakımdan onu laiklikten ayırmak gerekir. Batılı anlamda laiklik, fertlerin inanç ve duygularına devletin müdahale etmeme sürecidir. Burada, din bir vicdan meselesidir. Fert dilediği tarzda dinî inançlarını, pratikleri yerine getirir, buna devlet hiçbir vakit müdahalede bulunamaz. Devletin dinî okullar açması, gençleri dinî inançlar doğrultusunda

¹⁵⁰ Prof. Dr. Hamza Eroğlu, *Türk inkılâp Tarihi*, 1. baskı, Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1982, s. 425.

yetiştirmesi, dinin toplum hayatındaki rolünü açıklaması bakımından önemlidir. Dinî sistem hayat tarzımızı, tutum ve davranışlarımızı, gelenek ve törelerimizi, birbirimizle olan ilişkilerimizi, ahlaki norm ve değerlerimizi etkiler. İyi bir vatandaş modeli, dürüst bir ahlak, devlete bağlılık, yasalara saygı, çalışma azmi ve iradesi, topluma olan sorumluluk duygusu, sosyal çalışma disiplini büyük ölçüde kaynağını dinî yaşantıdan alır. Laik devlet ilke olarak ferde dinin sosyal normlarını aşılır. Oysa sekülerizm, dini hayattan soyutlamaya çalışır. Bu bakımdan laiklikle sekülerizmi aynı anlamda kullanmak hatalıdır.”¹⁵¹

İşte Cumhuriyet Dönemi problem tanımlamasında, kuşakların Batı kültür ve medeniyeti ile teması için, dinî ve millî değerlerle irtibatının kesilmesi anlayışı, laikliğin bu amaç için bir kamuflej malzemesi olarak kullanılmasını sağlamıştır.

Gerçekten de, toplumumuzda laiklik kadar hiçbir şey, gerçeği gizlemek bakımından bu derece kötüye kullanılmamıştır. Ernest Renan’ın¹⁵² Hristiyanlık dinini kastederek söylediği “din terakkiye manidir” sözünün çağdaşlaşma ve modernleşme hareketlerinin ana fikri haline getirilmesine en bariz misal, Türk Medenî Kanunu’nun dibacesinde, bu sözün aynen geçmiş olmasıdır. Aslında kültürel Batılılaşmayı temsil eden entelektüeller, “gerçekte din düşmanlıklarını meşru gösterebilmek için bu dogmaya dört elle sarılmışlardır. Onlara göre mücerret din, bilime karşıdır. O halde bilimsel değerlerle bağdaşması mümkün olmayan dinî değerlerin tamamen eğitim kurumlarından ve toplum hayatından tasfiye edilmesi gerekir.”¹⁵³

¹⁵¹ Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları No: 858, Kültür Eserleri Dizisi: 106, 1. baskı, Ankara 1988, ss. 417-418.

¹⁵² Ernest Renan (1823-1892). Erken Hristiyanlık tarihi ve siyasi teoriler üzerine tarih araştırmaları ile tanınan Fransız filozof ve yazar.

¹⁵³ Alaeddin Özdenören, *Yakınçağ Batı Dünyası ve Türkiye’deki Yansımaları*, Akabe (49), El Kitapları: 7, 1. baskı, İstanbul 1989, s. 90.

“Aslında, 1839 yılından itibaren aktif olarak başlatılmış olan kültürel Batılılaşma hareketinin doğurduğu sosyal çözülme, Cumhuriyet’ten sonra kesin bir sonuca ulaştırmak ve böylece toplumumuzu gerek ekonomisi ve gerekse sosyal yapısı ile kontrol altına almak isteyen Batı, toplumumuzdaki Batıcı şartlanmış kadroları bir alet olarak kullanmıştır. Bilimsel değerlerle, dinî ve millî değerlerin birbiriyle bağdaşmaz olduğunu temel bir varsayım olarak kabul eden Batıcılar, eğitim kurumlarının bütün programlarını bu varsayıma dayandırmışlardır. “Özellikle laiklik ilkesini, dinî değerleri toplumdan tasfiye etmek için bir vasıta olarak kullanmışlardır.”¹⁵⁴

Toplumumuzda din/devlet münasebeti, dolayısıyla devlet/vatandaş münasebeti laiklik adı altında değişik aşamalar geçirmiştir. Tek parti devresinde, dinin inanç, ibadet ve ahlak normları dahi büyük ölçüde sekülerize edilmiş ve bu uygulama devletin laik olduğuna bağlanmıştır. Bu devrede, toplum fertleri âdeta, dindar olmakla vatandaş olmak arasında bir seçime zorlanmış, bu uygulamalar fertlerimizin hem dindar, hem de vatandaş olmasına imkân bırakmamıştır. Ancak 1946 yılından sonra çok partili hayata geçiş ile toplum fertlerinin dindarlık temayülleri bir derece hür kalmakla beraber, o dönemlerin zihniyet dünyasını temsil eden birçok resmî kadrolar günümüze kadar uzanan süreçte, devlet adına sekülerizmi laiklik adı altında bulundukları görev ve yetki alanı içinde kişisel bir inisiyatif olarak uygulayabilmişler ve vatandaşın nefretinden başka hiçbir yaptırım ile de karşılaşmamışlardır.

Sonuç olarak, Cumhuriyet Dönemi eğitim sistemi pozitif bilim ve sözde laiklik temeli üzerine yapılandırılmıştır. Ancak, laiklik, genel olarak din/devlet münasebetine, devlete bağlı din sistemi şeklinde yansımıştır. Toplumumuzda yaşanan bu çarpık ve yanlış laiklik tatbikatının ve bunun eğitim ve kültü-

¹⁵⁴ A.g.e., s. 91.

re yansımalarının temelinde kültürel Batılılaşma paradigması vardır. Batı, bugüne kadar siyasette ve eğitimde dinî ve millî bir kültür politikası uygulanmasına şiddetle karşı olmuş, aynı tavırdaki Batıcı entelektüelleri desteklemiştir. Neden?

Dördüncü Bölüm

*Yüzyıllık Paradigma:
Kültürel Batılılaşma
Batı Kültürü ve Uygarlığı*

Yüzyıllık paradigma: Kültürel Batılılaşma

KÜLTÜREL BATILILAŞMA paradigması Tanzimat'tan itibaren gelişmeye başlamış ve Cumhuriyet Devrimi'nin temelini oluşturmuş, tek parti devresinde kurumlaşmış, çok partili devrede ise periyodik darbelerle muhafaza edilmeye çalışılmıştır.

Kültürel Batılılaşma paradigmasının toplumsal barış ve düzen değeri taşıyıp taşımadığı; keza toplumsal kalkınma disiplini açısından fonksiyonelliği gerek teorik gerekçelerle ve gerekse yüzyıllık pratik sonuçları ile artık sorgulanır hale gelmiştir.

İşte bu bölümde, aşağıdaki sorularla bu yüzyıllık paradigmayı sorgulamaya, müteakip bölümde ise göstergeleriyle pratik sonuçlarını kıymetlendirmeye çalışacağız.

- Batı kültürü ile Sanayi Devrimi arasında nasıl bir ilişki vardır? Sanayi Devrimi salt Batı kültürünün fonksiyonu mudur?

- Batı kültürü nasıl bir medeniyet inşa etmiştir? Modern Batı medeniyeti tarihin sonu mudur?

• Batı kültürü, bireylerde ahlak, fazilet ve dürüstlük mükellefiyeti sağlayabilir mi?

• Batı kültürü, toplumun ferdî yapıdan talep ettiği hangi manevi ve ahlaki disiplin değerlerinin iklimidir?

• Batı kültürü, fertlere hangi ahlak ve fazilet prensiplerini, hangi sevgi tarzlarını, hangi duygu ve düşünceleri teklif ve telkin etmektedir?

• Batı kültürü, toplum hayatında hangi davranış modelleri olarak tezahür etmektedir? Bu davranış modellerinin toplumsal barış ve kalkınma disiplini açısından değeri nedir?

• Batı kültürü, toplumsal barışı yapan, birlik ve dayanışmayı inşa eden hangi iç disiplin değerlerini telkin etmektedir?

• Batı kültürünün, Batı dışı toplumlarda inanç değeri, dolayısıyla disiplin değeri var mıdır?

• Toplumsal barışı ve kalkınmayı yapan iç disiplin değerleri, başka bir toplumdan aktarılabilir mi?

• Batı kültürü, Batı toplumlarındaki fonksiyonlarına göre kıymetlendirilebilir mi?

• Acaba bugün, toplumsal barış ve kalkınmada ulaştığımız durum, kültürel Batılılaşma düşüncesini doğrulamış mıdır?

Eğer Batı kültürü için bu sorulara net olumlu cevaplar veremiyorsak, eğitim sisteminin kültürel Batılılaşma paradigmasına göre yapılandırılmasının mantığı iki gerekçeye dayanabilir.

• Yukarıda sözünü ettiğimiz disiplinleri bize Batı kültürünün aşılıp aşılamaması önemli değildir; çünkü toplumun barış ve düzeni için bu disiplinler gerekmez(!)...

• Toplum barışı bu disiplinlerle mümkündür; fakat bu disiplinlerin kültürel bir temeli yoktur; her vicdanda bir kültürün talim ve terbiyesi olmadan da kendiliğinden doğarlar...

Batı kültürü ve uygarlığı

BATI KÜLTÜRÜ VE SANAYİ DEVRİMİ

“**G**ERÇEKTE YÜZYILLAR boyu yoksulluk içinde, bulaşıcı hastalıklar ve mezhep savaşlarından gözünü açacak vakit bulamayan kıt’a Avrupa’sının, birden bire kendi potansiyel güç ve maddî kaynaklarını akıllıca seferber ederek sermaye birikimine kavuşmuş olduklarını düşünmek çok safdilce bir şeydir. Batı merkezli tarih görüşü Avrupa’da son üç-dört yüzyıllık olguyu bize böyle takdim etmekle birlikte, gerçek hiçbir zaman böyle değildir. Hâlbuki tarih bize bu olayın ancak ‘sömürgecilikle’ gerçekleştiğini açıkça anlatmaktadır.”¹⁵⁵ “XIX. yüzyıldan beri Avrupa ülkelerinin ekonomik gelişmesinde sömürgeciliğin rol oynadığı bir gerçektir.”¹⁵⁶

Ancak Batı kalkınmasını salt sömürgecilik ile izah etmek

¹⁵⁵ Ali Bulaç, *İslam Dünyasında Toplumsal Değişme*, Nehir Yayınları, İstanbul 1987, s. 46.

¹⁵⁶ Prof. Dr. Hamza Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, 1. baskı, M. Eğitim Basımevi, İstanbul 1982, s. 29.

de gerçekçi değildir. Çünkü kalkınmada esas faktör, bilim ve bilimsel zihniyetin gelişmesi ile ortaya çıkan bilimsel keşiflerdir. Sömürgecilik, bu keşiflerin teknolojiye dönüşmesi sonucunda ortaya çıkan ekonomik faaliyetlerin ham maddelerine ve tüketim pazarlarına ulaşmak için, bilim ve teknolojiyi de sömürge topluluklar (müstazaflar) aleyhine suistimal etmekten başka bir şey değildir.

Bilim ve teknoloji modern ve çağdaş anlamda Batı'da gelişmiş ve ortaya çıkmış ise de, bu gelişmeyi hazırlayan zihni tekâmül bütünüyle Batı'da doğmuş değildir. Çünkü "her medeniyet bir sentezdir. Batı Medeniyeti denilen şey sadece Batı toplumlarının değil, Doğu toplumlarının da katkılarıyla gerçekleştirilmiş bir sentezdir."¹⁵⁷ "Bilimsel hakikatler zincirinde ilk halka üstün bir önem taşır."¹⁵⁸ "Bilim çoğu kez sanıldığı gibi ilk defa ne Rönesans'tan sonra, ne de Batı dünyasında ortaya çıkmıştır. Bilim, insanlığın ortak kafa ürünüdür; kökleri en eski toplumların yaşamına kadar uzanır."¹⁵⁹

"Geniş bir perspektif içinde bakıldığında bilimin uzun ve çetin gelişiminde şu dört aşamayı ayırt etmek mümkündür:

- Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarına rastlayan ampirik (görgüsel) bilgi toplama aşaması...
- Eski Yunanlıların evreni açıklamaya yönelik akılcı sistemlerinin kurulduğu aşama...
- Ortaçağların Yunan felsefesi ile dinsel doğmaları bağdaştırma çabası karşısında İslam dünyasındaki bilimsel çalışmaların parlak başarılarını kapsayan aşama...
- Rönesans sonrası gelişmelerin yer aldığı modern bilim aşaması...

¹⁵⁷ Ümit Yaşar Gözümlü, Millî Kültür Dergisi, Şubat 1990, Sayı: 69, Kültür Bakanlığı Yay., s. 10.

¹⁵⁸ Alaeddin Özdenören, *Yakınçağ Batı Dünyası ve Türkiye'deki Yansımaları*, Akabe (49) El Kitapları: 7, 1. baskı, İstanbul 1986, s. 58.

¹⁵⁹ Cemal Yıldırım, *Bilim Tarihi*, 2. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983, s. 13.

Avrupa'nın XII. yüzyıla başlayan ve Rönesans'tan günümüze kadar giderek hızlanan parlak bilimsel başarılarını azımsanmayacak ölçüde, İslam Dönemi'nin çalışmalarına borçlu olduğu inkâr edilemez. (Aynı dönemde Avrupa'da) Ortaçağ karanlığının ortama hâkim olmasında, Hıristiyanlığın rasyo-nel düşünce ile çelişkisi önemli bir etkindir.”¹⁶⁰

Gerçekten de “Ortaçağ Avrupa'sında kilise dininin, hayatın her alanı üzerinde kaba ve sert bir baskısı vardı. Özellikle bilim alanında rastladığımız taassup, yeni buluşların, gelişmelerin sürekli karşısına dikilmek suretiyle aklın buluş gücünü engelliyordu. Oysa İran'da *Cundisapur*, Bağdat ve Endülüs'te 756 yılında kurulan İslâm-Arap (Emevi Devleti) 1492 yılına kadar değişen şartlar içinde (Kurtuba Emevi Halifeliği ile daha sonra Muvahhiddin Devleti ve nihayet Gırnata Beni Ahmer Devleti), Kurtuba merkez olmak üzere İslâm dünyasının bilimsel gelişmeleri bir güneş gibi doğmaktadır. Bu yüzden George Sarton¹⁶¹ Ortaçağı Batı için kullanırken, İslâm için bunun geçerli olamayacağını açıklamıştır. Bu dönem gerçekten İslâm'ın aydınlık çağıdır. İslâm, sürekli olarak bilimi destekleyen ilkeler ortaya koyuyordu. Bu yüzden, Avrupada gözleendiği biçimde bilim-din çatışması İslâm için geçerli değildir. Bilimsel düşünce ve dinî değerler uyumu İslâm'ın bizzat yapısından kaynaklanmaktadır.”¹⁶²

Batılılar İslam dünyasına dinleri adına haclı seferleri düzenlemişler; ancak, dinlerini temelinden sarsan bilgi ve düşüncelerle geri dönmüşlerdir. Zira “Haclılar şarka gelip bir medeniyet ve irfan bolluğu ile karşılaştıkları zaman ne derece aldatıldıklarını anlayarak gözleri açılmış oldu. Fakat Doğu'dan

¹⁶⁰ A.g.e., s. 14.

¹⁶¹ George Sarton (1884-1956) *Bilim Tarihi*'ni bir disiplin halinde düzenleyen Belçikalı kimyager ve tarihçi.

¹⁶² Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları No: 858, Kültür Eserleri Dizisi: 106, 1. baskı, Ankara 1988 s. 418.

Batı'ya fikir dağarcıkları dolu olarak bu dönüş ve uyanışın adına şarkılaşma değil, Rönesans dediler; hâlbuki Türk Rönesans'ı diyebileceğimiz Tanzimat'ın temelleri kurulurken, bu iflasın üzerine geçirilen basmakalıp kaftanın adına ise 'Batılılaşma' denilmiştir."¹⁶³ İşte, bizde Batılılaşma düşüncesi, Batı'da bilimsel gelişmelerle tam bir tutarsızlık içinde bulunan kilise dinî hakkında verilen ve gerçekte sadece bu dinî bağlayan yargıların bütün dinlere genelleştirilmesi ve böylece kilise dinî ve din adamları için verilen hükümlerle İslam'ın da mahkûm edilmesinden başka bir şey değildir. Bu sebeple, "Din terakkiye manidir" sözünü söylerken Ernest Renan Hristiyanlığı kastetmiştir.

Gerçekten de Batı'da Rönesans hareketleri ile beraber, sadece bir konuda "felsefenin ve dinin doğrulamalarının yanın da hadiseleri sistematik olarak gözlemenin sağladığı kesin bilgiler ve bu bilgilere dayanan inanç ortaya çıktı."¹⁶⁴ Bu yolda elde edilen örneğin, dünyanın yuvarlak olduğu ve kendi ekseni ve Güneş etrafında döndüğü gibi bilgiler veya bilimsel veriler, başından itibaren, aynı konuda kilisenin hiyerarşik bir otorite zinciri ile kendine bağladığı topluma dayattığı öğretilerle çatışmaya başladı. Bu çatışma da, Batı'da Rönesans hareketlerine dine tepki hüviyeti kazandırdı. "Batı'da Ortaçağ boyunca kilise babalarının otoritatif [yani bağımsız ve otoriter] tutumlarına karşı Rönesans bir tepki unsuru olarak ortaya çıkıyordu. Bu da dine düşman temeller üzerine yükseliyordu. Böylece, Ortaçağ'da kilisenin bağnaz tutumu aşırı bir düşünce sistemi olarak ilmin karşısına çıkıyor ve [ilmî ilerleme] gücünü nasıl engelliyorsa, bu defa Rönesans dine tepki olarak belirirken aynı zamanda dinden de kendini soyutlama-

¹⁶³ Sâmîha Ayverdi, *Millî Kültür Meseleri ve Maarif Davamız*, Kültür Bakanlığı Yayınları: 12, 1. baskı, İstanbul 1978, s. 393.

¹⁶⁴ Alexis Carrel, *Hayat Hakkında Düşünceler*, çev. Cahit Beğenç, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988, s. 2.

ya çalışıyordu.”¹⁶⁵ Rönesans’ın din karşısındaki bu tavrı, bizzat kilise öğretilerinin telkin ettiği inançların özünden ve akla ve bilime karşı olan tavrından kaynaklanıyordu. İşte, “bu sebeple Batı’nın kendi içinde içe dönük ve dünyayı reddeden bir kültürün kazanç ve zararları üzerinde hesaplaşması yüzyıllarca sürmüştür ve kolay olmamıştır.”¹⁶⁶

“Batı’da bilimsel buluşların şaşırtıcı bir hız kazanmasına ve madde, mekân, zaman, hareket ve canlı organizması gibi konularda o zamana kadar hiçbir toplumda görülmemiş derecede teferruatlı ve katı bilgiler edinilmesine yol açan asıl hadise, bilimsel araştırmalarda yeni yolların bulunması olmuştur. Bilimdeki inkılâbın esas itibarıyla başlıca üç akli düşünce tarzındaki değişimler sayesinde meydana geldiği kabul edilebilir. Bugün bazı bilim adamları ve bilim tarihçileri, neticelere varmanın temel yolu olarak ‘sayısal’ ölçmelere verilen ehemmiyeti bu değişimlerin başında görmeye mütemayildirler. Ölçme usulünün ve onun daha yeni, daha doğru hareket nazariyeleri kurulmasında arz ettiği kıymetin klasik bir misali Kopernik astronomisindeki umumî hakikatin tahkiki ve bu teoriye ait bazı ciddi hataların düzeltilmesi yolunda Tycho Brahe ve Johannes Kepler’in çalışmalarıdır.”¹⁶⁷

“Avrupalıları on yedinci asır ortasında sanayileşmeye yüz yıl öncekinden daha yakın bir hale getiren asıl kuvvet onların maddî sahadaki gelişmeleri değildi. İnsan zihninin kantitatif (nicelikle ilgili-sayısal) kıymetlere ve kantitatif muhakeme metodlarına, ilmî bilginin temeli olarak tahkik edilebilir delillere ve daha geniş bir matematiğe kendini vermesi neticesinde bu gelişme elde edilmiştir.”¹⁶⁸

¹⁶⁵ Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları No: 858, Kültür Eserleri Dizisi: 106, 1. baskı, Ankara 1988, s. 420.

¹⁶⁶ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınevi, İstanbul 1979, s. 117.

¹⁶⁷ John Nef, *Sanayileşmenin Kültür Temelleri*, çev. Prof. Dr. Erol Güngör, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1980, s. 47.

¹⁶⁸ A.g.e., s. 93.

“Bugün bize en basit gelen hesaplama işlerinde Ortaçağ Avrupalısının elinde bulunan vasıtalar çok uğraştırıcı ve yavaş işleyen şeylerdi. Arap-İslam rakamlarının Avrupa’ya girmesi, Roma rakamlarına nispetle daha kolay hesap yolları temin etti ve bu rakamların kullanılması 16. asrın sonuna doğru hiç de-ğilse kara Avrupa’sında süratle yayıldı.¹⁶⁹ XVII. yüzyıl başla-rında matematiğin hemen hemen sınırsız derecede gelişmeye müsait bir bilim olarak inkişafıdır ki, bu sayede, bilim adam-ları fiziki kâinatın matematik lisanı ile yazılmış bir çeşit kitap olduğunu keşfetmeye başladılar. Matematiğin inkişafı bugün bizim yeni bir sezgi aleti diyebileceğimiz ve uzun vadede sa-nattan ziyade ilme daha uygun düşen bir çalışma tarzına yol açtı.”¹⁷⁰ Böylece yeni matematik, 1660 yılına kadar o günden bu yana ilme en başarılı keşif metotları sağlayacak istikamet-lerde gelişmiş bulunuyordu. Matematiğin bu inkişafı olma-saydı, on yedinci asırda bilimde görülen gelişme mümkün değildi.”¹⁷¹ Bu sebeple “modern bilimin kökenini matematik-sel metodun fizikteki [ve kimyadaki] başarısında aramak ge-rekir.”¹⁷²

Sanayileşmenin Kültür Temelleri başlıklı kitabında John Nef, Batı’daki Sanayi Devrimi’nin kaynağında, özetle, “mate-matik zekâ” ve “matematik düşünce” alanındaki gelişmelerin bulunduğu tespitini yapmaktadır. Ona göre, Batı, matema-tik düşüncenin gelişmesiyle birlikte evvela bilim zihniyeti ile temasa geçti ve böylece 1570-1660 tarihleri arasında, Batı’da modern bilim lisanı keşfedildi. Matematik lisanının gelişmesin-de ise, İslam bilim adamlarının bilim dünyasına kazandırdığı sıfır rakamı belirleyici olmuştur.

“Modern bilim adamlarının topladıkları sayısal bilgilerin

¹⁶⁹ A.g.e., s. 37.

¹⁷⁰ A.g.e., s. 51.

¹⁷¹ A.g.e., ss. 52-53.

¹⁷² Cemal Yıldırım, *Bilim Tarihi*, Remzi Kitabevi, 2. baskı, İstanbul 1983, s. 239.

ışığı altında 16. ve 17. asırları Batı'da bir ticarî inkılâp, fiyat inkılâbı ve sınaî inkılâp çağı olarak tasvir edebiliriz.”¹⁷³ “Batı'da Sanayi Devrimi, gayet basit olarak ifade edilecek olursa, aletin yerine makinenin geçmesidir. Sanayi Devrimi tekniğin, sınaî üretimin ve ulaştırma imkânlarının gelişmesi ile XVIII. yüzyıldan itibaren çağdaş dünyada ortaya çıkan değişimi ifade eder. Sanayi Devrimi buhar kuvvetinin sanayiye uygulanması, buharla işleyen makinelerin çoğalması, az zamanda çok mal yapan, üreten fabrikaların kurulması ile sanayi ve ticaret âleminde birtakım değişimlerin olmasıdır.”¹⁷⁴ “Kömür kuvveti ile işleyen tezgâh ve makineler ile iş görme devri böyle ileri giderken eski ve yeni birçok pratik sorunları halletmenin yolları aranıp bulunmağa başlandı. Bu bilimsel hareket büyük ölçüde yer yer gelişmeye başladı. Bu yolda elde edilen ilmî keşiflerden yeni yeni sanatlar ortaya çıktı. Bu yeni sanatlar ile yapılan aletler ve maddeler de yeni ilmî keşiflere saik oldu. Bu sayede fizik, kimya ve biyoloji ilimlerine sağlam temel olacak hakikatlere erişildi. Hasılı sanat, mühendislik ve bilim el ele vererek döne dolaşa yükselmeye koyuldu.”¹⁷⁵ “Bilimin faydacı ve pratik özelliği ve bilhassa mekanik icatları ile insanın en büyük özlemi olan bedenî refahı artırması”¹⁷⁶ Batı toplumunda gözle görülür bir değişime yol açtı. Modern bilimin tahlil ve muhakeme metotları ve bizzat bilim adamları toplumsal seviyede bir saygınlığa ulaştı ve böylece modern bilim zihniyeti toplumsal bir boyut kazandı.

Batı'da uzun bir dönemi kapsayan devrede, bilim alanının-

¹⁷³ John Nef, *Sanayileşmenin Kültür Temelleri*, çev. Prof. Dr. Erol Güngör, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1980, s. 61.

¹⁷⁴ Prof. Dr. Hamza Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, 1. baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1982, s. 26.

¹⁷⁵ Gerald W. Elbers, Paul Duncan, *İlmî İnkılâp*, çev. İbrahim Aşkı Tanık, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1962, s. 19.

¹⁷⁶ René Guénon, *Doğu ve Batı*, çev. Fahrettin Arslan, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1980, s. 55.

daki bu gelişmelere paralel olarak, kilisenin bağnaz tutumu ile bilim arasındaki çatışma, kilisenin mağlubiyeti ile sonuçlandı. Ancak Batılı sosyal bilimciler tarafından, bu çatışma “gözlemlenebilen olaylarla, modern bilimsel metotların kavrayamadığı, ancak insan ruhu ile izah edilebilen inançlar arasında bir ayrım yapılmak suretiyle”¹⁷⁷ sona erdirildi. Böylece, Batı’da belli bir intibak dönemi müstesna olmak üzere, topluma yeni görünen bilimsel araştırmaların, toplumun bu dokunulmaz değerlerine karşı bir tahrip tavrını temsil etmediği kanaati yerleştirildi. İşte bu uzlaşma sayesinde ki, Batı’da bilim ve teknoloji alabildiğine geliştiği halde, toplumun yücelttiği inançlar hiçbir zaman baskı altına alınmamıştır. Batı’da dinî gerekçelerle idam edilen bilim adamlarına rastlanır. Ancak bilimsel gerekçelerle idam edilen din adamları yoktur. Bizde ise, tam aksi durum vardır; dinî gerekçelerle idam edilmiş bir bilim adamı yoktur, ancak modernleşme adına idam edilen çok sayıda din adamı vardır.

BATI KÜLTÜRÜ VE UYGARLIĞI

Genel kabule göre, Avrupa’da Sanayi Devrimi 1570-1660 tarihleri arasında gerçekleşmişti.¹⁷⁸ Avrupa’da Sanayi Devrimi’ni müteakiben olgunlaşmaya başlayan ve 1789’da gerçekleşen Fransız İhtilali’nden itibaren Batı’da insan hak ve özgürlüklerindeki gelişmeler, Batı kültürü ve uygarlığının üstünlüğüne tartışılmaz bir gerekçe yapılmıştır.

Bilim ve teknoloji alanındaki ilerlemede kronolojik süreç algısı, kültür, insan ve toplum bilimleri alanındaki değişimlerin de bir ilerleme olarak algılanmasına yol açmıştır. Hâlbuki her değişim, ilerleme değildir ve bir uygarlığın soyut ilkele-ri ile bu ilkelerin Batı toplumu bağlamında ortaya çıkardığı

¹⁷⁷ John Nef, *Sanayileşmenin Kültür Temelleri*, çev. Prof. Dr. Erol Güngör, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1980, s. 49.

¹⁷⁸ A.g.e., s. 53.

pratik birbiri ile karıştırılmamalıdır. Batı toplumlarını gerçek zihniyeti ile tanımak için, temsil ettiği kültür ve uygarlığın soyut ilkelerine sığmayan, çıkarıcı, sömürgeci, adaletsiz ve zalim gerçek yüzünü ayırt etmek gerekir.

Bilim ve teknoloji alanındaki değişimlerin, kronolojik süreç algısı ile bir ilerlemeyi temsil ettiğini söyleyebiliriz. Ancak, bu yargı, insani ve ahlaki bağlamda bir ilerleme mi gerileme mi tartışılır hale gelir. En basitinden, örneğin; barış açısından, insan sağlığı açısından, çevre sağlığı açısından bilim ve teknolojinin birçok mahzurları bulunduğu gibi, onun sömürgeciliğin ve haksızlığın hizmetine girmesi sebebiyle milletler arası adalet ve düzen açısından da birçok zararlı yönleri bulunduğu artık kabul edilmektedir.

Bilim ve teknoloji, neticede milletleri 'güçlü' kılan bir unsurdur. Milletleri 'adil' kılan bir kültür ve uygarlık iklimi bulunmuyorsa, bilim ve teknoloji gücünün ona sahip milletlerce bir tahakküm ve zulüm silahı haline getirilmesi kaçınılmazdır. Bugün Batı'nın bilim ve teknoloji üstünlüğünün sömürgeciliğe ve "soğukkanlı, bilimsel olarak hazırlanmış zulümlere"¹⁷⁹ suistimal edilmesinin temelinde, Batı kültürü ve uygarlığının adaleti üstün seviyeye getirmekten tamamen mahrum bulunması yatmaktadır.

Batı uygarlığının hâkimiyet kurduğu dünya coğrafyası bugün hak ve adalet esaslarına değil, kuvvet ve zorbalık, tahakküm ve gasp esaslarına dayanan haksız çıkar ve sömürgecilik mücadelesinin alanı haline gelmiştir. Bilim ve teknoloji bu mücadelede kaba kuvvet ve zorbalık unsurudur. İnsanlık iki korkunç dünya savaşı yaşamıştır. Arkasından yaşanan soğuk savaş ve günümüzde sürüp giden çatışmalarla, dünya tam bir kriz merkezine dönüşmüştür. İşte Batı kültürü ve uygarlığının bu manevi muhtevasızlığı sebebiyle "Bilim, ruhî ve ahlâkî değerlerle insanlık içinde bir Rönesans vücuda getirecek yerde,

¹⁷⁹ Arnold J. Toynbee, (*Civilization On Trial*) *Medeniyet Yargılanıyor*, çev. Ufuk Uyan, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1980, s. 145.

Avrupa milletlerinin insanlığı gittikçe daha mükemmel ve teminatlı şekilde istismar edebilmeleri için, arzın ham maddeleri üzerindeki sarsılmaz saltanatlarını temin etmiştir.¹⁸⁰ Batı kültürü ve uygarlığının bu manevi muhtevasızlığı, bilim ve teknoloji alanındaki bütün ilerlemeleri, insanlığın büyük bir bölümünün sefalet ve esaretine yol açan bir zulüm ve tahakküm silahına dönüştürmüştür.

Batı kültürü, bir güç ve çıkar kültürüdür ve gerek bireysel ve gerekse toplumsal karşılaşma alanlarında gücü ve çıkarı temel alan bir uygarlığa yol açmıştır. Bugün insanlığın karşı karşıya bulunduğu en büyük çıkmaz, bilim ve teknolojinin güçlü kıldığı ve azmanlaştırdığı küresel aktörleri, 'adil' kılacak ve 'insancıllaştıracak' bir kültür ve uygarlık anlayışından yoksun bulunuşudur. Bu yoksunluğu sebebiyle Batı bilim anlayışı, değer üretememekte, güç ve hegemonya üretmektedir.¹⁸¹ Bu hegemonya, uluslararası ilişkileri, birkaç siyasi, ekonomik ve askerî güç merkezinin (A.B.D., Batı Avrupa, Rusya, Çin vs.) çıkar ve imtiyazlarına yataklık eden bir küresel düzene mahkûm etmiştir. Fransız İhtilali ile deklare edilen ilkeler nerede, günümüzde pratiğe dönüşen Batı uygarlığı nerede?

Bu ilkelerin savunuculuğunu yapan Batı, bu konuda ne kadar tutarlıdır? Sözde insan haklarını, hukukun üstünlüğünü ve demokratik değerleri savunan Batı'dır. Fakat bütün bunları birer süslü elbise gibi politik ve ekonomik çıkarlarını takipte kamuflej malzemesi olarak kullanan da yine Batı'dır. Irk ayrımı yapan, sömürgeciliği geliştiren, topyekûn insanlığı tehdit eden en tahripkâr silahları üreten de yine Batı'dır. Bütün bunlar Batı kültürünün şekil verdiği fert ve toplum tipinin ruhi fakirliğinin tezahürlerinden başka bir şey değildir. Bu ruhi fakirlik, insan hak ve özgürlüklerine saygı telkin eden ilkeleri, kendi dışında-

¹⁸⁰ Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, Dergâh Yayınları, 3. baskı, İstanbul 1978, s. 93.

¹⁸¹ Yusuf Çağlayan, *Orduda ve Yargıda Darbeci Kuşatma*, Nesil Yayınları, 2011, İstanbul, s. 257.

ki dünyaya karşı Batı'nın birer istismar silahı haline getirmiştir.

Bediüzzaman Said Nursi'nin Batı Uygarlığı analizi aynen şöyledir:

“Beş menfi [olumsuz] esas üzerine teessüs etmiştir. Nokta-i istinad [dayanak noktası] kuvvet'tir. O ise, şe'ni [kuvvetin işi] tecavüzdür. Hedef-i kastı, menfaattir [çıkar odaklı birey ve topluma yol açar.]. O ise, şe'ni tezahumdur [zahmet ve sıkıntı verme]. Hayatta düsturu, cidaldır [çatışmadır]. O ise, şe'ni tenazudur [bireyler arasında kavga, toplumlar arasında savaş]. Kitleler mabeynindeki rabitası [Kitleler arası dayanışma bağlamı], âhari [ötekileri, kendisi dışındakileri] yutmakla beslenen unsuriyet [ırkçılık] ve menfi milliyettir. O ise, şe'ni böyle müthiş tesadümdür [çarpışmadır]. Câzibedar hizmeti, hevâ ve hevesi teşcî [yaymak/azmanlaştırmak] ve arzularını tatmin ve metalibini teshildir [sınırsız arzu ve istekleri kolaylaştırmaktır]. O heva ise, şe'ni insaniyeti derece-i melekiyeden [melek mertebesinden], dereke-i kelbiyete [köpeklik derekesine] indirmektir. İnsanın mesh-i manevisine [manevî boyutunun örtülmesine, yok olmasına] sebep olmaktır. (...) İşte, onun için bu medeniyet-i hazıra [Batı uygarlığı], beşerin yüzde seksenini meşakkate, şekavete [Belâ ve zillete] atmıştır. (...) Hem serbest hevânın [sınır tanımaz arzuların] tahakkümüyle, havâic-i gayr-i zaruriye [zarûri olmayan ihtiyaçlar], havâic-i zaruriye [zarûri ihtiyaçlar] hükmüne geçmişlerdir. Bedavette [Göçebelik dönemlerinde] bir adam dört şeye muhtaç iken, medeniyet [Batı uygarlığı] yüz şeye muhtaç ve fakir etmiştir. Sa'y [çalışarak kazanç], masrafa kâfi gelmediğinden, hileye, harama sevk etmekle, ahlâkın esasını şu noktadan ifsad etmiştir. Cemaate, nev'e verdiği servet, haşmete bedel, ferdi, şahsı, fakir ahlâksız etmiştir. Kurun-u ûlânın [önceki çağların] mecmu [toplam] vahşetini, bu medeniyet bir defada kustı.”¹⁸²

¹⁸² Bediüzzaman Said Nursî, *İlk Dönem Eserleri*, “Sünûhat,” Söz Basım Yayın, İstanbul 2007, ss. 98-99.

“Bugün, insanlığın önünde duran en büyük mesele, bilim ve teknoloji üstünlüğünün kötüye kullanılmasının önlenmesidir. Batı’nın bilim ve teknoloji üstünlüğünün eşit ve adil olmayan uluslararası ilişkilere yol açması, sömürgeciliğe suistimal edilmesi, sadece Batı dışı toplumlardaki düşünürleri değil, bizatihi Batı’lı düşünürleri de insanlığın geleceği açısından kaygılandırmaktadır.”¹⁸³

Fransız düşünür René Guénon, Batı kültürü ve uygarlığının materyalist temsilini şu tespitlerle eleştirmektedir:

“Batı medeniyeti gerçek bir anomali olarak yer alır tarihte; az çok tanıyabildiklerimiz arasında tamamen maddî yönde gelişmiş tek medeniyet, Batı medeniyetidir. Rönesans denen olayla aynı anda başlayan bu canavarca gelişme, mukadder olduğu üzere, mukabil zihnî bir gerilemeyi de beraberinde getirmiştir; muadil demiyoruz, zira burada söz konusu olan iki şey arasında hiçbir ortak yan yoktur. Bu gerileme öyle bir noktaya varmıştır ki, bugünkü Batılılar saf zihnin neyin nesi olduğunu bilemez, hatta böyle bir şeyin mevcudiyetine bile ihtimal veremez olmuşlardır; bu yüzden de sadece Doğu medeniyetlerine değil, artık en az bu medeniyetlerin olduğu kadar ruhunu kavrayamadıkları Avrupa Ortaçağı’na da tepeden bakmaktadırlar.”¹⁸⁴

Prof. Dr. Alexis Carrel de yukarıdaki görüşlere paralel değerlendirmelerde bulunur:

“Modern toplum, ruhun gelişmesi kanununa itaatsizlik ederek büyük bir hata işlemiştir. Keyfi olarak ruhu, zekâyâ inhisar ettirmiştir. Medenî insanlar henüz ruhun gelişmesi kanununa tamamen itaat etmemenin ne kadar tehlikeli bir şey olduğunu anlamamışlardır. Zekâyı inkişaf ettirmenin ruhu

¹⁸³ Yusuf Çağlayan, *Osmanlı’dan Ortadoğu’ya Sosyolojik Savaş*, Btkileşim Yayınları, İstanbul 2013, s. 286.

¹⁸⁴ René Guénon, *Doğu ve Batı*, çev. Fahrettin Arslan, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1980, s. 19.

geliştirmekle aynı şey olduğunu zannetmektedirler. Hayatın rasyonel bir şekilde tanzimi için aklın yanında elzem olan bir takım diğer manevî faaliyetlerin mevcut olduğunu henüz keşfetmemişlerdir.”¹⁸⁵ Böylece Batı medeniyeti “insana öz yapısına tamamen uygun davranış kaideleri temin edememiş ve bu kaideler uygun bir çevre meydana getirememiştir. Bugün Hürriyet Beyannamesi ile Fransız ihtilali zamanında büyük ümitlerle kurulan toplumun can çekişmesine şahit oluyoruz. Hâlbuki o zamanlar hürriyetin, ilmin hükümlerinin ve sanayi ihtilâlinin insanlığa sınırsız bir mutluluk temin edeceği sanılıyordu.”¹⁸⁶

Fransız düşünür Roger Garaudy, *İslam'ın Vaadettikleri* başlıklı kitabında, Batı kültürünün materyalist temsili ile yeni bir dünya düzeni kurulamayacağını şu sözlerle ifade eder: “Dünyada yeni bir kültür düzeni doğmadıkça yeni bir düzen de doğmayacaktır. Batı materyalist hegemonyası yüzünden dünyayı peşinden sürüklüyor. Biz ve bizimle birlikte üzerinde yaşadığımız yer küresi de iflasın ve kaosun eşğine gelmiştir. Artık diğer dünyalarda mevcut bilgelik ve inanç kaynaklarını arayıp bulmanın zamanı gelmiş, belki de geçmiştir bile.”¹⁸⁷

International Herald Tribune’de yayınlanan bir yazısında Alexander Soljenitsin ise Batı uygarlığını aşağıdaki tespitleriyle eleştirmektedir: “XX. yüzyıl insanlar arasında ahlâkın yükselişine tanık olmadı. Görülmemiş katliamlar yapıldı; kültür alçaldı; insan ruhu çöküşe geçti. Her yerde birinci sınıf silahların parıldadığı bir ortamda XXI. yüzyılın bize daha iyi davranmasını beklemek için bir neden var mı? Oysa arzu ve taleplerimizi sınırlandırmayı, çıkarlarımızı ahlâkî ölçülere tabi

¹⁸⁵ Alexis Carrel, *İnsanlar Uyanın*, çev. Leyla Yazıcıoğlu, Arif Bolat Kitabevi, 3. baskı, İstanbul 1959, s. 82.

¹⁸⁶ A.g.e., s. 217.

¹⁸⁷ Roger Garaudy, *İslam'ın Vaadettikleri*, çev. Salih Akdemir, Yıldızlar Matbaacılık, 6. baskı, İstanbul 1996.

kılmayı öğrenemezsek, insanlık darmadağın olacak ve insan doğasının en kötü yönleri dışlarını gösterecek...”

İngiliz tarihçi Arnold J. Toynbee de, Batı kültürünün nasıl bir fert ve toplum psikolojisi geliştirdiğini şöyle ifade etmektedir: “Örneğin, dünyamız beklenmedik bir şekilde insancıl duygularla dolmuş durumda. Artık bütün sınıfların, milletlerin, ırkların insani hakları tanınıyor. Ne var ki, aynı zamanda işitilmemiş bir derecede sınıf mücadelesinin, milliyetçiliğin ve ırkçılığın içine batmış durumdayız. Bu kötü istekler soğukkanlı, bilimsel olarak hazırlanmış zulümlere yol açtı. Birbirine zıt bu iki düşünceyi, bu iki davranış biçimini, bugün, yalnızca aynı dünyada değil, fakat aynı ülkede, hatta aynı ruhta bulabilirsiniz.”¹⁸⁸

Batı düşüncesinin ulaştığı doruk noktayı temsil eden ve Batı dışı toplumların da yönlerini döndüğü ve ona doğru ilerlediği bir dönemde, Batı modernizmini kıyasıya eleştiren ve insanlığın karşı karşıya olduğu büyük bir problem olarak tanımlayan Jean Baudrillard (1929-2007), Batı modernizmine, Batı’dan gelen en ağır eleştiriyi temsil etmektedir. Baudrillard’ın, durum ve problem tanımlaması en özlü biçimde: “Zekâ, şeyleri oldukları gibi çözümlemektir. İmgelem, şeyleri olabilecekleri gibi tasarlamaktır. Ahlâk, şeyleri olmaları gerektiği gibi düşünmektir. Büyü, şeyleri düşündüğün hale sokmaktır.”¹⁸⁹

Baudrillard’a göre, günümüz insanlığının karşı karşıya bulunduğu durum, şeyleri düşündüğü hale sokan Batı’nın, gidererek bireyi de, toplumu da, sosyal yapıları da düşündüğü hale soktuğu bir durumdur. Bu durum insanlığın en temel problemi olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. Çünkü bireyin ve toplumun biçimlenmesi, üretim ve tüketim nesnesi bir kişilik

¹⁸⁸ Arnold J. Toynbee, (*Civilization On Trial*) *Medeniyet Yargılanıyor*, çev. Ufuk Uyan, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1980, s. 145.

¹⁸⁹ J. Cool Baudrillard, *Anılar V (2000-2004)*, çev. A. Sönmezay, Ayrıntı Yayınları, 2006, s.56

tasarımına dayanmaktadır. Bireylerin ve toplumların bu kişilik yapısını tasarlanmış bir model olarak görmeyip, içselleştirmesi ve bu model kimliğe bürünmesi, merkezinde insanın bulunduğu bütün ilişkileri de, yapıları da yapay bir gerçekliğe dönüştürmektedir. İnsanlık doğal yatağından çıkarılarak, yapay bir kanal içine alınmış bir nehir gibi kendi yapısına uygun olmayan bir yöne doğru akıp gitmektedir.

Bugün, Batı'nın dünyanın gidişini olumlu yönde değiştirebilme güç ve yeteneğine sahip olmadığını, tam tersi, yaşadığı bolluk ve sefahat âleminde trans halinde yumuşak bir ölümlü çoktandır kabullendiklerini söyleyen Baudrillard, üçüncü dünya ülkelerinin geliştirdiği özgün modellere dikkat çekerek, yeni kurtuluş umutlarına, alternatiflerine destek verilmesinden yana tavrı alınmasını önerir.¹⁹⁰

Batı toplumlarını bugün dünyanın geri kalan toplumları üzerinde hâkimiyet ve üstünlük konumunda tutan, kendi kültürel ve medeni üstünlüğü değildir. Modern Batı Medeniyeti, ekonomik veya sosyal değil, bir dünya görüşü krizi yaşamaktadır.¹⁹¹ "Batı'ya kendi geliştirdiği mantık yapısıyla bakıldığında bile artık savunulamayacak bir durumda olduğunu, kendi uydurduğu yalanlar içinde bile tutarlılık sağlayamadığını, Batı Medeniyeti denilen kaba kuvvet mekanizmasının nasıl da muhtevadan yoksun bir bünye taşıdığını, propagandasını etmeye çalıştığı hümanist değerlere olan liyakatsizliğinin nerelelere vardığını görmek mümkün hale gelmiştir."¹⁹²

Öte yandan Batı kültür ve medeniyetinin içten de çöküş sürecine girdiği görülmektedir. Batılı düşünürler, Batı'da baş

¹⁹⁰ Gülnaz, Saraçoğlu, "Jean Baudrillard ve Simülasyon," <http://web.deu.edu.tr/sinemasal/Sayi2/simulasyon.htm> (Erişim tarihi: 2 Haziran 2012.)

¹⁹¹ İbrahim Kalın, *Akıl ve Erdem (Türkiye'nin Toplumsal Muhayyilesi)*, Küre Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2014, s. 152

¹⁹² Arnold J. Toynbee, *(Civilization On Trial) Medeniyet Yargılanıyor*, çev. Ufuk Uyan, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1980.

gösteren krizleri birer kültür ve medeniyet krizi olarak teşhis etmektedir. Onlara göre, Batı insanı maddi ilerlemenin zirvesinde adalet ve huzur isteyen ruhunun tatminsizliği ile manevi bir bunalım içine düşmüş bulunmaktadır. Asıl önemlisi de bu manevi bunalım sebebiyle bilim ve teknoloji, insani ve ahlaki açıdan insanlığın geleceğini tehdit eden bir nitelik kazanmıştır. Yine onlara göre, "Bir kültürün büyüklüğü, insan ruhunu tatmin gücündedir."¹⁹³ Keza, "İnsanın maddi dünyası ne kadar düzeltilirse düzeltilsin, bu insanın adalet isteyen ruhunu teskin etmeyecektir."¹⁹⁴ Çünkü "medeniyetin mihenk taşı teknoloji değil adalettir."¹⁹⁵

Bu düşünürlerin, Batı'nın ve Batı ile birlikte bütün insanlığın geçirmekte olduğu medeniyet krizinden kurtulmasında, siyasi ilkelerin değil, insan şahsiyetini işleyecek ve disipline edecek manevi ve ruhsal kültürün üzerinde durduklarını müşahade ediyoruz. "Avrupalı ciddi mütefekkirler, zamanın şartları ile ahenkleştirmek suretiyle, manevî kıymetlerine eski itibarlarını iade etmekle meşguldürler."¹⁹⁶

Görüldüğü üzere, Batı kültürü ve uygarlığının bugün bizat Batı'da da kuşakların hastalığına ve bunalımına sebebiyet verdiği sadece bizim düşüncemiz değildir. Bu gerçek, Batılı düşünür ve medeniyet tarihçilerinin eserlerinde ifade edilmeye hatta daha net olarak, Batı toplumlarında ortaya çıkan bunalımlarda ifade bulmaya başlamıştır. Batılı düşünürler, bu durumu, Batı kültürünün maddeci özelliği ile açıklamakta ve Batılı toplumlarla birlikte bütün insanlığın bu krizden yakasını kurtarabilmesi için, "spirtüel hayatı toplum planında yay-

¹⁹³ Alexis Carrel, *Not Defteri*, çev. Ord. Prof. Sadi Irmak, Baha Matbaası, İstanbul 1975, s. 63.

¹⁹⁴ Arnold J. Toynbee, (*Civilization On Trial*) *Medeniyet Yargılanıyor*, çev. Ufuk Uyan, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1980, s. 30.

¹⁹⁵ A.g.e., s. 85.

¹⁹⁶ Prof. Dr. Osman Turan, *Türkiye'de Manevi Buhran*, Nakşınlar Yayınevi, 2. baskı, İstanbul 1978, s. 23.

gın ve hakim bir kuvvet olarak yaşatmak zorunda olduklarını anlamış bulunmaktadır.”¹⁹⁷ Batılı “sosyologlar Weber’ci Protestan ahlakına dayalı yeni modelleri gündeme getirmek suretiyle maddeleşen hayat standartlarına manevî bir kimlik kazandırmaya çalışmaktadırlar.”¹⁹⁸

BATI KÜLTÜRÜ, FELSEFİ TEORİLER VE İÇ DİSİPLİN

“İnsanın kozmosdaki yeri, varlık yapısı, insan varlığının kaynağı gibi düşünceler, zamanımızda olduğu kadar hiçbir çağda sarsılmamış, çeşitli şekillere girerek bulanık bir hale gelmemiştir. Çağımız başka zamanlara göre, insanın kendi kendisi için problem olduğu çağlardan birisidir. Şimdi insan kendisinin ne olduğunu bilmiyor. O, bunu bilmediğinin, kozmosdaki yerini tayin edemediğinin de farkındadır.”¹⁹⁹

“İnsanoğlu, kâinat ve zaman içindeki yerini doğru olarak bilmek ister. ‘Nereden geliyorum, nereye gidiyorum, ben neyim, kâinattaki yerim nedir’ diye sorar. Bu sorulara cevap veren iki disiplin vardır: Din ve Felsefe...”²⁰⁰

Materyalist felsefe, dinî ya bütünüyle inkâr ederek veya dinin bilimsel bir hüviyeti bulunmadığını kabul ederek, insanın kaynağını, dinî inançlardan bağımsız ve bilhassa, ille de dinî inançlara ters bir görüş istikametinde araştırır. Yani materyalist felsefe, önce insanı bilinmez hale getirmek ihtiyacını duymuş ve bunun için dinî inkâr etmiş, daha sonra da insanın biyolojik yapısı ile müşahade edilebilen davranışları hakkındaki

¹⁹⁷ Sâmîha Ayverdi, *Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri: 12, 1. baskı, İstanbul 1978, s. 105.

¹⁹⁸ Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları No: 858, Kültür Eserleri Dizisi: 106, 1. baskı, Ankara 1988 s. 430.

¹⁹⁹ Takiyettin Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler’de İnsan Problemi*, 2. baskı, İstanbul 1969, s. 32.

²⁰⁰ Aykut Edibali, *Sosyal Sistemlerin Temelleri*, Otağ Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1979, s. 313.

bilimsel verilerden hareketle çeşitli teoriler ortaya atmıştır. Günümüzde çeşitli alanlarda yapılan bilimsel çalışmalarda birçok alanda tatminkâr sonuçlar elde edilmiştir. İşte materyalist felsefe, başka alanlarda elde edilen bu tatminkâr sonuçlara dayanarak, insanın kaynağı konusunda da aynı değerle sonuçlara varılabileceği faraziyesine dayanmaktadır. Ancak, “bize faydalı bilgiler verebilen bilim yapma imkânımız, evrenin ve hayatın genel izahında tatminkâr değildir.”²⁰¹

Bugün materyalist felsefe insanı sual olmaktan çıkarmış değildir. Hatta diyebiliriz ki, o, insanı inceledikçe, insan, daha da karanlıkta kalmaktadır. Bilimsel ilerlemelerin cazibesinde olan günümüz insanı, bu materyalist felsefi teorileri de bilimsel ilerlemenin bir parçası telakki ederek, kendi varlığının kaynağı konusunda dinî inançlarından uzaklaşmış veya bu inançlara bağlılığı sarsılmıştır. Bu sarsıntı, Batı toplumlarından başlayarak tüm insanlığı kuşatmıştır.

Yaratılış inancının, geniş insan kitlelerinde klasik bir itibarı bulunmakla beraber, daima yeninin cazibesinde olan insanlık, ortaya atılan bu materyalist felsefi teorilerden de etkilenmemiş değildir. Mesela; “Homo-Natüralist” teori, çağdaş Batı düşüncesinde ve bu düşüncenin ikliminde bulunan toplumlarda önemli bir yer tutar. Öyle ki, bu teorinin pozitif bilimlere konu edinen kitaplara girdiğini ve bir teoriden çok, bir bilimsel gerçek gibi itibar gördüğünü söyleyebiliriz.

“Homo-Natüralist Teori, kaynak ve gelişme teorisine dayanır. Kaynak teorisine göre, canlı türleri, onlarda şimdi gözlediğimiz, tespit ettiğimiz morfolojik-anatomik niteliklere baştan beri sahip değillerdi. Bu türler, başka nitelik ve şekilleri olan canlılardan, tabiatta ve kendi yapılarında hüküm süren kanunlara göre meydana gelmişlerdir (Darwin). Buradaki gelişme (evrim) genel olarak basit ve ilkel bir yapıdan, daha karmaşık

²⁰¹ A.g.e., s. 315.

ve yüksek bir yapıya doğru olup bitmiştir. (Darwinciler) İnsanın kaynağını da bu şekilde açıklamak istediler. Çünkü onlara göre insan öteki tabii ve canlı varlıklardan farklı değildir; sadece onların en yükseği ve tabiattaki gelişmenin (evrimin) son basamağıdır.”²⁰²

“Bu alanda ortaya konan teoriler hem çok çeşitli, hem de birbirine zıt teoriler olmuştur. Bazıları insanın maymundan geldiğini ileri sürer, bazıları da insan ve maymunlar için ayrı ayrı kökler kabul ederler. (...) Bu [Biyolojik] teoriler insanın manevî yanı ile ilgilenmezler, fakat felsefi teoriler için malzeme hazırlamaları bakımından çok önemlidirler. Çünkü kaynak problemini insan varlığı için temel problem olarak görenler, birbirlerine zıt olan bu teorilerden birini kabul etmek ve bütün sistemlerini buna dayandırmak zorunda kalıyorlar. Bu teorilerden hiçbirisi fenomenlere dayanmaz. Çünkü dayana-
cak hiçbir fenomen temeli yoktur. Bundan dolayı hem bu biyolojik teoriler, hem de bunlara dayanan felsefi teoriler, sadece, ‘mantıkî tasavvurlar’ olarak kalıyorlar.”²⁰³ Bu teoriler ve mantıkî tasavvurlar, insanın varoluşuna tatmin edici, bilimsel bir izah getirmekten tamamen uzaktırlar. Çünkü materyalist felsefe, pozitif bilim ile madde ve eşya üzerinde faydalı neticeler veren bilgi metodunun daha farklı bir alana tatbiki esasına dayanır.”²⁰⁴

“Modern bilimin tahlili hususiyeti, bizzat Auguste Comte’un da tehlikelerini haber vermeden edemediği uzmanlıkların durmadan artan sayısı ile kendini belli eder. İş bölümü diye bazı sosyologlarca övülen bu ‘uzmanlaşma’ mükemmel bilimcinin kazandığı uzmanlıkların bir parçası olan şu ‘zihni miyopluğa’

²⁰² Takiyettin Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler’de İnsan Problemi*, 2. baskı, İstanbul 1969, s. 95.

²⁰³ A.g.e., s. 96.

²⁰⁴ Aykut Edibali, *Sosyal Sistemlerin Temelleri*, Otağ Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1979, s. 316.

yakalanmak için en emin yoldur. Bu yüzden, uzmanlar kendi sahaları dışına çıkar çıkmaz umumiyetle inanılmaz bir bölün-ğün içine düşmektedir. İşte, en gülünç nazariyelerin başarısının büyük bir bölümü böyle sağlanmaktadır. Yeter ki bunlar 'bilimsel' diye sunulsun. Tekâmül nazariyesi (Evrım teorisi) gibi en sudan nazariyeler, böylece 'kanun' hükmüne geçer ve ispat edilmiş olarak kabul edilirler."²⁰⁵

İnsanın bir şey hakkındaki bilgi ve tecrübesi, o şey üzerinde yaptığı gözlemlerin yoğunluğuna bağlıdır. Batı toplumu, madde ve eşya üzerinde yoğun gözlemlerde bulunarak bilgi ve ufku bu alanda alabildiğine genişletirken, manevi ve ahlaki ilimlerde kültürel ufku gittikçe kaybetmiştir. Bunda kilisenin büyük rolü olmuştur. Başlangıçta bilimsel buluşlara din adına karşı çıkan kilisenin, sahası dışına çıkarak maddi bilimlerde hüküm vermesi ve bu hükümlerine ters bilim adamlarını idamla yargılayan Engizisyon Mahkemeleri kurması²⁰⁶ zamanla kilisenin şahsında dinî inançların gözden düşmesine sebep olmuştur. Bu da, Batı aydınlanmasında, dinden uzaklaşma, sanki bilimsel ilerleme sürecinin bir aşaması imiş gibi algılanmış, Hristiyanlık kastedilerek verilen "din terakkiye manidir" hükmü, bütün dinleri mahkûm eden bir hüküm haline getirilmiştir. Batı düşüncesinde dinden boşalan alan, materyalist felsefi teorilerle doldurulmuştur.

Felsefi teoriler insanın varoluş algısı, gayesi, iç disiplin ve davranışları arasındaki ilişkiyi nasıl etkiler?

Şüphesiz ki, inanç ve kültürlerin prensip ve kaideleri, insanın iç dünyasında bazı idealler, korkular, sevgi ve saygılar teşekkül ettirir ve onun günlük, hatta bir ömür boyu davranışlarını karakterize eder. İşte materyalist felsefe dinin yerini

²⁰⁵ René Guénon, *Doğu ve Batı*, çev. Fahrettin Arslan, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1980, s. 52.

²⁰⁶ Mesela: dünyanın döndüğünü söylediği için Galile'nin idamına hükmeden kilise, dünyanın döndüğünü 1992 yılında kabul etmiştir.

almakla, dinî inançların hâkim kıldığı ideal, korku, sevgi ve saygıları da yıkmış ve değiştirmiştir. Mesela, manevi ve ahlaki idealler maddileşmiş; manevi istikbal endişesinin yerini maddi gelecek kaygısı almış; insan şahsi çıkar ve ihtiraslarını gaye edinmiştir. Artık, bireyler insani ve ahlaki ideallerini gerçekleştirdiği oranda mutlu olacağı yerde, şahsi çıkar ve ihtiraslarının tatminine dayalı bir mutluluk beklentisine sahip olmuşlardır. İnsan idealleri için yaşar ve onu tahakkuk ettirdiği derecede mutlu olur. Mevcut uygarlık sürecinde, en azından insanlığın çoğunluğu için bu beklentinin karşılanması imkânsızdır. Bu demektir ki, insanlığın çoğunluğu mutlu olmaya-caktır.

Eğer bir toplumda, bireylerin idealleri, endişeleri böyle maddileşirse, o toplumda insan ilişkileri de maddileşir; insanlar, maddi çıkar ihtirasları ile birbirinin hak ve hukukunu türlü entrikalarla boğazlar. Her türlü kolektif faaliyet içinde gizli çıkar hesapları ortaya çıkar. Bu ise toplumsal başarıyı, her türlü organizasyonu sabote ederek imkânsız hale getirir. Bireylerin tutum ve davranışları, aldıkları kültürün, sahip oldukları inancın değer yargılarının birer yansıması ve tezahürüdür. Böylece, belli bir inanç ve kültürün, bireylere teklif ve telkin ettiği disiplinler, idealler, korku, sevgi ve saygılar onların karakter özelliklerinin belirlenmesinde birinci dereceden bir faktör olarak rol oynar. Yine bu faktörler, ferdi kişiliklerden toplum karakterine de yansır. Çünkü fertler içinde yaşadığı topluma, bağlı oldukları kültür ve inancın kazandırdığı niteliklerle katılır.

Fertlerin atmosferinde soluduğu inanç ve kültürün ona aşladığı idealler ve bunun bireysel ve toplumsal planda etkileri, bu inanç ve kültürün insanı izah tarzı ve tayin ettiği nihai gaye ile yakından ilgilidir. Gayesiz insan yoktur. Fakat gaye, insandan insana değişir. İnsan bir gayeye bağlandığı zaman, bu gaye onda kendisini tahakkuka elverişli bir disiplin, bir

kişilik meydana getirir. İnsan, gayesinin niteliğine göre, bazı yönlerden gelişirken, bazı yönlerden de zayıf kalır ve kısırlaşır. Çünkü insan, gayesinin tahakkukuna hizmet etmeyen vasıf ve kabiliyetlere karşı kısırlaşır. Mesela, türlü zaaf ve ihtiraslara müptela olan ve bu zaaf ve ihtiraslarının tatminini gaye edinen bir insanın, gayesine engel teşkil eden dürüstlükten taviz vermesi ve giderek dürüstlük niteliğine kısırlaşması kaçınılmazdır. Çünkü sınırsız zaaf ve ihtirasların, dürüstlikle, hakkaniyetle sınırlı dar bir alanda tatmini mümkün değildir. Bu sebeple de o insanda, dürüstlük iradesi zayıflarken, buna mukabil suistimal iştihası kuvvetlenecektir. Yine gayesi kendi saadetini de içine alan ortak bir başarı idealini temsil etmeyen bir ferdin, toplum halinde başarıya ulaşılmasını temin edecek bir disiplin ve değer anlayışına sahip olması mümkün değildir.

İşte bütün bunlar, fertlere; ahlak, fazilet ve dürüstlüğü prensip haline getiren ve günlük hayata hâkim kılan bir kültür ve inancın istikamet vermesi zarureti ortaya koymaktadır. Bu aynı zamanda, fertleri çeşitli suistimallere sürükleyen gayrimeşru zaaf ve ihtiraslara müptela olmaktan da koruyacaktır. Aksi takdirde şahsi çıkar ve ihtiraslarının zebunu olan fertler, adalet duygularını yitirecek, ahlak, fazilet ve dürüstlüğe kısırlaşarak akla hayale gelmeyecek entrika ve yolsuzlukların azılı birer faili haline gelecek; bu da toplum çapında problematik tablolara sebebiyet verecektir.

Bugün Batılı ve Batılılaşmış toplumların böyle problematik bir yapı kazandığını açıkça görmekteyiz. Bu da göstermektedir ki, içinde bulunduğumuz kültür dünyası, ahlak ve ruhumuzu, irademizi, duygularımız disiplin etmiyor. Aksine, iştihalarımıza hitap ediyor ve bir iç disiplin oluşturmaktan çok, çıkar ve ihtiraslarımızı karşı konulmaz birer zaaf ve nihai gaye haline getirerek her türlü iç disiplinimizi çözüyor. Toplumun birlik, beraberlik ve dayanışmasını kuvvetlendireceğine, gevşetiyor. İnsanı dürüst ve faziletli kılacak kuvvetli ve gerçek bir

iman meydana getireceğine, zararlı şüpheler, tereddütler ve inançsızlıklar saçıyor.

Nitekim bugün, insanlığın atmosferinde bulunduğu Batı kültürünün etkisiyle dürüstlüğü, ahlak ve fazileti gerektiren inanç ve değerlere yabancılaştığı görülmektedir. Buna bağlı olarak insanlığın iç disiplini çözülmüş; ruhi ve ahlaki formu aşınarak, davranışlarındaki etkisini yitirmiştir. İnsanların içindeki insani ve ahlaki idealler silinmiş ve yerini şahsi çıkar ve ihtiraslar almıştır. Bu çıkar ve ihtirasların tatmini yolunda iştihası büyüyen bireyler, buna mukabil ahlak ve fazilet yönünden küçülmeye başlamışlardır. Böylece, davranışlarında ahlak ve faziletin etkisi bulunmayan fertlerin zaafı, toplum hayatına yansarak toplumsal zafiyet tabloları olarak ortaya çıkmıştır.

İç disiplin mekanizmasını yitiren bireylerin terkip ettiği toplumlarda, cebri ve suni nitelikte olan dış disiplinler baş göstermesi kaçınılmazdır. Gerçekten de, bir toplumda dış disiplin kurumlarının boyutları, fertlerinin iç disiplin mekanizmasındaki zafiyeti ölçüsünde büyümektedir. Günümüz Batılı ve Batılılaşmış toplumları, gittikçe otoriteleri ve sayıları gittikçe kabaaran polis kuvvetlerinin kontrolü altında girmektedirler.

Bugün Batı toplumlarında alkol, uyuşturucu, lüks ve israf, cinsel sapkınlıklar, ırkçılık, terör ve psikolojik bunalımlarla malul yeni bir kuşak türemiş, çıkar ve eğlence odaklı bir yaşam felsefesi bu kuşağın günlük faaliyetlerinin ana fikri haline gelmiştir. Bu sebeple, salt bu gayelere bağlanan insanın dürüstlük, hak ve adalet, fedakârlık ve diğerkâmlık gibi disiplin ve değerlerle mümkün olan toplumsal hayata intibakını temin etmek, Batı ile birlikte bütün insanlığın en büyük ve temel problemi olarak çözüm beklemektedir.

Batı kültürü, bu intibakı temin edecek bir iç disiplin mekanizması sağlama muhtevasından tamamen uzaktır. İşte bu sebeple Batıda ve Batılılaşmış toplumlarda dıştan kontrol mü-

esseseleri, yani cebri ve polisiye kurumlar, toplumun emniyet ve düzeninde temel unsur haline gelmişlerdir. Bu dış disiplin müesseseleri ne kadar modern olursa olsunlar, bunlar kültürel ve medeni bir gelişme olmayıp, aksine kültürel ve medeni bir gerilemenin göstergeleridir. Çünkü bu gerileme neticesinde, Batı ve Batılılaşmış toplumlar, toplumsal barış ve güvenliği ni fertlerin manevi ve kültürel zenginliğinde değil, kanun ve polisin cebir ve tehdidinde bulan bir insan kalabalığı haline dönüşmektedir.

BATI KÜLTÜRÜNÜN İNANÇ VE DİSİPLİN DEĞERİ

Bir inanç ve kültür, her toplumda aynı disiplin değerini haiz değildir. Bu sebeple, bir kültürü kıymetlendirirken, başka bir toplumdaki neticelerine bakarak kıymetlendirmek son derece yanıltıcı olacaktır.

Batı kültürü, Batı toplumlarında inanç değeri taşıdığından, bu toplumlar için bir disiplin değeri taşıması ve bu anlamda bir kıymet ifade etmesi normaldir. Fakat Batı kültürünün her toplumda bir inanç değeri, dolayısıyla disiplin değeri söz konusu olmadığından, her toplum için de aynı fonksiyonel kıymeti ifade etmesi mümkün olamaz. Çünkü inanç değeri bulunmayan bir kültürün teklif ettiği hiçbir gaye, hiçbir disiplin, insan iradesine kendisini bir mükellefiyet olarak empoze edemez. Yine, toplum hayatı için zaruri olan ve insanı ahlaka, fazilete ve dürüstlüğe sevk eden disiplinler, inanç değeri bulunan bir kültürün telkinleri olmadan, insan ruh ve vicdanında kendiliklerinden birer mükellefiyet olarak kararlaşılamaz.

Toplum hayatında “hiçbir değişim halkın çoğunluğu tarafından iyi karşılanmadıkça, köklü bir değişim olamaz.”²⁰⁷ Kendi inanç ve kültürünü inkâr etmesi anlamına gelecek bir değ-

²⁰⁷ Arnold J. Toynbee, *Türkiye-Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, çev. Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, 1. baskı, İstanbul 1971, s. 188.

şim önerisi insan tabiatına aykırıdır. Çünkü toplumda tercih edilecek ekonomik, siyasi ve sosyal esaslar, toplumun inanç ve kültürünün kalıcı unsurlarını temsil etmedikleri sürece yüzeysel ve teorik kalmaya mahkûmdur. Zira “medeniyet unsurları milli kültür yolu ile kabul edilmedikçe halkın yaşayışına asla nüfuz edemezler.”²⁰⁸

Kültürel Batılılaşmanın getirdiği değişim, iddia edildiği gibi, kültürel bir gelişme değil, aksine kültürel bir bozulma niteliğindedir. Çünkü Batı kültürü, bizi disipline eden inanç ve kültürümüzü tahrip etmiş, fakat bizim yaşantımızda asla bir inanç değeri kazanamamıştır. Böyle olunca da, toplumumuzdaki fonksiyonu, bizi toplumsal barış ve ekonomik kalkınmanın talep ettiği disiplinlerden adım adım uzaklaştırmak olmuştur. Bu kültürel bozulma, günümüzde içinde bulunduğumuz toplumsal barış ve kalkınma sorunlarına kaynaklık etmektedir. Batı kültürünün, Batı toplumlarında mevcut bulunan barış ve istikrarın kaynağı olduğunu kabul etmek de mümkün değildir. Kaldı ki, Batı kültürünün, Batı toplumlarında dahi bir iç disiplin oluşturmaktan ziyade, her türlü iç disiplini yok etme fonksiyonu taşıdığı hususu, bizzat Batılı düşünürlerce de ifade edilmekte; onun bu özelliği Batı toplumlarındaki tezhürleri ile de doğrulanmaktadır.

Batı kültürünün iç disiplin değerinin bulunmaması, bundan doğan barış ve düzen aksaklıkları, Batı’da dış disiplinleri ön plana çıkarmış, bu yönde çok kafa yoran ve yoğun tecrübelerden geçen Batı toplumunda kendi özgün koşulları içinde modern kurumlar ortaya çıkmıştı. Tanzimat sonrası süreçte, aslında medeniyetimiz ile Batı medeniyetinin temel farkı olan bu dış disiplin kurumları, medeniyetimiz aleyhine, Batı medeniyeti lehine, bir gelişme ve üstünlük farkı olarak algılanmıştı... Bu fark karşısında aşağılık kompleksine düşen elitler, kül-

²⁰⁸ Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Millî Kültür Modernleşme ve İslâm*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983, s. 20.

türel Batılılaşmanın, toplumumuz için kaçınılmaz bir zaruret olduğuna hükmetmişti... Hâlbuki toplumsal barış ve düzende karşılaşılan herhangi bir problem, bir kurum problemi değil, insan problemidir. Eğer bu anlaşılsa idi, Batı'daki bu dış disiplin kurumlarının bir üstünlük göstergesi olmadığı anlaşılabilecek ve insan probleminin çözümüne öncelik verilecekti.

Kurum problemi, insan problemine nispetle ikinci derecede kalan bir sorundur. İnsan problemi devam ettikçe, hiçbir kanun ve kurum, tabii ve sürdürülebilir bir toplumsal barış ve düzene kaynaklık edemez. Aksi yönde oluşan düşünceler, yanlış İslam ve Batı algımızın ürünüdür. Bu algı sonucu toplumumuz da dâhil birçok toplum, bugüne kadar kalkınma ve çağdaşlaşma adına kültürel Batılılaşma hareketlerine yönelmiş ve bu yolda radikal değişimlere zemin hazırlamak isterken, kalkınma ve çağdaşlaşma hamlesine zemin oluşturacak kendi bünyelerindeki toplumsal barış ve düzen değerlerini tahrip etmişlerdir.

İşte, dönemin değişim kuşağı, Batılı toplumlardaki gelişmelerden esinlenerek, kendi bünyemize uygun ve kendi kültür ve medeniyetimizden beslenen kurumlar geliştirmek yerine, Batılı kanunların tercümesi ve kurumların taklidi yoluna gitmişlerdir. Hâlbuki toplumların farklılığı ve çeşitliliği, zamanların ve asırların ihtilafı gibidir. Birinin elbisesi, diğərinin endamına uymaz.²⁰⁹

Batılı toplumların barış, düzen ve kalkınmasındaki başarılar, bu başarıyı temsil eden, Batı kültürünü ve bu kültürden beslenen şekil ve modelleri gündeme getirmiştir. Gelişmiş Batı toplumlarının sömürgeci dış politikalarının da empoze ettiği bu modeller, Batı dışı toplumların kendi disiplin değerleri ile çatıştığından ve bu değerleri hayatın dışına attığından, başta eğitim olmak üzere yapılan bütün icraatlar, gerçekte bu top-

²⁰⁹ Bediüzzaman Said Nursi, *Divan-ı Harb-i Örfi*, Sözler Yayınevi, İstanbul 1991, s. 16.

lumların barış, düzen ve kalkınma doğrultusunu yitirmelerine yol açmıştır. Eğitim sisteminin bu yanlış doğrultuda yapılan-
dırılması, eğitim sistemini insan problemini çözmek bir ya-
na, bilakis, bu probleme kaynaklık eden bir yapıya kavuştur-
muştur.

BATI KÜLTÜRÜ VE TOPLUMSAL BARIŞ

“Kültür, fertler arası anlaşmayı sağlayarak toplumu meydana getirir. Kültür, duygu, düşünce ve davranışlara şekil ve disiplin kazandırır. Bu sebeple, kültürün fert ve topluma yaptığı tem-
bihlerin toplumsal barış ve dayanışmada hayati önemi var-
dır.”²¹⁰ Kültür, fertlerin kalp, ruh ve vicdanlarında yerleştirdi-
ği inanç ve değerlerle fertlerin birbirine bağlılığını, sevgisini,
hak ve hukukuna saygısını sağlayan ortak manevi bir anlaşma,
kaynaşma, yardımlaşma, barış ve disiplin zeminidir.

Toplumsal barış, toplumun düzen ve gelişmesinin hayati unsurudur. Bir toplumun yapısı, fertlerde bu hayati unsuru besleyen kişilik özelliklerinin bulunup bulunmamasına bağ-
lıdır. İşte, fert kişiliğine bu özellikleri yerleştiren şey, onun at-
mosferinde soluduğu kültürdür. Bu sebeple diyebiliriz ki, bir
toplumun barış ve düzeni, o toplumun hâkim kültürünün bir
fonksiyonudur. Toplumsal barış ve dayanışma sorunları yaşı-
yan bir toplumun öncelikle hâkim kültürü sorgulanmalıdır.
Toplumun atmosferinde soluduğu kültür, toplumsal barışı,
düzeni ve dayanışmayı üretecek kişilik özelliklerini yapılan-
dırmada ve bu yapıyı koruyup, geliştirip, canlı ve uyanık tut-
mada fonksiyonel değil ise, bunun göstergesi, toplumsal barış
ve düzen sorunları olacaktır. Fonksiyonel bir kültür ise, toplu-
ma barış ve düzen veren vasıf ve karakter özelliklerini, fertler-
de melekeler haline getirir. Fertlerin tabiatı haline gelen bu

²¹⁰ Yusuf Çağlayan, *Orduda ve Yargıda Darbeci Kuşatma*, Nesil Yayınları, 2011, İs-
tanbul, s. 177.

melekeler katlanarak topluma akseder ve onun vasıf ve tabiatını tayin eder.

Bir toplumun barış ve düzeni, o toplumun semasını kuşatan kültür atmosferi ve onun insan ruh ve maneviyatını tatmin gücü ile yakından alakalıdır. Eğer fertler, toplum barışının talep ettiği vasıflara talim ve terbiye eden bir kültür atmosferinde şahsiyet kazanırlarsa, bu şahsiyetin açılımı, toplumda kendiliğinden bir disiplin ve düzen, bir sosyal barış ve istikrar olarak tezahür edecektir. İşte toplum problemlerinin çözümünde asıl olan bu kültürel tabloyu çizebilmektir. Kanuni ve polisiye disiplinler ise ortak yaşamın istisnai bir ihtiyacı ve gereğidir.

Bir kültür sistemi, muhtevası icabı, insana tamamen maddeden soyutlanmış bir hayat tarzı teklif ve telkin edebileceği gibi tamamen maneviyattan soyutlanmış, onu bütünüyle maddi hayata sevk eden bir yapıda da olabilir. İlk duruma misal olarak Hint fakirlerinin hayat tarzının kültürel temelini belirtebiliriz. İkinci durum için en çarpıcı misal ise materyalist Batı kültürüdür. Gerçekten de ilk durumda, fert ve toplumun maddi tekâmülünün yolu kapanırken, ikincisinde ise, maddi olan her şey meşru hale gelir. Hâlbuki insanın maddi ve manevi tabiatı itibarıyla, o maddi hayatın bizzat içindedir ve yaşaması için maddi gelişmeye muhtaç olduğu gibi, maddi olan her şey de meşru değildir. Bu sebeple, kültür öyle bir muhtevada olmalıdır ki, insanın maddi alanda meşru bir gelişmesine imkân verirken, aynı zamanda onda, hak ve hukuka saygıyı, birçok ahlaki, sosyal ve insani değerleri de manevi bir mükellefiyet haline getirebilmelidir. Toplumun barış ve düzeni, emniyet ve güvenliği buna bağlı bulunmaktadır. Çünkü toplum halinde yaşayan insanın, birbirine bağlılığı, sevgisi, güveni, toplumu bir disiplin, sulh ve düzen ortamı haline getirmesi, ancak onun bu sorumluluk ve mükellefiyeti taşıması ile mümkündür. Aksi takdirde toplum çözülür ve bir barış ve düzen muhiti olmaktan da uzaklaşır.

Toplumsal barış ve düzen açısından fonksiyonel bir kültür, fertlerin tabii ihtiyaçlarının gerektirdiği karşılıklı meşru çıkarları, manevi ve ahlaki disiplinlerle düzenleyerek, âdeta bir nevi iş bölümü ve yardımlaşma ilişkisine dönüştürmelidir. Toplum fertlerini, birbirlerinin hak ve hukukuna saygılı ve karşılıklı güven kaynağı olan bir kişiliğe talim ve terbiye etmelidir.

Modern Batı kültürüne böyle bir fonksiyon ve değer izafe edilebilir mi?

Batı kültürü, insanı madde ve menfaate sevk ederken, buna mukabil, manevi ve ahlaki disipline, ruhi ve vicdani kuvvetler mecmuasında tekâmüle davet eden bir muhtevadan mahrum bulunmaktadır. Batı kültürü, insanın maddi temayülleri alabildiğine kabartırken, bu temayülleri meşru dairede dizginleyecek manevi disiplinler aşılayamamaktadır. Şahsi çıkar ve ihtiraslarına müptela, ancak bunları meşru dairede dizginleyecek iç disiplinden mahrum bir insan topluluğu, uzun vadede bir barış ve düzen muhiti olamayacaktır. Batı kültürü ikliminde ortaya çıkan sosyal hastalıklar, ferdi topluma bağlayan ve toplum barışına vücut veren manevi lifleri kemirmekte, hem bireylerin iç dünyasında, hem toplum içi ilişkilerde ve hem de toplumlar arası ilişkilerde çatışmalara sebep olmaktadır.

Modern Batı kültürü, maddeci niteliği itibarıyla, insan unsurunun ferdi ve sosyal hayata yansıyan ruhi yapısını ve iç dünyasını imar edecek manevi ve ruhsal muhtevadan mahrumdur. Bu nedenle Batı kültüründe soluyan bir fert, maddi ve zevki çıkarlarını nihai gaye haline getiren bir hayat ekseninde yürüyecektir.

Batı kültürü fertlere aşıladığı maddi ihtiraslar ile ahlaka, fazilete ve dürüstlüğe asi bir halet-i ruhiye meydana getirmektedir. Batılı düşünürlerden Prof. Dr. Alexis Carrel, bu gerçeği şöyle dile getiriyor: “Teknolojide büyük ilerlemelerin insanlara sağladığı maddi kolaylık onları sarhoş etmiştir. İnsan-

lar modern medeniyetin kendilerine temin ettiği imtiyazların hiçbirinden vazgeçmek istemezler. Bir derenin suyu nasıl kayıtsız bir şekilde kendini göle, çölün kumlarına yahut bataklıklarına atıp kayboluyorsa, hayat da aynı şekilde arzularımızın teşkil ettikleri meyil üzerinde, bayağılığın, alçaklığın bütün çeşitlerine doğru kayıyor. Böylece, bugün hayatımız kendiliğinden menfaate, iştihaların tatminine ve eğlenceye doğru yöneliyor.”²¹¹

Batı kültürü, insanda dürüstlüğe imkân tanımayan zaaf ve ihtiraslar geliştirmektedir. Çünkü o, ruhi ve manevi değerleri, madde ve menfaat ihtiraslarının gerisine ittiğinden, insanı sadece maddi refah, çıkar, zevk ve eğlence duyguları itibarıyla kucaklar ve onun istek ve iradesini bu duyguların tatminlerine çevirir. Böyle fertlerin istek ve iradesi tabii doğruluğunu kaybedecektir. Şahsi çıkar ve ihtiraslarının tahakkümü ile hakkaniyet, dürüstlük ve fazilet duygularına yabancılaşacak olan fertler, toplumun barış ve istikrarını bozan bir unsur haline gelecektir. Maneviyat gözü kör olmuş bir kültürün, bireysel ve toplumsal düzeyde manevi ve ahlaki bir form, bir disiplin kazandırması düşünülemez. İç dünyası Batı kültürüne göre şekillenen bir insanın, fedakârlıktan, dürüstlükten ve ahlaki davranışlardan bir haz, manevi bir lezzet alması, çıkarlarına paralel olması şartı ile sınırlı kalmaktadır. Çünkü o, iç âleminde haz ve çıkarlarına yönelirken hiçbir yokuş ile karşılaşmaz.

Fertlerin şahsi çıkarlarını meşru daireye hapsetme ve böylece de bir nevi kendi kendisini kısıtlama önerisi anlamına gelen hümanist değerler fonksiyonel midir?

Batı kültürünün hümanist değerleri, toplumsal barış ve düzen disiplinlerini bir mükellefiyet haline getirmekten çok uzaktır. Çıkarı ve ihtirası ile baş başa kaldığı anda insanı terk edip gider. “Eğer bir kişi; beni zorlayan ve vicdan denilen şey

²¹¹ Alexis Carrel, *İnsanlar Uyanın*, çev. Leyla Yazıcıoğlu, Arif Bolat Kitabevi, Hamle Matbaası, 3. baskı, İstanbul 1959, s. 20.

benim ruhumda doğmuş bir duygudan başka bir şey değildir diyebiliyorsa, şu sonucu çıkarmaya kendini hazırlamış demektir: Ne vakit bu duygu kalkarsa, yükümlülüğüm de kalkar; eğer bu duygu benim keyfimin istediği tasarılarımaya uymazsa onu ihmal edebilirim. O kuralı bozar, hiç aldırmadan geçebilirim.”²¹² İşte, Batı kültüründe vicdan duygusu, insanın çıkarlarına uygun düşmediği anda, onu dürüst kılacak bir disiplin olmaktan uzak kalacaktır. Nitekim uzun yıllar, dinî ve millî kültürümüz yerine ikâme olunan Batı kültürüne ve hümanizme dayalı olarak yapılan her türlü ahlak, fazilet ve dürüstlük telkinleri boşlukta kalmıştır. Zira inançtan ve ruhu tatmin gücünden mahrum olan bu telkinler, insanımızın ruh ve vicdanında birer disiplin olarak kararlaşılamamıştır. Sadece hafızalarda ruhsuz bir bilgi yığını olarak kalmış ve nüfuz edemediği ruh ve vicdanı etkisiz hale getiren zaaf ve ihtirasların suistimal malzemesi haline gelmiştir.

Bugün toplumların kendi içinde veya toplumlar arasında yaşanan ve küresel boyutlar kazanan barış, güvenlik ve adalet sorunlarının sebebi, bütün dünyayı iklimi altına alan ve küreselleşen materyalist Batı kültürüdür. Materyalist Batı kültürü, bilimsel ve teknolojik gelişmelere de bütün insanlığı tehdit eden bir anlam ve boyut kazandırmıştır. Batı insanının zekâsının maddi sahadaki bütün başarılarına rağmen, onun mukabil bir manevi başarısızlığı, madde ve menfaati insana tahakküm eden ve insani ve ahlaki değerleri ayaklar altında çiğneten bir gaye haline getirmiştir. Âdeta, modern insan ve toplum hayatı madde ile kaim hale gelmiştir.

Dünya çıkar çarkının adil bir şekilde dönmediği herkesin malumudur. Yine, bu çarkın tamamen gelişmiş Batı toplumlarının çıkarlarına göre ayarlanmış bulunduğu da açıktır. Bu toplumların ekonomik ihtiyaç ve ihtiraslarının tatmini için

²¹² J. S. Mill, *Faydacılık*, çev. Nazmi Coşkunlar, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, 3. baskı, İstanbul 1986, s. 46.

Afrika'da insanlar açlıktan ölürlere; bilmem nerede ilişkiler gerginleşir ve karşılıklı silahlanma yarışı başlar; gerekirse savaşlar çıkarılır. Bu çıkar akışının öbür ucunda bulunan ve güya kalkınma ve modernleşme adına Batı kültürü iklimine sokulan bütün toplumlar ağır bunalımlar içinde kıvranırlar. Batı insanı, maddi alanda maddeye hükmederken, ona müptela olarak, bir cihette manen esir olmuştur. Öyle ki, bu kişilik yapısı ile Batı toplumları âdeta dünyayı rehin almış bir durumdadır. Bugün dünyanın neresinde bir kriz ve huzursuzluk varsa, arkasında Batı vardır. Bu şu demektir: Batı'nın üstünlüğü bir kültür ve medeniyet üstünlüğü değil, sömürgecilğe alet ve sustimal edilen bir teknoloji ve bir kaba kuvvet üstünlüğüdür. Batı kültürü, Batı'ya, dünyayı kan ve gözyaşına boğan bir kaba güç ve hegemonya odağı haline getirmiştir. Bu, Batı kültürünün materyalist temsilinin tabii bir sonucudur. Denilebilir ki, fert ve toplum hayatı için bu derece tehlikeli sakıncaları bulunan maddeci Batı kültürü atmosferinde bulunan ve hatta bu atmosferi bütün dünyaya yayan Batı toplumları, bugün gerek toplumsal barış ve gerekse ekonomik kalkınmada neden genellikle istikrarlı ve başarılıdır? Diğer bir ifadeyle, Batı kültürü mademki toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği disiplinleri ortadan kaldırıyor, o halde çoğu Batı toplumlarının barış ve istikrar içinde bulunması ve kalkınması nasıl açıklanabilir?

Batı'daki XIX. yüzyılın özelliğini oluşturan siyasi, sosyal ve ekonomik birtakım akımlar Sanayi Devrimi'nin doğurduğu kültürel intibaklardır. Yoksa Sanayi Devrimi, modern Batı kültüründen doğmuş değildir. Bilakis, modern Batı kültürü, Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan bir olgudur. İşte bu Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan kültürel intibaklarla Batı toplumunun siyasi, sosyal, hukuki ve ekonomik alanlarda vücuda getirdiği formel kurumlar, bu toplumun bilimsel ve ekonomik düzeyi ve bunun, bireylerle bireyler ve bireylerle devlet ve toplum arasında vücuda getirdiği ilişkileri ahenkleştiren ve den-

geleyen mekanizmalar olarak geliştirilmiştir. Bu mekanizmaların, toplumun ekonomik ve sosyal seviyesi yükseldikçe veya geriledikçe tutarsızlaşması tabiidir. Yani, toplumun ekonomik seviyesi geliştikçe, fert çıkarları lehine, geriledikçe aleyhine olarak bu mekanizmalar değiştirilecektir. Demek ki, toplumun ekonomik gücü ile denge ve istikrar mekanizmaları arasında direkt bir ilişki mevcuttur.

Batı toplumlarının barış ve istikrar tablosu, kalkınamamış, sosyal denge ve istikrar kazanamamış toplumları yanılgıya düşürmektedir. Bu yanılgı, "mademki Batı'da kalkınma, sosyal denge ve istikrar var; o halde bu durum, Batı'nın ikliminde bulunduğu kültürün bir fonksiyonu; aynı kalkınma, sosyal denge ve istikrarın tesisi bu kültür iklimine girmekle mümkündür" yargısına dayanmaktadır. Hâlbuki ekonomik kalkınmada belli bir tatmin gücüne ulaşmadan, bu belli kalkınma düzeyi ile tatmin edilebilecek maddi zaaf ve ihtiraslara fertleri müptela etmek, toplumun sosyal dengesini ve istikrarını bozacak ve ekonomik kalkınma hamlelerini kısıtlayacak bunalımları geliştirecektir. Çünkü Batı insanı gibi üretici kabiliyetleri bulunmayan bir topluma, Batı insanı gibi tüketici kabiliyetler, zevk ve eğlence itiyatları, yani Batı yaşam tarzı aşılacak, o toplumun barış ve düzeni için tam bir yıkım olacaktır.

Gelişmemiş toplumlar sosyal dengenin ve toplumsal barışın sağlanmasında, maddeci Batı kültürünü yaymak suretiyle başarıya ulaşacaklarını düşünürken büyük bir yanılgıya düşmektedirler. Hâlbuki bu toplumlarda dinî ve millî değerlerin özellikle canlandırılması, kalkınmada insan faktörünü gayrete getirecek saiklerin sadece maddi özendiricilerle sınırlı olmadığının, manevi tatminlerin de bilhassa fedakârlık ve mahrumiyet gerektiren şartların hüküm sürdüğü dönemde bir kalkınma dinamiği teşkil ettiğinin göz ardı edilmemesi gerekir.

Batı kültürü, dinî ve millî ideallerden boş kalan ruhlarda en yüksek değer olarak çıkarı hâkim kılmaktadır. Batı toplum-

larında, fertlere hâkim olan bu çıkar duygusu, Batı ekonomik koşulları ile orantılı olarak bir dereceye kadar meşru dairede tatmin bulabilir. Ancak, aynı zaaf ve ihtirasın, Batı'ya kıyasla ekonomik koşulları çok geri olan toplumumuzda meşru dairede tatmin bulması mümkün müdür? Bu mümkün değildir; çünkü "Batı"lı olmayan bir toplum, ekonomik altyapısını da aynı anda Batılılaştırmadan kendini güven içinde Batı yaşantısına uyduramaz."²¹³ Yine, "bir sosyal çevre niteliği ne olursa olsun, ancak kendisinin doğurduğu ihtiyaçları tatmin edebilir."²¹⁴ Aksi takdirde, yeterli ekonomik koşullarla tatmin bulacak fert zaaf ve ihtiraslarına karşılık, bu düzeyde olmayan ekonomik koşulların çelişkisini yaşayan bunalımlı bir toplum ortaya çıkacaktır.

Batıda sosyal denge, barış ve istikrar, büyük ölçüde, Batı insanının maddi çıkar ve ihtiraslarının tatmin edildiği istikrarlı bir ekonomik yapıya dayanmaktadır. Bu maddi tatminlerin temelinde bilgi ve teknoloji üretimi bulunmakla beraber, sömürgeciliğin de hayati bir rolü bulunduğu tartışılmaz. Çünkü Batı kalkınması, sömürgecilik çarkı ile beslenmekte ve dünyanın bütün zenginliklerini Batı insanının hizmetine sunmaktadır. İşte, Batıda bu üç faktör el ele vererek maddi tatmin ihtiyacına cevap verebilen bir ekonomik yapı ortaya koymaktadır.

Batı insanının istediği bu ekonomik yapının sunduğu tatminlerin sürekliliğidir. Batı insanı, bu maddi refahı elde ettiği sürece, devlete ve topluma karşı, yine kendi çıkar merkezli dünyasının yıkılmaması için bir nevi disiplin kazanmıştır. Bunun yanında, Batı toplumlarında çok katı polisiye tedbirler de barış ve istikrar unsuru olarak belirtilebilir. Batı toplumlarında, fertlerin maddi zaaf ve ihtirasları tatmin edilebildiği sü-

²¹³ Arnold J. Toynbee, *Türkiye-Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, çev. Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, 1. baskı, İstanbul 1971, s. 70.

²¹⁴ Sadrazam Said Halim Paşa, *Bunalımlarımız*, Haz. Ertuğrul Düzdağ, Tercüman 1001 Temel Eser Serisi, No: 9 s. 138.

rece geçerli olacak bir barış ve istikrar ortamı söz konusudur. Ancak, bu tatmin seviyesinin düşmesine paralel olarak, Batı toplumları risk toplumlarına dönüşmekte ve büyük kargaşa potansiyeli taşımaktadır. Nitekim Batılı toplumlarda, ekonomik imkânları daraltan hükümet politikalarına şiddet içeren kitlesel tepkilerle karşılık verilmektedir.

Batı toplumlarının ekonomik düzeyine ulaşmadan, bu toplumların kendi ekonomik koşullarında ortaya çıkan sosyal yaşam biçimini toplumumuzda yaymak; ekonomik gücümüzü, kendi toplumumuzun doğurduğu ihtiyaçları değil, Batılı bir toplumun doğurduğu ihtiyaçları tatmin etmek gibi bir durum ile karşı karşıya bırakacaktır.

Batı yaşam tarzının doğurduğu ihtiyaçlara cevap vermekten tamamen uzak bir ekonomik altyapıya sahip bulunan toplumumuzda, Batı ekonomik koşulları içinde oluşan ve toplumumuza aktarılan kurumlar da bir disiplin ve düzen değeri taşımayacaktır. Çünkü gelişmiş ekonomiye sahip olan Batı toplumlarının refah şartlarının fertlerden beklediği disiplin ile toplumumuzun ekonomik koşullarının fertlere teklif ettiği disiplin birbirinden tamamen farklıdır. Yani, ekonomik refaha ulaşmış Batı toplumunda, bizim fertlerimizin katlanması gereken fedakârlık ve mahrumiyetler söz konusu değildir. Batı insanı için katlanma, fedakârlık bir derece gerilerde kalmıştır. Bu sebeple de yapılan yeni kanunlar ve kurumlar, onları bir fedakârlığa, bir kısıtlamaya ve mahrumiyete davet etmemekte, aksine daha geniş imkânlar sunmaktadır. Yani, Batı toplumlarında meydana gelen değişimler, genelde maddi veya siyasi bunalım sonucu fertleri disiplin altına alıcı değil, genişleyen ve yükselen ekonomik koşullara paralel olarak mevcut disiplinleri yumuşatıcı niteliktedir. Bizde ise bu tamamen tersinedir; bütün değişimler, sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik gelişmelerden değil, aksine bozulmalardan kaynaklanmaktadır. Batı'nın toplumsal ve ekonomik koşulları ile tutarlı olan bu

kurumlar, bizim toplumsal ve ekonomik gerçeklerimiz ile aynı tutarlılıkta olabilir mi? Bu kesinlikle mümkün değildir; çünkü tek bir fert bile, hayatının çeşitli safhalarında karşı karşıya kaldığı farklı koşullara bağlı olarak değişik kişilik tipleri yansıtmaktadır.

Batı toplumunun iç mekanizmalarına değil, toplumlar arası mekanizmalara da şöyle bir bakacak olursak, bunların, Batı'nın maddi tatmin ihtiyacına cevap vermeye ayarlanmış mekanizmalar olduğu görülecektir. Maddeci Batı kültürü ikliminde bulunan bir toplum, maddi ve zevki ihtiyaçları doyurulduğu müddetçe bir barış ve istikrar tablosu yansıtacaktır. Batı toplumlarını incelediğimizde, bu toplumlarda bir rejim kavgası da söz konusu değildir. Bu toplumlarda, devlet ile toplum, aydın ile halk arasında bir kopukluk da yoktur. Aksine onlar, kendilerinin değil, bilhassa Ortadoğu ülkeleri ve Türkiye'nin rejiminden endişe etmektedirler. Mesela, Ortadoğu toplumlarında asla halk iradesine dayalı, toplum kimliği ile barışık, demokratik bir rejim istemezler. Çünkü onlar için bir kişiye (kral, şeyh, emir vs.) söz geçirmek, bir millete söz geçirmekten daha kolaydır.

Batı toplumlarını krizlere sürükleyen dış mihraklar da yoktur. Yani, Batı'da toplumsal barış ve düzen böyle yıkıcı bir faktörden de salimdir. Batı dışı toplumlarda ise, sürekli gündemi işgal eden bir barış ve düzen sorunu vardır. Çünkü Batı çıkarları, bu toplumların sürekli yapay iç ve dış güvenlik sorunları ile boğuşmaktan, asıl sorunları ele alamayacak bir durumda bulunmalarını gerekli kılmaktadır. İşte tüm bu ve benzeri faktörler, Batı toplumlarında ekonomik kalkınma ve refaha endeksli bir istikrar vücuda getirmiştir. Bu sebeple, Batılı toplumlardaki bu istikrara bakılarak, aynı ekonomik alt-yapıya sahip olmayan Batı dışı toplumlarda da, kültürel Batılılaşma ile benzeri istikrarın sağlanabileceğini düşünmek isabetli olmayacaktır.

BATI KÜLTÜRÜ VE TOPLUMSAL KALKINMA

Ekonomik kalkınmanın temel dinamiği sadece bilim ve teknoloji değildir. Çünkü bilim ve teknoloji, insan varlığını bütün yönleriyle aydınlatan bir bilgi değildir. Bilim ve teknoloji, matematik, fizik, kimya, biyoloji gibi pozitif bilimlerle elde edilen verilerin iş ve üretim hayatında uygulanmasıdır. İnsan unsurunun toplumsal kalkınmaya ve hatta bilim ve teknoloji üretimine organizasyonu başka bir şeydir.

İnsan unsurunun sadece bilimsel ve teknolojik niteliklerle mücehhez olması, kalkınmanın talep ettiği disipline sahip olması anlamına gelmez. Kalkınma fiilî, ferdî değil, organize bir fiildir. Teknolojik bilgi ve tecrübe, insan unsurunu bu fiilî gerçekleştirecek bir organik yapıya ulaştırmada yalnız başına bir disiplin faktörü olamaz.

Kalkınma disiplini, insan unsurunu bir arada tutacak, onları birbirine bağlayacak, karşılıklı hak ve hukuka saygıyı, emniyet ve güven hislerini canlı tutacak, fertlerin müşterek gayeler etrafında maddi imkânlarını, vasıf ve kabiliyetlerini ve bilgilerini birleştirerek, birlikte hareket etmelerini sağlayacak birçok dinî, millî, manevi inanç ve kültür unsurlarından doğmaktadır.

Bir organizasyon olmadan toplumun kalkınması düşünülemez. Bir organizasyon ise, fertlerin vasıf ve kabiliyetlerinin organizasyonudur. Çünkü her başarı ferdî veya toplumsal vasıf ve kabiliyetlerin ürünüdür. Eğer organize ettiğimiz fertler, başarıyı yapacak bu vasıf ve kabiliyetleri taşımıyorsa, bu takdirde biz sadece başarısızlığı organize etmiş oluruz. Elbette, bir organizasyonun dış kalıpları da önemlidir. Ancak, bu dış kalıplar, nitelikli ve ahlaklı insan unsuru ile birleştirilmedikçe beklenen etkiyi gösteremezler. Çünkü organizasyon, insan faktörünün türlü zaaf ve ihtirasları ve kişisel çıkar hesapları ile sakat ve malul bir hale gelir. Bu ise, organizasyonu teşkil eden

fertleri birbirinden uzaklaştırır ve hatta çıkar çatışmalarına sürükler. Bu itibarla, herhangi bir organizasyonun başarı veya başarısızlığı, o organizasyonun insan faktörünün müspet veya menfi kişisel karakterlerinin bileşiminin ortaya çıkardığı birer tablodur.

Toplumlar da bir organize yapı olduğuna göre, toplum fertlerinde bulunan müspet veya menfi karakter özellikleri, toplumun kalkınmaya organize edilmesinde belirleyici bir etkiye sahip olacaktır. Bu sebeple, bireyleri ahlak, fazilet ve dürüstlükten soyutlayıp, türlü zaaf ve ihtiraslara, sosyal hastalıklara müptela eden, çıkar merkezli kavgalara ve anarşiye sürükleyen materyalist Batı kültürü tartışılır hale gelmektedir.

Hayatta her ilerleme, her başarı bir disiplin, bir fedakârlık ister. İnsanın elde edeceği başarı, onun bu başarıyı yapacak disiplinlere, fedakârlık ve mahrumiyetlere katlanmakta göstereceği metanete bağlıdır. Başarı, disiplinsizliği, tembelliği, türlü zaaf ve ihtiraslarla ve sosyal hastalıklarla malul kişilik yapısını hiçbir zaman doğrulamaz.

Her ilerleme, her yükseliş, ona erişenin belli bir disiplini, fedakârlığı ve mesaisi ile mümkün olmuştur. Fertler, sadece şahsi çıkarları ile sınırlı bir başarıdan öte, mensubu olduğu toplumun topyekûn başarısında da rol oynayacak ve yapıcı bir unsur olacak bir şahsiyete ulaşmalıdır. Bireyler, toplumun diğer bireyleri ve bütün toplumun yararına fedakârlık yapmak, mahrumiyetlere katlanmak ve organize bir başarının gerektirdiği disiplinlere tabi olmak güç ve iradesini hangi değerlerden alacaktır?

Batı kültürü, maddeci özelliği itibarıyla, insanda kişisel çıkarları ile sınırlı bir disiplin ve karakter oluşturduğundan, bu insan tipi ile teşkil edilen organizasyon, kişisel çıkar hesapları ile beklenen başarıyı sağlayamamaktadır. Batı kültürünün insana kazandırdığı karakter özellikleri, onu, çıkar teklif eden her türlü gayrimeşru yola sürükleyebilmektedir. Batı kültürü

fertleri lüks, alkol, kumar, uyuşturucu, ırkçılık, türlü eğlenceler ve cinsî sapkınlıklara müptela ettiğinden, bütün bu zaafıların ferdin dürüstlük, fedakârlık ve diğerkâmlık iradesini çözmektedir. Çünkü insanın bu saydığımız zaafılardan birisine müptela olması dahi, onu, toplumun kalkınma organizasyonunda bir başarısızlık unsuru haline getirmek için yeterlidir.

Bir toplumda sosyal barış ve kalkınmanın talep ettiği disiplinlere riayet etmeyenler azınlıkta olsalar dahi, bunların kötü örnek teşkil eden tutum ve davranışları, bu disiplinlere katlanmaya müsait çoğunluk kitle üzerinde bir lakaytsızlık ve sorumsuzluk duygusuna sebep olacaktır. Çünkü bu kötü örneklerin toplum fertlerinin manevî ve psikolojik dinamikleri üzerindeki yıkımları, ister istemez genel kitlenin tutum ve davranışlarına da yansıyacaktır.

Batı kültürünün, kalkınma disiplini açısından diğer bir mahzuru da, onun toplumun ekonomik seviyesinin zarurî kıldığı tüketim ve tasarruf disiplini ile bağdaşmayan bir yaşantı tarzını fertlere hâkim kılmasıdır. Batı kültürü, normal bir yaşantı için hiç de zarurî olmayan birçok şeyi, zarurî birer ihtiyaç derecesine çıkarır. Bu, bir taraftan tasarrufu ortadan kaldırırken, diğer taraftan da, binbir türlü ihtiyaca müptela olan insanın bunları tatmin etmekte zorlanmasına, hatta gayrimeşru yollara sapmasına, ruh sağlığını yitirmesine sebep olacaktır. Böyle fertlerden, anarşi ve yolsuzluklara kolayca kanallı olan, toplumsal barış ve kalkınma disiplinlerinden uzak, bunalımlı ve bedbaht kitleler zuhur edecektir.

Batı kültürü, müptela ettiği zaaf ve ihtiraslarla bizzat ferdin üretim ve tüketimi arasında bir dengesizlik meydana getirmekte, bu ise toplum çapında üretimden ziyade tüketime dayanan bir ekonomik yapı doğurmaktadır. Fertlerin bu tüketici vasfına karşılık, onların dar ekonomik imkânlardan daha fazla pay kapma temayüllerinin tahdit edilememesi, toplum bünyesinde tam bir çıkar-ahlak çatışmasına sebep olmaktadır.

Böyle bir sosyal bünyede rüşvet, irtikâp ve türlü suistimaller baş göstermekte, şahsi refah ihtirasları, mevcut ekonomik potansiyelin toplumsal refaha yönelik yatırımlara kullanılmasını engellemekte, bu ise geniş kitlelerde mukabil bir sefaleti netice vermektedir. Bu durum, toplumda azınlığın refah ve tahakkümünü, çoğunluğun ise sefalet ve isyanını, dolayısıyla toplum bünyesinde bir hoşnutsuzluğu, kavga ve dağılmayı besleyip büyötmektedir. İşte böylesine çelişkili ve bunalımlı bir tablo, toplumsal kalkınma disiplini açısından tam bir yıkıma yol açmaktadır.

Sonuç olarak, Batı kültürüne, Batılı toplumların kalkınma göstergelerine bakarak kalkınma disiplini açısından olumlu bir anlam yüklemek isabetli değildir. Çünkü modern Batı kültürü, Sanayi Devrimi'ni ve ekonomik kalkınmayı doğuran değil, Sanayi Devrimi ve ekonomik kalkınmanın doğurduğu bir olgudur.

KALKINMANIN EKONOMİ DIŞI FAKTÖRLERİ

"Kalkınmayı gerçekleştiren esas unsur, insana ait manevî kuvvetlerdir."²¹⁵ "Toplumların kalkınmasını bir buzdağına benzetirsek, iktisadi kalkınma bu buzdağının su üstünde görünen kısmına benzer. Biz ona bakarak iktisadi kalkınmayı ölçeriz. Fakat o kalkınmayı sağlayan suyun altında çok daha büyük bir kesim vardır. O kesim, toplumun kültürel ve manevî yapısıdır. Yani toplumların iktisadi kalkınmasında 'iktisat dışı faktörlerin' büyük bir rolü vardır."²¹⁶ Bu iktisat dışı faktörler, toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği disiplinlerdir. Bu disiplinler, ahlak, fazilet, dürüstlük, karşılıklı güven, yardım-

²¹⁵ John Nef, *Sanayileşmenin Kültür Temelleri*, çev. Prof. Dr. Erol Güngör, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1980, s. 13.

²¹⁶ Prof. Dr. Sabahaddin Zaim, "İslam'ın İktisadi Görüşü," Mülakat: Burhan Bozgeyik, yeni Asya Yayınları, İstanbul 1981, s. 8.

laşma, kardeşlik, fedakârlık, birlik ve beraberlik, vatan ve millet sevgisi, hak ve hukuk saygısı, memlekete ve topluma hizmet idealleri ve bunlar gibi birçok kişilik özellikleridir. İşte, bu özellikler bir taraftan toplumda bir barış ve dayanışma ortamı oluştururken, bir taraftan da, fertlere bir mensubiyet duygusu aşılar. Fertleri, topluma hizmet etmekle mesul, hatta mecbur ve mükellef kılan bu duygudur. Bu duyguya sahip fertler, çok çalışmak, kendini yetiştirmek, başarı vasıtalarına uzanmak ve kendini toplum hizmetine adanmak gibi mesuliyet ve mükellefiyetleri yoğun bir şekilde hisseder. Bütün bu vasıflanmalar ise toplum çapında bir kalkınma disiplini vücuda getirecektir.

Çağdaş iktisat tarihçilerinden R. W. Rostow, bir eserinde: “Şu noktayı bilhassa belirtmek isterim ki, benim tahlilim bütün toplumlardaki gelişmeleri iktisadî bakımdan ele almakla beraber, bu görüş tarzı siyasetin, sosyal organizasyonun ve kültürün sadece ekonomiden çıkmış ve ona dayanan bir üstyapı olduğu manasına gelmez.(...) Toplumun muhtelif sektörleri birbiriyle karşılıklı etkileşim halindedir. İktisadî değişimin siyasi ve sosyal neticeleri olmakla beraber, biz burada iktisadî değişmeyi iktisadî kuvvetler kadar siyasi ve sosyal kuvvetlerin de bir neticesi olarak görüyoruz. İnsan motivasyonu bakımından en derin iktisadî değişimlerin pek çoğu insana ait gayri iktisadî saiklerin ve emellerin birer neticesidir”²¹⁷ diyerek, kalkınmadaki ekonomi dışı faktörlerin varlığını ve rolünü belirtmektedir.

Gerek toplumumuzda ve gerekse “dünyanın geri kalmış memleketlerinde ekonomik ilerlemeyi tahdit ve tehdit eden faktörler sadece ekonomik faktörler değildir.”²¹⁸ Yukarıda verilen buzdağı misalini bu açıdan tekrarlırsak, aynı şekilde

²¹⁷ R. W. Rostow, *İktisadi Gelişimin Merhaleleri*, çev. Erol Güngör, Kalem Yayınevi, İstanbul 1980, ss. 15-16.

²¹⁸ Orhan Türkdoğan, *Toplum Kalkınması*, Dede korkut Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1977, s. 81.

toplumların geri kalmışlığı da bir buzdağının su üstündeki görünen kısmına benzer. Fakat bu geri kalmayı sağlayan suyun altında çok daha büyük bir kesim vardır. O kesim de, toplum fertlerinin zaafları, ihtirasları ve müptela oldukları sosyal hastalıklardan oluşur. Bunlar da kalkınmayı önleyen ekonomi dışı faktörlerdir. "Ekonomi dışı faktörlerin, sosyal, kültürel faktörlerin rolü ve ekonomik gelişme ile bu faktörler arasındaki ilgi, henüz bilim âleminde yeterince ortaya konabilmiş değildir."²¹⁹ Daha doğrusu, bu bizde ve geri kalmış toplumlar da idrak edilememektedir. Yoksa daha 1945'li yıllarda taş taş üstünde kalmamış bir Almanya ve Japonya'nın gerçekleştirdiği başarının temelinde, bu toplumların kendi kültürel dinamikleri ve disiplin değerleri ile yoğrulmuş insan tipi vardır. Bilhassa Japonya'da, bu ilgi çok net bir biçimde anlaşılmıştır. Bu sayede, her bir Japon ferdi, Japonya'nın kalkınması için çok çalışmak ve kendini yetiştirmekle mükellef bulunduğunu hissetmiştir.

Bir insanın mükellef olduğu vazife ne kadar çetin olursa olsun, o insan bu mükellefiyeti hissettiği sürece kendini bu vazifeyi yapmaya eğitir ve vasıflandırır. İşte Japonya, kalkınmanın temelinde bulunan ekonomi dışı faktörleri kendi kültürel kimliğinden geliştirerek, ekonomik kalkınmasını sürükleyen sistemleri, kendi kültür ve değer sistemlerine ve tarihî oluşumuna cevap verebilecek bir özelliğe kavuşturmuştur. Böylece Japon insanı kalkınmayı, kendi inanç ve kültür kimliğinin, millî ideallerinin, değer sistemlerinin ve tarihî oluşumunun bir zarureti olarak bizzat ele almıştır. Acaba, Japonya da bizim ve bir kısım toplumların yaptığı gibi, kendi inanç ve kültürel kimliğini tahrip ederek, kendi tarihinden dolayı kompleks duyarak ve kültürel Batılılaşma suretiyle kalkınmayı ele almış olsaydı, nasıl bir netice elde ederdi?

²¹⁹ Doç. Dr. Ahmet Tabakoğlu, İsmail Kurt, İktisadi Kalkınma ve İslam (ISAV) İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları: 10, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi-No:3 İstanbul 1987, s. 5.

İlk bakışta, göremediğimiz bu ekonomi dışı faktörler, her toplumun kendine özgü değerlerinden kaynaklanır. Yani en modern kalkınma modellerinin başarısı, insan unsurunun disiplini ve motivasyonu ile ilişkilidir. Bu motivasyon ve disiplin ise, ekonomik saiklerden bağımsız olarak dinî, millî, manevî, tarihî ve kültürel idealler çerçevesinde mümkün hale gelmektedir.

“Batı kültürü, Batı toplumları için ne ise, bizim için de aynıdır” demek son derece yanlıştır. Batı’yı gelişmeye disipline eden kültürel değerler, bizim gelişmemiz açısından bir kıymet ifade etmez. Hatta bizim için bir disiplin değeri olmadığının yanında, kendi öz disiplin değerlerimizi de tahrip ve tasfiye ettiğinden, bizi kalkınmaya disipline edecek hakiki kültürel dinamiklerimizden de mahrum bırakır. Bu itibarla, “toplumumuzun değer sistemlerine, tarihî ve kültürel oluşumuna cevap verebilecek bir iktisadî sistem oluşturulması gerekir.”²²⁰ Bunun için, insanımızın, inanç ve kültüründen, millî tarih bilincinden kaynaklanan “aklıselimini zedelemekten ve yabancı reçeteler kullanarak zehirlemeden, kendi millî havası, millî bünyesi ve ananeleri içinde ona seviye ve irtifa kazandırmak zaruridir.”²²¹

Bir toplumda bilimsel zihniyet teşekkül etmeden bilim ve teknolojiye bir ilerleme sağlanamayacağı gibi, bilimsel bir ilerleme olmaksızın da kalkınmaya ve bunun tabii bir sonucu olarak ortaya çıkan sosyal ve kültürel değişimlere ulaşılamaz. Bu, kalkınmış ve kalkınacak her toplumun yaşadığı ve yaşayacağı bir süreçtir. Bu süreci Japon toplumu yaşamıştır. Ancak, bizim böyle bir süreç yaşadığımızı söylemek mümkün değildir. Toplumumuzda bilimsel bir ilerleme ve ekonomik bir alt-

²²⁰ Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları No: 858 Kültür Eserleri Dizisi: 106, 1. baskı, Ankara 1988 s. 485.

²²¹ Sâmîha Ayverdi, *Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri: 12, 1. baskı, İstanbul 1978, s. 35.

yapı sağlanmadan, bu ilerleme ve kalkınmayı sağlamış Batı toplumlarındaki refah şartları ortamında oluşan siyasi, sosyal ve kültürel anlayış ve yaşam biçimlerini aynen aktarma yoluna gidilmiştir. Böylece sosyal ve kültürel benzeşmenin, bilim, teknoloji ve ekonomi alanlarında da benzeşmeye yol açacağı zannedilmiştir. Hâlbuki zannedildiğinin aksine, bilim, teknoloji ve ekonomi alanlarındaki benzeşme, sosyal ve kültürel benzeşmeye yol açabilir. Çünkü cahiller ve fakirler, bilim ve teknolojide gelişmiş ve zenginleşmiş insan ve toplumların yaşam biçimine ayak uyduramaz.

Batı kültürü toplumumuzu, sosyal barış ve kalkınmanın talep ettiği niteliklere disipline etmiyor, aksine ancak dinî ve millî kültürümüzün ürünleri olan bu disiplinleri çözüyorsa, bu takdirde toplumumuz Batı kültürü ile kalkınma ve gelişme gücünü kaybediyor demektir. Çünkü Batı kültürü, toplumsal barış ve kalkınmaya vücut veren birçok ekonomi dışı faktörleri ve disiplinleri insan şahsiyetinin bir özelliği haline getiremezken, birçok zaaf ve ihtiraslar aşılayarak da kalkınma ve gelişmeye engel teşkil eden birçok ekonomi dışı faktörleri insan şahsiyetinde biriktirmektedir.

TOPLUMSAL BARIŞ VE KALKINMA DİSİPLİNİ BAŞKA TOPLUMLARDAN AKTARILABİLİR Mİ?

Batı bilim ve teknolojisinin evrensel özelliği, Batı kültürünün de bütünüyle evrensel olduğu algısına yol açmıştır. Hâlbuki bilim ve teknoloji insanlığın ortak malıdır; her toplumda geçerlidir. Ancak Batı kültürü, her toplum için inanç ve disiplin değerini haiz değildir; dolayısıyla da, toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği disiplinleri her toplumda sağlayamaz. Aksine, bu disiplinlerin kültürel temeli, her toplumun kendine özgüdür.

Siyasi, sosyal veya “iktisadî modeller, toplumların tarihi

göstermiştir ki, bir toplumdan ötekine aktarılan kalıplar değildir. Çünkü bu modellerin Batı'dan iktibası her şeyden önce o modelleri şartlandıran inanç, değer sistemi ve hayat tarzlarını da birlikte getirmektedir. Bu manevî oluşumlar bu defa yerli yapıda kültürel şok veya kültürel boşluklar meydana getirmek suretiyle toplum katlarını büyük çapta etkileyebilmekte, sosyal çözülme gibi radikal yapı değişmelerine yol açabilmektedir.²²²

Görülüyor ki; toplum hayatın kurulması ve gelişmesi, bilim ve teknoloji kadar, toplumsal barışı, organizasyon yeteneğini, dürüstlüğü, çalışkanlığı, fedakârlığı, dayanışmayı ve bunları fertlerin şahsiyet ve karakter özelliği haline getiren kültürel normları gerekli kılmaktadır. İşte, Batı dışı toplumların yenisinden yapılanma çabalarında içine düştükleri en büyük çıkmaz, yeniden yapılanma değerlerini, kendi toplumsal dinamiklerinde değil, bir başka yerde; Batı'da aramaları ve orada başarı sağlayan şekil ve modelleri aktarırken, kendi bünyelerinin disiplin değerlerini tahrip etmeleridir.

Toplum yapısı ferdî değil, organize bir mahiyet arz eder. Yapı taşı bireylerdir. Bireylerin müşterek mesaisi, davranış ve faaliyet korosudur ki, toplumu bir sosyal organizma haline getirir. Toplum denilen bu sosyal organizmanın barış ve düzeni, gelişmesi, fertlerin birbirini bütünlemelerine, vasıflı bir müşterek mesai gerçekleştirmelerine bağlıdır. Bu ise ancak müşterek disiplin değerleri ile mümkündür. Çünkü toplumsal barış ve kalkınma disiplini, toplum fertlerinin kolektif bir biçimlenmesidir. Bu biçimlenmenin temelinde ve özünde, fertler için inanç ve dolayısıyla disiplin değeri bulunan dinî ve millî kültür vardır. Batı toplumlarını disipline eden değerler, bizim toplumumuz için inanç değil bilgi değeri taşır. Hâlbuki fertlerin manevî bir olgunluğa ve iç disipline talim ve terbiyesi, ancak inanç değeri bulunan bir kültür ile mümkündür. Bu se-

²²² Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları No: 858, Kültür Eserleri Dizisi: 106, 1. baskı, Ankara 1988, s. 450.

bepile, toplumsal barış ve kalkınma disiplinlerinin taklit yolu ile kazanılması ve başka bir toplumdan aktarılması mümkün değildir.

Madde ve eşya bilgisi, başka toplumlardan aktarılabilir. Çünkü bu bilgiler toplumlara göre değişmez.²²³ Buna karşılık, insan şahsiyetini disipline eden değer yargıları tamamen başkadır. Toplumsal olguların doğası hem dinamik ve hem de görelidir. Bu sebeple, "Bütün toplumlarda müşterek olan düsturlardan başka, her milletin kendinde birtakım sebepler vardır ki, kendilerine özel bir surette düzen sağlar ve kanunlarını yalnız kendilerine has bir hale sokar."²²⁴ Keza, "medeniyetlerdeki çeşitlilik, toplumların ayırıcı hususiyeti olan zihni farkların tabii bir sonucudur."²²⁵ Mesela dürüstlük, her toplum için geçerli barış ve düzen faktörlerinden biridir. Ancak, Batı toplumlarında dürüstlüğü telkin eden değerler başkadır; bizde fertleri dürüstlük ile mükellef kılan değerler ayrıdır. Bu sebeple, bir toplumun barış, düzen ve kalkınmasındaki manevi dinamikler, başka toplumlardan aktarılamaz. Bu durum sosyal bilimlerin literatüründe şu cümle ile açıklanır: "Toplumsal bilimlerde 'evrensellik' ilkesine karşı 'bağlamsallık' ilkesi öne çıkmıştır."²²⁶ Yani, bir toplum bağlamında inanç değeri olan bir kültürün, ait oldukları toplumlarda başarısı ne olursa olsun; bir başka toplum bağlamında inanç değeri bulunmadığından, disiplin ve düzen değeri de bulunmayacaktır.

²²³ Mânâ-yı ismi ve mânâ-yı harfi bilgi farkı için bkz. s. 257. ("Bilgi ve Bilim Felsefesi" başlığı altında ayrıntı verilmiştir.)

²²⁴ J. J. Rousseau, *Toplum Anlaşması*, çev. Vedat Günyol, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Batı Klasikleri Dizisi: 46, İstanbul 1989, s. 73.

²²⁵ René Guénon, *Doğu ve Batı*, çev. Fahrettin Arslan, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1980, s. 115.

²²⁶ L. Işıl Ünal, Seçkin Özsoy, *Eğitim Bilimleri Felsefesine Doğru*, Tan Yayınları, 1. bası, Ankara 2010, s. 159

Beşinci Bölüm

*Türkiye Eğitim Politikasının
Durum Muhakemesi*

DURUM DEĞERLENDİRMESİ

SOSYAL DENEYLERİN BAŞARISI, göstergeleri ile ölçülür. Eğitim süreçlerinin sonuçları, birey ve toplum hayatındaki işlevleri ile kendini ele verir. Toplumumuzun iki asırdır etkisinde bulunduğu kültürel Batılılaşma paradigması üzerine temellendirilen eğitim politiği, başlangıçta teorik bir mahiyet taşıırken, artık deneysel ve tecrübi bir mahiyet kazanarak göstergeleri ile kendi kendisini kıymetlendirmiştir.

Eğitim politiğimizin durum değerlendirmesi göstergeler üzerinden yapılacak bir değerlendirmedir. Durum değerlendirmesi, klasik tabiri ile “durum muhakemesi” dinamik bir ortamda icra edilen bir faaliyeti, yeni durumlara adapte ederek verim sürekliliğini sağlayan bir işlemdir. Sağlıklı bir durum muhakemesi, durumun doğru algılanmasını sağlayacak göstergelerin ve bu göstergelere yol açan faktörlerin eşzamanlı olarak takibidir. Mesela, insan vücudu yürürken, koşarken

karşılaştığı değişik pozisyonlara göre sürekli durum muhakemesi yapmakta ve denge hesabı yaparak vücudun düşmeye karşı reflekslerini düzenlemektedir. Durum değerlendirmesi, insan hayatının her alanında farkında olarak veya olmadan yapılan bir faaliyettir.

Eğitim süreçlerinin yönetimi, göstergelerin sürekli takibi ile yapılır. Bu da gösterge verileri ışığında periyodik durum muhakemesi ile gerçekleştirilir. Tespit edilen durumun mevcut eğitim politliğini doğrulayıp doğrulamadığı belirlenir. Bu durum takip edilerek pozisyon geliştirilir ve vazifeler çıkarılır. Belli bir zaman diliminde gerçekleştirilen eğitim faaliyetlerinin yol açtığı durumu, bu faaliyetlerin ana konusunu oluşturan insan problemi bağlamında değerlendirmek gerekir.

İnsan unsuru, toplumsal barış ve kalkınma nitelikleri itibarıyla ne durumdadır?

Durum göstergeleri nelerdir?

Bu duruma yol açan eğitim faktörleri nelerdir?

İşte eğitim alanında bir durum değerlendirmesi yapabilmek için bu üç anahtar soruya cevap vermek gerekir.

Kitabımızın birinci bölümünde ele aldığımız ana kavramları hatırlayacak olursak, bunlar insan problemi ile bağlantılı olarak bireysel ve toplumsal nitelik, iç disiplin, dış disiplin, toplumsal barış ve toplumsal kalkınma kavramları idi. Özetle, fonksiyonel bir eğitim sisteminin göstergelerini, toplumsal barış ve toplumsal kalkınmanın talep ettiği bireysel ve toplumsal nitelikler olarak belirlemiştik. Toplumsal barış ve toplumsal kalkınma disiplinleri, bireylerin iç disiplin gücüne mi dayanıyor; yoksa dış disiplinlere mi dayanıyor? Bu kavramlar ışığında yapacağımız durum muhakemesi, günümüzde göstergeleri ile ortaya çıkmış bulunan Cumhuriyet Dönemi eğitim politliği ve bu eğitim politliğinin dayandığı kültürel Batılılaşma paradigması hakkında bir yargıya varmamızı sağlayacaktır.

DURUM GÖSTERGELERİ

Eğitim sistemi durum muhakemesinde durum göstergeleri önemli bir yer tutar. Eğitim faaliyetinin ana konusunu insan nitelikleri ve bu niteliklerin toplumsallaşması oluşturduğuna göre, durum göstergeleri de bu noktalarda aranmalıdır.

Eğitim sürecinden geçen bireylerin hangi nitelikleri kazandığı ve bu niteliklerin hangi düzeyde bulunduğu ana durum göstergesini oluşturmaktadır. Çünkü bireylerin nitelik durumu ile toplumun nitelik durumu arasında doğru orantı ilişkisi vardır.

Toplumun nitelik durumu, bireylerin nitelik durumunun göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bireylerin nitelik durumu ise, ortamında bulundukları eğitim süreçleri ve bu süreçleri yöneten eğitim kadroları ile yakından ilgilidir.

Cumhuriyet Dönemi eğitim sistemi büyük ölçüde bilgi aktaran, ancak nitelik aktaramayan bir eğitim sistemi özelliği göstermiştir. Bu durum eğitim kadrolarının bilgi aktarma, nitelik aktaramama özelliğinin de bir yansımasıdır. Cumhuriyet Dönemi eğitim ve öğretim kadroları ve dolayısıyla bunların elinde biçimlenen kuşaklar bilgili olabilir; ancak bu onların nitelikli olması anlamına gelmez. Bu sebeple mücerret bilgili olma tek başına bir başarı göstergesi değildir. Önemli olan teorik bilgi aktarmak değil, 'toplumsal barış' ve 'toplumsal kalkınmanın' talep ettiği nitelikleri aktarmaktır. Bilgi, ancak bu niteliklere sahip birey ve toplum elinde yararlı fonksiyonlar kazanabilir.

Kısaca, eğitimde durum muhakemesinde, durumlar ve göstergeler zinciri ve bunların nedenselliği bize önemli ipuçları verecektir.

Bireysel göstergeler

Eğitim sürecinin fonksiyonelliğinin en somut göstergeleri, "fertlerin hayata verdikleri kıymetlerde, onların günlük çalış-

malarında ve davranışlarında, beden ve kafalarını hasrettikleri hedeflerde meydana gelen değişimlerdir.”²²⁷

Birinci bölümde iç disiplin kavramını ele almıştık. Bireylerin ahlak, fazilet ve dürüstlük özellikleri iç disiplin göstergeleri olarak tanımlanmıştı. Toplumsal barış göstergeleri ise, bireylerin iç disiplin özelliklerinin açığa çıkması idi. Günümüzde toplum olarak ağır ve kronik nitelik kazanmış toplumsal barış sorunları yaşadığımız açıktır. Bu sorunları, bireylerin kişilik özelliklerinden bağımsız olarak değerlendiremeyiz.

Bugün eğitilen bireylerde, millî hedeflerden sapma, dinî kimlik kaybı, haz ve menfaat düşkünlüğü, dürüstlük iradesindeki zayıflıklar, ahlaki zafiyetler, çeşit çeşit sosyal hastalıklar ve benzeri olumsuz kişilik özellikleri, eğitim faaliyetinin bireysel göstergeleridir. Çünkü insan yaratılışı icabı bulunduğu kabın şeklini alan bir sıvı gibidir. Nesillerin bugüne kadar aldığı şekil, onların nasıl bir eğitim ve kültür kabında bulunduğunu göstermektedir.

Toplumsal Göstergeler

Eğitim sistemimizin fonksiyonel olmadığının en açık göstergesi, en genel biçimde belirtilecek olursa, karşı karşıya bulunduğumuz toplumsal barış sorunlarıdır. Çünkü her toplum, atmosferinde soluduğu eğitime göre şekil ve şahsiyet kazanır.

Toplum, fertler için bir hayat tarzıdır ve fertler, toplum hayatına belli disiplinlere tabi olarak intibak edebilirler. Ancak, bu noktada ortaya çıkan problem, öncelikle fertlerin bu disiplinlere intibakıdır. Yani, toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği disiplinler, fert karakterinin iradi ve tabii bir tezahürü haline getirilebilir mi? Yoksa bu disiplinler, salt bir dış disiplin otoritesini mi gerektirir?

²²⁷ John Nef, *Sanayileşmenin Kültür Temelleri*, çev. Prof. Dr. Erol Güngör, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1980, s. 87.

Bu sorun, fert ve toplum hayatının temel problemlerinden birisidir. Çünkü ferdî olsun, organize olsun bütün insan davranışları ve faaliyetleri, insan unsurunun belli disiplin ve kurallara uymasını ve belli niteliklere sahip olmasını zarurî kılmaktadır. İşte, esas problem, birey ve toplumun, başarının talep ettiği bu disiplinlere intibakının teminidir ki, bu ancak iki türlü sağlanabilir: Birincisi, fertlerin bir inanç ve kültür sorumluluğu olarak bu disiplinlere—mesela dürüstlüğe—iradi olarak uyması; diğeri ise, bir dış ve cebrî otoriteye boyun eğme tarzında uymasıdır...

Bu uyum tarzlarından hangisinin esas, diğerrinin istisna olduğu hususu, fiilî duruma göre tespit edilebilir. Fert ve toplum tabiatının kültürel bir disiplinden uzaklığının göstergesi, barış ve düzenin sağlanmasında dış ve zoraki disiplinlerin kural haline gelmesi olacaktır. Bir toplumun barış ve düzeni zoraki disiplinlere dayanıyorsa, o toplum fertleri medeni olmaktan uzak demektir. “Medenî olmayanları idarede istibdat meşru bir hükümet tarzıdır.”²²⁸ Yani, bir toplumu teşkil eden bireyler, birbirlerinin haklarına, toplumun kurallarına ve devletin kanunlarına riayet etmezlerse, toplumun barış ve düzeninin kurulması ve korunmasında ve bireylerin hak ve hukuklarının güvence altına alınmasında, istibdat taraftarı olmayan hükümetler dahi müstebit olmak, yani dış disiplinleri uygulamak mecburiyetinde kalırlar. Ancak bu mecburiyet yanlış anlaşılmalıdır. İstibdat hiçbir zaman meşru değildir. Bireylerin ve toplumun tabiatı, dış disiplinleri zorunlu kılacak şekilde bozulmuş ise, bu dış disiplinler, medeni ve kültürel bir barış ve düzeni sağlayacak disiplin değerlerinin yerleşmesine aracılık eden geçici bir geçiş dönemi olmalıdır. Ülkemizde uygulanan sıkıyönetimler ve darbeler bu türden geçiş dönemleri değildir. Çünkü bu geçişi sağlayacak dinî ve millî değerleri ‘irtica’ ve

²²⁸ J. S. Mill, *Hürriyet*, çev. Mehmet Osman Dostel, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Batı Klasikleri Dizisi: 122, İstanbul 1988, s. 19.

‘iç tehdit’ kategorisinde nitelendirdiği için, bu dönemler, dinî ve millî değerlerin eğitimden daha da dışlandığı dönemler olmuştur.

Anarşi-terör-yolsuzluk ve dış disiplinler döngüsü, toplum bireylerinin kültürel bozulmaya bağlı olarak iç disiplini yitirmelerinin bir göstergesidir. Çünkü bir toplumda kanuni ve polisiye disiplin mekanizmalarının, yani dış disiplinlerin gelişmesi, bireylerdeki iç disiplin zafiyetine bağlıdır. Bu sebeple, Batı’da ve Batılılaşmış toplumlarda bireylerin karşılıklı hak ve hukukunun korunması, toplumun barış ve istikrarının sağlanması ve bunları ihlal eden insan davranışlarının kontrol edilmesi için modern metotlarla kurulan modern kurumlar, gerçekte kültürel bir gerilemenin göstergeleridir.

Cumhuriyet Dönemi’nin çok büyük bir devresinin anarşi, terör ve yolsuzluklarla sarsılması, ancak sıkıyönetimler ve polisiye önlemlerle barış ve düzeni sağlanabilen bir toplum haline gelmesi, bu durumu istismar eden darbecilerin ülke yönetimine el koymaları, toplumun ikliminde bulunduğu kültür ve eğitim sürecinin çok açık göstergeleridir.

Bir toplum, barış ve düzenini sadece kanun ve polisin otoritesi ile sağlıyor, bu otorite gevşeyince anarşi, terör ve yolsuzluklar baş gösteriyorsa, bilinmelidir ki, bu topluma düzenleyici ve disipline edici muhtevadan uzak, inanç ve disiplin değeri bulunmayan bir kültür ve eğitim anlayışı musallat olmuştur. Bu durum aynı zamanda şu anlama da gelir: Toplum, fertlerinde bir iç disiplin teşekkül ettiren ve bu iç disiplini bir inanç mükellefiyeti haline getiren bir eğitim ikliminden uzak bulunmaktadır. İşte, anarşi, terör ve yolsuzluklar, insanları medeni olma başarısından mahrum bırakan bu iç disiplin zayıflığının birer göstergesidir. Dolayısıyla, fertlerde iç disiplin zayıfladıkça anarşi, terör ve yolsuzluklar baş göstermekte, bu noktada zoraki disiplinler bir zaruret halini almaktadır. Çünkü dinî ve kültürel yapının bozulması ile ortaya çıkan anarşi, terör ve

yolsuzluklara karşı toplumsal barış ve düzeni sağlamak durumunda bulunan devletin elinde ise yegâne tedbir vasıtası olarak sadece kanunlar ve polisiye kuvvetlerle sınırlı dış disiplinler kalmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi toplum, sosyal barış ve düzeni dış disiplinlere dayanan suni bir yapı arz etmektedir. Toplumumuzda anarşi, terör, yolsuzluklar ve sıkıyönetimler birbirinin kısır döngüsü haline gelmiştir. Bunun temel sebebi, eğitimde insan unsurunun iç disiplin mekanizmasını besleyip geliştiren ve insan hayatında ahlak, fazilet ve dürüstlüğü bireylerin tabiatı haline getiren bir inanç ve değer sisteminin devre dışı bırakılmasıdır. Buna karşılık, insanı bencilleştiren, şahsi çıkar ve ihtirasları birer zaaf haline getiren, yani iç disiplini zayıflatan bir kültürel bozulmanın toplumsal sürece yön vermesidir.

Bir topluma böyle zihni bir gerileme arız olduğu takdirde, o toplumda siyasi, hukuki ve ekonomik mekanizmalar da objektif olamaz; belli kişi ve zümrelerin çıkarlarına, arzu ve ihtiraslarına yataklık eden bir nitelik kazanır. Hatta objektif kanunlar da objektif olarak uygulanmazlar. Böyle toplumlarda, manevi ve ahlaki değerlerin, dürüstlüğün üstün seviyeye gelmesi, sözünü ettiğimiz belli kişi ve zümrelerin çıkarları ve yaşantı tarzı ile bağdaşmayacağından, bu disiplin ve değerler modernlikle bağdaşmayan, geriye dönüşü çağrıştıran kavramlar olarak lanse edilir. Yine bu iç disiplin değerleri, illegal bir siyasi düşünce kategorisine itilir. İdari yapı, belli kişi ve sınıfların çıkarlarına hizmet eden bir teşkilata dönüşür.

Bir toplumda, daha geniş ve sert dış disiplinlerle suni bir barış ve düzen kurulabilir. Fakat bu hiçbir zaman toplumun dinî ve millî seciyesinin tesis edeceği tabii barış ve istikrarın bir göstergesi olmayacaktır. Çünkü dış disiplinlerle sağlanan barış ve düzen, fertlerin korkusuna ve zoraki boyun eğmesi-ne dayanan geçici ve suni bir tablodur. Fertlerin bu zoraki sadakati, zoraki disiplinlerin sürekli olması ile kaim olacaktır.

Toplumsal kalkınma disiplini de, barış ve istikrarı zoraki dış disiplinlerle değil, kültürel disiplinlerle kurulan bir toplum zemininde mümkündür.

İnsanın düşünce ve davranışlarının olumsuzlukları sebebiyle dış disiplin kurumlarının gittikçe çoğalması, fert ve toplum bünyesinde daha kapsamlı dış otoriteyi zaruri kılan bir kültürel bozulmanın açık bir göstergesidir. Çünkü eğitim sistemi dinî ve millî kültür üzerinde temellendirilen toplumlar da, fertler birbirlerinin hak ve hukukuna saygı göstermek, birbirlerini sevip saymak ve dayanışma içinde bulunmak için zor kullanmaya ihtiyaç bırakmazlar. Bu sebeple, böyle toplumlar da suçlar asgari düzeydedir; bu da dış disiplinlerin korkusuna değil, suçların ve suç işleme temayüllerinin fert bünyesinde kültürel olarak disiplin altına alınmış olmasına dayanır.

Cumhuriyet Dönemi'nde, mahkemelerin ve güvenlik güçlerinin gittikçe çoğalması, sadece nüfus artışı ile izah edilecek bir olgu değildir. Bu tam bir inanç ve kültürel zafiyet göstergesidir. Hâlbuki açılış törenlerinde bütün bunların, gelişmemizin ve modernleşmemizin belirtileri olarak değerlendirildiğini görüyoruz. Ancak bu durum bizce, bir gelişmişlik değil, kültürel bir gerilemenin ihtiyaç haline getirdiği telafi mekanizmalarının yaygınlaşması olarak algılanmalıdır. Zira toplumsal krizleri tanımlamada temel hareket noktası, kanunlar ve kurumlar değil, insan faktörü olmalıdır.

Dış disiplin mekanizmalarının yaygınlaşması, insan unsurunun toplum barışını tesis edecek kişilik özelliklerine yabancılaşmış olması ve kültürel bir iç disiplin çöküntüsü içinde bulunmasının bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Böyle bir tanımlama, çözümde, kanun ve kurumlardan evvel, bizzat insan faktörüne yönelik kültürel bir müdahaleyi gerekli kılacaktır. Bu, kanun ve kurumların gereksiz olduğu anlamına gelmemelidir. Kanun ve kurumlar, kurucu değil, düzenleyici ve önleyici fonksiyona sahip ikinci dereceden etki ile kül-

türel müdahalenin yasal ve kurumsal zemini olabilirler.

İnsanımızın iç disiplin dinamiklerini oluşturan dinî ve millî kültür, Tanzimat'tan itibaren Batı hayranlığı psikolojisi ile önce entelektüel kesimde inanç değerini yitirmeye başladı. Böylece toplumumuzda, Batılılaşma adı altında kültürel bir bozulma süreci, entelektüellerin ve idarecilerin zoru ile gittikçe hızlandı. İnanç değerini kaybeden bir inanç ve kültürün disiplin değerini de kaybetmesi kaçınılmazdı. Yine disiplin değerlerini yitiren bir toplumda, çeşitli krizlerin baş göstermesi ve gerileme sürecine girilmesi de kaçınılmazdı. İşte, inancını ve dolayısıyla iç disiplinini kaybeden yeni kuşaklar, toplumsal barış ve düzeni aşındıran birçok kötü huya kapılmışlar, bu da toplumu dış disiplinlerle zapt edilir bir duruma getirmiştir.

Toplunun, içi isyan dolu fertlerin dış disiplinlerden kaynaklanan yapay uysallığına emanet etmek anlayışı, dinî ve millî kültürün iç disiplin işlevini yitirmesinin bir göstergesidir. Toplumlarda dinî ve millî kültürün iç disiplin işlevini yitirmesi oranında, dış disiplinler devreye girmektedir. Dış disiplinlerin yoğunlaşması, toplumların kültürel bir gerileme sürecinde bulunduğunun açık bir göstergesidir.

Bu kültürel gerileme, toplum düzeyinde rüşvet, haksız kazanç, vergi kaçırma ve türlü yolsuzluklar gibi sosyal hastalıklar, anarşi, terör ve türlü suçlar şeklinde güvenlik sorunları olarak tezahür etmektedir. Bunlar, insan unsurunun iç disiplin kuvvetinden mahrumiyetinin birer neticesidir. Bugün Batı ve Batılılaşmış toplumlarda, insana bu iç disiplini teklif eden bir kültür iklimi bulunmamaktadır. Hatta daha kötüsü, fertleri meşru yoldan tatmin edilemeyecek çıkar, ihtiras ve türlü zaaf-lara müptela eden bir kültür iklimi kültürel Batılılaşma yolu ile gittikçe küresel bir sorun olarak gelişmeye devam etmektedir.

Günümüzde çıkar çatışmaları, bireyler, sınıflar, toplumsal kesimler, toplumlar, milletler ve bloklar arası çatışma bo-

yutu kazanmış bulunmaktadır. Bu düzeylerde ortaya çıkan hak ve hukuk ihlalleri nasıl önlenecek? Bireyler, toplumlar, milletler başka bireyin, başka toplumun ve milletin hak ve hukukunun başladığı sınırlarda nasıl zapt edilecek? İşte, eğer insanın bu hak ve hukuka saygı ve riayetini gerektiren bir iç disiplin kuvveti yoksa bu takdirde fertlerin ve toplumların hak ve hukukunun karşılıklı olarak birbirine çizdiği sınırlarda ihlaller, çatışmalar meydana gelmesi kaçınılmaz olacaktır.

Toplum içinde bireyler arası ihlallere ve çatışmalara karşı koyacak yegâne vasıta kanun ve polis gibi dış ve cebri disiplinlerdir. Ancak, toplumlar, milletler ve bloklar arası ihlaller ve çatışmaları adil bir şekilde düzene koyacak ne uluslararası bir iç disiplin değerleri ne de bu değerleri tamamlayan ve koruyan uluslararası yaptırım gücü bulunan dış disiplin mekanizmaları vardır. Birleşmiş Milletler gibi kurumlar ise, güçlülerin çıkarlarına ve politikalarına meşruiyet kazandırmaktan öte bir fonksiyona sahip değildir.

Gittikçe yaygınlaşan suçlar ve sosyal hastalıklarla bitkinleşen toplumsal barış ve düzen, devleti de zoraki tedbirlerle ayakta durabilen bir kurumlar iskeleti haline getirmektedir. Toplumsal kurumlar, iradi dürüstlüğü ve iç disiplinini kaybetmiş fertlerin elinde işlevlerini yitirmektedir. Bu kurumlarda fertlere verilen yetki ve imtiyazlar, o kurumların gayesine uygun olarak kullanılmaz, kişisel çıkar ve ihtiraslara suistimal edilen bir özellik kazanır. Gerçekten de, topluma barış ve düzen verecek kurumlar, türlü zaafılar ve sosyal hastalıklara müptela fertlerden kurulursa, bu fertlerin kişilik yapısı, bünyesinde görev aldığı o kurumları bozacaktır. Bu göstergelerden de anlaşılmaktadır ki, kurumlara ruh ve şekil verecek bireylerin kişilik yapıları belirleyici öneme sahiptir.

DURUM-KÜLTÜREL BATILILAŞMA İLİŞKİSİ

Durum-kültürel Batılılaşma ilişkisi ile ilgili olarak, bütün bölümlerde yeri geldiğinde yeteri kadar analizler yapıldı. Biz burada kısaca, gerek teorik ve gerekse Tanzimat'tan günümüze uzanan uzun bir süreçte ortaya çıkan göstergelere kısaca işaret edeceğiz.

Kültürel Batılılaşma sürecine bağlı olarak, fertlerin disiplin değerlerini yitirmesi ile birlikte karşı karşıya kaldığımız insan problemi, bugün toplumsal barış açısından ağır bunalımlara yol açmış bulunmaktadır. Bu durum açık göstergeleri ile tartışılmaz bir gerçektir. Ancak, toplumsal kalkınma konusunda denilebilir ki, toplumumuz düne nazaran bugün kıyas kabul etmez bir kalkınma seviyesine ulaşmıştır... Gerçekten de görünüşte bu doğrudur. Fakat ülkemizdeki bu ekonomik yapı, yerli sermaye tabanlı olmayıp, tamamen uluslararası sermayenin inşa ettiği bir ekonomik yapıdır. Bu açıdan baktığımızda, ortada bir ekonomik gelişmeden çok, gerileme söz konusudur. Geçmişte kurulan tüm yerli sanayi altyapısı ortadan kaldırılmıştır. Toplumun aylık periyotlarla tükettiği tüm tüketim ürünleri başta olmak üzere, bütün tüketim kalemleri küresel sermaye tarafından yerinde üretim yöntemi ile üretilmektedir. Yerli ekonomik yapı tüketim pazarı, ham madde ve ucuz iş gücü fonksiyonu itibarıyla bir anlam ifade etmektedir.

Öte yandan bir toplumun kalkınmasını kendi geçmişi ile kıyaslamak suretiyle varılan sonuç, gerçek kalkınmanın göstergesi olamaz. Çünkü kültürel Batılılaşma sürecine girdiğimiz tarihlerde, Batı toplumlarının kalkınma seviyesi ile aramızdaki fark, aynı paralelde kalmamış, daralmamış, aksine gittikçe büyümüştür. Aynı yönde ilerleyen iki araç düşünelim. İkisi de ilerlemektedir, ancak öndeki giderek arayı açmaktadır. Çıkış noktasındaki aralarındaki mesafe gittikçe açılmaktadır. Bu durumda ikinci araç, kendi çıkış noktasına göre ilerlemek-

le birlikte, öndeki araca nisbetle gerilemektedir. Yani bizim dünümüze göre kaydettiğimiz ilerlemeler, gelişmiş toplumların ilerlemesi karşısında bir gerileme niteliğe kazanmıştır. Bu sebeple, bugün toplumumuz bir ilerleme değil, gerileme süreci içinde bulunmaktadır.

“Türkiye şuurlu bir şekilde Batı’ya yöneldiği zaman, bu medeniyetin temelini oluşturan bilim, ancak bir buçuk asırlık bir tarihe sahipti ve teknik halinde tezahürü ile endüstriye tatbikatı henüz yeni başlamıştı. İlmin cemiyet hayatının diğer sahalarına tatbiki ise ancak XX. asrın ilk çeyreğine rastlar. Görülüyor ki bizimle Batı arasındaki uçurum, biz Batılılaşmaya başladıktan sonra derinleşmiştir.”²²⁹ Bu da göstermektedir ki Batılılaşma adı altında, Batı’yı bugünkü bilim ve teknoloji seviyesine çıkaran hakiki kıymetlerden uzaklaşmıştır. Bunu, Batı gelişmesini olduğu gibi tavsif edemeyişimizde aramak gerekir. Kısaca, Batılılaşmanın, kültürel bir yıkım hüviyeti kazanmasında aramak gerekir.

Bizimle aynı tarihlerde Batı’ya yönelen Japonya’nın Batı gelişmesine bizden evvel intibak etmesinin en önemli sebebi, Japon aydınının Batı’daki gelişmeleri objektif ve rasyonel olarak anlamasıdır. Japon Aydını, Batı’nın üstünlük ve kudretinin ilminden geldiğini ve bu sahada onu sadece taklit etmenin kendilerine ancak sınırlı bir fayda temin edebileceğini aşikâr olarak görmüştür.²³⁰ Bu sebeple, Japonya, bilim ve teknolojinin Batı’daki ürünlerine değil, fakat bu ürünleri netice veren bilgi ve tekniklerine talip olmuşlardır. Japonlar, Batı’dan bilim ve bilim zihniyetini almakla beraber, toplumsal barış ve kalkınmalarının manevi dayanağı olan millî disiplin değerlerini muhafaza etmiş, eğitim politikalarını da bu zeminde geliştirmişlerdir. Neticede üretim modernleşmesini gerçekleştirmişlerdir.

²²⁹ Prof. Dr. Mümtaz Turhan, *Garplılaşmanın Neresindeyiz*, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1980, s. 330.

²³⁰ A.g.e., s. 48.

Bizde ise, kültürel Batılılaşmanın yol açtığı ekonomik durum, tüketim modernleşmesi olmuştur. Böyle bir durum kaçınılmazdı. Çünkü fertlerimizi şahsi çıkar ve ihtiraslarına, sorumsuzca tüketim tutkularına müptela eden ve her türlü iç disiplini çözen Batı kültürü, toplumumuzda, kendi üretim seviyesi ile tatmin olmayan bir bünye meydana getirmiş, bu ise tüketim pazarına dönüşmemizi sağlamıştır. Toplumumuz için inanç değeri, dolayısıyla disiplin değeri bulunmayan Batı kültürü, fertleri toplum hayatının barış ve düzeni için sorunlu birer kişilik haline getirmiş ve her türlü disiplinimizi tahrip etmiştir. Batı kültürü, dinî ve millî kültürümüze tercih edilmekle anarşiye kadar varan manevi krizlere ve türlü sosyal hastalıklara duçar olmuş bulunmaktayız. Bu sosyal hastalıkların toplumsal barış, kalkınma disiplini ve ancak bu zeminlerde mümkün olacak dayanışmaya imkân tanımadığı tartışılmaz bir gerçektir.

Günümüzde yaşadığımız toplumsal barış sorunları, müptela olduğumuz sosyal hastalıklar, eğitim süreçlerinde disiplin değerlerimizin fonksiyonel bir biçimde yer almayışının yanında, kuşakları gayrimeşru zevk, eğlence, menfaat, alkol ve fuhşa teşvik eden ve insanın manevi ve ahlaki boyutlarını çiğneyen maddeci Batı kültürünün temel alınmasından kaynaklanmaktadır.

Toplumsal barış ve kalkınmada en temel problem, ‘insan problemi’dir; insan unsurunun şahsiyeti problemidir. Zira toplum hayatındaki bunalımlar, anarşi ve terör, ekonomik suçlar, büyük boyutlara varan hukuk ve ceza ihtilafları, türlü suistimal ve yolsuzluklar, adli, askerî ve polisiye kurumların gittikçe yoğunluk kazanması, problemin bizi kendisi olmayıp, insan probleminin ve dolayısıyla da eğitim probleminin birer tezahürüdür.

Kısaca içinde bulunduğumuz siyasi, sosyal, hukuki ve ekonomik bütün toplumsal sorunlar insan problemi sebebinde

kesişir. İnsan problemi ise, bireylerin eğitim süreçlerinin bir göstergesidir. Çünkü bireyler, içinde bulundukları eğitim süreçlerinde şekil ve şahsiyet kazanırlar. Eğitim süreçlerinin kültürel Batılılaşma paradigması üzerine temellendirildiği hususu, ülkemizin yüzyılı aşan bir gerçeğidir. Bu sebeple, işaret ettiğimiz siyasi, sosyal, ekonomik ve hukuki krizlerin kültürel Batılılaşma paradigması ile yakından ilişkisi bulunduğu tartışılmaz.

DURUM-EĞİTİM SİSTEMİ İLİŞKİSİ

Eğitim sistemi bozuk toplumlar, bireysel ve toplumsal kişilik bozukluğu sorunu yaşarlar. Bu temel sorunu çözmek yerine, semptomatik çözümlerle uğraşılır ve yasal ve kurumsal değişimlerle sorunun ortadan kalkacağına inanılır. İşte bu yanlış problem tanımlamasının bir ifadesi olarak; “toplumumuzda üç asırdan beri hep ıslahat hareketleri görürüz, reform hareketleri görürüz ve devamlı sistemler peşinde koşarız. Ve zannederiz ki, iyi sistemler getirerek, iyi müesseseler kurarak, iyi kanunlar çıkararak toplumdaki bütün sorunları halledecek ve arzu edilen dengeye kavuşacağız. Burada şunu belirtmekte fayda vardır. Güzel sistemler, güzel müesseseler elbette lazımdır ve şarttır. Ama kâfi değildir. Çünkü bütün müesseseler, insan elinde gerçekleşir ve kemâle ulaşır. Eğer o insan tipini yetiştirememişsek, o müesseseler yozlaşmaya mahkûm olur.”²³¹ Toplumsal müesseselerin bizatihi kendileri değil, müesseseleri işletme durumu ve onların bütününi dengeleyen, yöneten kadroların ahlaki ve mesleki vasıfları, bu müesseselerden beklenen hizmetlerin tahakkukunu hazırlayıcı veya izale edici tesirler yapar.²³² Müesseseler ne kadar iyi düzenlenirse düzen-

²³¹ Ankara Kültür ve Eğitim Vakfı'na düzenlenen “Anarşi Sebepleri, Kısa ve Uzun Vadede Tedbir ve Çareleri” konulu konferans metni, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul 1980, s. 56.

²³² A.g.e., s. 56.

lensin, onları işletecek canlı, aktif, dürüst ve kabiliyetli insan faktörü ile birleştirilmedikçe beklenen hizmeti veremezler. Çünkü “müesseseler onları yönetecek kişilerde niteliklerini bulurlar.”²³³

Bir toplumun siyasi, sosyal ve ekonomik kurumları, o toplumda insan faktörünü disipline eden inanç ve kültürün fert kişiliğinde kendi orijinal iç disiplin gücünü sürdürmesine bağlı olarak, fertlerin subjektif çıkarlarına alet olmadan fonksiyonlarını yerine getirebilirler. Ancak, bir toplumun eğitim sisteminden dışlanmış olan inanç ve kültür, sözünü ettiğimiz bu orijinal iç disiplin gücünü kaybedecektir. Bir toplumun fertleri ahlak, fazilet ve dürüstlük ile mükellef kılamayan bir kültür ve eğitim atmosferinde soluyorsa, o toplumda birey ve toplum ilişkileri yozlaşacak; fertler, organik unsurunu teşkil ettiği kurumları da kişisel hırs ve çıkarlarının bir aleti haline getireceklerdir.

Kurucu ve fonksiyonlarını belirleyici unsuru insan olan kurumlarda, insan faktörü düzeltilmeden yapılan değişimler, eski şeylere yeni adlar takmaktan ibaret kalacaktır. “Bir müessesenin, evvelce mevcut olanın yerine geçip, onun fonksiyonunu üzerine aldığı ve değişen muazzam bir görünüş, parlak bir cephenin arkasında gerçekte asıl değişmesi arzu edilen ve beklenen şeylerin tıpkı eskisi gibi devam edip gittiği görülür ki, bu da bize tahavvülün [değişimin] tamamıyla sathî [yüzeysel] kaldığının ve şekle inhisar ettiğinin [indirgendiğinin] müşahhas [somut] bir delilini verir.”²³⁴ Zira değişmeyen ve hep aynı kalan insan faktörüdür ve onun ile teşkil olunacak her yeni kurumda onun bu bozuk kişiliği ortaya çıkacaktır.

İşte, Cumhuriyet Dönemi’nde eğitim sisteminin kültürel Batılılaşma üzerine yapılandırılması, toplumu, barış ve dü-

²³³ Pierre Mendés France, *Çağımızın Cumhuriyeti*, çev. Sıtkı Yırcalı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1965, s. 73.

²³⁴ A.g.e., s. 212.

zenin gerekli kıldığı insan nitelikleri itibarıyla temelsiz bırakmıştır. Nitelsiz bireylerle şekil ve kalıba dökülen tüm kurumlar, giderek fonksiyonel olmaktan uzaklaşmış ve dış disiplin araçlarına dönüşmüşlerdir. “Ürünle tabiatı arasında bir bağlantı vardır.”²³⁵ Her şey kendi tabiatının ürünü vermektedir. Kültürel Batılılaşma paradigması temelli eğitim süreçlerinin bir ürünü olan günümüz kuşaklarının, toplumsal barış sorunlarına yol açan zaatları ve problematik davranışları ile eğitimin tabiatı arasında bir sebep-sonuç ilişkisi vardır. Çünkü “bir piyesin muhtevası ne ise sahnede de o oynanacaktır.”²³⁶

Bireysel Nitelik-İç Disiplin Göstergeleri ve Eğitim

Cumhuriyet Dönemi eğitim, ilk öğretimden itibaren bireylerde ideolojik bir formasyon kazandırılması ağır basan bir müfredat izlemiştir. Ancak, bireylerin ahlaki ve bilimsel nitelikler itibarıyla zenginleşmesini amaçlayan ve bunun okul seviyelerine göre eğitim ve kültürel normlarını bilimsel olarak belirleyip, bireylerin kişilik gelişimini ahlaki nitelikler itibarıyla da konu edinen fonksiyonel bir eğitim sistemi söz konusu olmamıştır.

Özellikle tek parti devresinde kurumlaşan eğitim sisteminin, bir eğitim sisteminden ziyade, bir sistem eğitimi, ideolojik kadro oluşturma mekanizmasına dönüştüğü görülmüştür. Temelinde bu ideolojik kadroların bulunduğu eğitim sistemi, takip eden yıllarda da bu kadrolar tarafından yapılandırılmaya devam etmiştir. Fertlerde ahlaki, sosyal, ekonomik ve bilimsel disiplinleri tesis edecek millî ve dinî kültür normlarının önüne siyasi ve ideolojik engeller örülmüş, nesillerin yozlaşması ve öz disiplin değerlerinden uzaklaşması resmen himaye

²³⁵ Doç. Dr. Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim (Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli)*, Şafak Ambalaj Sanayii, 2. baskı, İstanbul 1983, s. 13.

²³⁶ A.g.e., s. 161.

edilmiştir. Toplumumuzun yüzyıllardır geliştirdiği, en kati bir şekilde hayatına hâkim kıldığı disiplin değerlerimiz, Cumhuriyet Dönemi eğitim düşüncesi ve felsefesi içinde samimi ve sağlıklı bir yer bulamamıştır. Eğitim kurumları, “bilim, kültür, ahlâk ve mefkûre bakımından sağlam, seçkin ve aydın bir nesli yetiştirememiştir.”²³⁷

Cumhuriyet Dönemi eğitim süreçlerinin mahsulü olan bugünün ailesi genel çevre basın ve yayın eğitim için müsait bir iklim olmaktan uzaktır. Genel çevre bozucu ve geriletici kuvvetlerin hâkimiyeti altındadır. Gerek resmî, gerekse genel eğitim çevresi ve vasıtaları insan şahsiyetinde yüksek bir karakter ve kalkınmaya muktedir kılacak vasıf ve disiplinleri tembih ve telkin etmekten tamamen uzaktır. Aslında, toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği vasıf ve disiplinleri ve bu vasıf ve disiplinlerin kültürel dinamiklerini canlı, diri ve taze olarak ayakta tutma görevi beklenen medya, çok satmayı, çok kazanmayı temin edecek insan zaafalarına hitap etmektedir. Eğitici bir rol oynamak bir yana, bu zaafaları sömürerek, çıkar temin eden ahlak dışı ve zararlı yayınları çağdaşlık ve modernlik gibi kavramlarla ambalajlayarak, fert ve toplum disiplinlerini çözen, tahribatçı bir rol oynamaktadır. Gerçekten de günümüzde yazılı ve görsel basın ve yayın, internet, sosyal medya gibi eğitim ve haberleşme vasıtaları, fert ve toplumda, toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği vasıf ve disiplinleri telkin ve ilham etmekten uzaktır. Aksine, çağdaşlık, modernlik ve medeniyet perdesi altında Batı’nın lüks, israf, fuhuş, alkol ve uyuşturucu alışkanlıkları, çalgınca eğlence ve kumar gibi sosyal hastalıklarının, siyasi ve ideolojik fikir akımlarının taşıyıcısı ve bulaştırıcısı olmuştur.

Cumhuriyet Dönemi eğitim sisteminin bilim, ahlak ve mefkûre bakımından rehberlik kabiliyetinden mahrum olduğunu

²³⁷ Prof. Dr. Osman Turan, *Türkiye’de Siyasi Buhranın Kaynakları*, Nakışlar Yayınevi, 2. baskı, İstanbul 1979, s. 9.

birey ve toplumun bugün kazandığı şekil ve şahsiyetten anlıyoruz. Eğitimin millî kültür ve mukaddesat değerlerine olan tavrına, nesiller şahsiyetçe bozularak cevap vermişlerdir. Eğitim, nesillere vatan ve millete hizmet idealinin gerektirdiği psikoloji²³⁸ ve kabiliyetleri kazandıraramamıştır. ‘Hümanizm’ adı altında Batı değer yargıları, kendi kültürel ve manevi değerlerimize tercih edilmiş, böylece ruhu millî ve manevi değerlere kısırlaşmış nesiller türemiştir.

Bugün Batı toplumlarında da olduğu gibi, uzun yıllardan beri Batı kültürü üzerine yapılandırılmış eğitim ortamında so-luyan toplumumuzda insan unsuru, meşru dairede kanun ve polis kordonu altında tutulabilmektedir. Hatta bu durum öyle boyutlara ulaşmıştır ki, meşru-gayrimeşru alanları birbirinden ayıran sınırdan mütemadiyen polis yığınağı yapılmaktadır.

Toplumsal Barış Göstergeleri ve Eğitim

Cumhuriyet Dönemi eğitim sistemini toplumsal barış ve toplumsal kalkınma göstergeleri itibarıyla değerlendirdiğimizde, tablonun olumlu olmadığı görülmektedir. Çünkü insan unsuru, tabii ve kültürel bir barış ve düzen üretecek nitelikler itibarıyla yetersizdir. Toplumsal barış ve güvenlik, ahlak ve maneviyata dayanan iç disiplin ile değil, ceza ve polisiye tedbirlerle ayakta tutulmaya çalışılmaktadır. Toplumun sosyal bütünlüğü ve dayanışması etnik, dinî, siyasi ve ideolojik kimlik çatışmaları ile bozulmuştur.

Toplumsal barışı yapan kişilik modeli, salt siyasi düşünce ve inançlardan doğmaz. Siyasi kimlik ile sınırlı bir kişilik modeli, toplumsal barışı üretecek bireysel nitelikler açısından yetersizdir. Bu sebeple, bir toplumun barış ve düzeni, sadece siyasi bir ideoloji ile mümkün değildir. Çünkü toplumun birlik

²³⁸ Ali Muzaffer Ersöz, *Millî Strateji*, Akın Matbaası, Ankara 1965, s. 15.

ve bütünlüğü, barış ve düzeni ve ekonomik kalkınmasını temin edecek ferdi nitelik ve disiplinlerin hepsi siyasi bir fazilet değildir. Bu sebeple, siyasi bir ideoloji üzerine bina edilen bir eğitim düzeni, bu nitelik ve disiplinleri fertlere kazandıramaz.

Siyasi bir kültür, siyasi alanda en geniş ufku temsil edebilir; ancak, bu ufuk siyasi alanda ne kadar geniş olursa olsun, toplum yapısının bütün alanlarını kapsamaz ve bütün ihtiyaçlarına cevap veremez. Bundan dolayı, çok yönlü bir mahiyet arz eden toplum hayatının, sadece siyasi bir felsefe üzerine kurulan, siyasi amaçları önceleyen ve bu amaç ve ilkelerle sınırlı bulunan bir eğitim anlayışı ile başarıya ulaşması mümkün değildir.

Cumhuriyet Dönemi kuşakların bütün sorunları siyasi bir problem olarak tanımladıklarını görüyoruz. Böyle bir bakış açısı, kuşakların kendi niteliksizlikleri yerine, siyasal değişimlere odaklanmalarına yol açmaktadır. Bakış açısı siyasi ve ideolojik çerçeveler içine sıkışmış bir kuşağın, müfredatı bu çerçeveler içine sıkışmış bir sistem eğitiminin ürünü olduğu tartışılmaz. Bu çeşit dar çerçeveli bir sistem eğitimi öncelikle, bilimsel ve objektif olarak eğitim mevzuu yapılması gereken tarihi ve kültürel hatta bilimsel gerçeklerin siyasi ilkelerle sınırlandırılmasına ve bu ilkelerin benimsenmesine hizmet edecek anlamlar kazanmasına yol açacaktır. İkinci olarak da, toplumsal barış ve güvenliğin, sosyal ve ekonomik çağdaşlaşmanın dayanağı olarak belli bir siyasi ideolojiyi empoze etmesidir. Cumhuriyet Dönemi eğitim sistemi, 'siyasi bir propaganda'²³⁹ şeklini almış bir sistem eğitimidir.

Cumhuriyet rejimi, bir modernleşme projesi olduğu kadar, aynı şekilde bir sistem eğitimi projesidir. Cumhuriyet Dönemi'nin temel ideolojisi, siyasal modernleşmedir ve siya-

²³⁹ Bertrand Russel, *Terbiyeye Dair-(On Education)*, çev. Prof. Hâkim Dereli, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınevi, İngiliz Bilim Eserleri: 2, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2. baskı, 1964, s. 230.

sal modernleşmenin kültürel zemini ise kültürel modernleşme olmuştur. Dolayısıyla da, siyasal modernleşmeyi destekleyecek bir kültürel modernleşme, eğitim sisteminin ana zeminini oluşturmuştur. Batı kültürü zemininde kurumlaşan eğitim sistemi, dinî ve millî kültürü sadece dışlamakla kalmamış, sistematik bir biçimde, kuşakların dinî ve millî kültüre yabancılaşmasını; daha da vahimi bu kültürel dinamiklere savaşı açan bir kimliğe kavuşmasını hedeflemiştir. Böylece ana kimlik değerlerine, dinî inancına ve millî kültürüne yabancı, fikren kozmopolit bir kuşak ortaya çıkmıştır. 2000'li yılların başına kadar dinî ve millî kültürüne bağlı ve onu yaşantı planında temsil eden bireyler, 'gerici' ve 'yobaz' nitelemesine maruz kalmaktaydı. Hâlen de, toplumun ana gövdesini oluşturan muhafazakâr kesimleri bu sıfatlarla suçlayan farklı bir kuşak oluşmuş bulunmaktadır. 28 Şubat postmodern darbesi, dinî ve millî kimliğin gelişmesinin önlenmesi ve bu kimliği temsil edenlerin devlet kurumlarından ve ekonomik sistemden tasfiyesi amacıyla gerçekleştirilmiş bir darbedir.

28 Şubat zihniyeti, dinî ve millî kültüre yabancılaşmanın zirve noktasını temsil etmektedir. "28 Şubat Süreci"nde tavan yapan Cumhuriyet Dönemi eğitim ideolojisi, türlü zaafılara ve sosyal hastalıklara müptela, iç disiplin değerlerini yitirmiş, boş, kararsız ve her türlü yanlış telkinlere açık bir insan tipinin doğmasına sebebiyet vermiştir. Bu insan tipi, hiçbir değerlin insanı değildir. Her türlü müşterek hayata vasıfsızlaşmıştır. Zira bu insan tipinin dünya görüşü bir dine, bir ahlaka, bir ananeye bağlı kalmadan dilediği gibi hareket etmektir. Böyle bir durum, fertleri toplum hayatına ve müşterek başarılarla vasıfsızlaştıran bir eğitim sisteminin açık bir göstergesidir. Toplumsal hayata ve başarılarla vasıfsızlaşmış fertlerin birlikteliği, bir toplum değil, ancak bir insan kalabalığı olabilir. Böyle bir kalabalık, hiçbir siyasi sistemin zemini de olamaz; Cumhuriyet'in zemini de olamaz. Bu insan kalabalığını bir

arada tutan, bir inanç ve kültürün aşıladığı iç disiplin değil, cebri dış disiplinlerdir. Yani, toplumda görülen barış ve düzen, toplumun kültürel tabiatının bir ürünü olarak değil; dış disiplinlerin yapay bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

Toplum ve ülke bütünlüğünü tehdit eden bir duruma evrilen değişim süreci, eğitimde müşterek hayatın başarısı için zaruri olan disiplinleri fertlerin tabiatı haline getirecek bir ahlak ve kültüre yer verilmediğinin açık bir göstergesidir. Çeşitli alt kimliklere parçalanarak, birbirleri ile uzlaşma zeminini kaybetmiş kuşaklar, son derece kısır, hatta zararlı olan ideolojik ve sosyal gruplara ayrılmış ve birbirini dışlayan kör bir kavgaya tutuşmuşlardır. Bu durum, eğitimimizin bir uzlaşma ve dayanışma kültürü geliştiremediğinin, birbirini takip eden nesilleri, toplumsal barış ve kalkınmayı temin edecek vasıf ve disiplinlere eğitmedikten başka, dış yıkıcı plan ve maksatlara malzeme olacak bir anlayış platformu üstüne getirdiğinin bir göstergesidir.

Cumhuriyet Dönemi eğitimde dinî ve millî kültüre yer verilmemesi neticesinde ortaya çıkan inanç ve kültür boşluğunu, modern Batı kültürü adı altında “materyalist felsefe” doldurmuştur. Dinî ve millî seciyemizi, ahlak, fazilet ve dürüstlüğü-müzü, birlik, beraberlik ve dayanışma duygularımızı aşındıran ve en amansız darbeler vurarak, fertleri birbirinden koparıp, toplum hayatının başarısı için vasıfsız hale getiren materyalist Batı kültürü, eğitimimizin temeline bir dinamit gibi yerleştirilmiştir. Bu, toplumumuzun dinî ve millî disiplinleri itibarıyla bir çöküntü sürecine girmesinin temel sebebini teşkil etmiştir. Çünkü materyalist Batı kültürü, dinî ve millî kültürümüze özgü yüksek ahlak disiplinlerini karşılamak bir yana, bütünüyle yok etmiştir.

Cumhuriyet Dönemi’nde, eğitim sisteminin kaynaklık ettiği siyasi ve ideolojik farklılaşmaların doğası gereği, toplum çapında bir fikir hatta kaba kuvvet çatışması yaşanan uzun

bir süreçten geçilmiştir. Bu zihniyet parçalanması süreçleri, günümüzde toplum ve ülke bütünlüğünü tehdit eden yıkıcı kimliklere dönüşmüş bulunmaktadır. Bireyler, topluma birlik, bütünlük ve dayanışma kazandıracak kültürel ve ekonomik kalkınma getirecek bilimsel ve sosyal kimliklerden uzaklaşmışlardır. Toplum kimlik çatışmalarının pençesine atılmıştır. 1970’li yıllardan sonra şiddetlenen anarşi ve 1980’li yıllardan sonra şiddetlenen etnik terör, 2000’li yıllardan sonra şiddetlenen “Gezi” türü olaylar ve bütün dönemlere yayılan yolsuzluklar giderek yaygınlaşan sosyal hastalıklar eğitim sisteminin ürünleridir.

Bu türden bir toplumsal zeminde, çözüm anlayışları da çeşitlenmekte ve çeşitlendiği ölçüde çatışmaktadır. Bu çatışmalar da reel toplum sorunlarının çözümünde rol oynayacak bireysel nitelikler, toplumsal dayanışma ve organizasyonları geciktirmekte ve hatta önlemektedir. Toplum, uzun yıllar siyasi temsilini tek bir siyasi iktidarda gerçekleştiremeyecek kadar parçalanmıştır. Siyasi ve ideolojik kavgalar, aslı toplumsal problemlerin üzerine yapay bunalımları bir örtü gibi sermiştir. Böylece, toplum olarak toplumsal barış ve kalkınmamız için sahip olmamız gereken dinî, millî, ahlaki ve ilmi kimliğimiz, gündemi işgal eden siyasi ve ideolojik kavga ortamında belirsizleşmiş ve boşlukta kalmıştır. Sonuç olarak, toplumsal barış ve düzen sorunu, müzmin ve devamlı nitelik kazanmıştır. Bu kronik toplumsal sorunlar, eğitim sisteminin yetersizliğinin en somut aynası ve net bir göstergesidir.

Cumhuriyet Dönemi eğitimde, toplumsal düzenin gerekli kıldığı ferdi kişilik özellikleri ve bu özelliklerin kültürel normlarının bilimsel olarak tespit edilerek eğitim mevzuu yapıldığını söylemek mümkün değildir. Aksine, fertlerde dinî, millî, ahlaki, sosyal, ekonomik ve bilimsel disiplinleri tesis eden kültür normlarının önüne siyasi ve ideolojik engeller örülmüş, kuşakların yozlaşması ve öz disiplin değerlerinden uzaklaş-

ması resmî eğitim kurumlarınca himaye edilmiştir. Toplumumuzun yüzyıllardır geliştirdiği, en kati bir şekilde hayatına hâkim kıldığı disiplin değerlerimiz, çağdaş eğitim düşüncesi ve felsefesi içinde hiçbir zaman samimi ve sağlıklı bir yer bulamamıştır. Günümüz itibarıyla de, “Türkiyede kendi toplumunun kültürel zeminine basan bir eğitim bilimleri geleneğinin varlığından söz etmek güçtür.”²⁴⁰

Toplumsal Kalkınma Göstergeleri ve Eğitim

Toplumların birlik ve dayanışmasını, barış ve düzenini sağlayan farklı dinamikler, o toplumların farklı kimlik değerleridir. Toplumlar bu kimliklerini korudukları ve geliştirdikleri oranda varlıklarını devam ettirebilirler. Millî varlığımız, dinî ve millî kültürümüzün hayatiyeti ve gelişmesi ile kaimdir. Bu sebeple, dinî ve millî kültürümüz, toplumumuzun barış ve düzeni, birlik ve dayanışması ve ortak hedeflere organizasyonu için hayati bir unsurdur. Ancak çağın gelişmeleri karşısında millî varlığımızın devamı ve başarısı için yeni bir belirleyici unsur ortaya çıkmıştır: Bilim ve teknoloji... Yanlış anlamayalım, bilim ve teknoloji dinî ve millî kültürümüzün yerini almamış, onun yanında millî hayatiyetin yeni bir unsuru olarak ortaya çıkmıştır.

Bilim ve teknoloji alanında yapılacak atılımların, gerek kendi zaaf ve ihtiraslarımız tarafından başarısızlığa uğratılmaması ve gerekse dış mihrakların müdahaleleri ile engellenmemesi için, dinî ve millî kültürümüzün hayati bir fonksiyonu söz konusudur. Yani, dinî ve millî kültür ve değerlerimiz, sadece toplumsal barış ve dayanışma itibarıyla değil, toplumsal kalkınma dinamizmi itibarıyla de belirleyici fonksiyonlara sahiptir. Esasen toplumsal barış ve güvenlik ile toplumsal kal-

²⁴⁰ L. Işıl Ünal, Seçkin Özsoy, *Eğitim Bilimleri Felsefesine Doğru*, Tan Yayınları, 1. bas-
kı, Ankara 2010, s. 192

kınma birbirinden ayrılamaz. Çünkü toplumsal kalkınma disiplini ve dinamizmi, toplumsal barış zemininde mümkündür.

Hâlbuki biz, hem toplumsal barış ve istikrarı hem de kalkınma disiplinini tahrip eden son derece tehlikeli bir anlayışa kapıldık: Bilim ve teknolojiye ilerlemek için, Batı kültürünün günlük hayatımıza hâkim kültür olmasının zaruri olduğu anlayışı. İşte bu anlayışın bir gereği olarak yüzyıldan beri yapılan tatbikat, bilim ve teknolojiye ilerleme adına, dinî ve millî kültürümüzü tahrip ve tasfiye etmek olmuştur. Bu sebeple, Cumhuriyet Dönemi eğitim nazari ve sembolik manada ‘millî’ olarak tavsif edilirken, hakiki ve pratik manada ‘gayri millîdir’ ve kültürel Batılılaşmanın bir vasıtası olarak kullanılmıştır.

Prof. Orhan Türkdoğan: “1970’lerden sonra köy ve şehirlerden gelen gençler üzerinde yapılan millî karakter veya sosyal değer yargıları istikametinde geliştirilen araştırmalarda: Türk toplumunun tarihilik niteliğini oluşturan kavramların ‘Modası geçmiş değerler’ kategorisine ithal edildiklerinin belirlendiğini”²⁴¹ ifade etmiştir. Aynı anlayışın, günümüzde de önemli bir kişilik bölünmesi yaşayan toplumun, kendisini farklı kimliklerle tanımlayan bazı kolları tarafından sürdürüldüğü görülmektedir. Bu durum, eğitimin dinî ve millî kültürümüze mesafeli yaklaşımı ile alakalıdır.

Eğitimin dinî ve millî kültürümüze karşı bu dışlayıcı ve mesafeli yaklaşımının sürüp gittiği “uzun yılların eğitim politikaları sonucunda meydana gelen millî, manevî ve ahlâkî boşluk, anarşiye, bölünmeye ve sahtekârlığa kolayca kanallize olan bunalımlı ruhlar yetişmesine sebebiyet vermiştir.”²⁴² Böylece ruhi formunu yitiren toplumda, her biri kendi bedbaht çıkarına yönelmiş ve bunu elde etmek için hiçbir kayıt tanı-

²⁴¹ Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Millî Kültür Modernleşme ve İslâm*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983, s. 238.

²⁴² Ankara Kültür ve Eğitim Vakfı’na düzenlenen “Anarşi Sebepleri, Kısa ve Uzun Vadede Tedbir ve Çareleri” konulu konferans metni, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul 1980, s. 89.

mayan zayıf karakterli insan tipleri ortaya çıkmıştır. Neticede, millî ve ahlaki disiplini kaybeden kuşaklar, çağın bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerine intibakımızı da imkânsız kılan yapay ve ön problemlerin merkezi haline gelmişlerdir.

Dış nüfuz ve istismara mukavemet edemeyerek bu emellere alet olan, bilerek veya aldanarak bu emellerin tahakkukuna hizmet eden şahsiyetleri tahlil ettiğimizde, onların kendi örf ve âdetlerimize; dil, tarih ve manevi değerlerimize yabancı hatta düşman olduklarını görüyoruz. "Bütün bir tarih boyunca birikip gelişen örfler, adetler, dinî duygu ve inançlar, ahlâkî değerler onlara ters gelmektedir."²⁴³ Bununla beraber menfate dayalı, zevk, eğlence ve gününü gün etmeye yönelik hayat anlayışı onların günlük tutum ve davranışlarında temel hareket noktasıdır. Çünkü onlara hükmeden zaaf ve ihtiraslar, müptela oldukları modern hayatın madde ile kaim icap ve şartları, toplum seviyesindeki mesuliyetlerini unutturmuştur. Kuşakların bu durumu, elbette eğitimin onlara kazandırdığı ve kazandıramadığı kişilik yapısından kaynaklanmaktadır.

Toplumsal kalkınma disiplini tahrir eden anarşi, terör ve yolsuzlukların sebep ve kaynağı her şeyden evvel, insan kişiliğinde aranmalıdır. Bu problematik kişiliğin biçimlendiği eğitim ortamı, insanı sadece dış cidarları ile restoreye tabi tutarak onun ruh ve maneviyat cephesini ihmal, hatta imha etmiştir. Dinî ve millî kimliği tahrir eden eğitim süreçleri, toplumsal kalkınmanın ve bunun toplumsal zeminini oluşturan barış ve düzen sorunlarının üstesinden gelecek nitelikli kuşaklar yetiştirememiştir.

²⁴³ Sızıntı, yıl 1985, sayı 78.

Altıncı Bölüm

Türkiye'nin Yeni Eğitim Politikası

Yeni paradigma

YENİ PARADİGMA NE OLACAKTIR ve nasıl belirlenecektir? Kitabımızın bu bölümü yeni eğitim politiğinin temellen-
dirileceği yeni paradigma arayışı üzerinedir. Bu çerçevede, ön-
celikle yeni paradigma ihtiyacı ortaya konulacak ve arkasından,
eğitim sistemimizin yapılandırılmasına kaynaklık edecek yeni
algı, problem tanımlaması ve çözüm ortaya konulacaktır.

YENİ PARADİGMA İHTİYACI

Kültürel Batılılaşma paradigması neden çökmüştür? En kes-
tirme cevap şudur ve bu cevabı bizatihi hayat vermiştir: “Millî
kültürün kaynağı duygulardır. Bir millet, başka bir millettten
millî, manevî, ahlâkî ve estetik duyguları taklitle kazanamaz.”²⁴⁴
Bu sebeple, toplumumuz, kültürel Batılılaşma temelinde yapı-
landırılan eğitim süreçleri sonucunda, dinî ve millî duygular-

²⁴⁴ Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Millî Kültür Modernleşme ve İslam*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983, s. 18.

dan beslenen iç disiplin değerleri itibarıyla boşlukta kalmıştır. Böylece fertler, dinî inanç ve millî kültürümüzün mükellef kıldığı her türlü iç disiplini kaybetmiştir. Dayanışma bağlamları çözülmeye, şahsiyetini kaybetmeye ve dağılmaya başlayan toplumumuz, birlik ve bütünlüğü, sosyal barış ve düzeni cebri dış disiplinlere dayanan bir insan kalabalığı halini almıştır.

Kültürel Batılılaşma paradigması üzerine temellendirilen bir eğitim sistemi, müfredatı icabı, dinî ve millî kültürümüzün, millî, manevi ve ahlaki sahada kurmak istediği her disiplini yıkmıştır. Fenalık ve fazilet kavramları, fert ve toplum yaşantısındaki açık ve sade anlamlarını kaybetmiş; garip ve anlaşılmaz manalara bürünmüştür. Eğitim süreci içinde tahsil seviyesinin yükselmesine paralel olarak, bu belirsizlik derece derece yükselmiş ve toplum bünyemizi sinsi bir yavaşlıkla harabiyete götüren bir inanç ve ahlak yozlaşmasına yol açmıştır. Ahlak ve fazilet prensipleri, birer barış ve düzen unsuru olmaktan çıkmış; her türlü suçlar ve yolsuzluklar günlük toplum hayatının normal karşılanan birer manzarası haline gelmiştir. Ahlak ve fazileti mükellefiyet haline getiren gayeler itibarını yitirmiş, menfaat ve ihtiraslar nihai gaye haline gelerek fertleri yönetmeye başlamıştır. Böylece toplumda ahlaki disiplin bozulmuş; ahlaki seviye giderek düşmüştür. Fertler, çıkar ve ihtiraslarını tatmin için, ahlak ve fazilet gösterişlerinin arkasına gizlenerek, sinsi emellerinin tahakkukuna çalışan ikiyüzlü insanlar haline gelmişlerdir. Fert ve zümrelerin davranışlarında bir disiplin unsuru olmaktan çıkan ahlak ve fazilet, kötü niyetlerini gizleyen birer kamufraj malzemesine dönüşmüştür. Gerçekten de eğer bir insan, bir inancın mükellef kıldığı dürüstlük ve faziletten mahrum bulunuyorsa, o insanın karakterinde, sahtekârlığın dürüstlükten, mevki ve makam hırsının vazife şuurundan, hıyanetin sadakatten ve egoizmin diğerkâmlıktan daha kuvvetli bulunmasından tabii ne olabilir ki?

Toplumun barış ve düzeni, kalkınması, her şeyden önce in-

san şahsiyetinin onarılması ile mümkündür. Toplum fertleri şu veya bu yönde değişmedikçe, toplum da herhangi bir yönde değişmeyecektir. Çünkü toplum, bireylerin özelliklerine göre şekillenir. Toplumsal sistemin doğası, insan unsurunun niteliklerindeki olumlu veya olumsuz değişimlerle orantılı olarak değişecektir. Bu sebeple, bireyin ve toplumun doğası problematik bir şekil almış ise, buna kaynaklık eden eğitim paradigmasının değişmesi kaçınılmazdır.

“Eğitim bilimleri, toplumsal bilimlerle ilgili yeni açılımları değerlendirerek, eğitimsel gerçeklikle ilgili olarak neyin incelenmesi gerektiği, hangi soruların sorulması gerektiği, bunların nasıl sorulması gerektiği ve elde edilen yanıtları yorumlamada hangi kuralların izlenmesi gerektiğini belirleme ve bu süreci yönlendirecek değer ve inanç sistemleri kurma sorunuyla karşı karşıyadır. Kısaca, eğitim bilimlerinde bir paradigma sorunu yaşanmaktadır. Pozitivist paradigmanın yerine, sorunları kendi içinde tutarlı olarak ele alan ve açıklayan yeni paradigmaların geçmesi,”²⁴⁵ “sürecinin toplumsal bilimlerde uzunca bir süredir işlediği anlaşılmaktadır. Eski paradigmanın bilimin temel özellikleri olduğunu varsaydığı ‘evrensellik,’ ‘nesnellik’ ve ‘olguşallık’ gibi özelliklerin geçerliğini yitirdiği yönündeki kanıtlar Türkiye’de de tartışılmaktadır. Fakat eğitim bilimlerinde bu konuda yeterince yol alınmamıştır.”²⁴⁶ “Eğitimcilerin büyük bir çoğunluğu, hem pratikteki hem araştırmacılar, hala var olan paradigmalar çerçevesinde çalışıyorlar ve alternatif paradigmalar için henüz çalışma başlamadı.”²⁴⁷

²⁴⁵ Birsan Gökçe, *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*, Savaş Yayınları, Ank. 1988, s.35. (Aktaran) L. Işıl Ünal, Seçkin Özsoy, *Eğitim Bilimleri Felsefesine Doğru*, Tan Yayınları, 1. baskı, Ankara 2010, s. 178.

²⁴⁶ L. Işıl Ünal, Seçkin Özsoy, *Eğitim Bilimleri Felsefesine Doğru*, Tan Yayınları, 1. baskı, Ankara 2010, s. 178

²⁴⁷ Aharon Aviram, *The Decline of the Modern Paradigm in Education*, International Review of Education, Vol. 42, n. 5, pp. 421-443; 1996 s. 43. Aktaran, L. Işıl Ünal, Seçkin Özsoy, *Eğitim Bilimleri Felsefesine Doğru*, Tan Yayınları, 1. baskı, Ankara 2010, s. 178.

Bireysel nitelikler ve bunun toplumsal barış ve düzen göstergeleri, bireylerin ikliminde şekil ve şahsiyet kazandığı kültür ve eğitim sisteminin gerçekleşmesinden başka bir şey değildir. İliminde bulunduğumuz kültür ve eğitim, insanımızı dürüstlük kaidelerine bağlı tutabilecek ve onun kişiliğinde toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği niteliklerin serpilip büyümesini mümkün kılacak muhtevadan tamamen uzaktır. Çünkü kişileri mensubu oldukları toplumun güvenlik ve refahı için çalışan, üzerlerine aldıkları görev ve iş sınırı içinde, başarılı yapan, mutlu bir millî istikbal için dürüstlüğü ve fedakârlığı elden bırakmayan birer fert olarak yetiştirmekten yoksun bir eğitim sisteminin üzerine temellendirildiği paradigma yanlış, yetersizdir. Bu sebeple, “eğitim üzerine düşünen ve sistemde karar verici durumda olanların sistemin en temel parametrelerinin yeniden tanımlanması yönünde çalışmaları ve yeni paradigma arayışı içine girmeleri gerekmektedir.”²⁴⁸

Cumhuriyet Dönemi eğitim sistemi, henüz 1930’lu yıllarda sorgulanmaya başlamıştır. Ancak, olumsuz sonuçlar, eğitim sisteminin millîlik niteliğinden uzaklaşmasına değil, bu nitelikten arındırılmayışına bağlanmıştır. Batıdan getirilen eğitim uzmanları, eğitim sistemi ile ilgili olarak hazırladıkları raporlarda, olumsuz sonuçları ayrıntısı ile dile getirirken, çözüm olarak bütünüyle kültürel Batılılaşmayı önermişlerdir.

Cumhuriyet Dönemi eğitim sistemini değerlendiren bu raporların ilki, İsviçreli Prof. Albert Malche’ye aittir. Malche’in 1932 yılında hazırladığı raporda, eğitimcilerimizin nitelikleri hakkında: “Fakülteler arasında bilimsel işbirliği olmadığı, hocaların sadece ders vermekle yetindikleri, araştırma yapmadıkları, çevirileri tez olarak kabul ettikleri, öğrencilere rehberlik yapmaya ve görevlerini ciddiye almaya zamanları olmadığı, kurum dışındaki özel işlerini ön plana koydukları, aralarında

²⁴⁸ L. Işıl Ünal, Seçkin Özsoy, *Eğitim Bilimleri Felsefesine Doğru*, Tan Yayınları, 1. baskı, Ankara 2010, s. 179.

işbirliği değil, çekişme, sürtüşme, nefret, makam ihtiraslarının hâkim olduğu²⁴⁹ gibi tespitlerde bulunmuştur. Bu rapordan sonra 1933 Reformu gerçekleştirilmiştir.

1933 Reformu, 1952 yılında Ord. Prof. Philippe Schwartz tarafından bir raporla değerlendirilmiş, bu raporda: "1933 Reformunun bekleneni vermediği, bunun başlıca sebeplerinin, Türk aydınındaki yetersizlik duygusu, bunun sonucu olarak böbürlenmek, gerçekte çalışkan, başarılı olanları çekememek, güvensizlik duygusu, bilimsel çalışmaya değil, mevki ve makamlara, özel işlere ehemmiyet vermek"²⁵⁰ olduğu belirtilmiştir. Bu raporlarda tespit edilen hususlar doğru olabilir. Ancak, önerilen çözüm daima, eğitimin kültürel Batılılaşma ve dolaşısıyla da pozitivist bilim paradigması üzerine temellendirilmesi olmuştur.

1981 yılında Onuncu Millî Eğitim Şûrası'nı açılış konuşmasını yapan dönemin Millî Eğitim Bakanı, eğitim sistemimizin değişik dönemlerde çeşitli Batı devlet ve sistemlerinin etki ve kontrolünde kaldığına dikkat çekmiştir. Bakan, açılış konuşmasında bu hususta şunları söylemiştir: "Eğitim sistemimiz, değişik dönemlerde çeşitli Batı devlet veya sistemlerinin tam etki ve kontrolü altında kaldığı, ülkemize yararlı olmaktan uzaklaştığı ve karmaşık bir eğitim düzeni doğduğu bir gerçektir. Bu durum, bir eğitim sisteminin değerini ortadan kaldırmış ve millî hedef ve ilkelerden yoksun, dağınık ve okulda içine kapanık bir öğretim düzeni ortaya çıkmıştır. Bugün, her kademedeki öğretimin, okul öncesi dönemden üniversite dâhil, bir bütünlüğün ortaya konması, geleceğin uzun dönemli ihtiyaçlarını karşılayacak, ülke kalkınmasını hedef alacak temel esasları öngören yeni bir millî eğitim sistemi içinde ele

²⁴⁹ E. Hirsch, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi*, c. I, s. 313-314. (Akt.), Prof. Dr. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (Başlangıçtan 1982'ye), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları, No: 114, Ankara 1982, s. 223.

²⁵⁰ Prof. Dr. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (Başlangıçtan 1982'ye), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları, No: 114, Ankara 1982, ss. 223-224.

alınması gerekli ve ülkenin geleceği açısından hayati değere sahiptir.”²⁵¹

Bugün memleketimizde eğitim ve dolayısıyla yeni yetişen kuşaklar kararlı bir felsefeden mahrumdur. Müfredat programlarında birtakım amaç ve prensipler sıralanmış, fakat bunları besleyecek inanç değeri bulunan felsefi ve kültürel bir paradigma tayin edilememiştir. Esasen, “insan tabiatının özellikleri dikkate alınmadan, eğitime bir hareket noktası tayin edilemez.”²⁵² Eğer eğitim sistemi, insan tabiatına dikkat ederek eğitime bir istikamet vermiş olsaydı, insan şahsiyetini nelerin yıktığını ve nelerin koruduğunu görecekti ve eğitimin gayelerini ve muhtevasını da ona göre tespit edecekti.

Eğitimde ahlaklı insanın nasıl yetiştirileceği ve insanın kötü ahlaka karşı nasıl korunacağı hususu fonksiyonel bir temelden yoksun bulunmaktadır. Mevcut eğitim sisteminde iyi ile kötü kesin hatları ile ortaya konulmuş değildir. “İnsanı ahlaklı yapmak isterken, ahlakın ilkelerine suni ve geçici temeller aranmaktadır. Bir tarafta ahlakı yıkan davranışlar [çağdaşlık ve özgürlük adına] serbest bırakılırken”²⁵³ diğer tarafta ahlakî disiplinleri tembih eden millî ve manevi kültür samimi ve sağlıklı olarak eğitim mevzuu yapılmamaktadır. Bu ise ahlaklı insan yetiştirme gayesini temelsiz ve başarısız kıldığı gibi, nesillerde yabancı kültürlerle sızan sosyal hastalıklara ve ideolojilere karşı bir bağımsızlık kazandırılmamıştır.

Mevcut durumu itibarıyla, dinî ve millî kültürümüzü, geleneklerimizi ve tarih şuurunu çağın gelişmeleri ile yoğurarak, kendi çağdaş felsefesini bulmuş ve bunun uygulayıcısı olmuş bir eğitim sisteminden bahsetmek mümkün değildir. Çünkü bugüne kadar eğitimde, bizim tarihî, millî ve manevi kimliği-

²⁵¹ A.g.e., s. 270.

²⁵² Doç. Dr. Bayraktar Bayraklı, *İslam’da Eğitim, (Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayese-i)*, Şafak Ambalaj Sanayii, 2. baskı, İstanbul 1983, s. 289.

²⁵³ A.g.e., s. 291.

mizin tohumları bulunmuyordu. Bilhassa tek partili dönem de, millî kültürümüzden, mukaddesatımızdan ve Cumhuriyet öncesi tarihimizden ya horlama ve küçümseme tarzında ya da âdeta geçmişi içinde donmuş ve günümüz için pratik değerini yitirmiş müzede saklanan bir ortaçağ eşyası gibi bahsedilmiştir. Bunun yeni kuşaklar silsilesindeki etkisi ise millî, manevi ve ahlaki değerlerimize karşı, müzedeki nadir eşyaların insan üzerinde uyandırdığı sembolik bir hürmet tarzında ortaya çıkmıştır. Böylece millî kültürümüzün sağladığı dürüstlüğü, güzel ahlak ve fazileti günlük hayatımızda üstün mevkiye getirecek iç disiplin mekanizmasını kaybeden nesillerin müptela olduğu inanç ve fikir sefaleti anarşinin zemini olmuş, Batı kültürü de bu zemini birbirine zıt siyasi ideolojilerle gübreleyerek, nesilleri toplumsal barış ve kalkınma için vasıfsız bir hale getirmiştir. “Bu şekilde geçmiş ve gelecekle bağları koparılan kuşaklar fikir ve muhakeme boşluğunda isyancı bir ruh taşımaya mahkûm edilmişlerdir.”²⁵⁴

Batılılaşma paradigması ile yapılandırılan eğitim, kuşakları çağdaş bilim ve teknolojinin ustası değil, tüketicisi, aciz bir aşığı ve hayranı haline getirmiştir. Batılılaşma paradigması, eğitimde bilimsel ve teknik vasıflara refakat edecek millî ruh ve maneviyatın fonksiyonel bir biçimde eğitim mevzuu yapılmasına engel olmuştur. Bu sebeple kuşaklar, memlekette hizmet idealinden ve bu idealin gerektirdiği psikolojiden mahrum kalmışlar, müptela oldukları türlü zaaf ve ihtiraslarla, toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği vasıf ve disiplinlerden uzak birer bunalım ve başarısızlık unsuru haline gelmişlerdir.

Cumhuriyet Dönemi eğitim sisteminin kültürel muhtevasının belirginleştiği yıllarda toplumumuzun tarihî ve kültürel

²⁵⁴ Ankara Kültür ve Eğitim Vakfı'na düzenlenen “Anarşi Sebepleri, Kısa ve Uzun Vadede Tedbir ve Çareleri” konulu konferans metni, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul 1980, s. 95.

değerlerine genel olarak entelektüellerin bakış açıları nasıldı? 1929 yılında zamanın Millî Eğitim Bakanı tarafından yayınlanan bir tebliğ bu konuda çarpıcı bir misaldir: “Sizler, Türk azim ve enerjisinin altı yüz sene hakiki istikametini niçin ve nasıl kaybettiğini çocuklara anlatırken daima bu asil Cumhuriyet neslinin yaratacağı dünyayı düşüneceksiniz.”²⁵⁵ İşte bugün biz bu dünyanın bizzat içinde bulunmaktayız. Bu sözlerden otuz, kırk sene sonra ortaya çıkan hakikat; anarşi ve buhranlar, âdeta bu sözlere acı acı gülmektedir. İşte o dönemde, nesillerin fikrî ve zihnî terbiyesinde tarihî ve kültürel kimliğimizin devre dışı kalması, eğitimi toplumumuzun kendi sosyolojisi ve çağın gelişmeleri ile bir sentezi temsil edecek bir sistemleşmeden mahrum bırakmıştır.

Çağdaş kalkınma ve teknoloji, Batı kültürünün bir mahsulü olarak teşhis edilip, bunu elde etmek için Batı kültürü iklimine sokulan toplumumuz, aksine bu kültürün müptela ettiği sosyal hastalıklarla Batı bilim ve teknolojisini aktarma takatini de yitirmiştir. Çünkü Batı kültürü, millî kültürü tasfiye ettiğinden, toplumumuzda millî şuur kaybı, ahlaki düşüklük, menfaatperestlik, alkolizm, partizanlık ve ideolojik akımlar sosyal disiplini, toplum barışını ve kalkınma disiplinlerini çözmüştür. Toplumumuz her yönüyle sosyal, siyasi, ekonomik ve hukuki bir anarşi zemini haline gelmiştir.

Her şeyden evvel Batı kültürü ikliminin, kuşaklara Cumhuriyetçi bir form kazandıramadığını müşahade ve tecrübe etmiş bulunuyoruz. Çünkü bugün kuşaklarda ne aslına uygun bir millî ve dinî hassasiyet ne de samimi bir Cumhuriyetçilik mevcut değildir. Kuşaklar silsilesi, hem millî kültür hem de Cumhuriyet açısından güven telkin etmeyen, kozmopolit bir yapı kazanmışlardır. 1980 öncesinde yaşanan olaylar, ‘12 Eylül Darbesi’ne dayanak yapılmıştır. Darbeyi gerçekleştirenler, açıkla-

²⁵⁵ Prof. Dr. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982’ye)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları, No: 114, Ankara 1982, s. 207.

malarında bu olayları darbeyi meşrulaştırma aracı olarak kullanmışlar ve “ülke bütünlüğünü korumak, birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmak”²⁵⁶ gerekçeleri ile yönetime el koymuşlardır. İşte, toplumumuzu 12 Eylül’e sürükleyen bu olaylar, kuşakların maruz kaldıkları kültürel bozulmanın birer sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

İnsanımız, eğitim seviyesi yükseldikçe, millî, manevî ve ilmî kudretimizin vasıflı bir elemanı olacağı yerde, aksine tahsil seviyesi yükseldikçe bilimsel ve toplumsal zaafının birer elemanı haline gelmiştir. Anarşinin eğitim kurumlarında baş göstermesi, eğitim sistemimizin ne derece yanlış bir yolda olduğunu göstermektedir.

Eğitimin teşkilatlanmasında, eğitilen insanın vasıf ve kabiliyetlerinin geliştirilmesinde esas alınacak kültürel muhteva, eğitim sisteminin, temel taşıını teşkil etmektedir. Aksi takdirde, en modern eğitim kurumlarında en acımasız ve hain anarşistler yetişecektir. Bu sebeple eğitimin altyapı hizmetleri, okul sayısının artırılması tek başına eğitimde birer başarı göstergesi olamaz. Eğitimin teşkilatlanmasında ve yaygınlaştırılmasında büyük mesafeler alınmasına rağmen, maalesef toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği insan tipi yetiştirilememiştir. Bu hususta kayda değer bir mesafe alamamış bir eğitimden, millî ihtiyaçlarımız karşısında bir mana ifade etmeyen vasıfsız ve aciz kalabalıklar türemiştir. Bu sebeple eğitim sisteminde, “okul ve üniversitelerin çoğaltılmasına değil, millî, manevî ve teknik kalitenin yükseltilmesine yatırım yapılmalıdır. Aksi takdirde, açılan her okul, bir anarşi ocağı olacaktır.”²⁵⁷ Eğitim kurumları bu kadar yaygınlaşmasına rağmen, zaman zaman

²⁵⁶ A.g.e., s. 267.

²⁵⁷ Prof. Dr. Osman Turan, *Türkiye’de Manevî Buhran*, Nakışlar Yayınevi, 2. baskı, İstanbul 1978, s. 244.

medeniyete ve insani değerlere dūřman, beraberinde anarşı, terör ve yolsuzluk afetini getiren bir nesil ile karşılaşılması, eğitimin kùltùrel muhtevasını mahkùm etmektedir.

1980’li yıllardan sonra eğitim sisteminin bir parçası haline gelen dershaneler de, eğitim sistemini niteliğe değil, bilgiye odaklayan bir etken olmuştur. Özel dershanelerin yaygınlaşması ve yükseköğretime geçişte temel etken haline gelmesi, resmî eğitim sisteminin nitelik aktarmada olduğu gibi bilgi aktarmada da yetersiz olduğunun tam bir göstergesidir. Dershane sistemi, eğitim sisteminin ‘sınav odaklı’ bir sistem haline gelmesinin bir ürünü olarak gelişmiştir. Gerek ortaöğretim kademelerinde ve gerekse yükseköğretime geçişte yapılan sınavlar bilgi ölçmekte, nitelik ölçmemektedir. Bilgi ölçen sınavlarda başarılı olmak, dershanelerden geçiyor ise, resmî eğitim kurumlarının bilgi aktarmada da ne ölçüde başarisız olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple, gerek resmî kurumlar ve gerekse özel dershane kurumları bileşiminden oluşan eğitim sisteminin temel özelliği, bilgi aktaran bir eğitim sistemi olmaktan ibarettir. Sadece bilgi aktaran bir eğitim sistemini talim ve terbiye sistemi olarak görmek mümkün değildir.

Eğitim sistemi, fonksiyonel bir talim ve terbiye özelliğinden yoksun bulunmaktadır. Anayasalarda, kanunlarda ve tüzüklerde öngörùlen eğitim hedefleri, bu mevzuat metinlerinde tekrarlanan birer dilek ve temenni klişesi olmaktan öteye gidememiştir. Çünkü elde edilen sonuçlar, hiçbir zaman anayasa ve kanunlarda hedeflenen nitelikler olmamıştır. Önce de belirttiğimiz gibi, bir asra yakın süren bir eğitim döneminde Cumhuriyetçi bir gençlik yetiştirmek eğitimin en vazgeçilmez hedefi idi. İşte varılan sonuç: “Böyle bir eğitim ve öğretim ortamında demokrasiyi fikren koruyacak nesilleri yetiştirmek imkânsızdır; Cumhuriyetçi bir gençlik yetiştirilememiştir.”²⁵⁸

²⁵⁸ Prof. Dr. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982’ye)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları, No: 114, Ankara 1982, s. 268.

Eğitimin ikinci vazgeçilmez hedefi de, nesilleri bilim ve teknoloji alanında vasıflandırmak idi. İşte bu alanda varılan sonuç: “Eğitim sistemimiz niteliksiz insan gücü ordusu üretir duruma gelmiştir. Devlet kadroları da üretilen bu niteliksiz orduyu emmeyecek duruma gelince, okumuş işsizlerin, diploma sahibi olmakla, olmamak arasında bir fark göremeyen, parlak işler edinmenin yolunun eğitimden çok kayırmalardan geçtiğini anlayan, umutsuzlaşan, öfkelenen, isyankârlaşan genç insanlarımızın sayısı da giderek artmaya başlamıştır. Başka bir deyişle insan yetiştirme düzenimiz, tüm çabalara ve yatırılan [büyük meblağlara] karşılık, topluma bir niteliksiz insan gücü ordusu kazandırmış, mezunların üniversiteler önünde yığılmasına ve devlet kapısına hücumuna yol açmış, halktan kopan aydınlar doğurmuş ve eğitilenler arasında bir değer bunalımına neden olmuştur.”²⁵⁹

13.08.1982 tarihinde devrin devlet başkanı, yeni atamalar münasebeti ile üniversite rektörlerini kabulünde bir konuşma yapmıştı. Bu konuşmada, nesillerin kötü vasıflarını özetlerken, aynı zamanda eğitimi yargılıyor ve o döneme kadar yapılan eğitimi şu cümlelerle mahkûm ediyordu: “Biz, üniversitelerde okuyan çocuklarımızın elinde silah, cebinde bomba taşıyarak okumasını değil, elinde kitap, cebinde kalem, gözünde gözlük, müspet bilimi arayan kişiler olmasını arzu etmekteyiz. Bu acı dönemleri yaşadık. Gençlerimiz eğer söylediğim şekilde yetişirlerse, o zaman Türkiye’yi muasır medeniyet seviyesine ulaştırabiliriz. Anarşist değil bilim adamı yetiştirmek istiyoruz. Bir zamanlar üniversiteyi işgal ederek, rektörün odasını tahrip ederek, öğretim görevlisini dershaneinden, amfiden çıkararak, çıkmak istemezse, tekmeyle, tokatla çıkaran ve önüne katıp kovalayan, imtihan zamanı kürsünün üzerine tabancasını, bıçağını koyan öğrencileri unutmadık...”²⁶⁰

²⁵⁹ Millî Eğitim Bakanlığı’nca Yayınlanan, *Cumhuriyet Döneminde Millî Eğitim*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 78-80.

²⁶⁰ Prof. Dr. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982’ye)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları, No: 114, Ankara 1982, s. 268.

Görülüyor ki, Cumhuriyet Dönemi eğitim süreçlerinden beklenen iki temel hedef; nesillerin Cumhuriyetçi bir form ve müspet bilim zihniyetinin kazanılmasıdır. Bu iki hedef de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ortaya çıkan bu somut göstergeler, Cumhuriyet Dönemi eğitim paradigmasının yanlışlığı ile izah edilebilir.

Sonuç olarak, eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması bir zorunluluk olduğu gibi, yeni bir eğitim paradigması da zorunlu hale gelmiş bulunmaktadır. Dinî ve millî kültürümüzün, kalkınma ve gelişmemize engel teşkil ettiği paradigmasının hüküm sürdüğü uzun bir süreç geçiren toplumumuzda, eğitimin de bu anlayışa dönük bir kültürel müfredat kazandığı malumdur. Bu sebeple, eğitim alanında yapılacak hiçbir reform, bu paradigma sorgulanmadan gerçekleştirilemez. Böyle bir sorgulamayı bizzat devlet yapmalı ve paradigma değişimi ve yeni paradigma doğrultusunda gerçekleştirilecek değişim en başta devlet aracılık etmelidir.

YENİ EĞİTİM PARADİGMASI: MUHAFAZAKÂRLIK VE TECEDDÜT...

“Muhafazakârlık ve teceddüt (yenilenme), gelişme kanununun iki ayrı veçhesidir.”²⁶¹ Bireylerin ve toplumların sosyal ve ekonomik değişimlere intibakı ne derecede önemli ise, toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği vasıf ve disiplinleri yapan manevi ve kültürel değerleri muhafaza etmek de o derecede önemlidir. Hatta muhafazakârlık, sözünü ettiğimiz sosyal ve ekonomik değişimin temel dinamiklerinden biridir. Çünkü ancak inanç kıymeti bulunan dinî ve millî kültürün telkinleridir ki, bireyleri ahlak, fazilet, doğruluk ve dürüstlük, diğerkâmlık, hak ve hukuka saygı gibi her devrin, her birey ve

²⁶¹ Cenap Şahabettin, *Tiryaki Sözler*, Tercüman 1001 Temel Eser.

toplumun barış, disiplin ve düzen değerleri ile mükellef kılabilir. İşte, her toplumda, eğitimin temel konularından birisi de, bu disiplin değerlerini nesillere aktarmak suretiyle muhafaza etmek olmalıdır.

Bir toplumun barış ve düzeninde, sosyal ve ekonomik gelişmesinde yenilik ve muhafazakârlık kavramlarının fonksiyonlarını ve eğitim sürecindeki yerini çok iyi ayırt etmek gerekir. Genellikle üçüncü dünya ülkelerinde, muhafazakârlık ile yenilik birbirinin zıddı olarak tanımlanır ve yenilik ve değişim esas alınarak eğitim sistemleri yapılandırılır. Bu tutum, genellikle üzerinde oyunlar oynanan toplumlara arız olmuştur. Çünkü bireylerin ve toplumların disiplin ve düzen; dayanışma ve bütünleşme değerlerini teceddüde; yani yenilik ve değişime tabi tutarsak, bu takdirde birey ve toplumda bu değerleri mükellefiyet haline getirebilecek derin bir inanç ve kültür boşluğu meydana gelecektir. Eğitimin muhafazakârlık unsuru olan değerleri değiştirmek gibi bir misyonla yapılandırılması, pratikte çok tahripkâr ve toplumu sadece bunalımlara, kimlik çatışmaların sürükleyecek büyük bir yanıltır.

Toplumların barış, düzen ve kalkınmasını ürün veren bireysel nitelikleri sadece maddi bilgi, bilim ve teknoloji ile sınırlandırmak da son derece yanıltır. Çünkü toplumların kendi içinde ve aralarında barış ve düzenin oluşumu, sadece maddi bilgi, bilim ve teknoloji ile sağlanamamaktadır. Dünya değişiyor diyerek, genel bir değişimi savunurken, dünyadaki ahlaki ve manevi değişimlerin bir gelişmeyi değil, bozulmayı temsil ettiğini artık görmek durumundayız.

Toplumsal barış ve düzeni mümkün kılan disiplin değerlerini muhafaza edemeyen toplumlar, emniyet güçleri geliştirmek mecburiyetinde kalırlar. Aynı şekilde, toplumlar arası ilişkilerde de ahlaki ve insani değerleri belirleyici kılamayan insanlık, karşılıklı olarak ordular ve insanlık dışı silahlar geliştirmektedirler. Bütün bunlarla şunu anlatmaya çalışıyoruz;

mücerret bilim ve teknolojiadaki gelişmişliği sebebiyle, Batı'nın manevi ve ahlaki gerilemeyi temsil eden değişimlerini de bir medenileşme unsuru kabul etmek telafisi zor bir hatadır. Böyle bir değişime aracılık etmek üzere yapılandırılan bir eğitim sisteminde gerçekleştirilecek reformun temel konusu, bu yanlış paradigmanın değiştirilmesi olmalıdır.

Eğitim sistemi, toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği mükellefiyet duyguları, meslek ve sanat melekeleri ile mücehhez insan kişiliğini hedefleyen yeni bir misyona göre yeniden yapılandırılmalıdır. Eğitim sistemi, öncelikle, bu insan kişiliğini ürün verecek bir kültürel zemine ve atmosfere kavuşturulmalıdır. Eğitim öncelikle kuşakların akıl, zihin, kalp, ruh ve vicdanını toplumsal barış için gerekli niteliklere talim ve terbiye edecek bir muhtevaya kavuşturulmalıdır. Eğitim, bireylerin ham enerji ve kabiliyetlerini, toplumun gelişmesi için zorunlu olan üretici kuvvetler halini alacak şekilde yöğürmelidir.

Toplumun bütün unsurlarını muhatap alan, siyasi, sosyal ve ekonomik düzlemlerde başarıyı mümkün kılacak nitelikleri işleyen bir eğitim sistemi kurulmadıkça, insan unsurunun niteliksizliğinden kaynaklanan bunalım ve başarısızlıklar daima mukadder olacaktır. Bu sebeple toplumsal barış ve kalkınma yolunda bizi başarılı kılacak biri ahlak, maneviyat ve fazilet, diğeri bilim ve teknoloji, meslek ve sanatta liyakat olan iki enli omuza sahip kişilikleri inşa etmek, eğitimin temel odak noktası olmalıdır. Bunu sağlamak için, "eğitim, insanın ahlâk ve fazileti hakkında doğru bir anlayışa sahip olmalıdır."²⁶² "Fertlere, doğruluk ve dürüstlük itiyadını kazandırmak, eğitimin başlıca gayelerinden biri olmalıdır."²⁶³

Eğitim kurumları bireyleri toplumsal kalkınma ve gelişme

²⁶² Bertrand Russel, *Terbiyeye Dair (On Education)*, çev. Prof. Hâkim Dereli, Millî Eğitim Bakanlığı İngiliz Bilimleri Eserleri: 2, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2. baskı, 1964, s. 42.

²⁶³ A.g.e., s. 127.

için gerekli bilgileri öğrenme ve üretme, meslek ve sanat nitelikleri ile donatma merkezi haline getirilmelidir. Böylece kültürel, manevi ve ahlaki form ile bilimsel ve teknolojik formu tek bir kişilikte toplamış bireyler, toplumsal barış ve kalkınma tabiatını da kazanmış olacaktır. Kalkınmanın maddi potansiyeli mevcuttur ve bir köşede uzun yıllardan beri, kendisiyle özdeşleşecek, kendisini işleyecek, nitelikli insanı, onun ilim, zekâ ve yeteneklerinin kendisi üzerindeki açılımını beklemektedir. Esasen, kalkınma maddi kaynaklar üzerinde, insan vasıf ve kabiliyetlerinin açılımından başka bir şey değildir.

Bir toplumun en büyük avantajı, bireylerin mükellefiyetine kaynaklık edecek güçlü bir inanç ve kültür hazinesinin üstünde oturmasıdır. Bu avantaj, çağdaş gelişmelere intibak etme çabası içinde bulunan bir toplumun bireylerinde kültürel, manevi ve ahlaki form ile bilimsel ve teknolojik formu tek bir kişilikte toplama imkânını sağlayacaktır. Bireylerimizin bu inanç ve kültür hazinesi ile bağlarının koparılması, ne muhafazakârlık ne de teceddüt, yani yenilik ve değişim olgusu ile bağdaşmaz.

Japonya, muhafazakârlık ve teceddüt paradigmasını eğitim sisteminde en fonksiyonel biçimde uygulayan bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Japon aydınlarının, kalkınma ve çağdaşlaşma çabalarında kültürel Batılılaşmaya itibar etmemelerinin temel sebebi, onların teceddüt ve muhafazakârlık kavramlarının fonksiyonlarını ve ait oldukları alanları çok iyi kavramış olmalarıdır. Japon kalkınmasının temelinde yatan esas unsur, çalışkan, kanaatkâr, disiplinli, makul, ahenkli, asırlıklardan uzak ve istikrarlı bir yaşayışı daimî bir hayat nizamı olarak benimsemiş olan Japon insanıdır. Japon insanına has bu ananevi hususiyetlerin nesilden nesile intikalindeki sırrı Japonya'nın eski Ankara Büyükelçisi Tatsuo Suyama bir Türk gazetecisine şu şekilde izah etmektedir: "Japonya'nın 1880'lerde yeni ekonomik başarılar elde etmesinde başlıca un-

sur, eğitime verilen önceliktir. Eğitimde, yeni nesillere ananevî değerlerle birlikte, Batı Medeniyetinden millî bünyeye uygun hale getirilerek aktarılan yenilikler öğretilmiştir.”

Japonya, kalkınma adına, başlangıçta Batı'nın kalkınma sonucu ulaştığı refah kültürünü, eğlence ve tüketim itiyatlarını aktarmış olsaydı, şüphesiz ki bizde olduğu gibi kalkınmanın temelinde yatan millî ve ananevî disiplin faktörlerini tahrip etmiş olacaktı. Avrupa'ya giden Japon talebeler yine bizde olduğu gibi, bilim zihniyetinden çok, Batı'nın yaşantı tarzının kuryeliğini yapacaklardı. Hâlbuki böyle olmadı. Avrupa'ya gönderilen Japon talebeler gitmeden evvel, millî ve ananevî kültürlerine olan inanç ve bağlılıkları artırılmak suretiyle Batı kültürüne karşı izole edilmişler, tahsilden dönenler ise tek-rar belli bir müddet Japon kültürü ile dezenfekte edilmişlerdir. Japonya, millî kimliğinin temel değerlerini koruyarak Batı'ya açılmış, böylece Batı'nın bilim zihniyetine nüfuz etmiştir. Böyle bir anlayış tarzının, Japonya'da toplumsal barış ve kalkınma disiplinlerinin muhafaza ve kuvvetlenmesine ve bilim aşısıyla teknoloji ve ekonomik kalkınmaya yol açtığı neticeleri ile sabittir.

Bizde ise Batı'dan tahsilden dönenler, ruh ve şekil olarak dinî ve millî kimliğini kaybederken, bilim zihniyetini de kazanamamışlardır. Batı ülkelerine mühendislik tahsiline gönderilenler, sadece mühendislik eğitimi almamışlar, âdeta, kendi kültür ve medeniyet dünyasının, bilim ve teknolojiye ilerlemenin en büyük engeli olduğu paradigmasını temsil eden toplum bilimci(!) hüviyeti de kazanarak; bilimsel ve teknolojik projelerden çok, müdahaleci kültürel ve sosyolojik projelerle geri dönmüşlerdir. Bilimsel ve teknolojik değişimlerin bu kültürel değişimlerin yansıması olacağına inanan ve dolayısıyla kültürel değişmeyi önceleyen, kendi kültür ve medeniyetlerine savaş açan birer toplum mühendisi misyonunu temsil etmişlerdir. Oysa aynı dönemde Japon öğrencilerin ülkelerine bilimsel

ve teknolojik misyonlarla geri döndüklerini görüyoruz.²⁶⁴

Batı modernleşmesi karşısında Türk ve Japon yaklaşımının farklı sonuçlara yol açmasını şöyle izah edebiliriz: “Türk aydınının; subjektif, duygusal ve yüzeysel tartışma ve kavgası Tanzimat’tan beri ilerici-gerici, sağcı-solcu vs. gibi yüzeysel kavgalarla, bilim ve bilgi üretmeden sürüp gitti. (...) Değinilen noktada Japonya güzel bir örnek oluşturmaktadır. Osmanlı ve Türk aydınları, Fransa’ya gidip güzel sanatların duygu ve inanca dayalı alanlarında kendilerini yetiştirirken, 1867’deki Meiji Restorasyonundan sonra Batı’ya giden Japon öğrenciler pozitif bilimsel düşünceye dayalı mühendislik eğitimi görmüşlerdir. Böylece, Batı’nın pozitif ve bilimsel yöntemini alıp, Japon toplumuna aktarmışlardır. Japon insanının kılık ve kıyafetini değiştirmek yerine, Japon aydınının kafa yapısı ve düşünce sistemini değiştirmişlerdir. Böylece Japon kalkınması, Batı ve yerli kültürün karşılıklı olumlu etkileşimi içinde, iki ray üzerinde hızlanan bir tren örneği gibi, hızlı bir gelişmeye sahne olmuştur. Oysa bizde, yerli ve Batı kültürleri karşıt yönden gelen iki tren örneği gibi çarpışmışlardır. Toplumsal potansiyeller bu çatışma ile boşa harcanmıştır. İnsan yiyen ve harcayan çatışmacı bir ortam yaratılmıştır. Çünkü toplumsal değişimde insanların kültür değerlerinin hepsini değiştirmeye kalkmak, karşıt ve yoğun tepkiler çekmektedir. Oysa kültürel alan içindeki stratejik nokta, düşünce kalıbı ve dünya görüşüdür. Bunu değiştirmek, dinamik gelişim için yeterlidir.”²⁶⁵

Ülkemizin çağın gelişmelerine intibakı ve ayak uydurması, kuşakların, bilim ve teknoloji alanındaki vasıflanmaları ile birlikte, aynı zamanda dinî ve millî kültür ikliminde bir iç disiplin olgunluğu kazanmasına bağlıdır. Bu iki yönlü vasıflan-

²⁶⁴ Yusuf Çağlayan, *Osmanlı’dan Ortadoğu’ya Sosyolojik Savaş*, Btkileşim Yayınları, İstanbul 2013, s. 68.

²⁶⁵ Prof. Dr. Hüsnü Erkan, *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, İş Bankası Yayınları, Ankara 1993, ss. 131-132.

ma, milletimizin kalp, ruh ve kafasında millî hedefleri gerçekleştirecek aşk ve himmeti getirecek, bu manevi ateş, onun maddi imkân ve kabiliyetlerini, ilmî vasıflarını ve teknik bilgisini millî hedefler doğrultusunda derleyip, organize edecektir. Âdeta güneş enerjisini bir noktada toplayan bir mercek gibi, kuşakların dikkat ve enerjisini millî hedefler noktasında birleştirecektir.

Bugün bizim de medeniyet semalarında yükseklere tırmanmamız, yavan bir madde bilgisinin üstünde, bir ahlak ve fazilet ideali ile mümkün olacaktır. Çünkü muasır medeniyet seviyesine millî şahsiyetimizin temel değerlerinden uzaklaşmakla değil, bu temel değerleri, bilim ve teknoloji ile imtizaç ettirip, geliştirmek ve güçlendirmekle ulaşılabilir. “Maddî ve manevî kalkınma bir bütündür. Birisinin ihmali, daima diğerrinin ikmaline engel olur. Bu sebeple bir an evvel manevî kalkınma teşebbüsü zaruri bulunmaktadır. Bunun için izleyeceğimiz yol, Batı kültürüne, kendi kültür ve şahsiyetimizi yıkacak tarzda değil, onu tamamlayacak ve güçlendirecek manada açılmaktır.”²⁶⁶ Ancak bu takdirde, kendi mukadderatımızı kendi elimize almamız mümkün olacaktır.

Gerek toplumsal barış, gerekse ekonomik kalkınma, bireylerin şahsiyetinde gerçekleştirilecek iki temel inkılâba bağlıdır: Marifet ve fazilet... Marifet, bilim ve teknolojiye azami liyakati kazanmak, fazilet ise toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği disipline, millî ve ahlaki niteliklere sahip olmaktır. İşte, bilim ve teknoloji alanındaki değişimler kadar, dinî, millî, manevi ve ahlaki vasıf ve disiplinlerin muhafazası ve kuşaktan kuşağa aktarılması da ancak eğitim yoluyla sağlanabilir. Değişim ve muhafaza konusu bu vasıflar ferdi, sosyal, siyasi ve hatta ekonomik hayatın kemiyet ve keyfiyetini artıran, birey ve toplum şahsiyetini kuvvetlendiren manevi bir enerji, bir iç

²⁶⁶ Prof. Dr. Osman Turan, *Türkiye’de Manevi Buhran*, Nakışlar Yayınevi, 2. baskı, İstanbul 1978, ss. 35-30.

disiplindir. Bu iç disiplinden mahrum olan bireyler, toplum içinde daima birer zaaf ve gerileme unsuru olmuş ve olacaklardır.

Bir milletin kolektif hamlelerinde temel mesnet, müşterek maneviyattır. Toplumun dinî, millî ve tarihî şuurunu, kültür ve geleneklerini her türlü millî hamlede istinat noktası kabul etmeli ve özde aynı olan bu değerleri çağın gelişmesi ve tecrübesi ışığında yeniden yaparak çağdaş aksiyon kazandırmalıdır. Bunun için bu disiplin değerleri ihya ve muhafaza edilmelidir.

“Belli bir insan unsurunun (nüfus)—biz toplum diyelim—belli bir mekân içinde (coğrafya) ve belli bir zaman boyutunda (tarih) sahip olduğu kimlik ve aidiyet hissi ile ürettiği değerler dünyasına dayalı psikolojik, sosyolojik, siyasi ve ekonomik yapı taşlarından oluşan kültür, bir ülkenin sabit güç verilerini potansiyel güç verilerine bağlayan en önemli unsurdur. Bu unsur bir taraftan sabit verilerin yaşanan süreç içinde tezahür etmesini sağlarken, diğer yandan potansiyel verileri harekete geçiren temel muharrik rolü oynamaktadır.”²⁶⁷ Bu sebeple milletlerin toplumsal barış ve kalkınma disiplinlerini tesis eden, fertleri birlik, beraberlik ve müşterek ideallere organize ederek toplumu bir sulh ve başarı muhiti haline getiren dinî, millî ve ahlaki değerleri nesillerde şuur, ideal ve yaşantı tarzı olarak muhafaza etmek gerekir. Asıl olan bu değerlerin değiştirilmesi değil, fakat nesillerin bu değerlere intibakıdır. İşte günümüze kadar uzanan başarısızlıklar serisi, bu kültürel intibaksızlıktan doğmuştur.

Çağın gelişme sürecine intibak ve iştirak edebilmemiz için, millî eğitim ayaklarından birini, bizi toplumsal barış ve kalkınmaya disipline edecek dinî ve millî kültür dinamiklerimiz, diğerini ise müspet bilim zihniyetine basmalıdır. Ancak bu takdirde toplumumuz bu kültürel dinamiklerin tesis ettiği

²⁶⁷ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, 33. basım, İstanbul Ağustos 2009, s. 23.

toplumsal barış zemininde, bir pergelin sabit ayağı gibi sabit ve muhafazakâr kalırken, bundan sağladığı güç ve hareket ile (kalkınma disiplini) diğer ayağı ile gittikçe genişleyen gelişim ve değişim daireleri çizebileceklerdir.

Sonuç olarak, kültürel Batılılaşma paradigması çökmüştür. Yeni paradigma muhafazakârlık ve teceddüt olmalıdır. Toplum, muhafazakârlıktan aldığı güçle değişen ve gelişen, bu değişim ve gelişmeden aldığı güçle de kimliğinin sabitlerini koruyan bir aksiyon denklemine muhafazakârlık ve teceddüt paradigması üzerine bina edilen bir eğitim sistemi ile kavuşacaktır.

TÜRKİYE'NİN YENİ EĞİTİM POLİTİĞİ VE YENİ PARADİGMA

Türkiye'nin yüzyıllık eğitim politikası paradigması, 1800'li yıllardan itibaren başlayan ve 1900'li yılların başında belirginlik kazanan İslam ve Batı algısına dayanır. Bu algı ile yapılan problem tanımlaması, çözüm için mevcut eğitim politikasını sonuç vermiştir.

Kitabımızda, bu aşamaya kadar, Cumhuriyet Dönemi eğitim politikası paradigmasının oluşumunda hem İslam ve Batı algısının hem de bu algı bağlamında gerçekleştirilen problem tanımlamasının yanlışlığını çeşitli boyutları ile ve etraflıca ele aldık. Gördük ki, artık eğitim sistemimizin yeniden yapılandırılması kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Yeni dönemde izlenecek yeni eğitim politikamızın eski kültürel Batılılaşma paradigması temeli üzerinde yeniden yapılandırılması mümkün değildir. Türkiye'nin yeni eğitim politikasının yeni paradigması, muhafazakârlık ve teceddüt olacaktır.

Eğitimi yeniden temellendirmek

EĞİTİM SİSTEMİ, insanın en içten ve en samimi duygu, düşünce, inanç ve dürüstlüğü besleyecek bir kültürel değişime aracılık etmelidir. Böyle bir değişim, ancak ürünleri ile fonksiyonel olmadığı anlaşılan eğitim paradigmasının değiştirilmesi ile mümkün olacaktır. Aksi halde, toplumun anarşi, terör ve yolsuzluklardan; dolayısıyla da daha şiddetli dış disiplinlerden kurtulması mümkün olmayacaktır.

Önceki bölümlerde ayrıntısı ile ortaya koymaya çalıştığımız problem tanımlaması, bizi eğitim sisteminin yeni bir paradigma ile yeniden yapılandırılması noktasına getirmiştir. Eğitim sistemi, insan unsuru, inanç ve kültür, iç disiplin, davranış modelleri, bilim ve teknoloji parametrelerine göre yeniden yapılandırılmalıdır. Eğitim sisteminin bu parametrelere göre yeniden yapılandırılması, eğitimin kültürel, felsefi, değerler, nitelik ve eğitimci temellendirmeleri ile yakından alakalıdır.

EĞİTİMİN KÜLTÜR TEMELLENDİRMESİ

Milletlerin kuvveti, endüstrisi ve medeniyeti, bütün bunlar 'eğitim' ile tekâmül eden bireylerin kişilik özelliklerine tabidir. Bu da, milletlerin toplumsal barış ve dayanışmasında, ekonomik ve sosyal gelişmesinde eğitime hayati bir önem kazandırmaktadır.

Bir toplumun barış ve dayanışmasının, ekonomik ve sosyal gelişiminin sağlanması, o toplumun bütün bunları gerçekleştirecek niteliklere sahip bireylerden oluşmasına bağlı bulunmaktadır. Bu sebeple, eğitimde, bireylere aktarılan her bilgi, ona aşılana her vasıf ve disiplin, doğrudan doğruya onları toplumsal barış ve kalkınmanın aktif ve vasıflı bir elemanı olmaya hazırlamalıdır.

İşte, eğitim kurumunun temel işlevi, insan unsurunu fert fert vasıflandırmak ve toplum barışı ve kalkınmasının nitelikli bir elemanı haline getirmektir. Bunun için eğitimin ferdi planda kazanılan vasıf ve kabiliyetleri toplumsallaştırması, toplum planında bir başarı unsuru haline getirmesi gerekir. Bu noktada eğitimin bilim ve teknolojik boyutu kadar mühim bir başka boyutu ile karşılaşırız ki bu fertlerin birlik, beraberlik, yardımlaşma ve dayanışmasını kısaca organizasyonunu sağlayıcı bir ruh ve karaktere talim ve terbiye edilmeleri meselesidir.

Fertleri toplumsal barış ve kalkınmaya talim ve terbiye ederken, onların birbirleriyle işbirliği, kaynaşma ve yardımlaşmalarına elverişli ve istidatlı bir yapı, bir kişilik kazanmalarını eğitimin ayrılmaz bir parçası kabul etmelidir. Böylece sağlam bir binayı inşa etmek için, sağlam tuğlaları birbirine bağlayan harç ve çimento gibi fertleri birbirine yapıştırıp, kaynaştıracak manevi özellikleri de eğitimin temel konu ve hedeflerinden biri haline getirmelidir.

Fertleri toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği vasıf-

larla mücehhez kılmak, menfi temayüllerini kontrol altına alıp, iç kuvvetlerini müspet ve yapıcı istikametlere çevirerek onları, toplumsal barış ve kalkınmanın vasıflı ve aktif bir elemanı haline getirmek, eğitimin içinde bulunduğu kültür iklimi ile yakından alakalıdır. Bu sebeple, insan faktörünün toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği vasıf ve disiplinlere talim ve terbiyesi, eğitimin kültür muhtevasının ne olacağı ve ne olmayacağı meselesinde düğümlenmektedir.

Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim felsefesini ve eğitimin kültürel muhtevasını tayin eden temel faktör siyasi rejim olmuştur. Siyasi rejim ise, dinî ve millî değerlerimizden kopuşu ve Batı kültürüne intisabı temsil etmiştir. Bu kopuş ve intisabın temel aracı da eğitim olmuştur. Eğitimin Batı kültürü üzerine temellendirildiği hususunu kitabımızın "Yüzyıllık Paradigma: Kültürel Batılılaşma" başlığı altında ayrıntısı ile ele almıştık. Ayrıca kültürel Batılılaşmanın toplumsal barış ve kalkınma açısından yol açtığı durum göstergeleri de "Türkiye Eğitim Politikasının Durum Muhakemesi" başlıklı bölümde ele alınmıştı.

Kitabımızdaki bu analiz sürecinde, millî eğitim felsefesini ve millî eğitimin kültürel muhtevasını tayin eden temel problematiğin ne olması gerektiği konusunda iki temel mesele belirlemiştik: Toplumsal barış ve toplumsal kalkınma... Bu sistematik bütün çerçevesinde düşündüğümüzde, toplumsal barış içinde olmayan insan topluluklarının, toplumsal kalkınmanın talep ettiği dayanışmayı da üretemeyeceğini görebiliyoruz. Bu bize aynı zamanda, bireylerin toplumsal barış ve toplumsal kalkınmanın gerektirdiği nitelikler ve disiplinlerle yoğrulduğu bir eğitim sürecinden geçmeleri gerekliliğini de göstermektedir.

Bilindiği gibi, maddi kültürün tamamlayıcısı olarak, her toplumun kendine özgü bir inanç ve bağlılık ile bağlı bulunduğu entelektüel bilgi, ruhi, ahlaki, tarihî değer sistemleri mev-

cuttur. İşte, ait olduğu toplumdaki inanç değeri ile bireylerde manevi ve ahlaki bir mükellefiyet vücuda getiren bu değer sistemleri, her toplumun vazgeçilmez barış, düzen, dayanışma ve bütünleşme unsurudur. İnanç değeri bulunan kültürü deforme olan bir toplumda, bu kültürün ürünü olan mükellefiyet duyguları da ortadan kalkar; aidiyet bilinci yıkılır; kuşaklar, manevi ve ahlaki sorumluluk konusu olan her şeyi boş ve anlamsız bulmaya başlarlar. Bunun doğal bir sonucu olarak, toplumda kültürel bir disiplin ve düzen kalmaz; bireyler toplum halinde yaşamayı başaramazlar.

Şimdiye kadar eğitimde bütün kuvvetlerin en büyüğü olan ruhi ve manevi güç, plansız ve gelişigüzel bırakılmış, hatta eğitim bu gücün kök bulduğu bir bahçe değil, sökülüp atıldığı bir zemin olmuştur. İnsan unsurunun ruhi ve manevi gücünü de geliştirmek ve mükemmelleştirmek, millî hedeflere ulaşmanın temel dinamiklerinden biridir.²⁶⁸ Batı kültürünün bahçıvanlık yaptığı bir bahçede, kendimize has ruhi ve manevi gücün beslenmesine ve yetişmesine imkân yoktur. Eğitim süreçlerinin, bu gücün gelişmesine engel ve çorak yabancı kültür zemini ve atmosferinden çıkarılması gerekir.

Eğitimin yeniden yapılandırılması için gerçekleştirilecek reformun iki temel esası olmalıdır: Toplumsal barış ve kalkınmanın bireysel düzeyde hangi niteliklerin ürünü olacağı ve bu niteliklerin hangi inanç ve bilgi kaynaklarından besleneceği... Birincisi, bireylerin toplu yaşam için müspet anlamda hangi sıfatlarla failleşeceğini, ikincisi ise bu sıfatların hangi inanç ve kültür normları ile bireylere kazandırılacağını tespit etmemizi sağlayacaktır. Bu temel tespitler yapıldıktan sonra, eğitim süreci bu tespitler üzerine temellendirilecektir.

²⁶⁸ Friedrich Wilhelm Foerster, *İyi İnsan İyi Politikacı*, çev. İsmail Husrev Tökin, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1960, s. 43.

Eğitim Reformunda Stratejik Nokta

Toplumların en genel anlamda iki temel problemi vardır: Toplumsal barış ve toplumsal kalkınma... Bu iki temel problem, aslında toplumların eğitim sisteminin içinde bulunduğu problemin de bir göstergesidir. Dolayısıyla, eğitim sisteminde gerçekleştirilecek reform, bu iki problemin çözümüne odaklanmalıdır. Bireylerin temel hak ve özgürlükleri; can, mal ve namus kavramlarının toplum seviyesinde emniyete kavuşması, toplumsal barış zemininde mümkündür. Yine, toplumlarda birlik ve beraberliğin, dayanışmanın kuvvetlenip, pekişmesi; toplumların müşterek hedeflere organizasyonu, toplumsal barışın gerçekleşmesine bağlıdır.

Öte yandan, toplumsal kalkınma ideali, bu ideali gerçekleştirmek için kararlılığı, birlik ve dayanışma duyguları, fedakârlık, metanet, ahlak, fazilet ve dürüstlük kalkınmanın manevi ve psikolojik dinamikleridir. İşte hiçbir toplum, yavan bir teknik eğitim ile toplumsal barış ve kalkınma için işaret ettiğimiz bu özellikler açısından bir form ve disiplin kazanamaz. Çünkü modern Batı bilim anlayışı insana kalkınma için zaruri olan toplumsal barış ve dayanışmayı kuvvetlendirecek sosyal, ahlaki ve psikolojik vasıflar teklif etmez. Gerçekten de, modern anlamı ile bilim, bir ahlak nizamı kuramamaktadır.²⁶⁹

Toplumların barış ve kalkınmasının temelinde bulunan insani nitelikler, bireylerin kişilik yapısından topluma akseder. Bireylerde bulunmayan niteliklerin topluma akisleri de bulunmaz. Bu sebeple, eğitim kurumu, toplumsal barış ve kalkınmanın kaynaklandığı bireysel niteliklere dönük bir bilgi, bilim, kültür ve değerler iklimi olmalıdır.

Nasıl ki, vatan savunmasında en dinamik güç, askerin cesareti, vatan sevgisi, ölümü göze alması, metaneti gibi manevi

²⁶⁹ Ölümünün 50. Yıldönümünde Mehmet Akif Ersoy, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1986, s. 37.

niteliklerin birleşmesi sonucu ortaya çıkan müşterek bir manevi mukavemettir. Askerin bu manevi gücüne eklenmiş olmadıkça, fiziki ve teknolojik güç yalnız başına sonucu belirlemez. Bu birleşik maneviyat sadece vatan savunmasında geçerli değildir. Aynı şekilde, kalkınma savaşında da birey ve toplumun birleşik bir manevi güç kazanması gerekir. Bu manevi enerji ve disiplin, mevcut geri kalmışlık, fakirlik, cehalet ve ihtilaf gibi manevi düşmanları yenilgiye uğratmada da temel bir disiplin ve başarı unsurudur.

Toplumsal sorunları fertlerin bizzat ele almasını sağlamak ve onları, geri kalmışlığımıza, cehalete, fakirliğe, ileri toplumlar arasındaki itibarsızlığımıza karşı bir duygusuzluk içinde bulunmaktan kurtarmak zaruridir. Bu tür duygu ve inançları fert karakterine yerleştiren ve toplum seviyesinde bir başarı disiplini haline getiren şey, toplumların müşterek maneviyatıdır. Kalkınmada da, "kişiyi ve toplumu, başlangıç için lüzumlu olduğuna şüphe bulunmayan feragat ve fedakârlığa sevk eden, büyük hamlelere imkân veren bu müşterek maneviyattır."²⁷⁰

İşte eğitimde millî kültür politikasına yer verilmeyişi, onun yerine Batı kültürüne öncelik verilmesi ve onun hâkim kültür haline getirilmesi, her türlü millî hamlelerimizde temel mesnet olacak bu maneviyatı harap etmiştir. Böylece, insanımızı, topyekûn başarılarla motive ve organize edecek ve onları manen besleyecek inanç, heyecan ve disiplin kaynakları soğumuştur. Batı kültürü ile iç disiplini kaybeden kuşaklar, kalkınma disiplinini de kazanamamışlardır.

Bir toplumda müşterek maneviyat çözüldüğü zaman, o toplumda birlik ve beraberliğin, toplumsal barış ve düzenin, sosyal dayanışmanın, organizasyon kabiliyetinin, aidiyet duygularının, fikir ve fiil birliğinin, müşterek ideallerin de çözüldüğü ve ortadan kalktığı bir vakıadır. İç disiplin değerlerini

²⁷⁰ Ali Muzaffer Ersöz, *Millî Strateji*, Akın Matbaası, Ankara 1965, s. 25.

yitirmiş bireylerden, hiçbir yönetim şekli ile idare edilemeyen, barış ve düzeni istibdat ile sağlanabilen bir sosyal organizma ortaya çıkacaktır. Manevi disiplinlerini kaybeden bir toplumda, anarşi ile dış ve cebr disiplinler (polisiye tedbirler, sıkıyönetim, mahkemeler, vs.) baş gösterecek, her iki durumda da toplum düzenini ve temel insan hak ve özgürlüklerini ortadan kaldıran anarşi veya istibdat hâkim olacaktır. Çünkü “bir millet cehaletle hukukunu bilmezse, ehli hamiyeti de müstebit eder.”²⁷¹ Bu sebeple, toplumun birleşik maneviyatını dinamize eden kültür ve değerleri de konu edinmek eğitimin en temel sorumluluğudur.

Kitabımızın “Türkiye Eğitim Politieğinin Durum Muhakemesi” başlıklı bölümünde ayrıntısı ile ortaya konulduğu gibi, insan unsuru tabii ve kültürel bir barış ve düzen üretemez durumdadır. Millî birlik ve beraberlik sarsılmış, toplumsal barış ve düzen anarşiye boğulmuş, rüşvet ve yolsuzluklar her tarafa nüfuz etmiştir. Servet yarı yankesicilik olan hile ve kurnazlık ile elde edilmektedir. Toplumsal barış ve güvenlik, ahlak ve maneviyata dayanan iç disiplin ile değil, ceza ve polisiye tedbirlere dayanan dış disiplinlerle sağlanmaktadır. Dinî, millî, ahlaki duygular, vatan ve millet sevgisi, kişisel çıkar hesaplarına kurban gitmiştir. Böyle bir toplumsal zemin, yerli dinamikler üzerinde bir kalkınma inşasına da uygun bulunmamaktadır. Bu toplum tablosu, mevcut eğitim sisteminin sadece şekil ve kalıplarında değil, kültür ve değerler temelinde de ciddi bir reforma ihtiyaç bulunduğunu göstermektedir.

Toplumsal barış ve düzeni bozulmuş, kalkınma disiplinlerine yabancılaşmış toplumları incelediğimizde, bu toplumların, insan kişiliğini barış, düzen ve kalkınma unsuru haline getiren kültür ortamından uzaklaştığı görülür. Bu tür bir toplumun barış, düzen ve kalkınma ortamına dönüştürülmesi, tutum ve

²⁷¹ Bediüzzaman Said Nursî, *İlk Dönem Eserleri*, “Münâzarat,” Söz Basım Yayın, İstanbul 2007, s. 35.

davranışlarını çıkarları ve zaafları belirleyen insan tipinin dönüştürülmesine bağlıdır. Bu da bireylerin kişilik yapısında bilgiyi; ahlak, fazilet ve dürüstlüğü üstün ve belirleyici konuma getirecek bir kültürel dönüşümün gerçekleştirilmesi ile mümkündür. Bu sebeple, eğitim alanında yapılacak reformun en stratejik noktasını, bu “kültürel dönüşüm” oluşturmaktadır.

Eğitim Reformunun Kültür Boyutu

Toplumsal barış ve toplumsal kalkınma sorunları, en genel çerçevede insan probleminden kaynaklanmaktadır. İnsan problemi ise, bireylerin davranış modellerine kaynaklık eden nitelik ve disiplin sorunlarına dayanır. Dolayısıyla, insan probleminin çözümü ve bunun toplumsal barış ve kalkınmaya akisleri, insan kişiliğini belirleyen nitelikler ve disiplin değerlerinin iklimi olan bir eğitim ortamına girilmesi ile mümkün olacaktır. Toplum bireylerine bu nitelikleri ve disiplinleri kazandıracak; bireyleri mükellef kılacak inanç değeri bulunan bir kültür, eğitim sürecinin fonksiyonelliğinde belirleyici olacaktır. İşte bu sebeple, eğitimin bizim için inanç değeri, dolayısıyla da disiplinin değeri bulunan dinî ve millî kültür ikliminde bulunması, toplumsal barış ve kalkınmamız için kaçınılmaz bir zarurettir.

Toplumların barış ve düzenini sarsan “anarşi ve yolsuzluklar, maddî olmaktan daha fazla manevî ve ahlaki sefalet içinde filizlenmekte ve manevî değerlerin sarsılması nispetinde kuvvet bulup, yaygınlaşmaktadır.”²⁷² Dinî ve millî değerlerle bağları koparılan kuşakların ruh ve vicdanlarını isyan ve anarşi telkin eden zararlı akımlar istila etmektedir. Yaşanan toplumsal barış sorunları, bireylerin problematik niteliklerinden kaynaklanmaktadır. Bireylere müspet niteliklerin kazandırılmasında, sadece teknik bilgiler veya inanç ve disiplin değeri

²⁷² Prof. Dr. Osman Turan, *Türkiye’de Manevi Buhran*, Nakışlar Yayınevi, 2. baskı, İstanbul 1978, s. 163.

bulunmayan felsefi kavramlar yeterli değildir. Eğitim sistemi, mevcut kültürel muhtevası ile bireylerin müspet niteliklerinin serpilip büyümesine uygun bir başarı iklimi olmaktan çok uzak bulunmaktadır.

Toplumsal barış ve kalkınmada, bireylerin bütün varlığı ile hizmete konulmasının anlam ve ehemmiyeti açıktır. Bireylerin müspet niteliklerle dayanışması ve sosyal, ekonomik ve teknolojik hayatın yapıcı bir unsuru haline gelmesi, bu niteliklere ve davranış modellerine kaynaklık edecek işlevsellikte yapılandırılmış eğitim süreçleri ile mümkündür.

Toplum barışı ve kalkınması, zoraki dış disiplinlerle sağlanamaz. Toplumsal barış ve kalkınma, inanç ve disiplin değeri bulunan kültürün bir fonksiyonudur. Toplum barışı ve kalkınmasının talep ettiği nitelik ve disiplinleri, bireylerin tabiatı haline getirmeyen bir eğitim sistemi, sadece yetersiz değil, son derece tahripkrdır da. İşte, toplumu sosyal barış ve kalkınmaya organize edecek nitelikler ve i disiplinler itibarıyla terbiye, eğitim ve ğretim boşluğu, Cumhuriyet Dönemi eğitim politiğinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü Cumhuriyet Dönemi ideolojik paradigmanın biçimlendirdiği eğitim sistemi, sözünü ettiğimiz boşluğu dolduracak inanç ve kültür dinamiklerini bir i tehdit unsuru olarak kategorize etmiştir. Hâlbuki gerek toplumun barış ve istikrarında, gerekse kalkınma hamlelerinde bireysel ve kolektif maneviyat ve disiplini kazandıracak değer organı, kitlenin mukaddesat kültürüdür. Esasen bir eğitimin millîlik değeri de bu kültür ikliminde bulunması ile ölçülür. Bu açıdan bakıldığında, eğitim sisteminin millîlik kıymeti tartışmalıdır.

Cumhuriyet Dönemi eğitim politiğinin dinî ve millî değerlere getirdiği ideolojik blokajlar, bu değerlerin fonksiyonu olan nitelikler ve disiplinlerden mahrum bir insan modeline yol açmıştır. Cumhuriyet Dönemi eğitim atmosferinde soluyan kuşaklar, zevk, eğlence, kolay ve rahat hayat, tüketim, al-

kol, uyuşturucu, kumar ve meşru olmayan cinselliklere dönük bir hayat felsefesine kapılmaktan kendilerini kurtaramamışlardır. Bireyler, kendi kısa hayatına dönük olmayan, çıkar ve haz temin etmeyen hiçbir fedakârlığa mecali, hiçbir disipline tahammülü olmayan bir kişilik kazanmışlardır. Bu kişiliklerden, bir iç disiplin, maddeye ve davranışlara hükmeden bir manevi form beklemek, sahip oldukları bu kişiliğin tabiatına aykırıdır.

Hiçbir şey tabiatında olmayanı veremez. Mevcut eğitim politığının bireylere kazandırdığı tabiat, toplumsal barış ve kalkınmaya aksedecek niteliklere ve disiplinlere kısırdır. Bilakis, bu nitelikleri ve iç disiplinleri tahrip etmekte, bireyleri zaaf ve ihtiraslarının kontrolüne vererek, her türlü organizasyona, feragat ve fedakârlığa, çok çalışma ve müşterek mesaiye, doğruluk ve dürüstlüğe, hak ve hukuka saygıya, kısaca, toplumsal barış ve kalkınmaya elverişsiz hale getirmektedir.

Yabancı kültürlerin insanımız açısından inanç değeri yoktur; bilgi değeri vardır. Bu ise, insanımıza vatan ve millet sevgisi ile dolu hiçbir müspet heyecanı aşılayamaz. Gerçekten de, bugüne kadar millî kültüre tercih ettiğimiz Batı kültürü, toplumsal barış ve kalkınma disiplini üreten hangi müspet heyecanları aşılamıştır? Aksine, Batı kültürü ikliminde nefes alan bireylerimiz, bir millete, bir topluma, bir kültüre, bir inanç ve ahlak sistemine mensubiyet fikir ve şuuru kaybetmişlerdir. Bunun sonucu olarak kuşaklar, bugün göstereceği olağanüstü çalışma ve fedakârlık ile yarının başarılarını hazırlamaktan ziyade, toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği her türlü disiplini reddeden bir kişilik yapısı kazanarak, toplumumuzun barış ve kalkınmasında birer zaaf ve gerileme unsuru haline gelmişlerdir. Onlara, ahlak ve faziletten, dürüstlükten ve hatta hukuktan bağımsız bir hürriyet anlayışı arız olmuştur. Hâlbuki "bilgi ve para ancak mefkûre sahibi, ahlâklı ve şuurlu insan-

ların elinde bulundukları ve ulvî gayeler için kullanıldıkları zaman bir kıymet ifade ederler.”²⁷³

“Bir ferdin ahlâk ve terbiyesinin neden ibaret olduğu, mensup olduğu milletin millî kültüründe, harsında mündemiçtir.”²⁷⁴ Millî kültürümüz geniş çapta dinî inanç ve değerler sistemiyle bütünleşmiş bir yapı ortaya koyduğundan²⁷⁵ dinimizin ve onunla karakter kazanan millî kültürümüzün dışlandığı bir eğitim sistemi, millî olamaz. Bu sebeple, millî kültür üzerine temellendirilmeyen bir eğitim sistemi, gerek Osmanlı Dönemi’nde ve gerekse Cumhuriyet Dönemi’nde yaşanan insan probleminin temel sebebini oluşturmaktadır.

Milletimizin bugün içine düştüğü toplumsal barış ve bütünlük çıkmazları, uğradığı kültürel yıkımların tabii bir sonucudur. Çünkü “bir milletin çocukları, kendilerine ait olan millî, manevî ve tarihî hüviyetlerini öğrenmeden, millî şahsiyetlerini kazanmadan yabancı milletlerin kültür baskısı altına düşerlerse, bu yabancıların yaşantıları ve uygarlıkları gözleminde büyür. Kendilerini böyle bir tarihten ve millî övünçten yoksun sanarak, millî gururları kırılır, mensubiyet şuurları sönür, kendilerini küçük görürler. Bu durum onları ecdada, dine, tarihe ve mukaddesata karşı fena düşüncelere sürükler. O zaman bütün suçu, millî mukaddesata, dedelerine ve tarihlerine yükletirler, mazinin kıymetsizliğine hükmederler. Bu düşünce ile binlerce yıllık millî tarihin yolunu değiştirmeğe, bütün millî ve manevî değerleri söküp atmaya teşebbüs ederler. Böyleleri sadece yabancı memleketlerde okuyanlar arasında değil, eğitim sistemleri bozuk olan eğitim ve öğretim usullerinde millî kültürleri ihmal edilmiş, yabancı kültürlerle haddinden

²⁷³ Ziya Uygur, *Tarih Boyunca Devrimler, İhtilaller ve Tevrat’a göre Siyonizm*, İhya Yayınları, 3. baskı, İstanbul, s. 145.

²⁷⁴ A.g.e., s. 145.

²⁷⁵ Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Millî Kültür Modernleşme ve İslam*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983, s. 239.

fazla önem verilmiş milletlerin okullarında bol bol yetişirler. Bu tip eğitim sistemleri, yabancı ideolojilere gönüllü yetiştiren uşak fabrikalarından başka bir şey değildir. Bu okullarda yetişen insanlar toplumu birbirine katmak, millî mazileri ve mukaddesatları yıkmak isteyen fesat teknisyenlerinin ellerinde en verimli bir araç olurlar. Bu yol, milletin evladını kendi başına bela etmekten başka bir netice vermez. Gençlerinin millî şahsiyetini tesis edemeyen milletler, çocuklarını kendilerine hasım, düşmanlarına köle etmiş olurlar.”²⁷⁶

Millî kültürün şekil verdiği bir mefkûrenin yokluğu veya zayıflığı, fertleri millî şuur ve ideallerin cazibesinden uzaklaştırmaktadır.²⁷⁷ Dinî ve millî değerlerden bağımsız fertler, türlü zaaf ve ihtiraslar ve sosyal hastalıklarla malul bir şahsiyet kazanacaklar ve müspet ilimlerde ne kadar vasıflı olursa olsunlar, toplumun yükselmesine omuz vermeyecekler, aksine toplumun omuzlarına basarak, kendi refah ve ihtiraslarının tahakkukuna odaklanacaklardır. Zira üstünde ahlak ve fazilete kısır, mensubiyet ve mesuliyet şuurundan mahrum, vatan ve millet sevgisine çorak, türlü zaafılar, ihtiraslar ve sosyal hastalıklara müptela bir kafa taşıyan hiçbir omuzun, ilmî verim ve kıymeti olamaz. “Böyle bir fertte, bilgi gelmiş, tevazu gitmiş, teknik ilerlemiş, inanç yok olmuş, vasıtası çoğalmış, gaye kaybolmuştur. Toplumun, bu muvazenesi bozulmuş fertten, faydadan çok zarar görmesi kaçınılmazdır.”²⁷⁸

Bir milletin millî kültür kaynağından mahrum olarak hayatını devam ettirebilmesi imkânsızdır. Bir milletin kendini gerçekleştirilmesi, ancak kendi millî kültür varlığı ile çağın gelişmeleri arasında bir köprü kurulması ile mümkündür. An-

²⁷⁶ Ziya Uygur, *Tarih Boyunca Devrimler, İhtilaller ve Tevrat'a göre Siyonizm*, İhya Yayınları, 3. baskı, İstanbul, ss. 145-146.

²⁷⁷ Prof. Dr. Osman Turan, *Türkiye'de Manevi Buhran*, Nakışlar Yayınevi, 2. baskı, İstanbul 1978, s. 22.

²⁷⁸ Sâmîha Ayverdi, *Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*, Kültür Bakanlığı kültür Eserleri: 12, 1. baskı, İstanbul 1978, s. 271.

cak bu takdirde bilim ve teknoloji alanında kazanılan bilgi ve yeteneklerin millî ve manevi kültürden gelecek bir tesanütle birleştirilerek ferdî seviyede bir güç olmaktan kurtarılıp, toplumsal bir güç ve enerjiye dönüştürülmesi mümkün hale gelecektir.

Dinî ve millî kültürün insan şahsiyetinde hâkim kıldığı prensip ve saikler, onu kendi millî şart ve ihtiyaçlar karşısında zorunlu olan ve arzu edilen atılımları yapmaya götürür.²⁷⁹ Çünkü fertler ancak millî ve manevi kültürün ikliminde millî meseleler karşısında psikolojik bir form kazanabilir. Yine, bir fert, karakterinin onu sevk ettiği hedefe vardığı ölçüde psikolojik tatmine ve manevi huzura ulaşabilir. İşte bu sebeple insanımızın karakterini, toplumun yükselmesinde üretici bir kabiliyet haline getirecek ilmî ve psikolojik (manevi) vasıf ve kabiliyetleri tespit etmeli ve eğitim mevzuu haline getirmelidir. Bu takdirde, millî ruh ve heyecanın, diğer milletler karşısında uyandıracacağı şuur ve psikoloji, fertleri gayrete getirecek ve kendilerini toplumumuzun kalkınmasını temin edecek insan tipi haline getirmeye zorlayacaktır. Çünkü onlar millî şuura sahip olmakla, milletimizin diğer milletler karşısında geri kalmış olmasına ve güçsüzlüğüne tahammül edemeyeceklerdir. Bu şuura kavuşan fertler, ancak millî meselelerin üstesinden geldiklerinde psikolojik tatmine ulaşabileceklerinden, bu tatmin ihtiyacı fertleri kalkınma fiilinin talep ettiği vasıf ve disiplinleri kazanmaya itecektir.

Günümüz hayat şartlarının güçlüğü içinde, bedbinleşmiş ve küskünleşmiş, ümit ve enerjisini yitirmiş bulunan insan, ancak manevi bir enerji ve ruh yüksekliği kazanarak kendisini yenileyebilir. Ancak bu takdirde, onun bir organizasyon kabiliyeti söz konusu olabilir. Böylece zayıf imkânları birleştirip kuvvetli, yetersiz kabiliyetleri birleştirip yeterli olmak imkân

²⁷⁹ Erich Fromm, *Hürriyetten Kaçış*, çev. Dr. Ayda Yörükcan, Tur Yayınları, İstanbul 1979, s. 356.

dâhiline girer. Millî başarıların talep ettiği akıl, zekâ, ilim, sanat ve maddi potansiyel, ferdî seviyede kalarak kıymetini yitirmekten kurtulur. Zira fertlerin ruhi ve manevi olgunluğu, fertleri, dolayısıyla fertlerde mevcut potansiyelleri birbirine bağlar ve birleştirir. Fertler bütünleştikçe, bu potansiyeller bütünleşir ve nihayet öyle bir seviyeye gelir ki, işte millî meselelerin üstesinden gelecek hamlelere imkân veren millî tesañüt ve dayanışma budur.

Millî ve tarihî ruhun potasında geliştiğı İslam'ın, modernleşme adına kültürel Batılılaşma yoluyla gerçekleştirilen en amansız darbelere rağmen Anadolu'dan sökülüp atılamamasının sebebi, İslam'ın sahip olduğı inanç değerinden kaynaklanmaktadır. Milletimizin umumi bir kabul ve inancına mazhar olan İslam'ın dışlandığı hiçbir eğitim süreci, toplumsal barış ve kalkınma açısından fonksiyonel olmayacaktır. Eğer bugünkü kuşakların millî birlik ve beraberlikte, toplumsal barış ve kalkınmada, yıkıcı ve bölücü akımlara kapılmada ciddi ve kronik zaafı mevcut ise, bunun sebebi, toplum bireylerinin millî varlığımızın temelinde yatan inanç ve kültür kodlarına yabancılaşmasında aranmalıdır. Çünkü bir toplum kendi kimliğinin inanç kodlarından koptuğunda, kendi kendisi ile savaşmaktan kurtulamaz. Bu sebeple, içinde bulunduğumuz bunalımlardan kurtulmamız için en seri şekilde, kendi inanç ve disiplin değerlerimiz üzerine temellendireceğimiz bir eğitim sistemi yapılandırılmalıdır.

Bugünün genç kuşağı, yarınki millî varlığımızın temel harcıdır. Onun eline, kalbine, kafasına en iyi malzemeler verilmelidir ki, her şeyin en iyisi, en güzeli ondan beklenebilsin. İşte, dinî ve millî kültürümüzden beslenen bir eğitim sistem ve felsefesidir ki, millî istikbalimizi omuzlayacak, bugünün toplumunu yarınki başarılarla taşıyacak kuşakları yetiştirecektir. Dinî ve millî değerlerimizin talim ve terbiyesi ile kuşaklarda bir ruhi zenginlik, bir iç disiplin ve iradi dürüstlük tesis edile-

bilir ki, bireylerdeki bu nitelikler toplumsal kalkınma hamlelerine de zemin oluşturmaktadır.

“Eğitim, toplumu bütün sınıfları ile kendinden sonraki nesillere örnek ve mürebbi kılacak seviyeye çıkarmalıdır.”²⁸⁰ Zira toplum hayatının sürekli akışı içinde “her nesil, bir sonraki neslin eğitimi ile uğraşır.”²⁸¹ Millî birlik ve beraberlik rayından çıkarılmış, toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği disiplinlerden uzak ve bu disiplinlerin kültürel dinamiklerine yabancılaşmış kuşaklar birbirinin serisi haline gelmiş ise, toplumun eğitim sürecinde hâkim olan kültür iklimi ciddi bir şekilde gözden geçirilmelidir. Bugünün kuşaklarını, gelecekteki başarılar için hazırlayabilen ve vasıflandırabilen bir eğitimidir ki, ileri ve yüksek bir geleceğin mimarı olabilir. Çünkü bunun için gerekli olan diğer bütün faktörler, ancak nitelikli insan ile birlikte bir anlam kazanacaklardır.

Bugün eğitilen kuşaklarda, millî hedeflerden sapma, siyasi ve ideolojik saplantıların otoritesi altına girme, çıkar odaklı olma, ırkçılık, alkolizm ve madde bağımlılığı, kumar, fuhuş gibi iptila ve itiyatların ortaya çıkması, eğitimde temel bir boşluk ile izah olunabilir. Bu temel boşluk, eğitimin kültürel muhtevasında aranmalıdır. Eğitimimiz, hiçbir zaman fonksiyonel bir şekilde dinî ve millî kültürümüzün teneffüs edildiği bir atmosfer olmamıştır. Bu durum, dinî ve millî değerlerimizin disiplin gücü, ışık ve aksiyonu, mükellef kıldığı değerler itibarıyla kuşaklarda manevi bir boşluk oluşturmuştur. Bu boşluğun içini dolduran sosyal hastalıklar, bireyleri zaaf ve ihtirasları ile sınırlı bir gayeye mahkûm etmiştir. Dinî ve millî kültürümüzün fonksiyonel bir şekilde konu edildiği eğitim süreçlerinde, bireylerde bu sosyal hastalıkların gelişme riski büyük ölçüde

²⁸⁰ Sâmîha Ayverdi, *Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri: 12, 1. baskı, İstanbul 1978, s. 73.

²⁸¹ Takiyettin Mengüşoğlu, *Kant Ve Scheler’de İnsan Problemi*, 2. baskı, İstanbul 1969, s. 12.

düŖecektir. Toplumsal barış ve kalkınma problemi, insan unsurundan muktedir bir şahsiyet talep etmektedir. Bu muktedir şahsiyet, toplumsal barış ve kalkınmanın ferdî seviyede talep ettiği bütün vasıf ve disiplinlere sahip olmak demektir. İşte, eğitimin, bu muktedir şahsiyet özelliklerini, fertlerin kültürel tabiatı haline getirecek bir muhtevada bulunması gerekir. Fertleri, müşterek hayatın muvaffakiyeti için zaruri olan ahlak, fazilet ve dürüstlüğ'e disipline edecek kültürel bir muhtevaya sahip bulunan bir eğitim faaliyeti icra edilmediği müddetçe, kuşakların ruh ve vicdanlarını isyan ve anarşı telkin eden zararlı akımlar istila etmeye devam edecektir.

Toplumumuzun barış ve istikrar içinde kalkınıp gelişmesi için, ortak bir inanç ve bağlılığa mazhar olan, birlik, beraberlik, doğruluk, dürüstlük, kardeşlik, yardımlaşma ve çok çalışma ile mükellef kulan bir inanç ve kültür iklimi gerekir. Toplumumuzda bu mazhariyete sahip, bu mükellefiyetleri teklif eden, inanç ve disiplin değeri bulunan yegâne inanç ve kültür, dinî ve millî kültürümüzdür. Batı kültürü için aynı şeyi söylemeyeceğimize göre, eğitimde hâkim kültürün Batı kültürü değİL, dinî ve millî kültürümüz olması tartışılmaz bir zarurettir.

Toplumsal sorunların çözümünde, bilimsel nitelikler, bireysel ve sosyal psikoloji ve manevi disiplinler kazanmayı, kuşakların en vazgeçilmez hedefi ve özentisi haline getirmek, bunun lüzumunu ve heyecanını kuşaklara idrak ettirmek önemli bir meseledir. Bugün bireyleri bu niteliklerin, psikoloji ve disiplinlerin kültürel dinamikleri ile sarıp sarmalayan bir eğitim programına ihtiyaç vardır.

Bugüne kadar uygulanan eğitimde, temel eğitim konuları ve prensipleri kavranmış değildir. Hatta bireyleri, toplumsal barış ve kalkınmanın bir elemanı yapacak nitelikler ve disiplinler dahi tespit edilmiş değildir. Çünkü bu nitelikler ve disiplinleri anlayabilmiş bir eğitim düzeninin, dinî ve millî kül-

türün mükellef kaldığı disiplin değerlerini dışlaması mümkün değildir. Hâlbuki bireyleri toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği vasıf ve disiplinlere talim ve terbiye etmek, eğitim politığının temelini teşkil etmelidir. Böyle bir temel esas, toplumun dinî ve millî disiplin değerlerine karşı bireylerin inanç ve bağlılığının artırılmasını gerekli kılar. Başarı, onu tahakkuk ettirecek vasıf ve disiplinlerin hiçbirinde bir noksanlık ve zafiyet kabul etmez. Sadece müspet bilim ve fen bilgisi ile inanç değeri bulunmayan yavan bir genel kültürün bireylere bu nitelikleri kazandıracağını kabul etmeye imkân yoktur.

Bugün içinde bulunduğumuz bunalımların çözümünde, bize kuvvet kaynağı olacak ana kıymet, dinî ve millî kültürümüzdür. Bu ana kıymetlerimizden kaynaklanan potansiyel gücümüzü keşfetmemiz ve tarihî gerçeklerden faydalanmayı bilmemiz gerekmektedir. Çünkü “kurtuluşumuz, hakiki ve orijinal medeniyetimizi idrak ettiğimiz zaman tahakkuk edecektir.”²⁸² Toplumumuzun, asrın gelişmelerine ilgisiz kalması elbette düşünülemez. Ancak, bu gelişmelere kendi millî ve manevi kimliğimizi tahrip etmek suretiyle değil, onu koruyarak ve kendi normları içinde bu ilerleyen şartlarla temasa geçirerek intibak edebiliriz. “Kalkınma ve gelişme için sunulan yeni fikirleri halkın değerler sistemini zedelemekten tahavvüle tabi tutmak, toplum kalkınmasının önemli kurallarından birisidir.”²⁸³ Gerçekten de, “bütün değişimler, yeniliğin sunulduğu halkın mutlak tasvibini almak suretiyle yapılmalıdır. Bu kültür değişmesinin biricik ilkesidir. Kanun [veya şahıs] otoritelerini kullanarak, halka baskı yapmak [planlı ve zorlamalı değişim] semereli sonuçlar doğurmaz.”²⁸⁴ Toplumda yapılan yenilikler, tarih içinde gelişen ve toplumun kalıcı kimlik un-

²⁸² Sâmîha Ayverdi, *Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri: 12, 1. baskı, İstanbul 1978, s. 15.

²⁸³ Orhan Türkdoğan, *Toplum Kalkınması*, Dede Korkut Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1977, s. 27.

²⁸⁴ A.g.e., s. 118.

surlarını teşkil eden inanç ve kültürü temsil etmedikleri sürece sathi ve teorik kalmaya mahkûmdurlar. İşte bu sebeple, “Tanzimat’tan günümüze yapılan değişikliklerin başarısızlığının temel sebebi, millî kültürü inşa etmeden, Avrupa medeniyetine yönelmektir.”²⁸⁵ Bu tür bir Batılılaşma, bizi bir kültürel kimlik bunalımına itmiş, iç disiplinlerini yitiren nesiller, toplumsal barış ve düzeni bozan tutum ve davranışların merkezi haline gelmişlerdir.

Mevcut eğitim politığının toplumsal barış ve kalkınma göstergeleri, bu eğitim politığının temelden değiştirilmesi, köklü bir reforma tabi tutulması gerektiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Eğitim reformu, öncelikle sağlıklı bir problem tanımlamasına dayanmalıdır. “Nasıl bir eğitim?” sorusunun cevabı; “Nasıl bir birey ve nasıl bir toplum?” sorularına verilecek cevapta gizlidir. Dolayısıyla genel çerçevede temel problem, insan problemidir. İnsan problemi ile birey ve toplum nitelikleri arasında doğrudan ilişki kurulmalı ve nitelik odaklı bir eğitim modeli geliştirilmelidir. Eğitim sisteminin bu doğrultuda fonksiyonel bir biçimde yeniden yapılandırılabilmesi için, insan problemi aşağıdaki çerçevede masaya yatırılmalıdır:

1- Eğitimin temel konusu olan insan problemi nedir?

2- İnsan probleminin toplumsal barış ve kalkınmadaki akisleri nelerdir?

3- Toplumsal barış ve kalkınmanın gerekli kıldığı nitelikler ve disiplinler nelerdir? Bu nitelik ve disiplinlere sahip insan modeli nasıl talim ve terbiye edilecektir?

4- Bireylerin aidiyet duygusunda ve mükellefiyet duygusunda, sosyalleşmesinde inanç ve disiplin değeri olan kültürel dinamiklerimiz nelerdir? Bu kültürel dinamiklerin, toplumsal barış ve kalkınmadaki fonksiyonu nedir?

²⁸⁵ Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Millî Kültür Modernleşme ve İslam*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983, s. 23.

5- Bireylerin ben ve varlık algısı, nihai gayesi, mükellefiyet duyguları, değerleri, ahlakı, davranış modelleri ve failleşmesinde eğitimin önemi ve rolü nedir?

6- Bireylere müspet nitelikleri kazandırmada, kazandırılan bu müspet nitelikleri muhafaza etmede ve menfi şartlara ve etkilere karşı yalıtımda fonksiyonel bir eğitim sistemi, inanç ve kültür boyutu itibarıyla nasıl temellendirilmelidir?

7- Bireylerin Batı kültüründen geleceği ileri sürülen bir ahlak (hümanizma), bir disiplin ve bir dayanışma ile birleşerek sulh içinde yaşaması ve kalkınmaya organize olması mümkün müdür?

8- Nitelikli bireylerin nitelikli organizasyonunda; yani bireysel niteliklerin toplumsallaştırılmasında dinî ve millî kültürün rolü nedir?

Elbette eğitimin kültür temellendirmesine dair temel sorular bunlarla sınırlı değildir. Sadece insan problemi olgusundan hareketle, eğitim sistemini temellendirme ve yeniden yapılandırmada bir kültürel yaklaşım ilkesi belirleme amacıyla ortaya attığımız sınırlı sorulardır. Bu gibi sorulardan hareket ettiğimizde, eğitim sisteminin üzerine temellendirileceği kültür sisteminin esasta Batı kültürü mü, dinî ve millî kültürümüz mü olması gerektiği açıklık kazanacaktır.

EĞİTİMİN FELSEFİ TEMELLENDİRMESİ

Bütün bilim dallarının felsefe ile alakası vardır. George Kneller'e göre: "Kendi önemli meseleleri bir tarafa, felsefe bilginin diğer kollarının temel nazariyeleri ile ilgilenir. Felsefe dikkatini bilime çevirince, bilim felsefesi; hukukun temel kavramlarını tetkik edince, hukuk felsefesi; eğitimle ilgilenince de eğitim felsefesi yapıyoruz demektir."²⁸⁶

²⁸⁶ Doç. Dr. Bayraktar Bayraktar, *İslam'da Eğitim (Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli)*, Şafak Ambalaj Sanayii, 2. baskı, İstanbul 1983, s. 49.

Bir eğitim düşüncesini, şu genel felsefi meseleleri tetkik etmediğimiz müddetçe, yenileri ve diğerleri ile kritize edemeyiz:

1. Eğitimin önderlik etmesi gereken iyi hayatın niteliği,
2. Eğitilen varlığın, insanın doğası,
3. Eğitim bir toplumsal ameliye olduğu için, toplumun doğası,
4. Bütün bilimlerin anlamaya çalıştığı nihai realitenin özelliği...²⁸⁷

Eğitim sisteminin felsefi temellendirmesi, asgari bu dört alandaki fen ve sosyal bilim verilerinin çaprazlamasına dayandırılmalıdır.

Çeşitli felsefi görüşlerin insana ve hayata, insanın doğasına, toplumun doğasına, nihai realiteye ve dolayısıyla insana verilecek eğitime farklı bakış açıları vardır. Bu farklılıklar, eğitim düşüncelerinin de farklılaşmasına yol açar.

İnsanın doğası, iyiye de, kötüye de eğilimlidir. İnsanın ve toplumun bu doğası, bireylerin belirli karakter özelliklerine sahip olmasını, toplu hayatın gerektirdiği mükellefiyetleri hissetmesini ve toplumsal barış ve toplumsal gelişme için gerekli disiplinlere ve niteliklere sahip olmasını bir ihtiyaç haline getirmektedir. Bireyler toplum içinde belirli karakter özellikleri ile toplumsal barışa ve gelişmeye olumlu katkı sağlayacak roller oynayacaklardır. Eğitimin temel idealleri, bu rollere kaynaklık edecek karakter özellikleri, değer yargıları, nitelikler ve davranış modellerine göre belirlenecektir.

Eğer despotik, oligarşik ve monarşik bir diktatör veya ideolojik paradigma tarafından manipüle edilmiyor ise, bütün eğitim sistemlerinin en temel ideali, toplumsal barış ve gelişmenin gerektirdiği nitelikleri ve karakter özelliklerini bireylere aktarmaktır. Bu nitelikler ve karakter özelliklerinin aktarılma-

²⁸⁷ A.g.e., s. 50.

sı, eğitim süreçlerinin temel konusu olacaktır. Bu niteliklerin ve karakter özelliklerinin hangi eğitim süreci aşamasında, sonucunda, ne seviyede ve nasıl bireylerin şahsiyet özelliği haline geleceği meselesi ise ikinci önemli aşamayı oluşturmaktadır.

İnsan ve toplum doğası, toplumsal barış ve gelişmenin gerektirdiği nitelikler ve karakter özellikleri itibarıyla evrensel ortak değerlerde birleşir. Dürüstlük, iyilik, güzellik, yardımlaşma, dayanışma, barış, bilgi, teknoloji gibi değerler, bütün insan toplulukları için geçerli evrensel değerlerdir. Mesela, fertlerin de mutlu ve başarılı olacakları bir toplumun barış, güven, dayanışma ve kalkınma gibi vasıf ve özellikleri, yine bu özellikleri vücuda getiren inanç, ahlak, fazilet, dürüstlük, alışkanlık gibi ferdî özellikler, bütün birey ve toplumlar için geçerli olan disiplin, düzen ve gelişme faktörleridir. Yine bu vasıf ve kabiliyetlerin birey ve toplumun tabiatı haline getirilmesinde bütün birey ve toplumlar için geçerli pedagojik ilkeler ve metotlar söz konusu olabilir. Keza, bilim ve teknoloji alanındaki yeniliklere intibak etmekte birey ve toplumun sahip olması gereken özellikler ve bu özelliklerin kazanılması için yapılacak eğitim ve ğretim de şekil ve muhteva olarak bütün toplumlar için aynı olabilir. Bütün bu saydıklarımız, eğitimin evrensel boyuttaki bilgi ve yetenek değerleri ve ğretim metotlarıdır. Ancak, ağdaş bilim ve felsefe günümüzde insanın ahlak, fazilet ve dürüstlüğünü, karşılıklı sevgi ve saygısını, sosyal dayanışma ve bütünleşmesini sağlamada bütün fert ve toplumlar için geçerli evrensel bir inanç ve kültür sistemine ulaşabilmiş midir? Yani, bir Amerikalı ya da Avrupalı ile bir Asyalı veya Orta Doğuluyu dürüstlüğe disipline eden inanç ve kültür normları aynı mıdır? Aynı değildir; o halde, bu bakımdan eğitimin muhtevası farklı toplumlara göre farklı farklı ortaya çıkacaktır. Çünkü fertlerin sosyal ve ahlaki özelliklerinin sağlanması her toplum ahlak ve dürüstlük ile mükellef

kılan, kendi inanç değeri bulunan kültür normlarını, fertlere aşıl原因 bir eğitim yolu izleme durumundadır. İşte bu noktada, eğitimin felsefi temellendirilmesinde dinî ve millî boyut ortaya çıkmaktadır. Çünkü mükellefiyet duygusu, toplumların ortak inanç ve kültür değerlerinden beslenir. Bir fert ve toplum için inanç değeri olmayan farklı toplumlara ait inanç ve kültürler, o bireyleri ve toplumu mükellef kılamaz.

Günümüz eğitim sistemlerinin felsefi temellendirilmesinde, en yaygın olarak, modern felsefi akımlar öne çıkmaktadır. Ülkemizde ise eğitim sistemi, Batılılaşma ideolojisinin bir gereği olarak bu felsefi akımlar üzerine temellendirilmiştir. Bu felsefi akımlar, toplumsal barış ve gelişmenin gerektirdiği nitelikleri ve karakter özelliklerini, davranış modellerini bireylere aktarmada ne kadar fonksiyonel olabilmıştır? Modern felsefi akımlar, bireylere, dürüstlük ve ahlak ile mükellef kılacak bir “ben ve varlık” algısı, bilgi ve bilim anlayışı ve nihai gaye kazandırabilmekte midir? Bu hususları birer başlık altında kısaca izah etmekte yarar vardır.

Felsefi Akımlar

Eğitim sisteminin yeniden yapılandırılmasında, eğitimin felsefi temellendirmesi önemli bir problematik oluşturmaktadır. Eğitim sisteminin felsefi temellendirmesi, insanın ‘varoluş algısı’ bu algı ile üretilen bilgi ve değerlerin insan kişiliğinde nasıl bir etki meydana getireceği ve bu etkinin birey ve toplum hayatı için bir disiplin ve düzen değeri taşıyıp taşımadığı noktasında düşünülmektedir.

Çağımızda felsefi düşünce modelleri, insanın en büyük problemi olan ‘varoluşu ve kâinat ve zaman içindeki yeri’ sorununa yaklaşımlarına göre farklılık ve çeşitlilik göstermektedir. Eğitimin felsefi temellendirmesinde, insanın ‘varoluş problemini’ temel alan bu farklı felsefi akımlardan biri kabul

edilmekte ve eğitim sistemi de buna dayandırılmaktadır.

Osmanlı Dönemi'nden itibaren başlayan kültürel Batılılaşma hareketleri, sözünü ettiğimiz bu felsefi akımları da beraberinde getirmiştir. Özellikle Batı aydınlanmasına ve modernleşmesine kaynaklık ettiği kabul edilen felsefi düşünceler, Cumhuriyet Dönemi eğitim sisteminin de temel dayanağını oluşturmuştur.

Batı'da geliştirilen İdealizm, Realizm, Rasyonalizm, Natürallizm, Materyalizm, Pragmatizm, Varoluşçuluk gibi ana felsefi akımlar ve bunları temel alan eğitim sistemlerinin tek tek ele alınması, bu kitabın çerçevesini aşar. Bu felsefi akımların ortak özelliği, belli bir zaman ve mekâna; varlığın, insanın ve toplumun çok katmanlı ve dinamik doğasına dair ortaya çıktıkları dönemle sınırlı bilgi düzeyine göreli oluşlarıdır. Yine, bütün birey ve toplumlar için bir inanç değeri ve hatta bilgi değeri taşımaktan yoksun bulunmalarıdır. İnsanın iyilikte bulunma ve kötülükten kaçınma mükellefiyetinin temellendirileceği anlam ve gaye konusunda tatminkâr bir cevap sunma gibi temel konularda sorunlu bulunmaktadır.

Eğitim sisteminin felsefi temellendirmesinde aranacak ana fonksiyon, insanın mükellefiyetine kaynaklık etmesidir. Dolayısıyla da, temel sorun insanın 'varoluş problemi'dir. Bu açıdan en genel çerçeve içinde felsefi akımları tasnif ettiğimizde karşımıza iki ana akım çıkmaktadır: Evrimci teoriler ve yaratılış teorisi..

Evrimci teoriler, insanı da, toplumu da biyolojik bir varlığa indirgeyerek pozitif bilimlerin konusu olarak takdim etmiştir. İnsanın biyolojik varoluşu ile ilgili bilimsel araştırmalar, Batı bilgi ve bilim anlayışının rasyonalist, materyalist, pozitivist, natüralist özelliği sebebiyle teori boyutundan, bilimsel boyuta geçememiştir. Batı düşüncesi, gerek felsefi ve gerekse bilimsel olarak insanın mükellefiyetine temel oluşturacak fonksiyonel bir cevap bulmuş değildir. Ancak uygulamada, insanın

biyolojik varoluşuna dair teoriler, sosyal teoride bilimsel bir gerçeklikmiş gibi kabul görmüş, birey ve toplum hayatının yapılandırılmasında bütün sistemler bu teorilere dayandırılmıştır. Yani, teori boyutunda kalan 'biyolojik varoluş algısı,' 'sosyal varoluş algısına' da uyarlanmıştır. Batı aklı, pozitif bilim ile madde ve eşya üzerinde faydalı neticeler veren bilgi metodunu, daha farklı bir alana, sosyal alana uygulamak istemiştir.²⁸⁸ Pozitivist bilim paradigması, doğal bilimin yöntemsel prosedürlerinin toplumsal bilimlere uygulanabileceğini, toplum bilimcinin pozitif bilim yöntemleri ile toplumsal gerçekliği gözlemleyerek, gözlem sonuçlarını genellemeler veya yasalarla formüle edebileceğini kabul eder.²⁸⁹ Ancak, insanın biyolojik varoluşu konusunda teoriden öte hiçbir bilimsel sonuç alamayan Batı aklı, sözünü ettiğimiz bu farklı alana da bu biyolojik teorileri aktarmakla yetinmiştir. Türkiye'de kültürel Batılılaşma ile birlikte pozitivist bilim paradigmasına göre yapılandırılan eğitim sistemi, biyolojik darwinciliğin adaptasyonu olan sosyal Darwincilik versiyonunu, 'yaratılışçı bir varoluş' algısına sahip Müslüman bir topluma bilimsel bir hakikat itibarı ile dayatmıştır. Batı'da gelişen muteber bilimsel verilerin itibarından yararlanan bu teoriler, kültürel Batılılaşma ideolojisi ile de yaratılışçı teorilere karşı kullanılmıştır.

Cumhuriyet Dönemi eğitim sisteminde, pozitif bilim ve bilimsellik, 'varoluş algısının' yegâne muteber ölçütü kabul edilmiştir. Cumhuriyet Dönemi kuşakları, ortaokul devresinde bilim ve bilimsellik olarak takdim edilen evrim teorisi ile karşılaştıklarında, aileden gelen veya okulda verilen dinî bilgiler konusunda derin bir iç çatışma ve ikilem yaşamışlardır. Herkes iç dünyasını yokladığında bu iç çatışmayı ve ikilemi

²⁸⁸ Aykut Edibali, *Sosyal Sistemlerin Temelleri*, Otağ Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1979, s. 316.

²⁸⁹ L. Işıl Ünal, Seçkin Özsoy, *Eğitim Bilimleri Felsefesine Doğru*, Tan Yayınları, 1. baskı, Ankara 2010, s. 158.

hatırlayacaktır. İşte Cumhuriyet Dönemi eğitim sistemi, temel sapmayı bu noktada gerçekleştirmiştir. Kültürel Batılılaşma, insani ve ahlaki mükellefiyet duygularımıza kaynaklık eden dinî ve millî kültürümüzü eğitimden dışlayan veya etkisizleştiren bir eğitim dışncesine yol açmıştır.

Sosyal bilimler, eğitimin, bireylerin ahlak, karakteri ve şahsiyetine olumlu anlamda katkı yapacak bir felsefi temele oturtulmasını gerekli kılmaktadır. Eğitim, bireyleri ve toplulukları iyi huylu birer sosyal özne haline getirecek ve bu doğrultuda failleştirecek bir inanç ve felsefe üzerinde temellendirilmelidir. Eğitimin, bireylerde inanç değeri bulunan ve onlarda manevi ve ahlaki bir mükellefiyete kaynaklık eden dinî ve millî kültürü ile çatışan bir felsefi dışnce üzerine temellendirilmesinin pozitif bilimsel veya sosyal bilimsel bir değeri bulunmamaktadır.

Sonuç olarak, Cumhuriyet Dönemi eğitimin felsefi temellendirmesi, toplumun dinî ve millî kültürü ile barışık olmamıştır. Bireyler ‘varoluş algısı’ konusunda ikileme dışmışlardır. Bu ikilem, bireyleri hayat boyunca etkilemiş, bir değer ve gaye bunalımına itmiştir. Bu ise, bireyleri tutum ve davranışlarında ikilemlere ve kötü huylu davranışlara sürüklemiştir. Bu durum, eğitim sisteminin yeniden yapılandırılmasında toplumun dinî ve millî kültürü ile barışık bir felsefi dışnce üzerine yeniden temellendirilmesi gereğini ortaya koymuş bulunmaktadır.

Ben ve Varlık Felsefesi

İnsanın ben algısı, varlık algısına ve dolayısıyla varlık ile ilişkisine de kaynaklık eder. “Sosyal, ekonomik ve siyasi boyutlarıyla insan pratiğinde karşılığını bulan tutum ve davranışların”²⁹⁰ altında, insanın ben ve varlık algısı yatar.

²⁹⁰ İbrahim Kalın, *Akıl ve Erdem (Türkiye’nin Toplumsal Muhayyilesi)*, Küre Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2014, s. 144.

Bireylerin failleşmesinde 'ben ve varlık algısı' önemli bir fonksiyona sahiptir. İnsanın neden, nasıl davrandığı, insanın ne olduğu, nasıl var olduğu ve niçin var olduğu ile yakından ilişkilidir. İnsan kendini nasıl anlamlandırıyor, varlığa da aynı anlamı yüklemektedir. Çünkü varlığın anlamını, kendine verdiği anlama kıyasla belirlemektedir. Eğer birey olarak kendisinin veya tür olarak insanın varoluşunun arkasında bir iradenin bulunmadığını kabul etmiş ise, varlığın varoluşu arkasında da bir irade bulunmadığını kabul etmektedir. Dolayısıyla, varoluş olgusunun bir iradeye dayanmadığını kabul etmesi, insana kendi benliğini aşan bir gaye, değer ve mükellefiyet yükleyen bir iradenin de bulunmadığı anlayışına yol açmaktadır. Bu anlayıştaki bir insanın failleşmesinde, ahlaki mükellefiyet telkin eden bir gaye ve değer söz konusu olmayacaktır. Nöbette olan çıkar ve hazlar nihai gaye haline gelecek ve varlık, o insanın nazarında kişisel çıkar ve hazlarına karşılık geldiği oranda değer ve anlam kazanacaktır. Her şeyin nefse, çıkar ve hazlara izafeten bir kıymet aldığı toplumlarda barış ve düzen de olmayacaktır.

Çağımız modern düşüncesinin 'ben ve varlık algısı' ile ilgili krizi, günümüz eğitim sistemlerindeki değer ve anlam krizine de kaynaklık etmektedir. Çünkü insanın varoluş problematiğinden kopuk olarak ele alınan bilgi ve değer kavramları, mükellefiyet telkin etme gücünden yoksun kalmaktadır. İnsanın anlam krizi, onu davranışlarında, sosyal ve ekonomik koşullar ve bedensel/duygusal ihtiyaçlar temelli nedensellik anlayışına mahkûm etmektedir. İnsanın gaye ve değer krizi, onu her an manipüle eden sosyal ve ekonomik koşullar ve bedensel/duygusal ihtiyaçların nedenselliği ile davranışlarda bulunmaya itmektedir. Elbette insanın sosyal, ekonomik, bedensel ve duygusal ihtiyaçları vardır ve bunların tatmini de gereklidir. Ancak, bu ihtiyaçların tatmini bir gaye ve değer alanı içinde gerçekleştirilmiyorsa, insan kendini meşru olmayan alanlarda kö-

tü huylu bir özne olarak bulacaktır. Bu sebeple, insana davranışlarında, sağlıklı bir 'ben ve varlık algısı'nın tembih ve telkin ettiği inanç ve değerlerden beslenen bir nedensellik anlayışı kazandırılmalıdır ki, bu bilgi ve değerlerin açtığı meşru alanda, mükellefiyet duygusu altında failleşebilsin.

Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun bir söyleşide verdiği terazi örneği, insanın failleşmesinde mekanizma-değer ilişkisini çok çarpıcı bir şekilde ortaya koyuyor ve şöyle düşünölüyordu:

"Biz rasyonel bir mekanizma kurarsak o kendi değerini üretir. O; siyasi alanda demokratik mekanizmadır, teknolojik alanda bilimsel mekanizmalardır ve o değer, düzeni kurar. Hâlbuki sadece İslam medeniyetinde değil, diğer medeniyetlerde de klasik, geleneksel kadim kültürlerle Batı medeniyeti arasındaki en temel farklardan bir tanesi bu. Kadim kültürlerde hiç bir zaman bir mekanizmanın değer üreteceği kanaati yoktur. Değer mekanizma ürettiği zaman, o mekanizma meşruiyet kazanır. *Alternative Paradigms*'ın üzerinde çalışırken beni çok etkileyen bir risaleye rastlamıştım. El-Hazini'nin 'Kitabu Mizanü'l-Hakk' adlı risalesi. Risale bütünüyle bir teraziyi (tartı mekanizmasını) anlatıyor. Beni etkileyen o risalenin giriş kısmıydı. Risalenin girişinde önce Allah'ın Adil isminden başlayarak bir yaratıcı tasavvuru ortaya konuyor. Sonra Adil isminin kâinata nasıl yansıdığı anlatılıyor. Sonra adalet kavramı üzerine uzun bir adalet felsefesi yapılıyor. Bu zihni arka plan verildikten sonra terazi anlatılıyor. Sıradan bir okuyucuda şu kanaat hasıl oluyor: Eğer senin zihninde bir varlık tasavvuru (ontoloji) ve buna dayalı bir bilgi tasavvuru (epistemoloji) ve buna bağlı bir adalet felsefesi yoksa tuttuğın terazinin fazla bir anlamı yoktur."²⁹¹

Yani, tartı mekanizmasının düzgün tartma özelliğine sahip olması yetmiyor. Terazi adalet değerini taşıyan bir özne ile

²⁹¹ Ahmet Davutoğlu, *Küresel Bunalm*, (11 Eylül Konuşmaları) Haz. Faruk Deniz, Küre Yayınları, 12. baskı, İstanbul 2002. s. 102.

anlam kazanıyor. Eğer bu değere sahip bir özne yoksa terazi-
nin ve terazi kullanmanın bir anlamı kalmıyor. Özne, teraziyi
hangi zihni arka plana göre elinde tutuyorsa, terazi o yönde
tartıyor. Yani, insan hangi 'ben ve varlık algısı'na sahip ise, o
doğrultuda failleşiyor... Şimdi peygamberlerin ve getirdikleri
kitapların neden insanlığı iman etmeye çağırdığını, bu çağrı-
nın bir 'ben ve varlık' algısına çağrı olduğunu, çağrının neden
iman noktasında temerküz ettiğini daha iyi anlıyoruz.

Günümüz eğitim sistemlerinde hâkim ben ve varlık algısı,
küresel ve yerel güç ilişkileri bağlamında kurgulanmaktadır.
Çünkü küresel ve yerel güç odaklarının tarihsel ve toplumsal
süreci kontrolü ve yönlendirmesi, insanın ve varlığın hakika-
tine dair objektif bilgilere erişim imkânlarının manipülasyo-
nu ile gerçekleştirilmektedir. Bu güç ilişkilerinin çizdiği sınır-
lar içinde hapsolmuş bir eğitim sisteminin, insanın ve varlığın
hakikatine dair evrim, tabiat ve tesadüf nazariyelerini telkin
etmesine şaşmamak gerekir.

Dini ve millî değerlerimizden meşruiyet almayan; aksine
bu değerlerle temelden çatışan, evrim, tabiat ve tesadüf naza-
riyelerini telkin eden bir eğitim mekanizması, birey bilincin-
de her türlü mükellefiyetten soyutlanmaya yol açan bir 'ben
ve varlık algısı' inşa etmiştir. Bilimsellik adına eğitime hâkim
olan bu nazariyelerin asıl neticesi, insanımızı sağlıklı bir ben
ve varlık algısından, dolayısıyla da kendi benliğini ve nefsinin
aşan gaye ve değer anlayışından soyutlamak ve toplum haya-
tında problematik davranışların faili haline getirmek olmuş-
tur.

Evrım, tabiat ve tesadüf nazariyelerinin yol açtığı ben ve
varlık algısının, modernleşme ideolojisi ve bilimsellik meşru-
laştırması ile neden eğitim sistemine yerleştirildiği, artık ta-
rihsel ve toplumsal neticeleri ile sorgulanmalıdır. Bu yapıla-
bildiğinde, eğitim sisteminin insanımızı değerlerin insanı
yapacak ve mükellef kılacak bir ben ve varlık bilinci ile her

daim kucaklayan fonksiyonel bir eğitim felsefesi ile yeniden yapılandırılmasının gerekliliği ortaya çıkacaktır.

Bilgi ve Bilim Felsefesi

Toplumların büyük dönüşümleri de, yaşadığı krizler de bilgi-değer temelli tablolardır. Çünkü toplumsal gerçekliği kuran hakikat, inanç ve bilgidir. Toplumsal gerçekliğin temeli olan inanç ve bilgi anlayışının yerini, bir başka inanç ve bilgi anlayışı aldığı zaman, “toplumsal ilişkilere kadar uzanan bütün insani faaliyetlerde muazzam değişimler kaçınılmaz olur. Tarihte nadir olarak vuku bulan, buna karşılık insanları zihnen, toplumları mahiyet olarak dönüştürerek geçmiş ve gelecekle kurmuş oldukları bağları alt üst eden bu türden hadiseler kendileriyle beraber yeni bir ‘dünya görüşü’ getirir. Bu kadar kapsamlı dönüşümlere kaynaklık eden hakikatin değişimi meselesini ‘epistemolojik kopuş’ olarak ifade ediyoruz.”²⁹²

Ortaçağ Avrupa’sının Modern Avrupa’ya dönüşümünde başrolü oynayan şey, bilgi ve değer dönüşümü idi. Avrupâda reform ve Rönesans hareketlerine kadar geçerli olan kâinat tasavvuru üzerine kurulu kilise öğretileri, Avrupa toplumlarını kilisenin tayin ettiği değerlerin ve bu değerlere yaslanarak toplum üzerinde iktidar oluşturan ruhban sınıfının mahkûmu haline getirmişti.

Bilimsel gelişmelerle ortaya çıkan yeni kâinat tasavvuru ile bilgi alanında; buna bağlı olarak da değerler alanında kilise-bilim adamları arasında baş gösteren çatışma, giderek bilim-Hristiyanlık çatışmasına ve genel olarak da bilim-din çatışmasına dönüşmüştü. Bilim ilerledikçe Hristiyanlık adına kutsanan eski bilgi değerini yitirmeye başladı. Kilisenin oto-

²⁹² Abdurrahman Arslan, “İslam ve Ortadoğu Sorun Hangisinde?,” *Umran Dergisi*, Şubat 2007, s. 35. <http://www.umrandergisi.com/u/umran/pdf/sayi-150-1382171977.pdf> (Erişim tarihi: 07.06.2014).

ritesini meşrulaştıran bilgi önce bilim adamlarının kafasında çöktü ve giderek bütün toplumun kafasında çökmeye başladı. Kilise otoritesi, dayandığı bilgi ve değerlerin çökmesi ile temelsiz kalmıştı. İşte, bireylerin ve toplumun büyük ve köklü bir dönüşümüne yol açan bu tür eski bilgiden kopuş ve yeni bir bilgi aşamasına geçiş, Batı düşüncesinde “epistemolojik kopuş” olarak tanımlanır.

Batı kültürü ve değerlerinin küreselleşmesi, Batı’nın krizlerini de küreselleştirmişti. Batı kültürünün taşıyıcısı olan eğitim kurumu ise, bu krizlerin de taşıyıcısı olmuştu. Yeni bilgi metodu, kilise öğretilerini bir değer kaynağı olmaktan çıkarmış ve ruhban otoritesine son vermiş ise de, bununla kalmamış, Batı toplumunun tüm değer sistemini çökertmişti. Ortaya çıkan boşluğu doldurma işlevi ise bilime yüklenmişti. Batı bilimsel bilgiler yanında bu zihni yapıyı da tüm dünyaya yaygınlaştırmıştı. Bu zihni yapıya göre, her toplum, bilim ile inanç değerleri arasında Batı tarzı bir kopuş yaşamak zorundadır. Bu zihni yapının bir ürünü olan Cumhuriyet Dönemi eğitim sistemi de, “başlangıcından beri hep modernleşme/kalkınma kavramları ve bununla bağlantılı olarak pozitivist bilim felsefesi etrafında yapılandırılmış”²⁹³ ve bu epistemolojik kopuşun aracı olarak kurgulanmıştı.

Çağımızda, insanlık Batı bilgi modelinden kopuşu, yani yeni bir epistemolojik kopuşu gerekli kılan yeni krizlerle karşı karşıya gelmiş bulunmaktadır. Çünkü Batı bilimsel metodu, insanlığı ‘manevi değer’ üretemeyen bir bilgi anlayışına da mahkûm etmiştir. Batı bilgi ve bilim anlayışı, insanlığı ben ve varlık algısında ve dolayısıyla da insan-insan, insan-toplum, toplum-toplum ve insan-tabiat ilişkilerinde yaratılış olgusunu kabul etmeyen bir yaklaşımla düşünmeye mahkûm etmiştir.

Peygamberlerin ve semavi kitapların yaratılış olgusuna

²⁹³ L. Işıl Ünal, Seçkin Özsoy, Eğitim Bilimleri Felsefesine Doğru, Tan Yayınları, 1. baskı, Ankara 2010, s. 191.

imana çağrısı, birey ve toplumların içinde bulundukları problematik 'ben ve varlık' algısını inşa eden bilgi anlayışından kurtarılması, bir epistemolojik kopuş yaşamasında, iman değişiminin fonksiyonunu ortaya koymaktadır.

Batı biliminin dine tepki hüviyeti içinde gelişmesi, Batı bilimini varlığı "mânâ-yı ismî" ile talim etmeye mahkûm etmiştir. Batı bilim anlayışı, varlığı sadece nesnelliği ile ele almaktadır. Nesnelerin ne olduğu, niçin var olduğu ve nasıl var olduğu sorgulanmadan, sadece nesnelerin ne işe yaradığı pozitivist bir nedensellik anlayışı ile açıklanmaktadır. Bu bilim anlayışı, varlıklardaki ilmi ve hikmeti görmekte, ancak bu ilim ve hikmetin arkasındaki kast, irade, kudret ve rububiyeti görememektedir. Yani varlığın her birinin belli bir fonksiyon doğrultusunda talim, terbiye, teşkil, tedbir ve idare edildiği hakikatini görememektedir. Batı bilimi, varlıktaki ilim ve hikmeti, bizatihi o varlığın zati özelliği, o varlığın kendinden menkul bir doğası olarak algılamaktadır.

'Mânâ-yı ismî' kavramını bir metafor ile açıklayacak olursak: Bir insanın Ay'daki ışığı, Güneşe değil, Ay'a verdiğini, Ay ışığını bizatihi Ay'ın bir özelliği olarak gördüğünü, Ay'daki ışığın Güneşe delaletini göremediğini düşünelim. İşte Batı bilimi, varlıklardaki ilim ve hikmeti, nizamı ve gayeliliği de böyle görüyor. Ona göre, varlık kendiliğinden bu özelliklere sahipse, insan da arkasında bir kast, irade ve kudretin bulunmadığı bir varlıktır ve dolayısıyla da bir manevi sorumluluğu bulunmamaktadır.

Batı düşüncesinin tüm insanlığa arız ettiği 'mânâ-yı ismî' bilgi ve bilim anlayışı, çıkar ve haz odaklı bir ben ve varlık algısı inşa etmiştir. Dolayısıyla da, manevi değer üretememesine karşılık, maddi değerler üretmeye başlamıştır. Birey ve toplum çıkar ve haz odaklı bir yapı kazanmıştır. Modern toplum yapısı, tutum ve davranışlarını çıkarları ve zaafı belirleyen insan tipi ile şekil ve kalıba dökülmektedir. Çıkar ve haz değerine yö-

neliştir, bireylerin karşılaşma alanlarında ve ilişkilerinde manevi değerleri değil gücü belirleyici kılmaktadır. Bilim ve teknolojiyi kim elinde tutuyorsa, kim kullanıyorsa, onu kendisi için değerli olan şeyleri elde etmede yıkıcı bir silah olarak kullanabiliyor. Bilim ve teknolojinin kullanımı ile ortaya çıkan kötülükler rasyonel mekanizmalarla önlenemiyor. Çünkü insanın kötülük kabiliyetine eklenmiş bilim ve teknoloji, en ince ayrıntısına kadar kötülüklerde de kullanılabilir. Bu sebeple rasyonel düşünceye dayalı modern ontolojik model ile bu modelden kaynaklanan bilgi, insanlığa bilim ve teknolojiye kumanda edecek değerleri ilham etmekten ve adaletin ve mutluluğun küresel ölçekte yaygınlaşmasını sağlamaktan çok uzak kalıyor.

Gelinen noktada, Batı bilim ve bilgi anlayışının, manevi değer üretmeyişi ve toplumsal barışın ve dayanışmanın üzerine temellendirileceği bir 'ahlak nizamı kuramamasının'²⁹⁴ altında, Batı bilgi ve bilim anlayışının 'mânâ-yı ismî' özelliği yatmaktadır. Modern bilime; din, ahlak ve ideoloji gibi normatif bir işlev yükleyerek toplumu salt modern bilimsel bilgilerle, yani 'mânâ-yı ismî' bilgilerle düzenleme düşüncesinin pratik bir karşılığı bulunmadığı anlaşılmaya başlamıştır.²⁹⁵

Tıpkı Ortaçağ Avrupa'sının büyük değişimine yol açan bilgi-değer sisteminin değişimi gibi, günümüzde de küresel boyutta bir bilgi-değer değişimi gerekli hale gelmiştir. İnsanlık, içinde bulunduğu krizleri aşabilmesi için, mevcut epistemolojik temeli sorgulamalıdır. Varoluş olgusunun arkasındaki ilim ve hikmeti gören mevcut bilgi ve bilim anlayışı, yalnızca ilim ve hikmeti değil, irade, kudret ve rububiyeti de gören yeni bir bilgi türü ile yer değiştirmelidir. Sözümlü ettiğimiz bu bilgi türü, özgün kavramı ile varlığın 'mânâ-yı harfî' ile talim edilerek elde edilebilen bir bilgi türüdür.

²⁹⁴ Ölümlünün 50. Yıldönümünde Mehmet Akif Ersoy, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1986, s. 37.

²⁹⁵ Kadir Canatan, *Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme*, İnsan Yay. İstanbul 1995, s. 36.

‘Mânâ-yı harfî’ kavramını da, yine ay ışığı metaforu ile açıklayacak olursak: Ay’daki ışık, Ay’ın değil, Güneş’in ışığıdır. Ay sadece bir yansıtıcıdır. Ay, kabiliyeti oranında Güneş’e ayna olmaktadır. Tıpkı, bir arkeologun yaptığı kazı sırasında bulunduğu bir taş heykeldeki, bu heykellik özelliğinin taşın kendi özelliği olmayıp, bir heykeltıraşlık özelliğinin yansımaları olduğu gibi... Dolayısıyla da, varlıklarda akseden ilim ve hikmet, gayelilik, faydalılık, nizamlılık ve ölçülülük ve bütün bunlardan ortaya çıkan fonksiyonellik, o varlığın kendi özelliği değil, arkasındaki kast, irade ve kudretin yansımasıdır.

Bu irade ve kudreti kabul etmeyen Batı bilgi ve bilim anlayışının aksine, “mânâ-yı harfî” bilgi ve bilim kültürü, varlığın arkasında aynı zamanda bir kast, irade, kudret ve rububiyet hakikatinin de bulunduğunu tespit eden bir bilim ve bilgi metodudur. Dolayısıyla da “mânâ-yı harfî” bilgi ve bilim, insan-insan, insan-toplum, toplum-toplum ve insan-tabiat ilişkilerinde yaratılış düşüncesini kabul eden ve insanın bu ilişkilerinde insani ve ahlaki mükellefiyetine temel oluşturan bir ‘ben ve varlık algısı’ inşa eder. Birey ve toplum şahsiyetini kuran hakikat, bu ‘ben ve varlık’ algısının yol açtığı bilgi türü ve bilim anlayışının ifadesi olacaktır.

Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu’nun, alıntılarladığımız terazi mekanizması örneğini tekrar hatırlayalım. Davutoğlu, bu örnekten yola çıkarak, toplumu kuran hakikat ile bilgi-değer ilişkisini şöyle açıklıyor: “Burada mekanizma bütün kadim medeniyetlerde bir sondur. Onun için ekonomi bir sondur. Önce ontoloji, sonra bilgi, sonra değer, sonra gaye, sonra davranış, sonra hukuk, sonra siyaset... Ekonomi bir anlamda belirlenen bir şeydi. Modernite bunu tersine çevirerek ekonomiyi merkeze aldı. Kapitalizm ile demokrasi arasındaki irtibatlandırılmada olduğu gibi ekonomi siyaseti belirlemeye başladı; siyaset, hukuku; hukuk, değerleri üretmeye başladı. O değerler de insana ekonomik olarak tüketici kimliği ve bilgi olarak da

küreselleşen dünyada bireysel bilincin ana eksenine haline gelmeye başladı.”²⁹⁶ İşte, günümüz dünyasının içinde bulunduğu bilgi ve değer krizine çözüm oluşturacak fonksiyonel bir bilgi türü ve bilim anlayışı, insanlığın ana problematiğini oluşturmaktadır. Yeni bir epistemolojik kopuşu temsil edecek bu bilgi ve bilim anlayışı “mânâ-yı harfî” bilgi ve bilim anlayışıdır.

Eğitim sistemleri, hâkim bilim anlayışına bağımlıdır. Türkiye’nin eğitim politikası da kültürel Batılılaşma paradigması ile beraber gelen ‘mânâ-yı ismî’ bilgi ve bilim anlayışına mahkûm bir eğitim sistemine yol açmıştır. Bu sebeple, eğitim sistemi ‘mânâ-yı ismî’ bilgi ve bilim anlayışından arındırılmalı ve ‘mânâ-yı harfî’ talim metodu ile üretilen bilgi ve bilim anlayışı ile yeniden yapılandırılmalıdır. Bunun için ‘mânâ-yı harfî’ bilim kültürünü oluşturacak ve temsil edecek bir bilimci topluluğu oluşturulması gereklidir. Bu bilim topluluğu vasıtası ile fizik, kimya, biyoloji, tıp, astronomi gibi varlık bilimleri de varlıkta cereyan eden sadece ilim ve hikmeti değil, arkasındaki kast, irade, kudret ve rububiyeti de tespit edecek ve insanlığa gösterecektir. Neticede varlığa dair bilgi, değer ve mükellefiyet üreten manevi bir anlam da kazanacaktır.

Nihai Gaye Felsefesi

İnsanın tutum ve davranışları, onun kendine, varlığa ve hayata bakış ve onu kavrayış tarzının bir ifadesidir. İnsanın varoluşa dair inancı ve bu inancın tembih ettiği gaye, dış dünyada kendine özgü tutum, söylem ve davranış modelleri olarak tezahür etmektedir.

İnsanın, duygularını, düşüncelerini ve faaliyetini yöneten şey, onun kendine ve hayata verdiği manadır. Ahlak ve kültür adı verilen değerler insan davranışlarını niteler ve yönetirler.

²⁹⁶ Ahmet Davutoğlu, *Küresel Bunalm*, (11 Eylül Konuşmaları) Haz. Faruk Deniz, Küre Yayınları, 12. baskı, İstanbul 2002. s. 102.

İnsanın tutum, söylem ve davranışları, kişiliğini oluşturan ben ve varlık algısı ile yakından ilişkilidir. Çünkü insanın ben ve varlık algısı değeri, değeri de nihai bir gaye tayin ederler. İnsan davranışlarına damgasını vuran bu gaye, insanın bazı yönleri yönelmesini, bazı yönleri de sırt çevirmesini sağlar. İnsan maddi ve manevi hedefleri, nihai gayesi açısından değerlendirir ve bu hedefler onun nazarında, gayesine göre önem kazanır veya değerini kaybederek itilir. Dolayısıyla da insan gayesine göre bir kısım bilgilere yönelirken, bu gayeye hizmet etmeyen bilgilere de ilgisiz kalacaktır. Bu sebeple, yanlış gayelere bağlanmaları ile insanlar yanlış bilgilere, yanlış faaliyetlere yönelirler veya doğru bilgileri yanlış gayelere hizmet ettirirler.

İnsanın gayesi, aynı zamanda onu bu gayeye ulaştıracak yöntem ve araçları da tayin eder. Zira gaye belli ise, büyük ölçüde yol ve araç da bellidir. Önemli olan gerek gayenin ve gerekse ona ulaştıracak yöntem ve araçların, toplum barışı ve kalkınması açısından ne anlama geleceğidir. Mesela; eğer bir insan, hayatı yalnız kendi çıkarları açısından kıymetlendiriyorsa, bu onun kişisel çıkar odaklı bir gaye gütmesine, dolayısıyla da bu gayeye ulaştıracak tutum ve davranışlara yönelmesine yol açacaktır.

Salt çıkar gayesinin insanı yönelteceği tutum ve davranışlar, hem meşru hem de gayrimeşru özellikte olabilecektir. Bireylere çıkar sağlayan davranışların toplumsal barış ve düzen üzerinde olumsuz etki yapmaması için, bireylerin hem kişisel çıkarlarını nihai gaye haline getirmemesi hem de günlük hayatını devam ettirebilmesi için verilen çıkarını gözetme duygularını meşru dairede tatmin etmesini sağlayacak bir iç disipline malik olması gerekir. Aksi takdirde, salt şahsi çıkar gayesi, bireyleri toplum hayatı için zayıf ve hasta birer kişilik haline getirecektir. İşte bireylerin bu kişilik yapıları toplum hayatının işleyişı içinde, bireylerin ilişki ve karşılaşma alanla-

rında ortaya çıkan çatışmaların temelini oluşturacaktır.

Görüldüğü üzere, insan davranışları, onun bağlandığı gayelere göre özellik ve fonksiyon kazanmaktadır. İnsanın her hareketinin, her faaliyetinin arkasında, bağlandığı gayenin itici gücü mevcuttur. Toplumu oluşturan her birey ise doğası icabı, mutlaka bir gaye gözeterek yaşar. İşte bir insanın, hayatının her safhasında, kendisinin ve ait olduğu toplumun başarısına pozitif ve negatif etkisi, onun takip ettiği ve bağlandığı gaye ile yakından ilgilidir.

İnsanın duruşu, tutum ve davranışları, onun gayesinin birer çizgisi ve yansımasıdır. Ortaya vurulan bir fiil ve bir davranış, onu güden gaye ve bu gayeyi tayin eden inanç ve kültür ile değerlendirilebilir. Çünkü "her hareket bir gaye için yapılır, hareket kuralları hizmet ettikleri gayeye göre bir vasıf, bir renk alırlar."²⁹⁷ Bütün insan fiilleri belli bir gayenin tesiriyle işlemişlerdir. Adler'e göre: Sebepler, kudret, insiyaklar (içgüdü) insan davranışlarını izaha yetmez. Ancak nihai gaye bunu izah edebilir. Bu nihai gaye bir hayal bile olsa, insan davranışlarına yön verir. Fertte inşai kuvveti yöneten bu nihai gayedir.

Birey ve toplum hayatının başarısında, insanın ne olduğu ve insan hayatının gayesi, bu gayeye ulaşmanın yol ve araçları ile ilgili bilgilere, en az teknik bilgiler kadar ihtiyaç vardır. Toplum hayatında, bireylerin kişilik yapısından başlayıp gelişen problemlerin çözümünde bizi başarıya ulaştıracak bilgi insan bilgisidir. Bu sebeple, "insanın ve insan hayatının manasını araştırmaya elverişli hiçbir araç ve yolu ihmal etmememiz gerekir."²⁹⁸ Çünkü insanın varoluşu ve hayatın hakikati, bizzat birey davranışlarında olduğu kadar, topluluk ilişkilerinde de ana fikir niteliği kazanacaktır. Bu anlam ile ortaya çıkan inanç

²⁹⁷ J. S. Mill, *Faydacılık*, çev. Nazmi Coşkunlar, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, 3. baskı, İstanbul 1986, s. 3.

²⁹⁸ Milovan Djilas, *Eksik Kalmış Bir Cemiyet (Bölünüp Parçalanmış Komünizm)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1975.

ve bu inancın tembih ettiği nihai gaye, birey davranışlarına şekil verecek, olaylar, ilişkiler bu tembihlerin ışığı altında yerini ve anlamını bulacaktır. Aksi takdirde, maddiyat ve menfaat toplum hayatında bireyler arasındaki ilişkilere kumanda eden bir ana fikir halini alacak; bireyler “ilkel isteklerin ve bunun şekil değiştirmiş ikinci derecedeki motiflerinden doğan para, konfor, mevki gibi gayelerin esaretinden kurtulamayacaktır.”²⁹⁹ Toplu yaşamın ürettiği problemlerin analizi bize, bireylerin kişilik yapılarını ve problematik davranışlarını işaret etmektedir. Yani, bireylerin kişiliği ve karakteri problematik bir yapıda ise, bu yapı ortamını bulduğunda daima problematik ferdi ve organize davranışlara dönüşmektedir.

Nihai gaye kavramı, eğitim ve toplumbilimlerin en önemli konularından birini oluşturmaktadır. Çünkü gaye denilen bu manevi enerji, mahiyetine göre insanı, toplum içinde ya en muhteşem fazilet ve hayırlara veya en korkunç felaket ve kötülöklere sevk etmektedir. Bu sebeple, eğitim sistemi, insana, hayatın anlamını, dolayısıyla varoluş gayesini doğru olarak anlatmalı ve bu gayesine uygun bir hayat yaşamaya hazırlamalıdır. Ancak bu takdirde bireyler, tutum ve davranışları ile toplumun bir barış ve istikrar unsuru olabilecektir.

Eğer insan varoluş gayesini anlayamazsa, bu takdirde onun tutum ve davranışları kişisel çıkar ve hırs duvarları arasında teşekkül edeceğinden, böyle bir kişilik yapısında, toplu yaşamda barış ve düzene kaynaklık edecek bireysel fazilet, dürlürlük, fedakârlık, ahlak ve hukuka saygı gibi iç disiplin özellikleri söz konusu olmayacaktır. Çünkü insan kişisel çıkar ve ihtiraslarını, hazlarını nihai gaye haline getirirse, bunların sınırsız olması sebebiyle, daima bir sınır ve disiplin getiren bu iç disiplin özellikleri onun ruhunda kabul görmeyecektir. İşte Prof. Dr. Alexis Carrel bu gerçeğe şöyle işaret etmektedir:

²⁹⁹ Hasan Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve İmam-ı Gazali*, Han Neşriyat, İstanbul 1983, s. 12.

“İnsanlar yanlış gayelere bağlandıkça, mensubu bulundukları toplum içinde birbirleriyle anlaşmaktan aciz kalacak ve daima birbirlerini yaralayacaklardır.”³⁰⁰ Gerçekten de, insanın, meşru ile gayrimeşru olanı birbirinden ayırmayı bilmesi ve bu iki alanı birbirinden ayıran sınırdan iradi olarak durmayı ve hürriyetini rasyonel olarak kullanmayı öğrenmesi zaruri bulunmaktadır. Bu da insanın kendini ve hayatın gayesini doğru olarak anlamasına bağlıdır. Bu anlayış ancak bir eğitim süreci içinde bireylerde bir meleke haline getirilebilir.

“Bir şeyi yapmayı isteme itiyadına gaye adı verilmektedir. Daha hayatın başlangıcında uygun bir gayeye yönelmenin önemi besbellidir. İstikamet verilmeyen irade, sadece metanet, sebat ve azim olarak kabul edilir; fakat karaktere, doğru istikamet verilmedikçe kuvvetli iradenin sırf zararlı bir harekette bulunma kudretinden ibaret kalacağı meydandadır.”³⁰¹ Aynı durum akıl, zekâ, bilim ve teknoloji için de geçerlidir. Zira insan bu yeteneklerini yanlış bir gayenin emrine vererek zararlı birer kudret durumuna düşürebilir. Mesela, aynı silah bir hırsızda emniyet ve asayiş bozan, poliste ise emniyet ve güvenliği sağlayan etkili bir araç gibi tamamen birbirine zıt fonksiyonlar kazanır. İşte insanın akıl, zekâ, bilim, teknoloji ve bunun gibi birçok istidat ve kabiliyetlerini kullanma biçimini tayin eden esas faktör, bunlara kumanda eden insanın karakter yapısıdır. Şu halde bireylerin eğitimi, sadece akıl, zekâ, bilim, teknoloji alanları ile sınırlı olmamalı, bu niteliklerini iyi ve doğru yolda kullanması için de bireyler eğitilmelidir.

Novalis³⁰² der ki: “Karakter, tamamen şekillenmiş bir iradedir. Ve gaye bir şekle girdikten sonra bütün bir hayat boyunca

³⁰⁰ Alexis Carrel, *İnsanlar Uyanın*, çev. Leyla Yazıcıoğlu, Arif Bolat Kitabevi, Hamle Matbaası, 3. baskı, İstanbul 1959, s. 158.

³⁰¹ Samuel Smiles, *(Self-Help) Kendine Yardım*, çev. Süreyya S. Berkem.

³⁰² Novalis, asıl adı Friedrich Leopold von Hardenberg olan ünlü Alman filozofu (1772-1801)

ca sabit kalır. Gerçek insan iyinin üstüne eğildiği ve gayesine bağlı kaldığı zaman dünya nimetlerine ve övülmeğe çok az değer verir. Hareketleri kendi vicdanı tarafından tasvip görür ve başkaları tarafından da takdirle karşılanırsa, bu onun için en büyük mükâfattır.”

“Kişilik vasfını taşıyan insan, harici durumlara ve subjektif heveslere hâkim olan, kendi hayatını severek ve inanarak manevî hayatın prensiplerine tabi kılan insandır.”³⁰³ İnsanın böyle bir manevi olgunluğa ulaşmasının; insani ilişkiler ve faaliyetlerin bulunduğu, kısaca toplum hayatının bütün karşılaşma alanlarında belirleyici rolü bulunduğu tartışılmaz. Zira bireyler, ancak bu manevi olgunluğun verdiği anlayış ve disiplin ile kişisel çıkar ve arzularıyla, toplu yaşam gereklerini uzlaştıracak, çıkarlarına ters düşen sorumlulukları da görececek, gözetecek, hissedecek ve anlayacaktır.

“İçten teşekkül etmeyen, iç ve dış zaruretlerin, baskı ve alışkanlıkların eseri olan davranışlar için ‘karakter’ terimi kullanmak mümkün değildir. Ancak ruha yerleşen prensiplerin ahlâkî hürriyet içinde ortaya koyduğu davranışlara ‘ahlâkî karakter’ diyebiliriz.”³⁰⁴ “Şu halde karakter, kör bir intibak değildir. Karakter, insanın bütün davranışlarına devamlı olarak etkide bulunan ve vereceği kararlarda, yapacağı işlerde tesirli olan değer yargılarına dayanır.”³⁰⁵

İnsan gaye itibarıyla istikametini kaybederse, elle tutulur şahsi çıkar ve arzularının peşine düşer; maddi ve şehvi ihtiraslar onun nihai gayesi haline gelir. Böyle bir karakterin ürettiği davranışlar daima şahsi çıkar ekseninde dönecektir. Bir de bu bencil karakter; akıl, ilim, zekâ ve maddi kabiliyetler

³⁰³ H.F. Kanad, *Pedagoji Tarihi II*, İstanbul 1948, s. 355, Akt. Hasan Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve İmam-ı Gazali*, Han Neşriyat, İstanbul 1983, s. 30.

³⁰⁴ Hasan Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve İmam-ı Gazali*, Han Neşriyat, 1983, s. 39.

³⁰⁵ Burhanettin Canatan, *Eğitim Psikolojisi*, 1967, s. 291.

ile birleşirse, tamamen kötüye kullanılmaya müsait bir kudret ortaya çıkacaktır. Çünkü eğer bireyler, çıkarını prensip ve gaye edinmiş ise, bu çıkar duygularını tatmin iştihası, onu hukuki ve ahlaki çerçeve dışına, gayrimeşru daireye taşan davranışlarla sürükleyecektir. Toplum barış ve düzeninin bu davranışlarla olumsuz yönde etkileneceği açıktır.

Bugün insanlık, kendi varoluş sebebini ve dolayısıyla gayesini doğru olarak keşfetmek gibi temel bir problemle karşı karşıyadır. Eğitim politiğin en önemli konularından birini de bu problem oluşturmaktadır. Çünkü "ferdî ve toplumsal huzura ulaşmak, insan hayatının gayesiyle yakından ilgilidir."³⁰⁶ İnsanlık ancak bu problemi çözdüğü takdirde hakiki gayesini keşfedecek ve bu gayenin tembihleri ile iradi olarak doğruluğa, dürüstlüğe, hak ve adalet duygularına, sorumluluk hislerine yönelecek, insan ilişkilerinden doğan olaylar bu iç disiplin faktörleri çerçevesinde gerçekleşebilecektir. İşte, bu iç disiplin faktörlerinden soyutlanmış bir karakter, toplum hayatında bir gelişme, bir barış ve düzen unsuru olamaz. Çünkü bireyler arası ilişkilerde duygular, hırslar, çıkarlar, hesaplar çatışıyorsa, bu bireylerin teşkil ettiği toplumda da huzur ve düzen söz konusu olmayacaktır.

İnsanın iç dünyasında, atmosferinde soluduğu inanç ve kültürün teklif ve telkin ettiği maddi ve manevi gayeler teşekkül eder. Bu gayeler insan nazarında önem derecesine göre hiyerarşik bir yer tutarlar. İşte bu hiyerarşinin en üst mevkinde yerleşen gaye, insanın maddi ve manevi bütün varlığına özel bir şekil vererek, onun kişiliği üzerinde hâkim bir durum alır. Yani hâkim gaye, insanı bir nevi emri altına alarak, onu, kendisinin tahakkukuna yol açacak tutum ve davranışlarla, faaliyetlere odaklandırır. Böylece, insanın iç âleminde en yüksek tepeyi işgal ederek onun bütün şahsiyet ve karakterine

³⁰⁶ Hasan Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve İmam-ı Gazali*, Han Neşriyat, 1983, s. 12.

hâkim olan bu gaye, niteliğine göre dış dünyada bencil veya diğerkâm davranışlar olarak tezahür eder. Bu davranışların bireylerde genelleşmesinin, toplumun genel yapı ve görünüşünü belirleyeceği malumdur.

Görölmektedir ki, toplumsal barış ve gelişme problemleri, insan problemi ile doğrudan ilişkilidir. İnsan probleminin ise, iç disiplin kavramı ile açıklayabileceğimiz, inanç, gaye, değerler gibi inanç ve kültür boyutları bulunmaktadır. İşte bireylerin gayesinin oluşumunda belirleyici olan inanç ve kültür boyutu, toplumsal barış ve toplumsal kalkınma itibarıyla insan probleminin çözümü açısından eğitimin en temel unsurlarından birini teşkil etmektedir. Bireylerin doğru gayelere yöneltilmesi açısından fonksiyonel olmayan eğitim süreçleri, daha yetenekli ve donanımlı hırsızlar, dolandırıcılar ve teröristler yetiştirecektir.

Mükellefiyet Felsefesi

Bir toplumun mükemmelleşmesi için, bizatihi insan şahsiyetini mükemmelleştirmek, onu toplumun barış, düzen ve gelişme unsuru haline getirecek kişilik yapısına talim ve terbiye etmek, böyle bir kişilik kazanmayı bizzat kendi kendisinin ideali ve mükellefiyeti haline getirmek zaruridir. Zira bireyler, yanlış davranışlarının zarar ve sorumluluğunu bünyesinde idrak edebildiği ve bizzat bu zararlı fiillere karşı vicdanında şahsi inisiyatifi ile tedbir almak lüzumunu anladığı takdirde insan problemi çözüm yoluna girmiş olacaktır. Bireylere böyle bir inisiyatifi ancak inanç, dolayısıyla disiplin değeri bulunan bir kültürün telkinleri kazandırabilir. İşte bireyler böyle bir idrak ve inisiyatife terbiye olduğunda, mükellefiyet duyguları, dürlürlük iradesi, ahlaki disiplinler, tıpkı bir vücudun gölgesi gibi bireyleri takip ve kontrol edecek, bütün tutum ve davranışlarını düzenleyecektir. Bireysel düzeyde bu kişilik yapısı toplumsal

düzeyde, barış, düzen ve istikrar unsuru olacak, kalkınma yolundaki toplumsal dayanışma ve başarıları inşa edecektir.

Cumhuriyet Dönemi eğitim sistemi müfredatında bilimsellik itibarıyla yer alan evrim teorisi böyle bir mükellefiyete kaynaklık edebilir mi?

"İnsanın kaynağı, tesadüfen meydana gelen ve zamanla evrimleşen bir hücredir veya insan maymundan türemiştir ya da insan tesadüfen meydana gelmiştir" vb. gibi düşünce ve inanç biçimleri, insana hangi insani ve ahlaki mükellefiyeti kazandırabilir? Mesela, insanın maymundan evrimleştiğine inanan bir insan, "ben maymundan türemişim, o halde dürüst olmalıyım" gibi bir mükellefiyeti hisseder mi? Aksine, bu düşünceler, insana herhangi bir mükellefiyet kazandırmayacağı gibi, mevcut mükellefiyet duygularını da tahrif edecektir. Bu gerçeğe işaret eden Carrel: "Er veya geç boşlukta yok olacaksak, vücudumuzu ve ruhumuzu bir iyilik ve hakikat idealine göre terbiye etmeğe ne lüzum var" diye sorar. Ve çağdaş felsefenin bu konuda daima tatmin etmeyen cevaplar verdiğini belirtir.³⁰⁷

Materyalist felsefe, insanı başıboş, sahipsiz ve tesadüfi bir varlık olarak tanımlamakla, onu, yalnız kendi sefil ferdiyetine ait şeylerle meşgul olan bencil bir varlık derekesine düşürmektedir.³⁰⁸ İşte materyalist felsefi teoriler bu açıdan kıymetlendirildiğinde, bu teorilerin, insana bir iç disiplin, ruhi ve ahlaki bir mükellefiyet; hak, hukuk ve adalet anlayışı kazandıramadığı görülmektedir.

"Hayatı bir tesadüften ibaret gören insanın ruhunda bir iç disiplin, hiçbir insanî ve sosyal kavramın yer tutmasına imkân yoktur."³⁰⁹ Çünkü hiçbir nazariye bir mükellefiyet, bir iç disiplin

³⁰⁷ Alexis Carrel, *İnsanlar Uyanın*, çev. Leyla Yazıcıoğlu, Arif Bolat Kitabevi, Hamle Matbaası, 3. baskı, İstanbul 1959, s. 159.

³⁰⁸ J. S. Mill, *Faydacılık*, Çev: Nazmi Coşkunlar, 3. baskı, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, s. 22.

³⁰⁹ Ankara Kültür ve Eğitim Vakfınca düzenlenen "Anarşi Sebepleri, Kısa ve Uzun vadede Tedbir ve Çareleri" konulu konferans metni, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul 1980, s. 29.

lin vücuda getirmez. Nazariye mantıki olabilir. Fakat bunun hiçbir önemi yoktur. İnsan her zaman onu kabul etmeyebilir, hatta kabul etse bile, bunun bir sorumluluk gerektirip gerektirmeyeceği³¹⁰ bu mümkün olsa bile, pratikte böyle bir sorumluluk anlayışının değerinin ne olacağı tartışmalıdır.³¹¹

Kültürel Batılılaşma ile birlikte küreselleşen materyalist felsefi teoriler, insana bir iç disiplin ahlak, fazilet ve dürüstlük teklifleri ile gelen inanç ve kültürleri de yozlaştırarak çözmüşler, tahrif etmişlerdir. Batı kültürü atmosferine giren toplumlarda, ferdi mükellefiyete kaynaklık eden ve fert hayatına disiplin ve düzen veren kendi inanç ve kültürlerinin yerini, bu materyalist felsefi teorilerin alması sonucu, insan kişiliği, toplumsal barış ve düzeni bozan bir unsur haline gelmiştir.

“Materyalist felsefe, insanları müşahedelere sevk etmiştir. Böylece deneysel metot geliştirilmiştir. Bu işin müspet tarafıdır. Deneysel metodun gelişmesi, müspet ilimler dediğimiz tatbiki ilimlerde gelişmelere yol açmıştır. Buluşlar birbirini takip etmiştir. Teknolojik gelişme süratlenmiştir.”³¹² Ancak, Batı’nın bu alandaki başarıları, ferdi ve sosyal vicdana dayanan kıymet hükümlerinin de maddi ilimlerin mantığı ile tahlile başlanılmasına neden olmuştur. “Maddeci felsefenin çok aşırı gitmesi, gördüğünün, dokunduğunun dışında varlık kabul etmemesi, manevî hayatı ve dolayısıyla manevî hayat ile birlikte ahlâki kavramları, moral değerleri ilahî ve manevî duyguları köreltmıştır.”³¹³ Böylece Batı bilimi, insanlığı bireyler arası, toplumlar arası ve insan-tabiat arası ilişkilerde yaratıcıyı dikate almayan davranış formlarına mahkûm etmiştir.

³¹⁰ H. Bergson, *Ahlâk İle Dinin İki Kaynağı*, çev. Mehmet Karasan, Millî Eğitim Basımevi, 2. baskı, 1986, s. 59.

³¹¹ Alaeddin Özdenören, *Yakınçağ Batı Dünyası ve Türkiye’deki Yansımaları*, Akabe Yayınevi, 1. basım, İstanbul 1986, s. 8.

³¹² Prof. Dr. Sabahaddin Zaim, “İslam’ın İktisadi Görüşü,” Mülakat: Burhan Bozgeyik, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1981, s. 16.

³¹³ A.g.e., s. 16.

Her insanda doğuştan bilkuvve mevcut bulunan iç disiplin faktörlerini geliştirmek, canlandırmak, bireysel ve toplumsal hayata düzen ve istikamet veren bir kişilik özelliği haline getirmek, ancak insanın varoluş nedenini ve doğasını bilmek ile mümkündür. Bu bilgiye ulaşamadığımız müddetçe, insana ahlaki mükellefiyetinin nedenini ve 'niçin'ini anlatamayız. İnsan, ahlaki olgunluğun lüzumunu, ancak bir inanç idealinin şartı ve ışığı altında kavrayabilir ve fenomenolojik olarak idrak edebilir.³¹⁴ Böyle bir inanç ideali ve ışığı olayları, maksatları ve faaliyetleri yerli yerine koyar; ahlak mükellefiyetinin de objektif bir temelini teşkil eder. Bu sebeple, dinî ve millî inanç ve değerlerin terbiyesi olmadan doğrudan doğruya ve kendiliğinden bir ahlak sistemi kurulamaz.

Şu halde, toplumun barış ve düzenini yapan disiplinleri ve davranış modellerini, insanın haz duyduğu ve manevi bir tatmine ulaştığı hür ve iradi bir davranış biçimi haline getirmek gerekir. Bu ise, ancak inanç değeri, dolayısıyla disiplin değeri bulunan bir inanç ve kültür ile mümkündür. Bu takdirde fertler, kişilerin değil, inandığı ve saygı duyduğu ilkelerin otoritesinde bulunurlar. Toplumun barış ve istikrarını yapan, fertlerin bu ilkelere iradi bağlılığıdır. Dış disiplinlerle kontrol edilebilen fertlerden ise, insanın insana hükmetmesi, yöneticilerin tahakkümü esasına dayanan sağlıklı ve zoraki bir toplum vücuda gelecektir.

Bireylerin mükellefiyet duygularına kaynaklık eden kendi inanç ve disiplin değerlerini dışlayan ve inanç değeri olmayan yabancı inanç ve kültürleri telkin eden bir eğitim sistemi mükellefiyet felsefesi itibarıyla temelsizdir. Eğitim süreçleri, birey ve topluma, dürüstlük, fazilet ve güzel ahlak konusunda bir mükellefiyet getiren inanç ve kültürü talim ve telkin etmelidir ki, bu konuda tutarlı bir felsefi temele sahip olsun. Mese-

³¹⁴ Takiyettin Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, 2. baskı, İstanbul 1969, s. 98.

la, dürüstlük mükellefiyeti teklif ve telkin etmeyen bir kültür ve eğitim ortamında, toplum bireylerine dürüstlük iradesinin kazandırılması temelsiz kalacaktır.

Tatmin gücü yüksek bir inanç ve kültür, ferde kendi kendisini kontrol etme imkân ve kabiliyetini kazandırmaktadır. Böyle bir inanç ve kültür atmosferinden mahrum bulunan ve şahsi ihtiras ve tutkularına bağlanan fertler, tutum ve davranışları ile kolektif hayata tahammül edilmez vasfını kazandıracaklardır.

Her fert, büyük bir toplumsal bütünün bir parçası olduğunu anlarsa, bu takdirde onun duygu, düşünce ve faaliyetleri sorumluluk yüklü olacaktır. Böyle fertlerin hakiki ve tükenmez saadeti, bu sorumluluğunu yerine getirmek, bunu sağlayacak vasıf ve kabiliyetleri kişiliğinde özenle biriktirip, muhafaza etmektir. Böyle fertler, mensubu bulunduğu toplumun başarısı ve gelişmesi için ne vücudunu, ne aklını, ne vicdanını ne de hislerini mahvetmeye hakkı olmadığını, bilakis bunları mümkün olan en yüksek mükemmeliyete erdirmekle mükellef bulunduğunu anlar ve hisseder. Böyle bir olgunluğa ulaşan her fert, toplumun yükselmesinde bir hissesi bulunmasını ve bu hissenin de mümkün olduğunca büyük olmasını ister. İşte bu tür bir mükellefiyet duygusu, fertleri toplumun öteki üyelerine bağlayan, âdeta, "bir inin karıncalarını veya bir organizmanın hücrelerini birbirine bağlayan bağla aynı neviden bir bağlıdır."³¹⁵

Dinî ve millî kimliğini bilen ve yaşayan, çağın müspet bilimleri ile mücehhez bir nesildir ki, millî kalkınma mükellefiyetini hissedecek ve yerine getirmeye yönelecektir. Eğer bir gün toplumumuz tabii bir barış ve istikrar kazanacaksa, bunu bireyler, dış disiplinleri gereksiz kılan manevi ve kültürel bir iç disiplin, bir olgunluk ve mükellefiyet duygusu kazandıkla-

³¹⁵ H. Bergson, *Ahlâk ile Dinin İki Kaynağı*, çev. Mehmet Karasan, Millî Eğitim Basımevi 2. baskı, İstanbul 1986, s. 109.

rı için başaracaktır. Yine, bir gün kendi dinamiklerine dayanan ekonomik bir kalkınma başarısına ulaşacaksa, bu başarının talep ettiği nitelikler nesillerde tahakkuk ettiği için bunlar gerçekleşmiş olacaktır.

Gerek toplumsal barış ve gerekse kalkınma, kendilerini tahakkuk ettirecek bilgi, değer ve niteliklere sahip bir nesil gelmedikçe gerçekleşmeyecektir. Bu sebeple, eğitimin vazifesi, mefkûresi, muhtevası, bu nesli inşa etmeye dönük olmalıdır. Böyle bir nesli inşa etmek, bir toplumun, bir milletin kendisini yapan, diğer milletler içinde hüviyetini tayin eden dinî ve millî kültürel değerlerine sırt çeviren bir eğitim anlayışı ile mümkün değildir. İnsanımız, kendi kültür ve maneviyatı ile şahsiyet olmanın kapılarını zorlayabilir ve bu şahsiyetin sahip olduğu vasıf ve disiplinlerle başarı kapılarına uzanabilir. Bu sebeple, millî meselelerin karşısına, millî, ahlaki, bilimsel, teknolojik ve mesleki niteliklerle temayüz etmiş topyekûn bir nesli ekip olarak çıkarmalıyız. Bugünün ve yarının ihtiyaç ve zaruretleri, böyle bir neslin doğuşunu zaruri kılmaktadır.

Görev ve sorumluluk vermek, insanda potansiyel olarak mevcut olan, uyuyan istidatları, yetenekleri inkişaf ettirir ve geliştirir. Eğitim sisteminin görevi, milletimizi maddi ve manevi anlamda kalkındırma vazife ve sorumluluğunu bir şuur ve ideal tarzında nesillere aşılarmaktır. Çünkü bireylerin başarılı olması, ferdiliği yanında, aynı zamanda toplumsal bir görevdir.

Bireylerin yalnız bilimsel, teknolojik ve mesleki bilgi ve yetenekleri değil, özellikle dinî ve millî kültürleri yükseldikçe, sorumluluk duygusu ve vazife şuurı da yükselmektedir. Zaten, bilimsel, teknolojik ve mesleki bilgi ve nitelikler, bu duygu ve şuur ile toplum hizmetine yönelecektir. Bu sebeple, dinî ve millî disiplin değerlerinin toplum bireylerini, dolayısıyla onların bilimsel, teknolojik ve mesleki bilgi ve kabiliyetlerini bir araya getirip, birleştiren bir solüsyon vazifesi gördüğünü ka-

bul etmek ve eğitimin felsefi temellendirilmesinde, bireysel ve toplumsal mükellefiyetimize kaynaklık eden bu değerleri esas almak şarttır.

EĞİTİMİN DEĞERLER TEMELLENDİRMESİ

Toplumsal barış ve kalkınma, dinî ve millî kültürümüzün aşıladığı, yaşama gücünü ispat etmiş, toplumda temel ilişkiler ağına istikamet veren ve böylece toplumun karakterini oluşturan değerlerle yakından ilişkilidir. Bu değerler, topluma hâkim inanç ve ahlak esaslarının yerine getirilmesi ile hasıl olan birer kültürel olgudur.

Eğitim sistemi bu değerlerin bireylere kazandırılmasını dışlayamaz. Değerler boyutu itibarıyla fonksiyonel olmayan bir eğitim sistemi, bireyleri sadece akıl ve teknik yetenekler itibarıyla geliştirecektir. Değerler itibarıyla boşlukta kalan bireyler, toplumsal barış ve kalkınmayı imkânsız kılan zaafılar ve kör alışkanlıklara müptela olacaklardır. Yakın tarihimize kadar nesiller, “enerjilerini kendi kendilerini imhaya yöneltmişlerse,”³¹⁶ bunun başta gelen sebebi, eğitimin sağlıklı bir değerler sistemi üzerine temellendirilmemiş olmasında aranmalıdır.

Eğitimde, ferdin her yönden olumlu gelişmesi ile toplumun iyileşmesini el ele, birbirine bağlı gören ve buna inanan bir anlayış, genel olarak fertle ilgilenme ve onu yetiştirme gücüne ancak bu takdirde daha çok sahip olacaktır. Çünkü toplum bireyleri, iyilik ve güzel geçinme ve birlikte barış içinde yaşama hakkında geniş çapta ne kadar iyi anlaşırsa, o kadar baş başa ve el ele verip müşterek hedeflere doğru yürüyebilirler. Bu anlaşma ve uzlaşma, insani ve dinî talim ve terbiye ile doğustaki vicdani duygular ve bilgilerden oluşan değerler sis-

³¹⁶ Prof. Dr. Osman Turan, *Türkiye’de Siyasi Buhranın Kaynakları*, Nakışlar Yayınevi, 2. baskı, İstanbul 1979, s. 18.

temi üzerinde gerçekleşecektir.³¹⁷ Bu sebeple, eğitimde insan unsurunu birbirine, vatanına, tarihine ve kültürüne bağlayan maddi ve manevi değerler, eğitim ve öğretim yoluyla nesillere aşılanmalıdır.

Eğitim sistemi kuşakların bilim, ahlak, fazilet ve sanat değerleriyle bir bütün olarak ve sistematik bir biçimde yüz yüze geldikleri bir muhtevada yeniden yapılandırılmalıdır.³¹⁸ İçinde bulunduğumuz anarşi, terör, türlü sosyal hastalıklar ve yolsuzluklar, kuşakların bu değerlerle yüz yüze gelmediği bir eğitim ikliminde bulunduğunun en bariz göstergeleridir. Bugüne kadar uygulanan eğitim, nesilleri toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği vasıf ve disiplinlere talim ve terbiye edememiş, onun kalp ve kafasında millî hamleleri gerçekleştirecek aşk ve himmeti uyandıramamıştır.

Eğitim sisteminin değerler temellendirmesi, eğitim faaliyetinin ayrılmaz bir parçasıdır. İnsan unsurunu belli değerlerin insanı yapamayan bir eğitim sistemi düşünülemez. Eğitim süreci, çok katmanlı bir kimliğe sahip olan insanı, bu her bir kimlik katmanında rehber edineceği değerlerle donatmalıdır. Bunun için, insanın bu kimlik katmanlarının tasnifi ve bu katmanlarda insanı fonksiyonel bir kişilik haline getirecek değerlerin belirlenmesi sistematik bir eğitim faaliyetinin en önemli aşamasıdır.

Dürüst ve adaletli, ihsan sahibi, hayâ ve iffet sahibi, sevgi ve merhamet sahibi, hoşgörü sahibi, görgülü ve geçimli, azim ve kararlı, bağışlayıcı ve affedici, nezaket sahibi, alçak gönüllü ve sebatlı, emin, ölçülü, çalışkanlık gibi çok çeşitli değerler, eğitim faaliyetinin ana konularından birini oluşturmalıdır.

Bireylerin kimlik katmanları, bizatihi bireyin kendisi, do-

³¹⁷ Gerald W.Elbers, Paul Duncan, *İlimi İnkılâp*, çev. İbrahim Aşkı Tanık, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1962, s. 249.

³¹⁸ Sâmîha Ayverdi, *Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri: 12, 1. baskı, İstanbul 1978, s. 187.

ğal çevresi, ailesi, iş çevresi, sanal ve gerçek sosyal çevresi gibi farklı bağlamlara göreli bir şekilde tasnif edilebilir. Bu kimlik katmanlarında insan, farklı unvanlar alacaktır. Örneğin; bir aile içinde 'anne-baba' veya 'eş' gibi unvanları ile ailede sağlıklı bir rol oynayacak bir insan hangi değerleri temsil edecektir? Keza, bir iş yerinde, bir sosyal çevredeki konumlarda, insanların rolleri ve bunların sağlıklı olmasını sağlayacak değer standartları nelerdir? İnsan-değer ilişkisinin hiç bilincinde olmaksızın gerçekleştirilen eğitim süreçlerinde, insan unsurunun bu değerler itibarıyla boşlukta kalması kaçınılmaz olacaktır.

İnsan, her bir yaşta, kendinden belli rollerin beklendiği bir hayat içinde kendini bulur. Mesela, yirmi yaşına gelmiş bir insan, potansiyel olarak bir eş, bir çalışan, bir sürücü, bir tanık, bir tüketici vs. gibi konumlarla hayata katılır. İnsanın bu konumlarda sağlıklı bir şekilde rolünü yerine getirmesi için, bu yaşa kadar geçtiği eğitim sürecinin bu asgari değer ve kimlik standartlarını kazandıracak bir fonksiyonellikte olması gerekir. Bu asgari çekirdek nitelikleri kazandıracak tahsil seviyesi ise, ülkemizde, nüfusun çoğunluğunu hangi tahsil seviyesinin teşkil ettiğine bakılarak belirlenmelidir. Eğer, çoğunluk lise mezunu ise, bir vatandaş olarak asgari bilgi, değer ve davranış standartlarını da lise seviyesine kadar geliştiren bir eğitim modeli uygulanmalıdır. Eğitim sürecinin aşağı basamakları, bir vatandaşın sahip olması gereken asgari bilgi, değer ve davranış standartlarını öncelikle sağlamalı, tahsil seviyesi yükseldikçe, insanı daha üst konumlarda sağlıklı roller oynama yetkinliği kazandırmalıdır. Bu eğitim mantığı ile mevcut eğitim sistemimizi, mesela, "lise tahsili yapmış bir insanımız, hangi bilgi seviyesine, hangi değerlere ve davranış standartlarına kavuşmaktadır?" sorusu ile değerlendirebiliriz.

Eğitim basamaklarında kazandırılacak kimlik, bireylerin bu bilgi, değer ve davranış modellerini alma ve kazanma kapasiteleri ile de ilgilidir. Eğitim, bilgileri ve değerleri hayattan

ve insanın kapasitesinden kopuk bir şekilde, birer bilgi yığını olarak boca etmemeli, sadece bilgi aktarmakla kalmayıp, nitelik ve değer de aktaran bir fonksiyonelliğe kavuşturulmalıdır. Aksi takdirde, lise düzeyinde tahsil yapmış bir insanımız, bilgi, değer ve nitelik itibarıyla yetkin bir kimlik sahibi olamayacaktır. Örneğin bir evlat, bir eş, bir baba, bir çalışan, bir tanık, bir sürücü vs. olarak katıldığı hayat katmanlarında çoğu zaman ifrat ve tefrite düşecek, üzerine düşen rolleri sağlıklı bir biçimde yerine getirebilmesi için vasat ve itidal mertebesinde bir kişiliğe sahip olamayacaktır.

Değerler insan davranışları üzerinde belirleyici ve niteleyici etkiye sahiptir. Değerlerde belli bir standart tutturulamadığı takdirde, insanda, nöbette olan şehvi kuvveler devreye girer ve o insanı hükmü altına alır. İnsanda potansiyel olarak var olan duygular, ifrat, tefrit ve vasat mertebelerine göre o insanda gaye ve davranış zincirine dönüşür. Eğer insanda nefsanî duygular baskın ise, o insanın gayeleri nefsanî özellikler kazanmakta, davranışları da nefsanî boyutta tezahür etmektedir.

Dinî kültürümüzde, insanın değer, duygu ve davranış zincirinin temel kavramı 'sırat-ı müstakîm' yani 'doğru istikamet' kavramıdır. Dinî kültürümüzde, insanın sırat-ı müstakîm üzere olması esastır. Dolayısıyla, dinî talim ve terbiyesi de 'sırat-ı müstakîm' değerlerinin kazandırılmasına yönelik olacaktır. Sırat-ı müstakîm, bireylerin istikametlerinin doğruluğu, tutum ve davranışlarındaki adalet demektir.

İnsanın 'sırat-ı müstakîm'e talim ve terbiyesi iki aşamada gerçekleştirilir: Birinci aşamada, insanın kendini bilmesi ve dolayısıyla sağlıklı bir 'ben ve varlık' algısının inşası. İkinci aşama ise, insanın kuvvelerini bilmesi ve bu kuvvelerin ifrat, tefrit ve itidal mertebelerini öğrenip, ifrat ve tefritten kaçınan, itidal mertebesinde bir kişilik inşasıdır. Bu ikinci aşamaya talim ve terbiyede bizzat insanın kendi iradesi devreye girecektir. Dinî literatürümüzde ham insan, tutum ve davranışlarında

çıkart ve hazlarını ölçü alan nefis-i emmare mertebesindedir. İnsan nefis-i emmare mertebesinde 'sırat-ı müstakîm' üzere olamaz. Çıkarlarının ve hazlarının istibdadı altında işlediği fiillerinde daima ifrat ve tefrite düşecektir. Bu ise, bireylerin karşılaştıkları, buluştukları alanlarda bencil ilişkilere yol açacaktır. Nefis-i emmare mertebesindeki bireylerin oluşturduğu bir toplumda, huzur ve güvenlik söz konusu olamaz. Tam huzur ve güvenlik, 'sırat-ı müstakîm' üzere olan bireylerin toplumunda söz konusu olacaktır.

Bediüzzaman Said Nursî 'sırat-ı müstakîm' kavramı çerçevesinde yaptığı analizinde, insan problematiğini tanımlamış ve yaptığı bu problem tanımlamasından hareketle de çözümün insanların sırat-ı müstakîme talim ve terbiyesi olduğunu ortaya koymuştur.

Bediüzzaman bu konudaki analizi özetle şöyledir:

İnsan, bütün hayvanlardan farklı olarak üstün bir yaratılışa ve mizaca sahiptir. Hayvanlarla kıyas edilmeyecek derecede güçlü akıl, vicdan, öfke ve şehvet gibi kuvvelerle donatılmıştır. İnsanda bu kuvvelerden kaynaklanan çeşit çeşit meyiller, arzular vardır. Meselâ: İnsan her şeyin en iyisini, en güzelini ister. Her şeyde süs ve estetik arar. Bütün duygu ve arzularının layık bir biçimde tatminini ister. Hep bu meyil üzere yaşar. İnsanın bu meyillerini tatmine uygun kalitede yiyecek, giyecek ve sair ihtiyaçlarını, istediği gibi güzel bir şekilde tedarikinde çok sanatlara ihtiyacı vardır. Bir insan tek başına bu sanatların hepsine birden vakıf olmadığından, diğer insanlarla teşrik-i mesaî etmeye mecbur olur ki; her birisi, emek ve çalışmasından elde ettiği ürünü diğer arkadaşının ürünü ile mübadele etsin. İnsanlar bu teşrik-i mesaî ve mübadele sayesinde ihtiyaçlarını karşılayabilirler.

İnsanlar yaşamı boyunca hâlden hâle geçer, başkalaşır, gençliğinde kuvvetlenir, ihtiyarlığında zayıf düşer, çeşitli ihtiyaçlara, musibetlere, felaketlere maruz kalır. İnsanın bedeninin-

de iskân edilen ruhun bütün bu gibi şartlar dâhilinde yaşayabilmesi için, insanda üç ana kuvvet ihdas edilmiştir.

Bu kuvvetlerin birincisi: Kuvve-i şehviye-i behimiyedir ki, fonksiyonu, yaşamını sürdürmesi için insanı ihtiyaçlarını gidermeye, menfaatlerini karşılamaya sevk eder. Yani insanın şehvet gücüdür. Kuvve-i şehviye, sadece cinsel istek ve ihtiyaçları giderme arzusu ile sınırlı değildir. İnsanın yemek, içmek, uyumak, gezmek, eğlenmek, konuşmak, mal ve mülk edinmek, evlat sahibi olmak gibi çok çeşitli ihtiyaçlarını giderme isteği, temayülüdür. İnsan, kuvve-i şehviye duygusu altında tutum ve davranışlarda bulunur.

İkincisi: Kuvve-i gadabiyedir. Yani öfke duygusudur. Fonksiyonu, zararlı şeyleri def'tir. İnsanın bedenini, hayatını, mal ve mülkünü, namusunu, hürriyetini koruma duygusudur. İnsanın tesiri altında davranışlarda bulunduğu kuvvelerden biri de budur.

Üçüncüsü: Kuvve-i aklıye-i melekiyedir. Yani, akıldır ki, kar ve zararı, iyi ve kötüyü, doğru ve yanlış birbirinden ayırma melekesidir.

İnsandaki bu kuvve-i şehviye, kuvve-i gadabiye ve kuvve-i aklıye gibi potansiyel güçlere, Yaratıcı tarafından fıtraten bir had ve sınır konulmamış, ancak emir ve nehiylerle, yasaklarla had konulmuştur. Bu emir ve yasaklara uyup uymama insanın cüz'-i ihtiyarisine tabi kılınmıştır. Böylece bu potansiyel güçleri başıboş bırakılmak suretiyle insana bilim ve teknolojide, ahlâk, fazilet ve adalette geri kalmak veya ileri gitmek gibi bir fıtrat verilmiştir.

Bu fıtratın bir sonucu olarak, insandaki bu kuvvetlerin her birisi ifrat, tefrit ve vasat namıyla üç mertebeye ayrılır. Dolaşısıyla, her bir insanda mevcut bulunan kuvve-i şehviye, kuvve-i gadabiye ve kuvve-i aklıyenin üç mertebesi ifrat, üç mertebesi tefrit ve üç mertebesi de vasat mertebesinde ki, toplam dokuz mertebedir.

Hülâsa: Şu dokuz mertebenin altısı zulümdür, üçü adl ve adalettir. Sırat-ı müstakimden murat, şu üç mertebedir.

İnsanların kuvve-i şehevîye, kuvve-i gadabîye ve kuvve-i akliyyede ifrat etmesi zulüm yapmaya, tefrit etmesi zulme uğramaya yol açar. Ancak vasat mertebesidir ki, adalete yol açar.

Meselâ: Kuvve-i şehevîyenin ifrat mertebesi fücurdur. Yani ırz ve namusları payımal etmek, ayaklar altına almak iştihasında olmaktır. Tefrit mertebesi humuddur. Yani ne helâle ve ne de harama şehveti, iştihası yoktur.

Kuvve-i gadabîyenin ifrat mertebesi tehevürdür. Ne maddî ve ne manevî hiçbir şeyden korkmaz. Bütün istibdatlar, tahakkümler, zulümler bu mertebenin mahsulüdür. Tefrit mertebesi cebanettir ki, korkulmayan şeylerden bile korkar.

Ve keza kuvve-i akliyyenin ifrat mertebesi cerbezendir ki; hakkı bâtil, bâtili hak suretinde gösterecek kadar aldatıcı bir zekâyâ mâlik olur. Tefrit mertebesi gabavettir. Gabavet, hiçbir şeyden haberi olmama halidir.

Görüldüğü üzere, insanların kuvve-i şehevîye, kuvve-i gadabîye ve kuvve-i akliyye namı ile üç kuvveti ve bu üç kuvvetin de çok fûruatı var. İnsanlar bu üç kuvvetin ve fûruatının her birinin tesiri altında işledikleri fiillerde ifrat ve tefrite düşüyorlar. Böylece insanlar altı mertebede cereyan eden teşrik-i mesaî ve mübadelelerinde (muamelâtta) zulüm ve tecavüzler vukua geliyor.

Bu tecavüzleri önlemek için, insan toplulukları teşrik-i mesaî ve mübadelelerinde adalete muhtaçtır. Adalet ise, bireylerin işlerinde ve ilişkilerinde iffet, şecaat ve hikmetin mezcinden ve hülâsasından, terkip ve harcından hâsıl olur.

Kuvve-i şehevîyede vasat mertebesi iffettir ki; helâle şehveti var, harama yoktur. kuvve-i gadabîyede vasat mertebesi şecaattir ki; hukuk-u diniye ve dünyevîyesi için canını feda eder, meşru' olmayan şeylere karışmaz. Kuvve-i akliyyede vasat mer-

tebesi ise hikmettir ki; hakkı hak bilir imtisal ve riayet eder, bâtılı bătıl bilir içtinab eder, yani kaçınır.

İşte, bireyler teşrik-i mesaî ve mübadelede bu üç kuvvede vasat mertebesine terbiye ve talim edilmek durumundadır ki, diğer altı mertebenin yol açtığı zulüm ve tecavüzlerden kurtulabilsin. Dinimizin iman, itikat ve ibadet hükümleri; emir ve nehiyleri insanın bu üç kuvvede toplam altı ifrat ve tefrit mertebesinden kaçınması, üç vasat mertebesine talim ve terbiyesi esasına dayanır. Dinimizdeki sırat-ı müstakîm, insanın bu üç kuvve ve fûruatında da üç vasat mertebesinde olma halidir.³¹⁹

Bediüzzaman'ın analizini dayandırdığı sırat-ı müstakîm kavramı, insanın tutum ve davranışlarını niteleyen ve yöneten çok sayıda değerleri kapsayan bir kavramdır.

Bediüzzaman'ın en geniş çerçevede ortaya koyduğu bu problem tanımlamasını, bu kitabımızın kavram bütünlüğünü oluşturan insan problemi, iç disiplin ve dış disiplin, toplumsal barış ve kalkınma kavramları ile birlikte düşünelim. Bireylerin toplum barışını ihlal eden davranış modellerini düşünelim. Sonra eğitim sistemini düşünelim. Uzun yıllar dinimiz eğitim sisteminden dışlanmıştı. Günümüzde de dinimizin teklif ve telkin ettiği iffet, şecaat ve hikmet gibi çok fûruatı bulunan üç ana değer yeterli bir eğitim mevzuu yapılmış değildir. Böyle bir eğitim sistemi, insanımızı sırat-ı müstakîme talim ve terbiye edebilir mi? Böyle bir fonksiyonu bulunmayan bir eğitim sistemi, insan problemini çözebilir mi?

İnsan, fiziki yapısından ibaret olmayıp, bu fiziki yapıyı harekete geçiren ve davrandıran iç dünyası, akıl, zekâ, kalp, ruh ve vicdan gibi manevi kuvvelerden oluşan bir yapısı vardır. Bu sebeple, eğitimin, insanın sadece beden, akıl ve zekâsını değil, kalp, ruh ve vicdanını da bir bütün halinde ele alıp, beraberce inşa etmesi gerekir. Eğer bu ihmal edilirse, onun fiziki yapısı

³¹⁹ Bediüzzaman Said Nursî, *İşârâtü'l-İcâz*, Söz Yayınevi, İstanbul 2009, ss. 45-47.

her türlü sorumsuz davranışın merkezi haline gelir ve toplumsal hayata yabanileşir. İşte, eğitime düşen temel görevlerden birisi de, ruh gerçeğine saygı duymak, fert ve toplumun ruh sağlığını inşa eden ve koruyan inanç ve kültür değerlerini de telkin etmektir.

Thomas Stearns Eliot'a göre; "hayat bir inancın ışığı altında değerlendirilmeli, fertte ruhi ve ahlaki hayatı maddî hayata hâkim kılmalıdır."³²⁰ "Her türlü disiplinsizliğin temelinde, inançsızlık vardır. İnançsızlık, disiplinsizlik doğurur. İnancını yitiren bir insan, bir aile, bir toplum hürriyetsiz, kararsız ve kudretsizdir."³²¹ Yine, inancını kaybetmiş bir fert ve toplum, sadece menfaat ve korkuların etkisinde kalır. Hayatı anlamsız ve amaçsız bir tesadüften ibaret gören bir insanın ruhunda, ne bir iç disiplin, ne bir ahlaki değer ne de bir toplumsal kavramın yer tutmasına imkân yoktur.

İnsana insani nitelikler kazandıran, insanın ruhi cephesini aydınlatan esas faktör, manevi bilgidir. Çünkü toplumlarda esas birleştirici kuvvet, toplum hayatının bütünü içine bir solution gibi karışmış olan manevi değerlerdir.³²² Gerçekten de gerek toplumsal barış ve gerekse kalkınma disiplini, muktedir bir inanç ve kültürün temin ettiği yüksek hasletlerin tecessümüdür.

Bir toplumda inanç değeri bulunan manevi ve kültürel değerler, o toplum yapısının çimentosunu teşkil eder. Bugün insani olgunluğun en büyük dayanağı maneviyattır. Vazifeye bağlılık, doğruluk ve dürüstlük, adalet, yardımlaşma, karşılıklı güven gibi disiplinler daima manevi değerlerden doğar ve beslenirler. Manevi değerler, ferdi ve toplumsal hayatın ba-

³²⁰ Doç. Dr. Sevim Kantarcıoğlu, *Thomas Stearns Eliot'un Şiirlerinde İnsanın Kendini Gerçekleştirme Teması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. baskı, Ankara 1981, s. 21.

³²¹ İbrahim Gülsoy, *Şuur Kesikliği Nazariyesi*.

³²² Sâmîha Ayverdi, *Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri: 12, 1. baskı, İstanbul 1978, s. 92.

şarısı için zaruridir. Manevi değerler, birleştirici ve toplayıcı fonksiyonu ile fert ve toplum hayatında önemli bir disiplin ve düzen unsurudur.³²³

Eğitim, insanın yaratılışındaki potansiyel güçlerin ifrat, tefrit ve itidal mertebelerini tespit etmeli ve insana ifrat ve tefritten kaçınma, vasat ve itidale riayet iradesini kazandırmalıdır. Bunun için eğitimde, vasat ve itidali talim ve terbiye edecek ve bireyleri sırat-ı müstakîme intibak ettirecek değerler talim edilmelidir.

Bu değerlerin kaynağı, dinî ve millî kültürümüzdür. Çünkü dinî ve millî kültürümüz, insanın iç dünyasında mukaddes kavramlar ve ulvi değerler teşekkül ettirerek, toplumun terkip ve bütünlüğüne imkân verir. Bu mukaddes mevhumların ve ulvi değerlerin, fertler arasında birlik, beraberlik, yardımlaşma, sevgi ve kardeşlik bağı rolü tartışılmaz. Bu değerlerden yoksun bulunan fertlerin hayatını, anarşi ve başarısızlık unsuru olan çıkar, egoizm ve türlü zaaf ve ihtiraslar, sosyal hastalıklar işgal etmekte, bu ise müşterek hayatı imkânsız hale getirecek millî ve toplumsal dayanışmayı bozmaktadır.

“Bilimin bir toplumu olumlu yönde etkilemesi için, her şeyden önce bilimsel düşünme (ilmî zihniyet) biçiminin geniş halk kitleleri arasında yayılmasına, ortak düşüncenin bir parçası haline gelmesine ihtiyaç vardır. Bu ise geniş ölçüde bir eğitim meselesidir.”³²⁴ Ancak, mücerret bilimsel zihniyet, bilimin toplumu olumlu yönde etkilemesi için yeterli değildir. Çünkü toplumsal kalkınmada, sadece akıl, zekâ ve teknik nitelikler değil, inanç ve dürüstlük gibi manevi niteliklerin de belirleyici rolü vardır. Fertlere teknik eğitim yanında ruhi bir eğitim verilmeli, iradesi güçlendirilmeli, böylece maddi ve ilkel istek ve dürtülerini meşru dairede zapt etmesine refakat

³²³ Osman Cilacı, *Hristiyanlık Propagandası ve Misyoner Faaliyetleri*, Diyanet Yay. s. 2.

³²⁴ Cemal Yıldırım, *Bilim Tarihi*, Remzi Kitabevi, 2. baskı, İstanbul 1983, s. 7.

edecek bir dürüstlük iradesi kazandırılmalıdır. Aksi takdirde fertler, mensubu bulunduğu toplum içinde birbirlerine karşı daha kurnaz, daha hilekâr olan, fedakâr ve diğerkâm olmayan bir karakter kazanmaya mahkûm olacaklardır. Bu karakter ise, onları birbirine güvensiz ve tutarsız bir hale getirecektir.

Bilim zihniyetine sahip, teknik, mesleki ve manevi boyutları itibarıyla olgun ve nitelikli fertlerdir ki, her zaman canlı ve uyanık olan toplu bir enerji ile hayata ve hayatın meselelerine yön verebilirler. Bu sebeple, toplumumuzun teknik nitelikler kadar, müşterek bir maneviyat ile de donanımı, kalkınmanın kaçınılmaz ve ihmale gelmez bir zaruretidir.

Müşterek hedeflere ulaşabilmek için kitlenin müşterek maneviyatı temel mesnet alınır. Ancak bu müşterek maneviyattır ki, fertlerin irade ve himmetini, ruhunu birbirine raptedererek bir toplumsal enerji vücuda getirir. Bu enerji toplumun müşterek hedeflere ulaşmasında manevi bir manivela teşkil edecektir. Zira ruh üzerindeki tesiri, yer çekiminin cisim üzerindeki tesirine benzeyen manevi değerler, fertlerin iradesini aynı gayeye meylettirmek suretiyle toplumun birlik ve beraberliğini sağlarlar.³²⁵

Eğitim ikliminin ekmek ve suyu, bilim ve teknoloji; nefes ve havası, dinî ve millî kültürümüz olmalıdır. Maddi bakımdan ne kadar ilerlemiş olursa olsun, dinî, millî ve ahlaki temellere dayanmayan, ruhunda manevi kıymetlere yer vermeyen bir toplumun, bu maddi kuvveti susacak ve muhatap olduğu fikrî ve kültürel tecavüzlerin tahribine mukavemet edemeyerek kötü akıbetlere sürüklenecektir.

Bu sebeple, eğitim, dinî ve millî kültürümüzün değerler sistemi üzerinde temellendirilmelidir. Eğitimde dinî ve millî değerler fertlere, gelenek, örf ve âdet ve genel kültür tarzında değil, şuur, hayat ve ideal tarzında verilmeli, ferdin iç dünya-

³²⁵ H. Bergson, *Ahlâk ile Dinin İki Kaynağı*, çev. Mehmet Karasan, Millî Eğitim Basımevi 2. baskı, İstanbul 1986, s. 10.

sını ve yaşantısını şekillendiren bir inanç haline getirilmelidir.

Eğitimin değerler temellendirilmesinden, bilim ve teknoloji değerlerinin yanında, ahlak ve maneviyat değerlerini de kastediyoruz. Bugün kuşaklarda ölü olan dinî ve millî kültürümüze dayalı medeniyet değerlerimizi temsil ruhunun eğitim yolu ile yeniden ihyasını kastediyoruz. Eğitimin fonksiyonelliği, bu iki boyuttaki değerler üzerine temellendirilmesine bağlıdır. Değer temelli yeni bir eğitim politikası geliştirilmelidir.

EĞİTİMİN NİTELİK TEMELLENDİRMESİ

Bir şey ne ise, o kılan belli nitelikler vardır. O şey bu nitelikleri yitirdiğinde, artık o şey başka bir şey olacaktır. Bireysel veya toplumsal boyutları ile insan problemi de bu müspet veya menfi kurucu niteliklerle tanımlanacak ve çözümlenecek bir olgudur.

Bireysel başarının talep ettiği vasıf ve nitelikler nelerdir? Organize ve toplumsal başarının talep ettiği vasıf ve nitelikler nelerdir?

Toplumun barış ve düzeni hangi bireysel nitelikler üzerine temellenir?

Toplumun kalkınma ve gelişmesi hangi bireysel nitelikler üzerine temellenir?

Bu nitelikleri bireylere ve topluma aşıl原因an değerler nelerdir?

İşte bu temel soruların dinî ve millî kültürümüzdeki karşılığı, en genel çerçevesi ile 'salih,' 'âlim' ve 'mahir' insandır.

Toplumsal barış ve düzenin talep ettiği değer ve nitelikler manzumesini temsil eden insan tipi, 'salih insan'dır. Salih insan, sadece toplumsal barış ve düzen açısından değil, toplumsal kalkınma açısından da vazgeçilmez bir kişilik modelidir. Mesela, bireysel dürüstlük salih insan tipinin en önemli özelliğidir. Dürüstlük özelliği, sadece bireyler arası karşılaşma alan-

ları ile sınırlı etki doğurmaz. Toplumda, bireylerin birbirleriyle anlaşmaları, karşılıklı olarak birbirlerine sevgi, saygı ve güven duymaları, barış içinde olmaları, dolayısıyla müşterek bir gaye için organize olabilmelerinde dürüstlük en fonksiyonel niteliklerden biridir. Şu halde, toplumsal barış ve dayanışmanın gerçekleşmesi, bireylerin dürüstlük vasfına sahip bulunmalarına bağlıdır. Bireylerin dürüstlük vasfına talim ve terbiyesi, bireyleri dürüstlikle mükellef kılan değerlerin eğitim mevzuu yapılması ile mümkündür.

Toplumsal kalkınma ve gelişmenin üzerine temellendirileceği nitelikler manzumesini temsil eden insan tipi ise, 'mahir insan'dır. İnsan unsurunun tarımda, endüstride, bilgi üretimi ve aktarımında, üretim ve hizmet sektörlerinde, idari, adli ve askerî alanlarda ihtiyaç duyulan bilgi ve niteliklere talim ve terbiyesi ise eğitimin 'mahir insan' boyutu ile alakalıdır. "Âlim insan" ise, hem salih ve hem de mahir insanın ortak özelliğidir.

Günümüzde bir toplumsal barış sorunu yaşadığımız açıktır. Şu halde, toplumsal barışın ferdî seviyede talep ettiği vasıf ve disiplinlerin kültürel dinamikleri tespit edilmeli ve eğitim mevzuu haline getirilmelidir. Yine, millî dinamiklerimiz üzerine yükselen bir kalkınma problemi yaşadığımız da açıktır. Kalkınmanın ferdî seviyede talep ettiği vasıf ve disiplinleri aşılacak muhtevada bir eğitim programı yapılmalıdır.

Özetle, eğitimde insan faktörünün ruhi ve ahlaki cephesi ile bilimsel ve mesleki cephesi birlikte ele alınmalı ve eğitim, toplumu başarıya götürecek şahsiyet tipini üretecek bir müfredata kavuşturulmalıdır.

Esasen, millî meselelerimizin ve içinde bulunduğumuz bunalımların beklediği ve gelinceye kadar da bekleyip duracağı insan kişiliği, bu iki temel vasıflanmanın ortaya koyduğu bir model şahsiyettir. Bu model şahsiyetler ile şekil ve kabıba döken toplumda, ahlak ve karakter zayıflığından doğan suçlar, barış ve düzeni bozan, dayanışma ve organize olma kabiliye-

tini ortadan kaldıran sosyal hastalıklar asgariye inecek; karşılıklı ilişkilerde ahlak, fazilet ve dürüstlük belirleyici olacak; fertlerde birbirlerine olan sevgi, saygı, emniyet, güven ve dayanışma hisleri yoğunlaşacaktır. Bu ise toplum düzeyinde genel bir barış ve kültürel bir disiplin olarak ortaya çıkacaktır. İşte, bu keyfiyete ulaşan bireylerin teşkil ettiği toplum, kalkınmaya da disipline olmuş demektir. Zira toplumu ileriye götürececek hamleler, nitelikli bireylerin teşkil ettiği, sosyal bünyesi sağlam toplumlarda görülen bir dinamizmdir.

EGİTİMİN EGİTİMCİ TEMELLENDİRMESİ

Eğitim sisteminin en önemli unsurlarından biri de eğitim ve öğretim elemanlarıdır. Cumhuriyet'in başından itibaren sanayileşme/kalkınma hedeflerini de kapsayan bir modernleşme ideolojisi hâkimdir. Cumhuriyet'in hedeflediği modern toplum projesi, modern eğitim anlayışını belirlediği gibi, bu da modern eğitimci anlayışını belirlemiştir. Eğitim sistemi bu anlayış tarafından yapılandırılmıştır. Bu sebeple de, eğitim sisteminin en belirleyici unsuru, eğitimci unsuru olmuştur. Çünkü "Türkiye'de eğitime, modern düşüncenin, modern yaşam biçiminin aşılması işlevi yüklenmiş ve öğrenme süreci öğretmeni merkeze alan bir biçimde planlanmıştır."³²⁶

Cumhuriyet Dönemi eğitim sistemi, halktan ve halkın değerlerinden kopuk bir eğitimci tipi üzerine temellendirilmiştir. Bu eğitimci tipi, fikirleri, inançları ve yaşantı tarzı itibarıyla toplumdan kopuktur ve toplumu kendi kimlik değerlerinden yalıtma gibi ideolojik bir misyon üzere hareket etmektedir.

Eğitimci unsuru bilgili olabilir; ancak bu onun nitelikli olması anlamına gelmez. Eğitimci unsurunun başarı göstergeleri, kuşakların ideolojik koşullanmaları değil, bilimsel, ahlaki,

³²⁶ L. Işıl Ünal, Seçkin Özsoy, *Eğitim Bilimleri Felsefesine Doğru*, Tan Yayınları, 1. bas-
kı, Ankara 2010, s. 108.

fıkrî ve toplumsal nitelikleri ve bu niteliklerin yoğunluk düzeyleridir. Eğitim ve öğretim elemanlarının başarısı, bu nitelikleri büyük bir dikkatle besleyecek, bireyleri bu nitelikleri kazanmaya, olgunlaşmaya davet edebilecek nüfuz ve dirayeti iktisap etmiş olmalarına bağlıdır. Çünkü “bilimde, ahlâkta ve millî mefkûrede şahsiyeti ve yaşantısı ile örnek olmayan bir eğitim kadrosunun nesilleri ilim aşkına, ahlak ve faziletin iklimine ve millî mefkûrenin heyecanına sürüklemesi mümkün değildir.”³²⁷

Bir toplum ve bir millet için, kendi kimlik değerlerini tahrip ve tasfiye edecek bir eğitim sistemi düşünülemez. Cumhuriyet Dönemi eğitim sistemi böyle bir eğitim sistemidir. Kültürel Batılılaşma paradigması, bu niteliklere kaynaklık eden bütün dinî ve millî dinamikleri devre dışı bıraktığı gibi, resmî ideoloji de bu dinamikleri dışlayan bir eğitim kadrosu teşkil etmiştir. Eğitim sisteminin kurumsal işlevleri, bu eğitim zihniyetinin etkisi altında biçimlenmiştir.

Millî olan her şeyi dışlayan bir millî(!) eğitim sistemi, âdeta yabancı birer misyoner okulu gibi, dinî ve millî kültür ve değerler ile toplum arasında âdeta bir “Berlin Duvarı” işlevi görmüştür. Eğitimciler ile halk arasındaki ilişki, âdeta müstemlekeçiler ile yerli halk arasındaki bir ilişki türüne dönüşmüştür. Toplum, yıllarca çağın gelişmelerine ayak uydurmada, kendi kimlik değerlerini temsil eden, arkasından yürüyebileceği bir eğitimci kadrosu ihtiyacı ile kıvranmıştır.

Bilindiği gibi, halkın değişmeye olan olumlu tavır ve yaklaşımı önemli bir noktadır.³²⁸ Bu da bizim milletimizde fazlasıyla mevcut bir haslettir. Bütün eksiğimiz, kendi şahsi çıkar ve ihtiraslarına yenik düşmeyen, memlekete hizmet idealinin ge-

³²⁷ Doç. Dr. Bayraktar Bayraklı, *İslâmîda Eğitim (Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli)*, Şafak Ambalaj Sanayii, 2. baskı, İstanbul 1983, s. 159.

³²⁸ Orhan Türkdoğan, *Toplum Kalkınması*, Dede Korkut Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1977, s. 39.

rektirdiği psikolojiye³²⁹ sahip, gerçekten kalkınma ve gelişme değerlerine yönelmiş ve mensubu bulunduğu toplumun yücelttiği değerlere saygı ve bağlılığı ile o toplumu kendine cezbeden aydın bir eğitimci kitlesidir. İşte Cumhuriyet Dönemi eğitim sistemi, böyle bir eğitimci unsuru üzerine temellendirilmekten uzak kalmıştır.

Gerçekten de, bir toplumun anahtar azınlığını bunalıma iten her şey toplumu da bunalıma iter. Anahtar kitlenin zaaf-ları, ihtirasları, vasıfsızlıkları ve yanlış teşhisleri, kısa ve uzun vadede toplumun hayatında belirecektir. Nitekim “tarih, millet ve medeniyetlerin yükselmesi ve yıkılmasında birinci derecede amilin seçkinler ve aydınlar olduğunu göstermektedir.”³³⁰ Keza, dış yıkıcı mihrakların ilk kontrol altına almak ve bünyevi bir zaaf haline getirmek istediği zümre de bu anahtar kitledir.

“Bir milletin aydınları, o milletin beyni mesabesindedir. Bir hamlenin, hatta küçük bir hareketin asgarî şartı, vücuttaki dinamizm ile beynin birleşmesidir. İşte, bir halkın dinamizmi ile okumuş evlatlarının bilgisinin imtizaç edebilmesi için gerekli şart, onların aynı hayatı paylaşmalarıdır. Kendi hayatını paylaşmayanlara halk yabancılaşır; yabancılaşması kendi çocuklarına karşı olduğu için herhangi bir reaksiyonda bulunmayabilir. Fakat istemeyerek dahi olsa, içgüdüleriyle kendi kabuğuna çekilir. Okumuş çocukları ise taklit etmeğe çalıştığı milletin hayatını yaşamak istediğinden, gözlerine eskinin devamı halinde görünen ve hatta geri kalmışlığın kronik bir şekli olarak kabul ettikleri halkının hayatından koparlar. Bu kopukluk devam ettiği sürece herhangi bir hamle yapmak söz konusu değildir ve hatta zaman zaman görünen huzursuzluklar ve sürtüşmeler bu noktadan kaynaklanır.”³³¹ Bir memlekette en tehlikeli durum,

³²⁹ Ali Muzaffer Ersöz, *Milli Strateji*, Akın Matbaası, Ankara 1965, s. 15.

³³⁰ Prof. Dr. Osman Turan, *Türkiye’de Siyasi Buhranın Kaynakları*, Nakışlar Yayınevi, 2. baskı, İstanbul 1979, s. 75.

³³¹ Mehmed Niyazi, *Millet ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, s. 180.

eğitim sisteminin böyle bir eğitimci unsuru üzerine temellen-
dirilmesidir. Eğitimci unsuru böyle bir fikir dalaleti içine düş-
müş toplumların akıbeti çok tehlikeli olacaktır.³³²

Cumhuriyet Dönemi eğitim sistemimiz, daha başlangıçta, yabancı eğitimcilerin güdümünde yapılandırılmıştır. Gerçek-
ten de, "1924 tarihinde A.B.D.'li Prof. John Dewey, 1925 yılın-
da Alman Kühne, 1927 yılında Belçikalı Buyse, 1932 yılında
İsviçreli Prof. A. Malche, 1934 yılında A.B.D.'li Miss Parker,
yine aynı yıllarda A.B.D.'li eğitim uzman heyeti, 1952 tarihine
kadar Alman Ord. Prof. Schwartz gibi yabancı eğitimciler ve
bilim adamları millî eğitimimiz ile ilgili raporlar hazırlayıp,
eğitim sistemi ve diğer eğitim konularında tavsiyelerde bulun-
muşlardır. [Bu tavsiyeler doğrultusunda] Mayıs 1933 yılında
2252 sayılı kanun ile Darülfünun kaldırılmış, yerine İstanbul
Üniversitesi kurulmuştur. Prof. Malche'nin raporunun ışığın-
da yapılan bu reformdan sonra Darülfünun hocaları tasfi-
ye edilmiş, öğretim kadrosu, Batı'da tahsil yapıp gelenlerden
doktora şartı aranmaksızın doçent olarak atanmak suretiyle
ve Almanya ve Orta Avrupadan siyasi sebeplerle kaçan profe-
sörlerden tamamlanmıştır.³³³

"Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim sistemi modern top-
lumu kurmanın bir aracı olarak inşa edilirken, Batı'dan bilim
insanları davet edilmiş ve eserleri Türkçe'ye çevrilmiştir. Bir
anlamda, Batı'dan ithal edilen modernleşmenin önemli bir
aracı olan eğitim sistemi, yine Batı'da üretilmiş olan bilgi biri-
kimi kullanılarak ve bu bilgiyi üretmiş olan bilim insanlarının
danışmanlığında kurulmuştur."³³⁴

³³² Sâmîha Ayverdi, *Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri: 12, 1. baskı, İstanbul 1978, s. 77.

³³³ Prof. Dr. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları, No: 114, Ankara 1982, s. 223. (Ayrıca Bkz.) Millî Eğitim Bakanlığı'na Yayınlanan "Cumhuriyet Döneminde Millî Eğitim" Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1983, s. 317.

³³⁴ L. Işıl Ünal, Seçkin Özsoy, *Eğitim Bilimleri Felsefesine Doğru*, Tan Yayınları, 1. bas-
kı, Ankara 2010, s.107

“Millî eğitim gibi hayatî bir konuda yabancı uzmanları rehber tanımak ve onlara milletimizin istikbaline yön verecek bir tasarruf hakkı vermek, bizce tarihî bir dalâlettir. Mazimizi tetkik edecek olursak gerileme devirlerimizin bir hastalığı olan ecnebi müdahale ve tavsiyelerinin, daima fikir selametimizi kaybettirip, şaşırttığı ve tehlikeli kararlara götürdüğü müşahede olunur.”³³⁵

Batıda tahsil yaparak dönenlerin eğitimdeki tahribatları, yabancı uzmanlarınkinden farklı değildir. Çünkü bunlar, Batı kültürünün dinî ve millî şahsiyetimizi takviye edecek yönleri ile tahrip ve imha edecek yönlerini kesin çizgileri ile birbirinden ayıramamışlardır. Bu sebeple de Batı kültürünün müspet ve zaruri yönlerinden ziyade, toplumun kültür ve şahsiyetini yıkan ideolojilerin ve felsefî akımların kuryeliğini yapmışlardır. Toplumsal barış ve kalkınma için zaruri bulunan toplumun inanç değerlerini ortadan kaldırılabildiği ölçüde, kalkınmanın önündeki engelleri kaldıracağına inanmışlardır. Bu inançla, bizi disipline eden bu değerleri, insanın hürriyetini elinden alan ve akli sınırlayan birer doğma kabul ederek hür düşünce adına eğitimden dışlamışlardır. Bu zihniyetin yapılandığı eğitim sistemi, kalkınma ve gelişme yolunda inşai bir temponun başlangıcı ve sürdürülebilirliği için zaruri bulunan disiplinleri yıkmıştır.

Bir millet kendi kimlik değerlerini temsil etme dirayetine sahip eğitimcileri ile ayakta durur. Tanzimat’tan itibaren 1950’li yıllara kadar eğitimci camiasının kendi kültür ve medeniyetini temsil ruh ve dirayetini giderek kaybettiği görülür. Çözümü, kendi kapıldığı ideolojik hastalıkları topluma yaygınlaştırmada gören bir ideolojik yaklaşımla yapılandırılan eğitim sistemi hâlen varlığını ve işlevini sürdürmektedir.

Cumhuriyet Dönemi eğitimci unsuru, toplumun disiplin

³³⁵ Sâmîha Ayverdi, *Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri: 12, 1. baskı. İstanbul 1978, s. 87.

ve düzen kaynağı olan inanç ve kültürü ne fikren, ne de yaşadığı planında temsil etmekten uzak kalmıştır. Aksine, toplumu terkip eden değerleri tahrip ve tasfiye eden ve bunu milletin, memleketin hayrına yaptıklarını iddia eden bir eğitimci profili söz konusudur. Gerçekte, toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği vasıf ve disiplinlerin kültürel dinamiklerini devre dışı bırakmakla ömrünü geçiren bu kimseler, kendilerini, yücelttiği bütün değerlerini reddettikleri toplumun aydını zannederler.

Bu tip eğitimciler, toplumu hiçbir zaman başarıya organize edemezler. Bilakis, toplumu dağılmaya sürükleyerek, bir birleşme değil, yozlaşma, disiplin değerlerine yabancılaşma ve gerileme işlevi görürler. Üretim modernleşmesindeki ve kalkınmadaki başarısızlıklarımızı, kendi kültür ve medeniyetimizin, manevi değerlerimizin tasfiye edilmemesine bağlayan ve bu ithal kafa ile kendi milletin varlık, birlik, barış ve düzen dinamikleri olan kültür ve maneviyata hasım olan bir eğitimci, bu milletin hiçbir meselesine hizmet edemez. Bir milletin eğitim sisteminin, onun inancına, tarihine, kültürüne, ruh ve maneviyatına yabancı ve hasım olan böyle bir zihniyet üzerine temellendirilmesi hiçbir yönüyle kabul edilemez.

Türk eğitim sistemi hiçbir zaman yerli bir proje olmamıştır. Cumhuriyet'in başından 2000'li yıllara kadar yabancı eğitim bilimcilerin ve uluslararası kuruluşların kontrolünde bulunmuştur. Bu durum sadece Türkiye'ye has bir durum değildir. Bütün Üçüncü Dünya eğitim sistemleri böyledir. Nedeni ise, "küresel piyasa güçleri, eğitimi de, eğitim bilimlerini de küresel iktisadi gelişmenin bir bileşeni olarak görmektedirler."³³⁶ Bu sebeple yerel uzantıları eliyle gerekli müdahaleleri yapmayı ihmal etmemektedirler.

Bilindiği üzere, 12 Eylül 1980 darbesi ve 28 Şubat 1997

³³⁶ L. Işıl Ünal, Seçkin Özsoy, *Eğitim Bilimleri Felsefesine Doğru*, Tan Yayınları, 1. bas-
kı, Ankara 2010, s. 284

postmodern darbe aktörleri eğitim alanına öncelik vermişlerdir. Bu her iki darbe aktörlerinin de tek parti döneminde yapılandırılan ideolojik iktidara mensup oldukları ve darbenin gerçekleştirilmesini müteakiben ideolojik iktidar paradigması olan Kemalist Ulusalçı zihniyeti eğitim yoluyla yeniden hayata geçirmeye çalıştıkları görülür.

12 Eylül darbesi iki plan çerçevesinde yürütülmüştür: İlki, yönetime el koymayı gerçekleştirmek için darbe öncesi yapılan "Bayrak Harekât Planı"dır. Diğeri ise, Atatürkçü düşünce sistemi doğrultusunda güçlü bir toplum yapısı oluşturmak amacıyla 1985 tarihinde hazırlanan ve MGK tarafından takip edilen "Ataköy Planı..." Bu ikinci plan tamamen bir eğitim projesidir. 1986-1987 Eğitim-öğretim yılından itibaren hayata geçirilmeye başlamıştır. Sistematiik olarak başlayan yasal düzenlemelere paralel olarak atama ve kadrolaşmalar 28 Şubat 1997'de zirveye ulaşmıştır. 1990, 1997, 1999, 2004 ve 2006 yıllarında revize edilen plan, hükümetlerin, Millî Eğitim Bakanlarının ve Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkan ve üyelerinin değişmesinden hiç etkilenmeden uygulanmaktadır. Plan hâlen yürürlükte bulunmaktadır.³³⁷

Ataköy Planı'nın 28 Şubat'a özel uygulaması, YÖK-Dünya Bankası işbirliği ile doğrudan eğitim fakültelerini hedef alma ve öğretmen yetiştirme sistemine müdahale etme şeklinde yansımıştır. Muhafazakârlaşan topluma Ataköy Planı doğrultusunda gerçekleştirilecek müdahalede etki sistemini öğretmen üzerinden kurgulamışlar ve öğretmenlere, planda öngörülen toplum mühendisliği misyonunun kazandırılmasını amaçlamışlardır.

Bu plan gerçekte, tek parti döneminde kurumlaştırılan ideolojik iktidar vesayetinin güncellenmiş 1985 versiyonundan başka bir şey değildir. Geçmişten beri yürürlükte olan ve belli

³³⁷ Ayrıntı için Bkz. ÜNAL, Ahmet, *Gizli Atatürkçülük Projesi: Ataköy Planı*, Anekdot Yayınları, Ocak 2009.

periyotlarla g¼ncellenen bu plan karşısında h¼k¼metler, bakanlıklar ve talim terbiye kurulu başkanları etkisiz elemandır. Bu hususu, 12.05.2006-21.02.2008 tarihleri arasında Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı yapan Prof. Dr. İrfan Erdoğan, istifasını m¼teakiben verdiği bir r¼portajda çarpıcı bir benzetmeyle dile getirmiştir. Erdoğan, kendisine y¼neltilen, “Talim Terbiye Kurulu’nda 21 ay nasıl geçti desek, bize en net yanıtınız ne olur?” sorusuna şu cevabı vermiştir: “Bir sevgili dostum dedi ki, ‘Seninki 03.00-05.00 n¼betiydi.’ Galiba bu benzetme yeteri kadar net. şimdi d¼r¼stçe davranmak gerekirse ben de gerçekten kendimi 03:00-05:00 n¼betini tutmuş gibi hissediyorum.”³³⁸

İdeolojik iktidar vesayetinin yeni bir s¼r¼m¼ olan Atak¼y Planı, diğer adı ile “Konsept Planı”nın işlevi nedir? Bu plan sayesinde, devletin siyasi, hukuki ve askerî mekanizmaları, manevi ve k¼lt¼rel dinamiklerimiz ile millet arasında bir tıkaç rol¼ oynamaya ayarlanmıştır. Bu mekanizmaların misyonu, milletin manevi ve k¼lt¼rel dinamiklerini temsil eden bir eğitimci misyonunun gelişmesini sistematik olarak engellemek olmuştur. B¼yle bir eğitimci misyonunun ¼n¼ne bir rejim duvarı çekilmiştir. K¼k¼ tek parti d¼nemine kadar ve hatta uluslararası iradelere kadar uzanan Atak¼y Planı gibi eğitim projelerinin ¼ng¼rd¼đ¼ m¼fredatın tartışılması bile m¼mk¼n değildir. T¼rkiye Bilimler Akademisi (T¼BA), ilköğretim m¼fredatını 2004 yılında tartışmaya açmıř³³⁹ ise de karşısında Atak¼y Planını bulmuştur. G¼r¼ld¼đ¼ ¼zere, eğitim sistemi, 1920’li yılların modernleşme/kalkınma perspektifinin meşrulaştırdığı resmî ideolojisinin dayanağı olan pozitivist bilim paradigması ve bu doğrultuda yapılan Atak¼y Planı uygulaması-

³³⁸ Devrim Sevimay, *Milliyet*, 3 Mart 2008, (akt.) Ahmet ¼nal, Gizli Atat¼rkç¼l¼k Projesi: Atak¼y Planı, Anekdot Yayınları, Ocak 2009.

³³⁹ L. Işıl ¼nal, Seçkin ¼zsoy, *Eğitim Bilimleri Felsefesine Doğru*, Tan Yayınları, 1. basıkı, Ankara 2010, s. 239.

nın cenderesinden hâlen kurtarılabilmiş değildir.

Bu milleti kültür ve medeniyete muhtaç, asra fizyolojik bir kalabalık olarak ayak basmış bir insan yığını olarak niteleyen yabancı eğitimcilerin ve yabancılaşmış yerli eğitimcilerin ifsadını, bu milleti dinî, millî, tarihî ve kültürel değerleri ile fikrinde, ruhunda, duygularında ve yaşantısında temsil eden hakiki aydın eğitimcilerin fikrî ve fiilî dayanışmaları durduracaktır. Ancak, bu aydın eğitimcileri, günümüzde, bilhassa kimlik krizi yaşayan toplumlarda pek bol bulunan sahte aydınlardan, demagoglardan ayırt etmek çok güç, çok çetindir. Eğitim sistemi bu sahte eğitimcilerin kontrolünde bulunduğu müddetçe, toplumda bir sürü menfaat düşkünü, sarhoş, kumarbaz ve liyakatsiz otorite mertebesine yükselecek, toplumun istikbali ne musallat olmaya devam edecektir.

Milleti dininden, inancından, tarihinden ve kültüründen yalıtmayı rejim altına alan bir anlayış üzerine kurgulanan eğitim mekanizması, siyasi, hukuki ve idari enstrümanlarla korumaya ve denetim altına alınmıştır. Amaç, eğitim yoluyla, dinî ve millî kültürümüzü entelektüel seviyede temsil eden bir değişim kuşağının önünün kesilmesidir. Bu doğrultuda, sadece eğitimcilere değil bütün topluma da açıkça baskı yaparlar. Toplumdaki kültürel uyanışı, rejim için tehlike teşkil eden bir siyasi hareket olarak empoze ederler. Basın, yayın ve bütün iletişim araçlarını toplumun kendi dinamikleri aleyhine kamuyu oluşturmada kullanırlar.

Dinî ve millî kimlik değerleri ile milleti temsil eden aydınlar, bütün bu önleyici ve ayıklayıcı mekanizmaların tehdit, baskı ve zorluklarını yaşayarak bugünlere gelmişlerdir. Toplumumuzun gittikçe büyüyen toplumsal barış ve millî bütünlük krizlerinden ve buna yol açan eğitim anlayışından kurtulması, eğitim sisteminin, varlık ve birliğimizin, dayanışmamızın, barış ve düzenimizin inanç ve kültür temellerine fikren, fiilen ve içten bağlı olan eğitimciler üzerine temellendirilmesi

ile kurtulabilecektir. Bu eğitimcilerin maya görevi yapacağı bir eğitim sistemidir ki, toplumun özüne dönmesini ve şahsiyeti-
ni oluşturan kimlik değerlerine yeniden kavuşmasını sağlaya-
caktır. Çünkü milletimizin maddi ve manevi varlığı, dinî ve
millî kimliğimizin dinamize ettiği değerler üzerinde yksele-
cek ve ilerleyecektir. Bu sebeple, ancak dinî ve millî kültürü-
mzden hayat bulan bir eğitimidir ki, millî varlığımızın ve is-
tikbalimizin teminat olan kuşaklara zemin ve bahçe olabilir.
Böyle bir eğitimi, millî kültürümüzü temsil dirayetine sahip
olan aydınların dayanışmaları organize edebilir. Toplumda
bu aydınların itibar ve otorite mevkiine gelmesiyle aydın/halk
arasındaki kopukluk sona erecek, halk ile müşterek bir inanç
ve kültüre mensup olan bu aydınlardır ki, her türlü organizas-
yonda terkip ve birleşme unsuru olacaklardır.

Eğitimi yeniden yapılandırmak

EĞİTİM PROBLEMLERİNİ ele alan araştırma ve incelemelere baktığımızda, problem tanımlamasının genellikle eğitimin mimari boyutunda yapıldığı görülmektedir. Yani, okulların yapısı, teşkilatlanması, eğitimin basamaklandırılması, sınav sistemi, yüksek eğitime giriş sistemi, eğitimin finansmanı, denetim mekanizması gibi konulardaki sorunlar ele alınmaktadır. Dolayısıyla gerçekleştirilen reformlar da bu türden alanlarla sınırlı kalmış ve dekoratif değişimlerden öteye geçememiştir.

Bu kitapta ise, eğitimin konusu olan ‘insan problemi’ ve bu problemin ‘bilgi, kültür ve değerler boyutunda nasıl çözümleneceği’ ele alınmaktadır. Bu çerçevede gerçekleştirilecek eğitim reformu, bilgi, kültür ve değerler temelinde eğitimin yeniden yapılandırılmasına yönelik olacaktır. Bu çerçeve, eğitim sisteminin teşkilat ve organizasyon boyutunda yeniden yapılandırılmayacağı anlamına gelmez. Eğitimin gayesi, bu gaye için fonksiyonel olan müfredatı sağlıklı olarak belirlendikten

sonra, elbette eğitimin teşkilat ve organizasyonu da bu gayeye cevap verecek ve müfredatı talim edecek şekilde yeniden yapılandırılacaktır.

Bu kitabın başından itibaren Türkiye'nin eğitim politığının problem tanımlaması yapılmış ve temel hata "kültürel Batılılaşma" nedenselliği ile açıklanmıştır. Bu bölümde ise, eğitim sisteminin fonksiyonel bir şekilde yeniden yapılandırılması için gerçekleştirilecek eğitim reformu konusunda genel bir çerçeve çizilecektir.

Eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması, öncelikle yeni bir problem tanımlamasını gerekli kılar. Toplumsal barış ve kalkınma odaklı bir problem tanımlaması, insan problemi, problematik davranış modelleri, iç disiplin, inanç ve kültür nedensellik zincirinden bizi eğitim sistemi nedenselliğine ulaştıracaktır. Bu problem tanımlaması sağlıklı bir şekilde eğitimin de yeniden tanımlanmasına imkân verecektir. Bu temel tanımlamalar, eğitimin yeniden yapılandırma parametrelerini görmeyi sağlayacaktır.

PROBLEMİ YENİDEN TANIMLAMAK

Bugüne kadar, karşılaştığımız toplumsal krizlerin teşhis ve çözümünde, "maalesef, problem diye, herkesin görebileceği, müşahhas bir şekilde yüze çıkmış belirtiler (tezahürler=Semptomlar) olan problematik hadiseler ele alınmıştır."³⁴⁰ Mesela, III. Selim'den, Tanzimat Dönemi'ne kadar, Batı'ya nispeten bilim ve teknolojiye geri kalmış olmamızın bir belirtisi olan askerî alandaki yenilgiler, bizatihi problem olarak ele alındığından, bu dönem ordu ıslahı çabaları ile kaybedilmiştir. Yine aynı şekilde, Tanzimat'tan bu yana da, problem diye ele alınan rejimler, anayasalar ve kanunlardır.

³⁴⁰ Prof. Dr. Mümtaz Turhan, *Garphlaşmanın Neresindeyiz*, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1980, s. 518.

Hâlbuki toplumsal barış ve kalkınmada karşılaştığımız bunalımlar, şekil ve çerçevelerden önce, insan şahsiyetinde teşhis edilmelidir. Ancak bu takdirde, insan şahsiyetini problem olarak ele alır ve bu şahsiyetin problematik davranışlarına kaynaklık eden menfi niteliklerini düzeltmenin yollarını ararız.

İnsan probleminin tezahürlerini, bizihi problemin kendisi zannetmek, probleme değil, semptomlarına müdahaleye yol açmaktadır. Sadece görüntülerin asıl mesele haline getirilmesi ve bu görüntülerle uğraşmaktan meselenin kendisiyle ve asıl sebepleriyle uğraşamaması problem tanımlamasında hatalara yol açmaktadır. Bu hatalar da, eğitim sistemine aksetmektedir.

Eğitim sistemini fonksiyonel bir biçimde yeniden yapılandırabilmek için, doğru bir problem tanımlaması yapılması gerekir. Merkeze rejimi koyan bir problem tanımlamasına göre yapılandırılan eğitim sistemi, kitlelerin ideolojik şartlandırma aracı olmaktan öteye gidemez.

Bir toplum, kendisini temsil etme dirayetine sahip aydınlar ile ayakta durabilir. Çünkü "bir milletin saadet ve felaketi, münevverlerin (aydınların) şuur ve basiretine bağlıdır."³⁴¹ "Gerçekten de bir toplumun alışlagelmiş yaşayışına nerede ve ne zaman olursa olsun, değişim ve dinamizm taşıyan o bir avuç dediğimiz azınlık olmuştur."³⁴² Fakat maalesef bizde uzun yıllardan beri aydın mevkii işgal eden zümre, "temelsiz bir rejim davasına ve fantaziyesine kapılmış"³⁴³ bunalımlarımızın teşhis ve çözümlerini siyasi ve ideolojik düşüncelerin dar ufku içinde hapsedmiştir.

Bu sözde aydınımızın teşhis mantığına, objektif ilim yeri-

³⁴¹ Prof. Dr. Osman Turan, *Türkiye'de Manevî Buhran*, 2. baskı, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1978, s. 245.

³⁴² Sabri F. Ülgener, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınları, İstanbul 1981, s. 196.

³⁴³ Prof. Dr. Osman Turan, *Türkiye'de Siyasi Buhranın Kaynakları*, Nakışlar Yayınevi, 2. baskı, İstanbul 1979 s. 12.

ne, subjektif siyaset ve ideolojiler musallat olmuştur. Bu sözde aydınlarımızın toplumsal krizler karşısındaki en bariz tutumu, siyasi ve ekonomik, şu veya bir sistem ve modelin taraftarı ve aktarıcısı olmasıdır. Toplumsal bunalımlarımızın şekil ve çerçeve problemi olarak tanımlanması, çözümde de şekilciliğe ve aktarmacılığa yol açmıştır. Bu eleştirimize, dinî ve millî kültürümüzü şekil ve çerçeve planında savunan aydınlarımız da dâhildir. Bu haliyle “bizde aydın denilen, aslında kültür savaşında verdiğimiz kayıptır.”³⁴⁴ Bütün siyasi, sosyal, ekonomik ve hukuki bunalımların, türlü zaaf ve sosyal hastalıkların bireylerden başlayıp yansıdığı, dolayısıyla değişecek ve düzelecek olan şeyin her şeyden evvel ‘insan’ olduğu yönünde bilimsel düşünceye sahip olmayan bu kitle, millî kültür, ahlak ve mefkûrenin çöküntüsünden doğan ‘insan problemi’ni anlayamamıştır.

Problemin yeniden tanımlanmasında, insan unsuru merkeze konulmalıdır. Çünkü bilim ve teknolojinin hızla ilerlemesi, doğum ve ölüm akışı ile insan faktörünün sürekli değişmesi ve yenilenmesi gibi sebeplerle siyasi, sosyal, ekonomik ve teknolojik alanlarda meydana gelen sürekli ve seri intibak zaruretleri, toplumsal hayatta insan problemini daima ön planda tutmaktadır. Bu anlamda insan problemi olağandır ve bizzat insanın doğasından kaynaklanır. Yani, bu anlamda bir insan problemi ile karşı karşıya olmayan bir toplum düşünülemez.

“Bireysel ve toplumsal ilişkilerin öznesi olan insan, kemiyet ve keyfiyetçe çeşitlendikçe ve birbirinin çıkar ve özgürlük alanlarını tehdit kapasiteleri arttıkça, bunun yol açtığı tazyikler, toplumsal barışı sağlayıcı kültürel, ahlaki ve normatif bağlamları zorunlu kılar.”³⁴⁵ Eğer mevcut kültürel durum, top-

³⁴⁴ Sezai Karakoç, *Farklar, Diriliş Yayınları*, 2. baskı, İstanbul, s. 13.

³⁴⁵ Yusuf Çağlayan, “CHP Sivil Bir Anayasaya Neden Destek Veremez,” *Yeni şafak*, 28.11.2013 <http://yenisafak.com.tr/yorum-haber/chp-sivil-bir-anayasaya-neden-destek-veremez-28.12.2013-587442>

lumsal barışa cevap veremiyor ise, ağır semptomlar (belirtiler) baş gösterir. Bu tazyiklerin büyüklüğü oranında toplumsal dayanışmayı sağlayıcı teşkilatlanma ve kurumlaşmalar da gerekli hale gelir. Bu gereklilik, insan unsurunun belli niteliklere talim ve terbiyesi doğrultusunda sistematik bir eğitim süreci ile karşılanabilir.

Karşı karşıya olduğumuz insan problemi bu genel çerçeve içinde ele alınmalıdır. Bu anlamda ve çerçevede insan problemi, toplumsal barış ve toplumsal kalkınma ve gelişme nitelikleri temel alınarak çözülebilecektir. Çünkü bireylerin davranışları ile nitelikleri arasındaki ilişki, eğitim modellemesine kaynaklık edecektir. Toplumsal barış ve kalkınma açısından iyi ve kötü davranış modellerini ve bu davranış modellerinin kültürel dinamiklerini gözetmeyen bir eğitim sistemi, insan problemini çözecek bir fonksiyonellik kazanamayacaktır.

EĞİTİMİ YENİDEN TANIMLAMAK

Eğitim sistemini yeniden yapılandırabilmek için, öncelikle eğitimin yeniden tanımlanması gerekir. Eğitimin konusu insandır. İnsanın ne olduğu ve ne olmadığı, doğası, içinde bulunduğu zamansal, mekânsal ve sosyal ortamın doğası, bu ortamların doğurduğu ihtiyaçlar ve insanın bu ihtiyaçlara hangi niteliklerle cevap verebileceği gibi temel problemler tanımlanmadan, eğitimi yeniden tanımlamak ve dolayısıyla da fonksiyonel bir biçimde yapılandırmak mümkün olmayacaktır.

İnsan her şeyi öğrenmeye muhtaç ve hayat kanunlarına cahil olarak dünyaya gelir.³⁴⁶ İnsanın fıtratında potansiyel olarak müspet yönde olduğu kadar, menfi yönde de nihayetsiz gelişmeye müsait istidatları mevcuttur. İnsanda bilkuvve mevcut olan bu istidatlar çevre, kültür ve eğitim şartları içinde geliş-

³⁴⁶ Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler*, Söz Basım Yayın, İstanbul 2007, s. 423.

rek [müspet veya menfi anlamda] bilfiile dönüşür.³⁴⁷

İnsan, talim ve terbiye şartı bulunmasına bağlı olarak ke-mal sıfatlarını kabule hazır bir yapıda yaratılmıştır.³⁴⁸ İnsan dünyaya gelişinde, her çeşit bilgiyi, alışkanlığı, sanatı sonradan kazanmak durumundadır. İşte, insanda bilkuvve mevcut olan iyi ve güzel kabiliyetlerin geliştirilmesi, zararlı huy ve kabili-yetlerin de uyuşturularak köreltilmesi sistemli bir iç terbiyeyi de zaruri kılmaktadır. İnsanın sadece ekonomik ihtiyaçlarına cevap verecek niteliklerle donatmayı öngören, sorumlulukla-rı itibarıyla de donanımını öngörmeyen bir eğitim sadece ye-tersiz değil, aynı zamanda son derece tahripkâr da olacaktır. İnsanın aklı, zekâsı, kalbi, vicdanı, gücü, dayanışma yetene-ği, bilgi ve bilim üretimleri gibi birçok potansiyeli kullanım durumuna göre mahiyet kazanmaktadır. Çünkü insanın sade-ce iyilik yeteneği değil, kötülük yeteneği de bunlardan besle-nebilmektedir. Günümüzde bütün insanlığın gelip dayandığı duvar, insanın iyi yönde mükellefiyetinin nasıl sağlanacağı ve kötülük yeteneğinin rasyonel mekanizmalarla bastırılmayı-şıdır. Çünkü kötüler de rasyonel, akılcı, zekice, vicdansızca, bilimsel davranıyor. İnsan sadece iyilikte değil, kötülükte de dayanışabiliyor ve teknolojiyi en ince ayrıntısına kadar kul-lanıyor.

“İnsan iradesine emir veren genellikle insanların ekserisin-de süfli arzular, kör alışkanlıklardır.”³⁴⁹ “İnsandaki çok güçlü ilkel istekler, ihtiraslar ve bu istek ve dürtülerin değişmiş şe-killeri karşısında kişiliğin yapılanmasını başıboş ve hayatın ta-bii akışına bırakmak, büyük bir ihmal olur. Bu konuda da alı-nacak eğitim tedbirleri olmalıdır.”³⁵⁰ Eğer insana müspet sıfat

³⁴⁷ Hasan Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve İmam-ı Gazali*, Han Neşriyat, İs-tanbul 1983, s. 23.

³⁴⁸ A.g.e., s. 201.

³⁴⁹ A.g.e., s. 32.

³⁵⁰ A.g.e., s. 14.

ve karakterin aşılınması gibi bir irşat ve gayret gösterilmezse; onu, meşru olmayan çıkar duygularının, gayriahlaki, toplumun barış ve düzenini bozucu kişilik bozukluklarının ifsadı mukadderdir. İşte eğitimin temel fonksiyonlarından birisi de, insanın bu menfi eğilimleriyle, gayesinden ve dürüstlüğünden ayrılmasına engel olmak, “insanları toplum halinde birleştirip, kaynaştıran müşterek değerleri fertlere kazandırmak, fertleri bu yönde de vasıflandırmaktır.”³⁵¹

İnsanın bireysel, sosyal, ekonomik, ahlaki, hukuki ve bilimsel bakımdan belli karakter özelliklerini kazanması, bunu sağlayacak fonksiyonel bir eğitim faaliyeti ile mümkündür. Çünkü bireylerde cehalet, fakirlik ve ihtilafa yol açan karakter özelliklerinin, sanat, marifet ve ittifak gibi pozitif karakter özelliklerine dönüşmesi tesadüfen gerçekleşmez.³⁵² Bu dönüşüm, sürekli çalışmanın ve bu karakter özelliklerinin inşasına yönelik ve bu doğrultuda planlanan sürekli bir eğitim faaliyeti sonucunda gerçekleşir.

Günümüzde gerek birey ve gerekse toplum karakteri, ancak bir eğitim disiplini kucağında geliştirilebilir. Toplumsal barış ve düzeni üreten ve çağdaş bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelere intibakı sağlayacak vasıflar, birey şahsiyet ve karakterine dışarıdan sistemli ve planlı bir müdahaleyi zorunlu kılar. İşte, bu müdahale işini, toplumun organik bir gerçeği olan “eğitim kurumu” yapar.

Eğitim kurumlarında teknik bilgilerle beraber, insana insani hayatın gayesi ve buna ulaşmanın yolları ile alakalı bilgi ve değerler de verilmelidir. Toplum bireyleri, mesleki açıdan olduğu kadar, insani ve ahlaki açıdan da eğitilmelidir. “Toplum fertlerini, fiziki ve psikolojik gelişmelerinin çeşitli aşamalarında, kendi-

³⁵¹ Doç. Dr. İbrahim Canan, *İslam’da Temel Eğitimin Esasları*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1980, s. 8.

³⁵² Bediüzzaman Said Nursî, *İlk Dönem Eserleri*, “Divan-ı Harb-i Örfî”, Söz Basım Yayın, İstanbul, 2008, ss. 387-388

lerinden beklenen rolleri yeterince gerçekleştirecek şekilde eğitime yetkisi ve görevi eğitim teşkilatına verilmiştir. Eğitim, bilgi ve hünerlerin uygulanması alanındaki uyarıma yanında, fertlere aynı zamanda mensup olduğu topluluğa, ahlaki değerlere, daha soyut etik ilkelerle inançlara bağlılığı da telkin etmelidir.”³⁵³

“Bir milletin ruh ve vicdanında yaşayan değer yargılarının toplamına, o milletin kültürü denilir. Terbiye ve eğitim, bu kültürü o milletin fertlerinde ruhi melekeler haline getirmektir.”³⁵⁴ “İşte, eğitimin en genel amacı, toplumun yücelttiği idealleri mümkün olduğu kadar benimseyen ve şahsi hayatında yaşayan kişiler yetiştirmektir.”³⁵⁵ Bu sebeple eğitimin felsefi, bilimsel, değerler temellendirilmesi, her toplumun kendine mahsus dinî ve millî yapısına göre değişir.

“Descartes’e göre eğitimin gayesi, insana, hayatta karşılaştığı sorunlar üzerine sağlam ve doğru bir hüküm verecek şekilde aklını işletmeyi öğretmektir.”³⁵⁶

“Sokrates’in eğitim amacı, bilhassa karakteri kuvvetlendirmek noktasında toplanırdı. Karakter ona göre: insanın manevî ve ahlâkî bakımdan kendini tanımasıydı.”³⁵⁷

“Fröbel (1852) ise insanın kendi iç kanununu, özünü geliştirmek, şuurlandırmak için etkide bulunmayı eğitimin gayesi olarak kabul eder. Fröbel’e göre: eğitimin amacı, insanın özündeki ebedî, değişmez ve bu nedenle de kutsal olan şeyi geliştirmektir.”³⁵⁸

³⁵³ Doç. Dr. Bayraktar Bayraklı, *İslam’da Eğitim (Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli)*, Şafak Ambalaj Sanayi, 2. baskı, İstanbul 1983, ss. 27-28.

³⁵⁴ Ziya Gökalp, *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri-1*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1973, s. 27.

³⁵⁵ Doç. Dr. Bayraktar Bayraklı, *İslam’da Eğitim (Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli)*, Şafak Ambalaj Sanayi, 2. baskı, İstanbul 1983, ss. 27-28.

³⁵⁶ Descartes, *Aklın idaresi İçin Kurallar*, çev. Mehmet Karasan, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Batı Klasikleri: 7, İstanbul 1989, s. 3.

³⁵⁷ Hasan Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve İmam-ı Gazali*, Han Neşriyat, İstanbul 1983, s. 13.

³⁵⁸ A.g.e., s. 13.

İmam-ı Azam'a göre: Eğitim, insan şahsiyetini ihya eden veya bozan şeyin anlaşılmasıdır.³⁵⁹

Mâverdi, değerlerin insanın tabiatı haline gelmesi için, eğitimin küçükken başlaması ve aynı prensipler üzerine devamlı olarak yürümesinin zorunluluğuna işaret eder.³⁶⁰

Yirminci asır filozof ve pedagoglarından eğitimin amacının 'şahsiyet eğitimi' olduğunu ısrarla savunanlar vardır. Bunlardan Gerhard Budde, insanın kişilik yoluyla manevi bir karakter kazanacağını belirterek, manevi bir karakter kazanma ve kendine hâkim olmanın, kişilik eğitiminin başlıca konusu olduğunda ısrar etmiştir.³⁶¹

Bediüzzaman Said Nursî'ye göre ise, eğitim insanın hem akıl, zihin ve sanat melekelerini, hem de kalp, vicdan ve ruh melekelerini birlikte ve dengeli bir biçimde inkışaf ettirme faaliyetidir. Nursî eğitim olgusunu şu özlü ifadelerle formüle eder:

"Vicdanın ziyası ulûm-u diniyedir. Aklın nuru fûnûn-u medeniyedir. İkisinin imtizacı ile hakikat tecellî eder. O iki cennah ile talebenin himmeti pervâz eder. İftirak ettikleri vakit, birincisinde taassup; ikincisinde hile ve şüphe tevellüt eder."³⁶²

Bediüzzaman'ın formüle ettiği bu eğitim anlayışının temel esprisi, bütün eğitim kurumlarında din ilimleri ile fen ilimlerinin imtizac ettirilmesidir. Yani, aynı okulda hem din, hem fen ilimlerinin ayrı ayrı müfredat programı olarak okutulması değil, fizik, kimya, biyoloji vs. gibi fen ilimlerinin yaratılışa delalet eden verileri ile birlikte eğitim mevzuu yapılmasıdır. Batı bilim anlayışı, "bir ahlâk nizamı kuramamaktadır."³⁶³ Bediüzz-

³⁵⁹ Doç. Dr. Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim (Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli)*, Şafak Ambalaj Sanayii, 2. baskı, İstanbul 1983, s. 106.

³⁶⁰ A.g.e., s. 154.

³⁶¹ Hasan Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve İmam-ı Gazali*, Han Neşriyat, İstanbul 1983, s. 13.

³⁶² Bediüzzaman Said Nursî, *Münazarat*, Söz Basım Yayın, İstanbul 2007, s. 209.

³⁶³ *Ölümünün 50. Yıldönümünde Mehmet Akif Ersoy*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1986, s. 37.

zaman'a göre ise, toplumda bir iman ve ahlak nizamı kurulması, salt din ilimlerinin fonksiyonu değildir. Bilakis, kâinatı oluşturan bütün varlıklar, kâinatın yaratıldığını ve yaratıcının bütün isim ve sıfatlarını yansıtmaktadır. Fen ilimleri de bu isim ve sıfatları açıklamaktadır. Dolayısıyla din ilimleri ile fen ilimleri birbirini tamamlamaktadır. Bu ilimlerin imtizaç ettirildiği bir eğitim sistemi kurulduğu takdirde, Osmanlı'da ve Cumhuriyet Dönemi'nde yaşandığı gibi bir mektep-medrese kuşağı çatışması yaşanmayacaktır. Fen ilimleri sadece bir meslek kazandırma değeri olmaktan çıkacak, aynı zamanda ahlak mükellefiyeti üreten bir değer haline gelecektir.

Eğitim bireylerin zihinsel, ruhi, vicdani, akli ve fiziksel gelişimi ve olgunlaştırılması için yapılan çalışmaların tümüdür. Eğitimde insana toplum seviyesinde sorumluluklarını yerine getirmesinde yön verecek değerler kazandırılır. Eğitimin en önemli fonksiyonu, bireylerin yeteneklerini hem kendisi ve ailesi hem de toplum yararı için geliştirmek, onu kendisine, ailesine ve toplumuna yararlı bir şahsiyet haline getirmek, onun tam manası ile inkişafına hizmet etmektir.

Eğitimin fonksiyonu, insanın yaratılışında var olan istidatları inkişaf ettirerek, kuvveden fiile çıkarmaktır.³⁶⁴ Bu sebeple eğitim, birey ve toplumda bulunan potansiyeli, ham kabiliyetleri ilerleme ve gelişmeye doğru harekete geçirme faaliyetidir. Çünkü ilerleme ve gelişmenin diğer bütün faktörlerini harekete geçirecek olan temel faktör, insan faktörüdür.

Eğitim insanın doğasında mevcut potansiyel mükemmellikleri, kuvveden fiile çıkarma faaliyetidir. Eğitimin görevi, insani, ahlaki, bilimsel ve diğer tüm boyutları ile insan problemini çözmek; toplumsal barış, sosyal bütünleşme ve dayanışma, bilimsel ve teknolojik ilerleme için ihtiyaç duyduğumuz insan şahsiyetini, bu ihtiyaca cevap verecek karakter özelliklerine,

³⁶⁴ Gerald W. Elbers-Paul Duncan, *İlmi İnkılâp*, çev. İbrahim Aşkı Tanık, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1962, s. 96.

ilmî, ahlaki ve mesleki melekelerle kavuşturmadır. Eğitim, insanın yaratılışında var olan gizli kalmış muazzam cevherleri işlemek, insanın liyakat kapılarını açıp, ham insan yapısını yontarak, onun içindeki gizli mükemmel kişiliği ortaya çıkarmaktır.

Bireylere, toplumdaki tabii rollerini ifa kabiliyeti, ancak sistemli bir eğitim ile kazandırılabilir. İnsanın her türlü gelişmesinin temelinde eğitim vardır. Bireylerin karakterini kendilerinin ve mensubu oldukları toplumun yükselmesinde üretici bir kabiliyet haline getirmek, iyi bir eğitim ile mümkündür. “İyi olan her şey, iyi bir eğitimin mahsulüdür.”³⁶⁵

“Eğitim, ferdi ve sosyal seviyede ilerlemeye, olgunlaşmaya yönelen sürekli bir oluşturmaktır.”³⁶⁶ Eğitim insana sistematik bilgi ve düşünce metotları getirir. “Eğitim, nazari neticeleri gaye edinen faaliyetlerin aksine, pratik neticeleri gaye edinen bir faaliyettir.”³⁶⁷ “Eğitimin görevi, bireyi toplumun kendisinden beklediklerini gerçekleştirecek bir karakter yapısına terbiye etmektir.”³⁶⁸

Eğitim, nesillerin maddi ve manevi terakki yolunu aydınlatacak ve onları bu yolda muktedir vasıflarla mükemmelleştirecek en fonksiyonel araçtır. Eğitimin görevi, nesilleri çalışkan, ahlaklı ve üretici olmanın cazibesine sürüklemektir. “Eğitim, fertlerin ve toplumun sosyal gelişmesini hızlandıran, ekonomik kalkınmasını destekleyen, millî kültür değerlerini koruyan, geliştiren, nesilden nesile aktaran ve millî birlik ve bütünlüğü sağlayan en müessir faaliyetlerden biridir ve en

³⁶⁵ Takiyettin Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler’de İnsan Problemi*, 2. baskı, İstanbul 1969, s. 13.

³⁶⁶ Hasan Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve İmam-ı Gazali*, Han Neşriyat, İstanbul 1983, s. 113.

³⁶⁷ Doç. Dr. Bayraktar Bayraklı, *İslam’da Eğitim (Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli)*, Şafak Ambalaj Sanayii, 2. baskı, İstanbul 1983, s. 22.

³⁶⁸ Alaeddin Özdenören, *Yakınçağ Batı Dünyası ve Türkiye’deki Yansımaları*, Akabe (49), El Kitapları: 7, 1. baskı, İstanbul 1986, s. 77.

önemlisidir. Bu bakımdan eğitimin, bir insan olarak kişiyi ilgilendiren, vatandaş yetiştirme açısından toplumu ilgilendiren, insan gücü yetiştirme açısından da ekonomik kalkınmayı ilgilendiren yönleri vardır.”³⁶⁹

“Eğitim aile, çevre ve okul olarak, fertlerin toplum disiplinine müspet bir şekilde uymasını sağlamada da mühim bir öğretim fonksiyonu ifa etmektedir. Topluma ait kıymet hükümleri, hayat felsefesi, inançlar, örf ve adetler ancak eğitim aracılığı ile ferde intikal edebilir. Toplumda hâkim bulunan doğru-yanlış, iyi-kötü telakkileri de eğitim süzgecinden fertlere ulaşır. Böylece aile çocuğun sosyalleşme vetiresinde ilk, çevre ve okul da ailede alınan terbiyeyi tekâmül ettirici ve pekiştirici fonksiyonu ile ikinci derecede çok mühim fonksiyonları ifa etmektedir.”³⁷⁰

“Esasen eğitimin iki ana fonksiyonu vardır. Bunlardan biri, milletin bütün fertlerini mensubu bulunduğu toplumun millî, ahlâkî insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren yurttaşlar olarak yetiştirmek; ikincisi ise, onu mutlu kılacak bir iş sahibi yaparak hayata hazırlamaktır.”³⁷¹

Hızla ilerleyen bilim ve teknoloji, iş kollarında çalışanlardan daha üstün nitelikler beklemektedir. İşte, “bilim ve teknolojinin hızla gelişmesi sonucu olarak sosyal, siyasi ve iktisadî alanlarda meydana gelen sürekli intibakların doğurduğu zaruretler, eğitim problemini daima ön planda tutmakta ve onu hayatî bir konu haline getirmektedir.”³⁷²

Toplum olarak bilim ve teknoloji alanında büyük bir gelişme ve hızlı bir değişim dünyasının tam ortasında yaşamakta

³⁶⁹ Abdullah Nişancı, *Millî Eğitim Meselelerimiz*, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul 1980, s. 7.

³⁷⁰ Doç. Dr. Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim (Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli)*, Şafak Ambalaj Sanayi, 2. baskı, İstanbul 1983, s. 135.

³⁷¹ Abdullah Nişancı, *Millî Eğitim Meselelerimiz*, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul 1980, s. 125.

³⁷² Ali Muzaffer Ersöz, *Millî Strateji*, Akın Matbaası, Ankara 1965, s. 19.

olmamızdır ki bizi bu gelişme ve değişim dünyasında barınabilmek için iyi bir eğitim görmeye tazyik etmekte ve eğitim hayatı bir ihtiyaç olarak ön plana çıkmaktadır. Eğitim bireysel ve toplumsal bir ihtiyaçtır. Günümüz insanı ve toplumu barışarısını, barış ve düzenini, bilim ve teknoloji alanındaki ilerleme ve değişim gücünü, ortamında bulunduğu eğitim sisteminden alır. Bu sebeple "Toplumumuzun bütün meselelerinin temelinde eğitim meselesi yatmaktadır. Millî eğitim meselesi ne kadar kısa zamanda ve en iyi bir şekilde halledilirse, toplumumuzun diğer meselelerinin çözümü de o derece kolaylaşacaktır."³⁷³

Eğitim sürecinden geçen insan unsurunun toplumsal barış ve toplumsal gelişme için gerekli bireysel bilgi, nitelik ve değerleri kazanıp kazanmadığına bakılarak, bu eğitim süreçlerinin fonksiyonelliği test edilebilir. Mevcut göstergeler, eğitim sisteminin fonksiyonel olmadığını net bir biçimde ortaya koymaktadır. Eğitimin yeniden tanımlanması, eğitimden beklenen fonksiyonların belirlenmesi, aynı zamanda bu fonksiyonları ürün verecek bir eğitim sisteminin yeniden yapılandırılmasında önemli bir adım olacaktır. Eğitimin yeniden tanımlanması, bizi eğitimin yeniden yapılandırmada ana eğitim parametrelerine ulaştıracaktır. Böylece eğitimin üzerine bina edileceği temeller de belirlenmiş olacaktır.

YENİDEN YAPILANDIRMA PARAMETRELERİ

İnsan Unsuru Parametresi

Toplumsal sorunların, çok farklı alanlarında da olsa gelip keşistikleri ortak nokta insan unsurudur. Bu sebeple toplumsal

³⁷³ Abdullah Nişancı, *Millî Eğitim Meselelerimiz*, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul 1980, s. 159.

barış sorunlarının çözümünde temel hareket noktası, bizatihi insanın kendisi olmalıdır. Bu bizi, problem tanımlamasında ve çözümünde, şekil ve çerçeve değişimine yönelik ideolojilere değil, insanın siyasi, sosyal ve ekonomik hayat içinde yapıcı bir unsur olmasını temin edecek bilgi ve niteliklerle donanımını sağlayacak bilim ve kültür kaynaklarına yöneltecektir.

Mademki toplumsal hayatı tahammül edilmez hale getiren, anarşi, terör ve yolsuzlukları üreten, suçları işleyen, sosyal ve ekonomik başarısızlıkları temsil eden insan unsurudur; o halde, değişecek olan da insandır... İnsan unsurunun, bilimsel ve teknolojik gelişmelere, sosyal bütünlük ve dayanışmaya, ahlak, fazilet ve dürüstlüğe, kısaca, bireyleri toplum düzeyinde barış ve kalkınmaya muktedir kılacak niteliklere talim ve terbiye edilmesi gerekir. Ancak bu talim ve terbiye ile insan unsuru, toplumsal barış ve kalkınmaya imkân veren bir iç disipline sahip olacak; millet ve memlekete hizmet idealinin gerektirdiği psikolojik, sosyal, siyasi, ahlaki ve ilmi nitelikleri kazanacaktır.³⁷⁴ Bu niteliklerle insan unsuru, bir taraftan sosyal hayatın barış ve düzeni için zaruri olan disiplinlerin, diğer taraftan da kalkınma fiilî için zaruri olan millî ruh ve heyecan, fedakârlık, çalışkanlık, bir ideal için mahrumiyetlere katlanma, ilim ve öğrenme aşkı gibi manevi psikolojik ve teknik niteliklerin merkezi haline gelecektir.

"Tanzimat Dönemi'nde toplumumuz millî, İslami ve Avrupalı kaynaklardan gelen üç fikir cereyanına tabii olarak sahne olmuştur. Bu inkişaf medeniyet tarihi ve sosyolojinin verdiği neticelere de uygun idi."³⁷⁵ Ancak toplumumuzun çağdaşlaşma ihtiyacına, kültürel Batılılaşma ile karşılık verilmesi neticesinde, toplumumuzun inkişafı için gerekli dinî, millî ve Avrupalı unsurlar terkip edileceğine, birbirinin hasmı hali-

³⁷⁴ Ali Muzaffer Ersöz, *Millî Strateji*, Akın Matbaası, Ankara 1965, s. 15.

³⁷⁵ Prof. Dr. Osman Turan, *Türkiye'de Siyasi Buhranın Kaynakları*, Nakışlar Yayınevi, 2. baskı, İstanbul 1979 s. 13.

ne getirilmiştir. Bu yüzdendir ki, disiplin değerleri kesin olmayan, inanç ve kültür kimliğini yitirmiş çarpık bir birey ve toplum yapısı ortaya çıkmıştır. Bu kimlik kaybı, bizi bilimsel alandaki gelişmelere de imkân tanımayan bunalımlara itmiştir.

Kısaca işaret ettiğimiz üzere, eğitim sisteminin yeniden yapılandırılmasında insan unsuru esastır. Eğitimin konusu da, vasıtası da insandır. Bu sebeple, eğitimin yapılandırılmasında hem talim ve terbiye edilen hem de talim ve terbiye eden temel parametre insan unsuru olmalıdır.

İç Disiplin Parametresi

Toplum içinde bireyler karşılıklı ilişkilerinde genellikle sadece çevresine karşı belirli bir tutum içindedirler. Hâlbuki toplum hayatı, bireylerin sadece çevreye karşı değil, bizzat kendi kendilerine karşı da belirli bir tutum içinde bulunabilmelerini gerekli kılar. Eğer bireyler bu iç disiplin kabiliyetine sahip olabilmişlerse, artık onların çevrelerine karşı içinde bulundukları tutumlar, karşılıklı hak ve hukuk, genel ahlak ve insani açılarından bizzat bireylerin kendi bünyelerinde sorgulanmış ve kontrolden geçirilmiş davranış ve faaliyetler olacaktır. Yani bu tutumlar, bireylerde bir iç disiplin ve iradilik niteliği kazanmış ahlak, fazilet ve dürüstlük karakteri yansıtacaktır. Aksi takdirde, bireylerin çevreye karşı içinde bulunduğu tutumlar, zaaf, ihtiras ve kişisel çıkar karakteri yansıtacaktır. Mesela; içki, kumar, uyuşturucu, gayrimeşru cinsel alışkanlıklarda, hatta basit bir sigara alışkanlığında, insanın inisiyatifini ve kendi kendisine karşı bu alışkanlıkları kontrol edebilir bir tutum ortaya koyabilme iradesini nasıl kaybettiği bilinmektedir. Böyle bireyler kendi kendisine hükmedememektedir. İşte bireylerin bu kendi kendisine hükmedememe durumu ortak bir karakter halini alırsa, toplumda sosyal barışı imkânsız kılan çıkar

çatışmaları, türlü suistimaller ve anarşinin baş göstermesi kaçınılmaz olacaktır.

İnsanın, menfi temayüllerini veya belli bir noktadan sonra menfileşen (ifrat) temayüllerini disipline edecek tutucu bir kuvvete malik olması zaruridir. Çünkü bireylerin karşılıklı ilişkilerinde ve karşılaşma alanlarında dürüstlük, olgunluk ve uyum ifade eden davranışlarda bulunmaları, bu tutucu gücün, yani 'iç disiplin' diyebileceğimiz şahsiyet özelliğinin eseri olacaktır.

"Hakikatte güçleri ve temayülleri çok yönlü olan insanın, maddî ve manevî hayatında dengeye ulaşması öyle sanıldığı gibi kolay bir iş değildir."³⁷⁶ İnsan tabiatı kendi içinde potansiyel çelişkiler ile doludur. Bu çelişkilerin, insanın iç âleminde dengelenmesi ve bir karakter yapılması gerekir. Bu zıt temayüller dengelenmezse biri diğerini boğar ve hâkim temayül olarak o insanın tabiatı ve karakteri haline gelir. İnsan müspet karakter özelliklerine talim ve terbiye edilmezse, onun potansiyel menfi karakter özellikleri bilfiile dönüşür. Hâlbuki insana verilecek iç terbiye ve disiplin, toplum içinde hayatı boyunca onu kendi kendisinin polisi ve muhafızı yapacaktır.

Bireylere, bizzat kendi kendisine karşı belirli bir tutumda bulunabilme inisiyatifi veren esas kuvvet iç disiplin faktörüdür. Bu iç disiplin faktörü, öncelikle insanın kendi içindeki belli bir sınıra kadar insani, bu sınırın ötesinde hayvani özellik ifade edebilen duygu, arzu ve ihtirasları bu farklılaşma noktasında bir set teşkil ederek sürekli insani özellikte tutacaktır. Daha sonra da, insanın dış dünyadaki tutum ve davranışlarına damgasını vuracaktır. Yani insanın tutum ve davranışlarını meşru özellikte tutacaktır. Böyle bir iç disiplin, bireylerin ortak karakteri haline gelirse bireyler karşılıklı olarak birbir-

³⁷⁶ Muhammed Kutub, *Menhecû't-Terbiyetü'l-İslamiyye*, s. 32; (Akt.) Doç. Dr. Bayraktar Bayraklı, *İslâm'da Eğitim (Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli)*, Şafak Ambalaj Sanayii, 2. baskı, İstanbul 1983, s. 158.

lerinin hak ve hukukuna saygı duyacaklar, bu ise aralarında karşılıklı güven sevgi, bağlılık, birlik ve beraberlik dayanışma meydana getirecek, toplumda genel bir barış ve düzen vücuda gelecektir. Böylece ancak birlik, beraberlik ve dayanışma ile başarılabilecek sorunlar da ele alınabilecektir.

Yukarıda özü itibarıyla açıklamaya çalıştığımız bireysel iç disiplin, toplum hayatının barış ve düzeninde belirleyici rol oynamaktadır. İç disiplin veya iç disiplin zafiyeti ise, insanın ikliminde bulunduğu eğitim süreçlerinin birer yansımasından ibarettir.

İnanmak insana disiplin aşilar, inanmamak ise bir disiplin teklif ve telkin etmez. İnsanı mükellef kılan şey inançtır. Hiçbir mükellefiyet, inançsızlıkla açıklanamaz. İşte dinî ve millî kültürümüz, insanı ahlak, fazilet ve dürüstlük ile mükellef kılan bir imana davet ederken, Batı kültürü modernlik, çağdaşlık ve özgürlük perdesi altında bir inançsızlığı, dolayısıyla da disiplinsizliği yaymaktadır.

İnsanı iç disipline talim ve terbiye edecek vasıta, inanç değeri, dolayısıyla disiplin değeri bulunan manevi ve kültürel değerlerdir. Bu sebeple, dinî ve millî kültürün talim ve terbiyesi olmadan, toplumda doğrudan doğruya ve kendiliğinden bir toplumsal barış, istikrar ve kalkınma disiplini vücuda gelmez. İşte dinî ve millî kültürümüzün fonksiyonu, ahlak, fazilet ve dürüstlüğü, hatta kalkınmanın psikolojik faktörlerini insanın tabiatı haline getirmesidir. Aynı fonksiyonu, bizim için inanç değeri, dolayısıyla da disiplin değeri bulunmayan Batı kültürü veya sair kültürlerden beklemek yanlıştır. Batı kültürü paradigmasına göre yapılandırılmış bir eğitim ortamında, sözünü ettiğimiz iç disiplin özelliğinin gelişmesine imkân yoktur.

Batı kültürüne göre kişilik kazanmış bir toplumda, bireyle-re dürüst ve hak ve hukuka saygılı olmayı sadece kanun ve polis korkusu telkin etmektedir. Bireylerin gayrimeşru çıkarlara karşı içindeki yegâne engel bu korkudur. Hâlbuki insanın, çı-

karları ile baş başa kaldığı anlarda, “hukukun vereceği ceza-
dan kurtulma ümidi, ne kadar seyrek de olsa, cezadan sıyrıl-
bilmek misâlleri karşısında, onun düşüncesine hâkim olur.
Zaafın ve çıkar hırsının tesiriyle o en korkunç cezaların ızdı-
raplarını hemen daima unutmuş bir halde suçu işler.”³⁷⁷ Bu se-
beple, insanın dürüstlüğü ve başkasının hak ve hukukuna say-
gısı kanun ve polis korkusuna dayandırılmaz. Toplum içinde
bireylerin gayrimeşru çıkar teklif eden bir fırsat ile baş başa
kaldığı anda onların dürüstlüğüne sağlayacak yegâne kuvvet,
bir inanç ve kültürün aşıladığı iç disiplindir. Bireylerdeki bu iç
disiplin ve ahlak duygusu, onun ihtiraslarını ve kötü eğilim-
lerini daima kontrol edecektir. Çünkü eğer inanç bir insanda
şekil olarak değil, bir iç ses, vicdan sesi haline gelmişse, artık
kanunun ve polisin bulunmayacağı her yerde bu ses buluna-
caktır. Bu iç disiplinden yoksun olan bireylerin nazarında ka-
nunun, kendi can ve malını, çıkarlarını koruduğu nispette bir
saygınlığı vardır. Bunun ötesinde, kanun onun için ızdırap ve-
rici olacaktır.

Toplum hayatında, kendi ruh ve vicdanındaki manevi ya-
sakçı diyebileceğimiz ahlaki ve kültürel disiplinlerin tabii bir
sonucu olarak kendiliğinden dürüst çizgide giden bireyle-
rin bulunduğu ve bu bireylerin şahsiyet özelliklerinin birçok
alanda dış disiplinleri gereksiz kıldığı bir hakikattir. Böyle bi-
reyler için, ahlak ve fazileten yoksun, iç disiplin değerlerini
yitirmiş insanlar için zaruri olan birçok dış ve cebrî disiplinler
gereksizdir. Gelişmiş ve medeni bir toplum barış ve istikrarını,
dış disiplinlerin yoğunluğundan çok, bireyleri bu dış disiplin-
leri gereksiz kılan manevi ve ahlaki bir olgunluğa talim ve ter-
biye eden inanç ve kültür dinamiklerine borçludur. İşte, dinî
ve millî kültürümüz, insanın meşru hürriyetine engel olma-
yacak şeklide, insanın içinden geliştirdiği disiplinlerle onun,

³⁷⁷ Marki Beccaria, *Suçlar ve Cezalar Yahut Beşeriyetin Mecellesi*, çev. Dr. Av. Muhid-
din Göklü, İnkılâp ve Aka Yayınevi, 3. baskı, 1964, s. 215.

başkasının hak ve hukukunu ihlal eğilimlerini kontrol eder.

Esasen her insanın önünde bu konuda iki seçenek vardır: İç disiplin telkin ve tembih eden bir inanç ve kültür aidiyeti veya dış disiplinleri kabullenmek... Bu yolların ikisini birden reddeden insan anarşisttir. Acaba gerçek anlamda bir hürriyet ve özgürlük için insan bu iç disiplin ve dış disiplin mekanizmalarından hangisini tercih etmelidir? İşte bilhassa dinî ve millî inanç ve kültürümüzün Batı kültürüne göre ayırt edici özelliği, insana iç disiplini teklif etmesi ve onu bu iç disipline en mükemmel bir biçimde talim ve terbiye edebilmesidir. Bu sebeple, dinî ve millî inanç ve kültür ikliminin şekilde değil, özü itibarıyla hüküm sürdüğü dönemlerde, kanunlarda öngörülen dış disiplin mekanizmaları bireyler ve toplum için genel anlamda hukuki bir güvence; istisnai olarak ortaya çıkabilecek potansiyel ihlallere karşı ise, hukuki bir tehdit unsurundan ibaret kalmışlardır.

Dinî ve millî inanç ve kültürümüzün teklif ve telkin ettiği ve bir inanç mükellefiyeti haline getirdiği doğruluk, dürüstlük, hak ve hukuka saygı ve itidali bir baskı unsuru ve insan özgürlüğünün kısıtlanması olarak kabul etmek son derece yanlıştır. Herkesin kendi başına buyruk olması ve meşruiyetini nefsinin istekleri, hazları ve çıkarlarından alan sorumsuz davranışlar özgürlük değil, aksine insanı dış disiplinlere ve dolayısıyla da kendisine müdahaleye meşruiyet kazandıran davranışlardır. Çünkü bir insan için asıl hürriyet ve özgürlük kısıtlanması, dış disiplinlere zoraki boyun eğmede söz konusu olur. İç disiplin ise, gerçekte bir baskı ve kısıtlama değil, gerçek hürriyet ve özgürlüğü sağlar. Bu sebeple “hürriyet, beşerî zaaf ve ihtiraslara tâbi ve esir olmak değil”³⁷⁸ kendi içinden gelen inanç ve duygularla, başkalarının hak ve hukukuna saygılı, adil ve dürüst olmanın sağladığı bir ayrıcalıktır.

³⁷⁸ Sâmîha Ayverdi, *Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri: 12, 1. baskı, İstanbul 1978, s. 272.

Dış disiplinlerin sağladığı iyi alışkanlıklar, samimi, hür ve sürekli değildir. Bu nedenle, dış disiplinlerin zorakılığından kaynaklanan ahlak, fazilet ve dürüstlüğü fazla bir değeri yoktur. Dış disiplinler cebridir; bireyleri korkutur ve zorlar. Hâlbuki iç disiplin, bireyleri zorlamaz, mükellef kılar; şu halde hürriyeti gerektirir veya daha doğrusu hürriyeti içerir. İşte dinî ve millî kültürümüzün kişilik kazandırdığı insan, onun yerleştirdiği iç disiplin gereği, başkasının hak ve hukukuna karşı kendiliğinden ve iradi olarak dürüst ve saygılı olacaktır. Dolayısıyla aynı konuda onun dıştan zorlanmasına da lüzum kalmayacaktır. Bu dış disiplinler ona göre ahlaksız, sahtekâr ve karactersiz insanlar için var olan ve onlara karşı kendi hak ve hukukunu koruyan bir çeşit güvence unsurudur; dolayısıyla da kanun ve polis onu rahatsız etmez, aksine güven duygusu verir.

Günümüzde toplumumuz, zihni bir gerileme ile karşı karşıyadır. Bu zihni gerileme sebebiyle bireyler arası ilişkilerde olduğu kadar, birey ve toplum; toplum ve devlet ilişkileri de büyük bir sarsıntı geçirmektedir. Birey yaşantısında ahlak, fazilet ve dürüstlüğü otoritesi sıfıra doğru giderken, buna paralel olarak devletin de polisiye tepkileri artmaktadır. İşte eğer, ahlak, fazilet ve dürüstlük gibi iç ve iradi disiplinler, insanın tabiatı haline getirilmezse, bu takdirde, dış ve cebri disiplinler toplumun tabiatı haline gelecektir. Çünkü eğer toplum bireyleri cehaletle hak ve hukuka riayet etmezlerse, devlet idarecilerinin müstebit olmasına sebebiyet verirler.³⁷⁹

Görüldüğü üzere, eğitim sisteminin yeniden yapılandırılmasında en önemli parametrelerden birisi de iç disiplin parametresi olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim, bu iç disiplini sağlamada fonksiyonel olduğu ölçüde başarılı olacaktır.

³⁷⁹ Bediüzzaman Said Nursî, *Münazarat*, Söz Basım Yayın, İstanbul 2007, s. 35.

Davranış Modelleri Parametresi

Toplumsal barış ve kalkınma hangi insan tipini, hangi davranış modellerini gerekli kılar? Bu davranış modellerine kaynaklık edecek kültürel dinamikler nelerdir? İnsan, kültür ve davranış modelleri arasındaki ilişkiyi doğru olarak belirlemeyen bir eğitim, toplumsal barış ve kalkınmanın öznesi olacak insanı da yetiştiremeyecektir.

Önceki bölümlerde, insan, kültür ve davranış modellerini ayrıntılı olarak değerlendirdikten sonra, kültürel Batılılaşma paradigmasına göre yapılandırılan eğitimin durum göstergelerini ele almıştık. Bu analizlerimiz ışığında insan, toplum, kültür ve davranış modelleri arasında birebir ilişki bulunduğunu tespit etmiştik.

Birey ve toplumun öznesi olduğu iyi ve kötü davranış modellerinin belirlenerek, eğitim süreçlerinin iyi davranış modellerini geliştiren ve kötü davranış modellerini önleyen bir fonksiyonellikte yapılandırılması gerekir.

Bugün içinde bulunduğumuz sosyal, hukuki, siyasi ve ekonomik krizlere, ahlak, fazilet ve dürüstlük prensibine uymayan bireysel veya organize davranış modelleri kaynaklık etmektedir. Bu durum, mevcut eğitim süreçlerinde, iyi ve kötü davranış modelleri ve bu davranış modellerine riayet iradesinin geliştirilmesi konusunda ciddi bir boşluk bulunduğunun bir göstergesidir.

Davranış modelleri parametresi, eğitim sisteminin yeniden yapılandırılmasında önemli bir parametredir. En alttan yukarıya doğru tüm kademelerde, eğitim süreçleri davranış modelleri itibarıyla fonksiyonel bir yapıya kavuşturulmalıdır. Genel eğitim, iyi bir vatandaş modelinde bulunması gereken tüm özellikleri talim etmelidir.

İnsana iyi davranışları kazandırmak için, onu kötü etkilerden korumak gerekir. Bunun için de, “insan şahsiyetini ya-

pan ve yıkan şeylerin bilinmesinde zaruret vardır.”³⁸⁰ Eğer her müspet vasf ve özelliğin veya davranışın menfi bir karşılığı olmasaydı, ilmî, ahlaki ve sosyal değerler ayırt edilemezdi. Zira her şey zıddı ile bilinir. Eğer kötülük olmasaydı, biz iyiliğin varlığını dahi kavrayamazdık. Böylece, müspetin yerine menfi, iyinin yerine kötü, doğrunun yerine yanlış ve yalan, birey ve toplum hayatına hâkim olabilecektir. Bu bakımdan hangi davranış birey ve toplum hayatına zarar verir, hangisi faydalıdır; bu iyi-kötü bilgisi ile anlaşılacaktır. İnsan ruh ve vicdanında, “iyi ile kötünün bilgisi teşekkül etmezse, o insan daima davranış bozukluğu içinde olacaktır.”³⁸¹ Eğer insana, “iyi ile kötü arasında bir fark gösterilmiyorsa, fitratı icabı insan, kendisine ne uygun geliyorsa, çıkar ve hazlarına hangisi hizmet ediyorsa, ona inanacak, onu yapacaktır.”³⁸² Doğruyu bilmeyenin yanlışla düşmesi kaçınılmazdır. Nitekim bugün toplumumuzun, sosyal barış ve kalkınmanın talep ettiği millî ve manevî disiplinlerden ne kadar uzaklaştığı, toplumda bu disiplin değerlerinin nasıl karmakarışık bir hale geldiği, fazilet ve fenalık mevhumlarının, iyi ve kötü telakkilerinin nasıl kıymet değiştirdikleri hayretle görülecektir.

Hangi davranış modellerinin iyi, hangilerinin kötü olduğunun bilinmesi yeterli değildir. Önemli olan, bireylerde iyi davranış modellerine uyma, kötü davranış modellerinden ise kaçınma iradesinin gerçekleştirilmesidir. Eğitimin temel fonksiyonlarından birisi de bu iradenin kazandırılması olmalıdır. Kültür ve maneviyat ile davranış modelleri arasındaki ilişki bu noktada devreye girer. Çünkü her kültür sistemi, iyi ve kötü davranış modellerini belirler, bireylere ve topluma bu davranış modellerine uyma ve kaçınmayı telkin eder. Bireyleri bu

³⁸⁰ Doç. Dr. Bayraktar Bayraktar, *İslam’da Eğitim (Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli)*, Şafak Ambalaj Sanayii, 2. baskı, İstanbul 1983, s. 81.

³⁸¹ A.g.e., s. 226.

³⁸² A.g.e., s. 160.

hususta mükellef kılar. Kültürün bu fonksiyonları, o kültürün inanç değeri bulunmasına bağlıdır. Bu sebeple, bir toplum için inanç değeri bulunmayan bir kültürün, o toplum bireylerine iyi ve kötü davranış modellerine riayet irade ve bilincini kazandırması düşünülemez.

Batı kültürü, bireyleri, şahsi çıkar, zevk ve eğlence, gayrimişru cinsel alışkanlıklar ve nefsanî duygularının tatminine odaklandırır ve bireyleri bu gayeler ekseninde davranış üreten birer özne haline getirir. Toplumunu da bu davranış öznesi tipi ile şekil ve kalıba döker. Dinî ve millî kültürümüz ise toplumun, kişiliğini ahlak, fazilet, dürüstlük ve diğerkâmlık ile mükellef kılan ve şekillendiren bir inancın oluşturduğu insan tipi ile şekil ve kalıba dökülmesini öngörür. Dinî ve millî kültürümüz, bireyden başlayarak aileye, sosyal ve ekonomik kurumlara kadar bütün birimlerde insan unsurunun ahlak ve faziletini, iradi dürüstlüğünü sonuç veren iç disiplini temel alır.

İşte, davranış modelleri parametresi açısından, Batı kültürü ile dinî ve millî kültürümüzün ayırt edici özellikleri bu noktada ortaya çıkmaktadır. Dinî ve millî değerlerimiz, ahlak, fazilet ve dürüstlüğü insanın iç dünyasındaki değerler hiyerarşisinde en üst, yani hâkim konuma oturtur. Kültürümüze göre kişilik kazanmış bir toplumda kişisel çıkar ilişkileri ahlak, fazilet ve dürüstlüğün kontrolünde cereyan eder. Bunun sebebi, dinî ve millî kültürümüzün insana net bir meşru-gayrimeşru bilinci ve her türlü zaaf ve kötülük duygularına hükmedebilecek bir dürüstlük iradesi kazandırabilmesidir.

Batı kültürünün şekil verdiği toplumda ise, bireyler ve gruplar arası ilişkilerde kişisel çıkarlar önde gelir; bireyler kişisel çıkarlarını ve ihtiraslarını tatmin ederken, kendilerini meşru sınırlar içinde tutacak bir iç disipline sahip değildirler. Aksine onlar ahlak ve faziletten, dürüstlükten bağımsızdırlar. Yani, Batı kültürü şahsi çıkar ve ihtirasları bireylerde karşı konulmaz bir zaaf haline getirerek onları sözünü ettığımız iç di-

sipline kısırlaştırır. Buna karşılık, bu i disiplin zafiyetini dış disiplinlerle kontrol etmeye çalışır.

Bu sebeple, bireysel ve toplumsal davranış modellerine kaynaklık eden şey, Batı kültüründe maddiyat, menfaat ve nefساني arzuların tatmini; dini ve milli kültürümüzde ise ahlak, fazilet ve dürüstlüktür.

Batılı sanayi toplumları çıkar ve haz odaklı insan tipi ile şekil ve kalıba döktükleri toplumda barış ve düzeni sağlamada, tavizsiz bir biçimde dış disiplin mekanizmaları geliştirmişlerdir. Batı toplumları yeterli ekonomik altyapı ve yasal ve polisiye disiplinlerle bir toplumsal düzen kurabilmişler, kültürel disiplin boşluğunu telafi edebilmişlerdir. Batılı toplumlar, kendi barış ve düzenlerini yasal ve polisiye önlemlerle sağlarken, âdeta bu kötü huyly duygularını Batı dışı toplumlar üzerinden deşarj etmektedirler. Emperyalizmin küreselleşmesi, Batı kültürünün çıkar ve haz odaklı insan tipinin bir yansımasıdır. Batı toplumlarındaki barış ve düzen, uluslararası boyuttaki emperyalist karakterine baktığımızda, bir çıkar odaklı grup dayanışmasının kendi bünyesindeki uyumuna benzemektedir.

Batı dışı toplumlar ise, Batı kültürünün yol açtığı kültürel ikilem ve yetersiz ekonomik altyapı koşullarında başarılı bir toplumsal düzen kuramamışlardır. Ülkemizin kültürel Batılılaşma paradigmasına göre yapılandırılmış eğitim sistemi, kesin bir ereve içine alınmış bir davranış modelleri eğitimi ortaya koyamamış, genel manada ve belirsiz bir iyilik ve kötülük söylemi barındırır da, bu söylemlerini Batı kültürünün hümanizm felsefesine dayandırmıştır. Bu hali ile mevcut eğitim sistemi fonksiyonel bir davranış modelleri taliminden uzak bulunmaktadır.

İnanç ve Kültür Parametresi

Uygarlıklardaki farklılık, toplumların ayırıcı özelliği olan dini,

millî ve tarihî kültür farklılığının tabii bir sonucudur. Bu sebeple, kültürlerin her birinin orijinalitesi, daha çok bütün insanlar için hemen hemen aynı olan problemleri kendine özgü çözüm tarzında yatmaktadır.

Bir inanç ve kültür sisteminin birey ve topluma yaptığı tembihlerin toplumsal barış ve dayanışmada hayati önemi vardır. Fertlerin iç hayatında ahlak, fazilet ve dürüstlük duygularını hâkim kılarak, onları toplumsal barış ve istikrarın, kalkınmanın güvenli ve vasıflı bir elemanı haline getirir. İnsanda, şahsi çıkar ve ihtiraslara hizmet etmeyen, aksine bunlardan fedakârlığı gerektiren tutum ve davranışlar ancak ve ancak inanç değeri bulunan kültürün ürünleridir.

“Modern toplum, her biri bir işin ucundan tutmuş sayısız birey ve uzman kurumlardan meydana gelmekle birlikte, bunlar şu veya bu şekilde birbirleriyle ilişki kurmaktadır. Fakat bu ilişkiler nasıl kurulmakta ve tezahür etmektedir? Bu soru, sosyal bilimlerde ‘dayanışma’ terimiyle çözümlenmeye çalışılmaktadır. Bu terim, bir grup veya toplumu bir arada tutan şeyin ne olduğuna atıfta bulunmaktadır. Dayanışma olmadan bir toplum ayakta kalamaz: O zaman toplum yapıştırıcı bir tutkaldan yoksun demektir.”³⁸³

Millî problemleri fert fert herkesin problemi, herkesin ortak kaygısı ve ıstırapı haline getiren esas unsur, millî ve manevi kültürdür. Toplumlar, bilim ve teknolojiye hangi düzeyde bulunsurlarsa bulunsunlar, eğer barış ve istikrar içinde yaşamak istiyorlarsa, dinî ve millî kültürün aşıladığı disiplin değerlerini bir çimento, bir yapıştırıcı olarak kullanmak zorundadırlar. Aksi takdirde, fertler toplumsal hayatın talep ettiği disiplin ve itaate yabancılaşıp; barış ve istikrarı bozan davranışlara, anarşi ve yolsuzluklara yönelir ve böylece toplum her türlü müspet gelişmenin iklimi olmaktan çıkar.

³⁸³ Hans Van Der Loo-Williem Van Reijen, *Modernleşmenin Paradoksları*, Çeviren: Kadir Canatan, İnsan Yayınları, 1. baskı, İstanbul 2003, s. 88.

İşte, dinî ve millî kültürümüz, diğer kültür düzenlerinden ve bilhassa Batı kültüründen, iradi bir dürüstlük, ahlak ve fazilet olarak beliren bir iç disiplin mekanizmasını esas alması ile temelden ayrılır. Bu iç disiplin, toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği bütün disiplinlerin bireysel planda belirişidir. Yanlış anlaşılmasın, biz iç disiplinden sofuca bir feragati kastetmiyoruz. Sözünü ettiğimiz iç disiplin cahillik, korku ve baskıdan doğan bir disiplin değil; akıl, zekâ, bilgi ve inanç ile hayat bulan bir içgüdü serbestliği ve inkişafıdır. İşte, ancak bu takdirdedir ki fertler kendi benliğini, bireyselliğini ve meşru hürriyet ve özgürlüğünü kaybetmeksizin, yine başkasının hak ve özgürlüğünü de ihlal etmeksizin toplumun özgür ve aktif bir unsuru haline gelebilecektir. Dinî ve millî kültürümüz, toplumun siyasi, sosyal, ekonomik ve hukuki alanlardaki başarısını, insan kişiliğinin böyle bir mükemmelliği üzerine bina etmekte, bu ise, bireylerden başlayarak ailede, resmî kurumlarda ve nihayet toplum hayatının bütün alanlarında kültürel bir disiplin ve düzen ortaya çıkarmaktadır.

Dinî ve millî kültürümüz bu iç disiplini nasıl sağlamaktadır? Dinî ve millî kültürümüz, sınırsız arzu ve ihtirasların tahrik ve cazibesi karşısında insanı boş ve mukavemetsiz, yani iç dirençsiz bırakmaz. Aksine, gayrimeşru çıkarları, egoizmi ve ihtirasları ahlak ve fazilet ölçüleri ile bizzat insanın iradesinde disiplin altına alır. Aslında insan neyin doğru, neyin yanlış olduğu konusunda yaratılıştan vicdani bir anlayışa sahiptir. Dinî ve millî kültürümüz, insanın yaratılıştan sahip olduğu insani, ahlaki ve vicdani duygularını, sorumluluk hislerini daha da besler ve pekiştirir. Bireylerin, yanlış davranışlarının kısa ve uzun vadedeki zarar ve sorumluluğunu kendi iç bünyelerinde idrak edebilmelerini ve bizzat bu zararlı fiillere karşı vicdanlarında kişisel inisiyatifleri ile tedbir almak lüzumunu hissetmelerini sağlar. Yani, insanın iç hayatında inanç, ahlak, fazilet ve

dürüstlükten bir kale, bir istihkâm meydana getirerek³⁸⁴ bütün ahlaki düşüklük ve zaafı bu iç engellerle yok eder. Lüks ve israfı, emeksiz kazancı, suç işleme potansiyelini, tembelliği, haksızlığı, alkol ve uyuşturucu zaafını, kısaca toplumun barış ve düzenine musallat olan sosyal hastalıkları birey karakterinde yok eder. Böylece, ahlak ve fazileti, iyiliği, doğruluk ve dürüstlüğü insan kişiliğinin bir özelliği haline getirir. Dinî ve millî kültürümüzün şekil ve şahsiyet verdiği bireylerde, insana özgü birtakım zaaf ve ihtiraslar, dış ve zoraki disiplinlerle değil bireylerin kendi iç bünyelerinde oluşan manevi dirençlerle kontrol altına alınmaktadır. Kültürümüzün insanı, bütün tutum ve davranışlarını bizzat tartmak ve dürüstlüğü, ahlakın kontrolünden geçirmekle mükelleftir. Kültürümüz ile kişilik kazanan bireyler, genel iyiliğe, ahlaka, dürüstlük ve hakkaniyete uygun düşmeyen bir düşünce ve harekete bağlı olabilecek kişisel bir çıkar düşüncesini tasavvur dahi etmeyecek, aklından bile geçirmeyecektir.³⁸⁵

Toplum hayatının bireylere yüklediği vazifeler bağlı bulunduğumuz İslam dini ve onun potasında teşekkül eden millî kültürümüzün esasında mevcuttur. "Bu sebeple dinî vazifelerimizi bir iman şevki ile yerine getirirken, farkında olmadan toplumsal vazifelerimizi de ifa etmekte idik."³⁸⁶ Çünkü "millî ve manevi değerlerimiz; insana dayanışmacı bir karakter aşılar. Onun toplumsal mesuliyeti telkin eden ilkeleri de ananevi unsurlarla birleşmek suretiyle üst seviyede yeni bir düzeni ortaya koymuştur."³⁸⁷ Böylece, bugün cebri dış disiplinlerle da-

³⁸⁴ John Nef, *Sanayileşmenin Kültür Temelleri*, çev. Prof. Dr. Erol Güngör, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1980, s. 134.

³⁸⁵ J. S. Mill, *Faydacılık*, çev. Nazmi Coşkunlar, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, 3. baskı, İstanbul 1986, s. 27.

³⁸⁶ Sadrazam Sait Halim Paşa, *Bunalımlarımız*, Haz. Ertuğrul Düzdağ, Tercüman 1001 Temel Eser serisi, No: 9 s. 126.

³⁸⁷ Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları No: 858, Kültür Eserleri Dizisi: 106, 1. baskı, Ankara 1988 s. 225.

hi sağlanamayan toplumsal barış ve düzen, kalkınma disiplini, dinî ve millî kültürümüzün şekil verdiği insan tabiatının ürünleri olarak kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Çünkü ahlak, fazilet ve dürüstlüğü ve bunların sosyal, ekonomik ve hukuki alanlardaki yansımalarını kâğıt üzerinde değil, insanın en samimi duygularında, ruh, vicdan ve iradesinde yerleştiren dinî ve millî kültürümüz, iç disiplin temeline dayanan bir birey ve toplum tipi oluşturmaktadır. Bu tip bir toplumda, barış ve kalkınmanın talep ettiği disiplinler, bireylerin özgür iradesinin bir aksiyonu ve onların tabiatının birer ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

Dinî ve millî kültür ve uygarlığımızın temel esprilerinden birisi, belki de en temel esprisi, sosyal, siyasi, ekonomik ve hukuki problemleri insan kişiliği merkezli olarak çözmesidir. O, insan kişiliğini terbiye ve disipline ederek, insanı toplum içinde özgür bırakır. Çünkü bu insan vakarlı, temkinli ve dürüst olmayı bir inanç mükellefiyeti olarak kabul ettiği için, o insan, bastığı yeri gören, hareketinin neticelerini kendi çıkarları açısından olduğu kadar, başkasının hak ve hukuku açısından da gözetken dengeli, dürüst ve olgun bir kişiliktir. Böyle kişiliklerin oluşturduğu bir toplumda, baskıyı meşrulaştıran birtakım olaylar zuhur etmeyeceğinden, dış disiplinler istisnai bir anlam kazanacaktır.

Toplumumuzun, Batı toplumlarına göre, dış disiplin kurumları bakımından geri kalması, bir başarısızlık ve kültürel muhtevassızlık değil, aksine dış disiplin kurumlarını gereksiz kılan iç disiplin faktörünü esas alarak, bireylerde bu iç disiplini, toplumda da bu iç disipline dayanan kültürel/tabii barış ve düzeni gerçekleştiren bir muhtevada olmasındandır. Esasen kültür ve uygarlıklar, bu iç disiplini sağladıkları oranda yüksek ve muhtevalı kabul edilmelidir. Bir toplumun bireylerinin ahlak ve dürüstlüğüne sağlayan iç disiplini ne kadar kesin ve kuvvetli ise, toplumun barış ve düzeni, refah ve mutluluğu da

o oranda mükemmel olacaktır. Yine, böyle bir toplumun bireyleri, meşru dairede hürriyet ve özgürlüğün bütün ayrıcalıklarına sahip olacaklardır. Bu kişilik kalitesi, toplumu da diğer toplumlar içinde kişilikli ve bağımsız kılacaktır. Aksi takdirde, bireylerin iç disiplin zayıflığı oranında dış disiplinler ortaya çıkacak ve o oranda bireyleri kısıtlayıp, baskı altına alacaktır. Bu ise bireylerin cebren ve zoraki olarak meşrû dairede tutulması demektir ki, bu bireysel planda özgür olmayan bir yaşantı biçimi, toplum düzeyinde suni bir barış ve düzen, toplumlar arası planda ise şahsiyetsizliği ve gerçek olmayan bir bağımsızlığı sonuç verecektir.

Koruyucu hekimlikte çok ileri gitmiş olan bir toplumda, hastalıklar asgariye indiğinden, bu toplumda, tanı ve tedavi kurumları da o oranda azalacaktır. Biz şimdi, koruyucu hekimliğe gereken önemi vermeyen, dolayısıyla her türlü hastalığın ortamı haline gelen ve bunun zaruri bir sonucu olarak da yaygın ve modern teşhis ve tedavi kurumları oluşturmuş bir toplum düşünelim. Bu toplumu, koruyucu hekimlikteki başarısı sebebiyle böyle teşhis ve tedavi kurumları yaygın olmayan bir topluma oranla daha ileri ve daha çağdaş kabul edebilir miyiz? Gerçekten de, koruyucu hekimlik, örneğimizdeki ilk toplum için lüzumlu olan birçok teşhis ve tedavi tedbirlerini lüzumsuz kılacaktır. İşte, aynı şekilde, iç disiplin kuvveti de birey ve toplum planında birçok sosyal hastalıkları önlediğinden, bir başka birey veya toplum için lüzumlu bulunan birçok dış disiplinleri lüzumsuz kılacaktır.

Toplumumuz ne zaman ki, bireyleri iç disiplin yönünden besleyen ve onları sosyal hastalıklara karşı dirençli kılan dinî ve millî kültürümüze yabancılaştı, dış disiplinlere olan ihtiyaç da baş göstermeye başladı. Bu dış disiplinleri kendi geçmişinde bulamadı. Çünkü daha evvelce ikliminde bulunduğu dinî ve millî kültür, bu dış disiplin kurumlarını lüzumsuz kılan bir birey ve toplum karakteri oluşturunuyordu. Ancak, dinî ve

milli kültürümüzü, Ŗu kurumu dzenlememiŖ, bu kanun onda yok diye yetersiz ve geri görenler, onun bu esprisini anlamamıŖlardır. Görülen tek Ŗey, Batı'da geliŖmiŖ olan modern kurumlar idi. Bu dıŖ disiplin kurumları, medeni ve kültürel bir geliŖmiŖliđin göstergeleri olarak algılandı. Kültürel ve medeni yönden Batı'dan ne kadar geri kaldığımız dŖnld ve bundan mthiŖ bir komplekse dŖld. Bilim ve teknolojideki geri kalmıŖlıđımızın tartıŖılmazlıđı, Batı'yı bu alandaki tartıŖılmaz ileriliğinin sağladığı referansla kültürel ve medeni alanda da tartıŖılmaz bir örnek haline getiriyordu. İŖte, Tanzimat sonrası dönemde sarıldığımız ve hâlen de etkisinden kendimizi kurtaramadığımız kültürel BatılılaŖma paradigması böyle bir yanılığıya da dayanmaktadır.

Tanzimat'tan itibaren siyasi, idari, sosyal ve ahlaki hayatımızın bireysel seviyede merkez kuvveti olan inanç ve kültürümüze sırt çevirdik. Batı kültürünün etkisi ile birlikte insan kiŖiliđinin olgunlaŖmasına verilen öncelik geri plana itildi. Toplumun barıŖ ve düzeni, geliŖmesi ve kalkınması, Ŗekil ve çerçevelerde aranmaya baŖladı. Bunun sonucu olarak, insan kiŖiliđi iç disiplin değerlerine kısırlaŖıp, problematik davranıŖların merkezi haline geldi. Dolayısıyla da toplum hayatımızda, problematik insan kiŖiliđi belirleyici unsur haline gelerek bunalımlı tablolar çizmeye baŖladı. Bu kez de toplumda dıŖ disiplinler ortaya çıkararak, bunlar belirleyici kuvvet halini aldı. Böyle bir toplumda barıŖ ve düzen için bizatihi insan kiŖiliđi yerine, bu dıŖ disiplinlere, Ŗekil ve çerçevelere zen gösteren resmî bir anlayıŖ oluŖması kaçınılmazdır.

DıŖ disiplinler, insan kiŖiliđinin toplumsal barıŖ ve kalkınmanın talep ettiği niteliklere terbiyesi ile değil, insanın zaaf ve ihtiraslarının tezahürleri ile uđraŖır. Hâlbuki kültürel çözüm böyle değildir. Kültür, insan kiŖiliđinin zaaflarını yine bu kiŖilik yapısında geliŖtirdiđi manevi direnerle disiplin altına alır. Polis ve kanunun cebri kuvveti insana dürüstlük nitelik ve

iradesini kazandıramaz. Ahlak ve dürüstlüğün kaynağı, insan için bir inanç değeri bulunan kültür ve maneviyatın teklif ve telkinleridir.

Batı kültürü, öncelikle insan kişiliğini disipline edecek manevi muhtevadan yoksundur. Bu mahrumiyet bizim toplumumuz için daha da geçerlidir. Bizim insanımız için inanç değeri olmayan Batı kültürünün disiplin değeri de olamaz. Esasen Batı kültürünün insan kişiliği için böyle bir iddiası da yoktur. Bu sebeple, bu kültürün insanımızı ahlak, fazilet ve dürüstlük ile mükellef kılabilmesi mümkün değildir. Nitekim Batıda ve Batılılaşmış toplumlarda âdeta bireyler birbirinin şerrinden polis ve kanuna sığınmışlardır. İnsanı bir inanç ve iradeye dayanan iç disiplinin kontrolüne veremeyen Batı kültürü, insanın iç dünyasından davranışa dönüşen ve her türlü ahenk ve düzene başkaldıran zaaf ve ihtiraslar geliştirmektedir. Bu ise, insan unsurunun meşru dairede tutulması için sürekli kanuni düzenlemeleri, yeni yeni sistemleri ve gücü gittikçe kabalaştırılan polisiye kuvvetleri netice vermektedir. Çünkü insan unsuru ortaya çıkan yeni disiplin mekanizmaları karşısında, yeni yeni sistimal metotları geliştirmektedir. Neticede toplum ya tam bir anarşi veya tam bir baskıcı yönetimin kucağına düşmektedir.

Toplumumuzda, Tanzimat sonrası dönemde, ahlak ve faziletin, dürüstlüğün otoritesinde yerini ve anlamını bulan birey ve topluluk ilişkileri, Batı kültürünün etkisi ile beraber madde, menfaat, türlü zaaf ve ihtiraslara göre yerini ve anlamını bulmaya başladı. Bu durum birey karakterinde, dinî ve millî kültürümüzün değer yargılarından uzaklaşma veya ona lakayt kalma anlamında bir bozulmaya bağlı olarak ortaya çıkmış, yani insanımız değişmiştir. Tanzimat sonrası toplum hayatımız incelendiğinde, dinî ve millî kültürümüzün şekil ve kalıplarının, Batı kültürünün yozlaştırdığı bir insan tablosunu çerçevellediği görülecektir.

Tanzimat sonrası dönemde, toplum bireylerinin kişilik

yapısındaki bu değişikliğe karşılık, hukuki ve siyasi şekil ve çerçeve itibarıyla toplum dinî ve millî kültürümüzün kalıplarını taşıyordu. Esasen, sosyokültürel yapıdaki değişimler, önce toplumun en küçük birimleri olan birey ve aile yapısından başlayarak, en son siyasi ve toplumsal kurumlarına yansır. Bu kültürel bozulma, siyasi ve toplumsal çerçeveler değişmedikçe belirginlik kazanamaz. Bu sebeple, kültürel bozulmaya bağlı olarak ortaya çıkan krizlerden şekil ve çerçeveler sorumlu tutulur. Hâlbuki toplumun gidişini, barış ve istikrarını belirleyen esas unsur, o toplumun şekil ve çerçevesinden çok, bireylerin zihniyet dünyası ve değer yargıları, karakter özellikleridir. İşte Tanzimat sonrası dönemdeki bunalımlı tabloları bireylerin bu kişilik yapılarının belirlediği bir gerçektir.

Bir kanun, suçları ve yolsuzlukları yasakladığı ve cezalandırdığı halde, zihniyet yapısı gereği suç işlemek ve yolsuzluklar bireylerin tabiatı haline gelmiş ise, burada arızalı olan kanun değil, bireylerin bu zihniyet yapısı ve kültürel tabiatıdır.

Suistimali hastalık haline getirmiş bireyler, doğruluğa ve dürüstlüğü disipline edilmeden, hiçbir kanun, hiçbir şekil ve çerçeve bireyler arası ilişkileri denge ve uzlaşmaya ayarlayamaz. “Çünkü sosyal gerçek, ideal olarak düzenlenmiş olan her sistemin karşısındadır.”³⁸⁸ Bu sebeple, toplumun iç yapısında ortaya çıkan bunalımlar, bizzat sistemin kendisinde değil, her şeyden önce sosyal gerçeğin, insan karakterine, düşünce ve zihniyet yapısına ve değerler düzenine bağlı olmasındadır. Sosyal gerçeğin bu acıılığı, donmuş kalıpların yansımaları olan şekil ve çerçeveleri sonuna kadar taşıyamaz. Bu sosyal gerçeğin problematik niteliği değiştirilmeden, bu şekil ve çerçevelerin değiştirilmesi halinde, problematik sosyal gerçek, bu kez de kendisini yeni şekil ve çerçevelerde hiç değişmeden aynen ifade edecektir.

³⁸⁸ A.g.e., s. 303.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan bir dizi şekil ve çerçeve-
deki değişimlerin çözüm getiremeyişi bu gerçeği bize çok
açık olarak ifade etmektedir. Yani, Cumhuriyet öncesi dönem-
deki bunalımlarımız, dinî ve millî kültürümüzün sadece şekil-
de hâkim kültür olması ile çözüme kavuşmamıştır. Yine, bu
şekil ve çerçevelerin bunalımların sebebi olarak kabul olunup,
bunlara alternatif olarak yapılan şekil ve çerçeve değişimleri de
çözüm getirmemiştir. Çünkü bunalımların kaynağı olan sos-
yal gerçek (problematik insan) aynıdır ve ideal olarak düzen-
lenen bütün çerçevelerde kendini ifade etmektedir.

Tanzimat sonrası dönemde, atmosferine girdiğimiz Batı
kültürü ile beraber, insan unsurunun iç disiplininde meydana
gelen çözümler sebebiyle, toplumumuzun sosyal barış ve istikrarı
sarsılmaya başladı. Böylece problematik insan kişiliği-
nin toplumun siyasi, sosyal, ekonomik ve hukuki yaşantısının
her birine özgü ayrı görünüş biçimleri kazanarak ortaya çı-
kardığı sosyal gerçek, şekilde kalan dinî ve millî kültürümü-
zün çerçevelediği bir bunalımlar tablosu olarak belirdi. İşte bu
sosyal gerçek değiştirilip, düzeltilmeyeceği yerde, şekil ve çerçeve-
sinin değiştirilmesine öncelik verilmiştir.

Toplumumuzun uzun yıllar sabit ve istikrarlı yapısını, bu-
na karşılık dış disiplin mekanizmalarındaki sadeliğini, dinî ve
millî kültürümüzün şekil ve çerçeveye değil, insan kişiliğini
geliştirmeye ve sosyal hastalıklara karşı otokontrole verdiği
öncelikte aramalıyız. Dinî ve millî kültürümüz, insan unsuru-
nu sosyal hastalıklara karşı bizzat onun karakterinde geliştiri-
diği manevi dirençlerle koruduğundan, bu inanç ve kültürü-
müz ikliminde bulunan bir toplumda, insanı dıştan zapt ve
kontrol eden kurumların gelişmesine bugünkü oranda ihtiyaç
kalmamakta, bu tür dış disiplin kurumları asgariye inmekte-
dir. Dinî ve millî kültürümüz, sosyal, ekonomik ve hukuki
alanlarda bireyler ve gruplar arası ilişkilere ahlak, fazilet ve
dürüstlüğü hâkim kıldığından, toplumsal barış ve düzen bü-

yük bir oranda bireylerin bu kültürel tabiatı icabı doğal olarak ortaya çıkmaktadır.

Toplumumuzun dinî ve millî kültürümüzün ikliminde bulunduğu dönemlerde, et ve turnak gibi birbirinden ayrılmayan öyle bir inanç ve ahlak geleneği vardı ki, kuşaktan kuşağa akarak bireyleri müşterek değerler ve hedefler etrafında birbirine bağlar ve birbirinin yardımcısı ve tamamlayıcısı kılarđı. Mese-la, bugün kanunlarla, polisiye tedbirlerle ve cezai müeyyide ve yaptırımlarla sağlayamadığımız ticari ahlak, meslek şeref ve kaidelerine sadakat, bir iman zarureti ve bu imanın bir fonksiyonu olarak o dönemlerde asırlarca sağlanmıştı.

Batı kültürü bize böyle bir inanç mükellefiyeti aşılarmaktan son derece uzaktır. Batı kültürünün bu muhtevasızlığı sadece bizim için değil, bizzat Batı insanı açısından da geçerlidir. Batı'da bilimsel zihniyetin gelişmesi ile ortaya çıkan ve gelişen bilim ve teknoloji, Batı kültürünün şekil verdiği birey ve toplum elinde zulüm ve tahakküm silahı fonksiyonu kazanmıştır.

Yeryüzünü saran ve sarsan bunalımlar, siyasi ve sosyal iniltiler, dünyanın siyasi, ekonomik ve kültürel gidişine yön veren Batı toplumlarının ne derecede bir kültür ve uygarlık bunalımını içinde olduklarının bir göstergesidir. Batı kültürü hakiki medeniyete liyakatsizdir. Hakiki medeniyete diyoruz, çünkü günümüzde medeniyet kavramı, entrika ve sömürgeciliğin bir kamuflej malzemesi olarak kullanılmaktadır. Bugün Batı'nın temsilcisi olduğunu iddia ettiği insan hakları, aslında sömürgeci emellerinin gerçekleştirilmesinde birer baskı aracı olarak suistimal ettiği, pratik değeri olmayan birtakım iyi düşüncelerden ibarettir. Batı'nın sınırlarının bittiği yerde bunlar da biter. İnsani ilkeler, bugüne gelinceye kadar gerçekten de tarihin hiçbir devrinde gerçeği gizlemek için bu derece kötüye kullanılmamıştır.

Evet, bugün en büyük noksanlığımız, dinî ve millî kültürümüzün, yukarıda izah etmeye çalıştığımız iç disiplin değeri-

ne olan inançtır. Artık, dinî ve millî kültürümüzün, birey ve toplum planında iç disiplin gücü ve bölge toplumlarının ortak paydası ve bizi İslam bölgesinin jeokültürel, jeopolitik ve jeostratejik merkezi haline getiren tarihî akışın kaynağı olduğunu yeniden keşfetmek durumundayız.

Bugün toplumumuzun, sosyal barış ve düzenini bozan ve kalkınma dayanışmamızı zaafa uğratan, insan unsurunun iç disiplin zayıflığı, türlü suistimalleri ve anarşi değil midir? Elbette böyle bir durum, bizim için inanç değeri, dolayısıyla disiplin değeri bulunmayan Batı kültürünün bir eseridir. Batı kültürü, dinî ve millî inanç ve kültürümüzün insan kişiliğine hâkim kıldığı her çeşit müspet duygu ve düşünceyi tahrip etmiş, disiplin değerleri belirsiz olan bir topluma dönüşmemize yol açmıştır. Bugün toplumumuz, insan unsurunu bir inanç mükellefiyeti ile toplumsal barış ve kalkınmanın talep ettiği disiplinlere disipline edecek bir kültür ve maneviyat boşluğunun ızdıraplarını yaşamaktadır. İşte, içinde bulunduğumuz sorunların çözümü, bu disiplinleri insanımızın tabiatı haline getiren hakiki ve orijinal kültürümüzü idrak ederek ona intisap etmemiz ile gerçekleşecektir.

Bugün dinî ve millî bünyemizdeki inanç ve kültür bozulmalarının önü alınmadan, toplumumuz dinî ve millî kültürümüzün iklimine girmeden, ahlak, fazilet ve dürüstlük bireylerin tabiatı haline gelmeden, topluma hiçbir kanun ve kurum, sosyal ve ekonomik barış ve düzen getiremez. Çünkü dinî ve millî kültürümüzün sağlayacağı iç disiplinlerden yoksun olan bireylerin toplumu, doğası icabı, toplumsal barış ve düzene değil, anarşi ve dolayısıyla en geniş boyutta dış disiplinlere sebep olacaktır. Yani, birey ve sınıfların doğası haline gelen zaaf ve ihtiraslar, sosyal hastalıklar otoriter bir dış disiplini gerekli kılacaktır.

Toplumumuzun bu durumdan kurtulması ve tabii ve kültürel bir barış ve düzen ortamı haline gelebilmesi için, insanın

iç disiplin faktörünü ön plana alan bir inanç ve kültür iklimi-
ne girmesi zaruridir. Bu itibarla eğitim sistemi, ahlak, fazilet,
iradi dürüstlük, hak ve hukuka saygı gibi özellikleri bireylerin
tabiatı haline getirecek bir inanç ve kültür sistemine göre yeni-
den yapılandırılmalıdır. İşte bu inanç ve kültür, dinî ve millî
kltrmzdir. Çünkü mademki modern terbiyeden gaye-
miz, dış disiplini en alt seviyeye indirmek ise, bu içten bir ruh
ve irade terbiyesi ister ki bu da ancak bir inanç mükellefiyeti
ile sağlanabilir.

Görüldüğü üzere, eğitim sisteminin yeniden yapılandı-
rılmasında, inanç ve kültür parametresi hayati değere sahip
bulunmaktadır. Çünkü insan şahsiyetinin, toplumsal barış ve
kalkınmanın talep ettiği niteliklere sahip olması, bir inanç ve
kültür sorunudur. İnsan şahsiyetinin toplumsal barışa kay-
naklık edecek özelliklere kavuşmasında, bu özellikleri bireyle-
rin tabiatı haline getirecek fonksiyonel bir inanç ve kültür ze-
mini gereklidir.

Bilim ve Teknoloji Parametresi

Günümüz toplumlarının barış, istikrar ve düzeni ve ekonomi-
si itibarıyla sürdürülebilir bir yapıya sahip olması, sosyal ve
fen bilimlerdeki başarılarına bağlı bulunmaktadır. Bu se-
beple, fonksiyonel bir eğitim sisteminin temel parametrelerin-
den birini de sosyal bilimler ve fen bilimleri oluşturmaktadır.
Bu sebeple, eğitim sisteminin yapılandırılmasında temel para-
metrelerden biri de bilim ve teknoloji parametresidir.

Sonuç

DİN VE BİLİMİ AYRI AYRI, karşıt alanlar olarak gören günümüz modern eğitim sistemlerinin, tek boyutlu insan tipi ile artık mutlu bir birey ve toplum inşa etme işlevinden uzak bulunduğu giderek ortaya çıkmıştır. Geline süreçte, insanın kalp ve kafasının, akıl ve vicdanının bir bütün olarak aynı eğitim mekanizması içinde eğitimine olan ihtiyaç belirginlik kazanmaya başlamıştır.

İşte bu kitap ile modern eğitim sisteminin eleştirisinin yanında, insanı ve varlığı bir bütün olarak ele alan ve yeni bir bilgi ve bilim anlayışı ile dini ve bilimi bütünleştiren bir eğitim sisteminin nasıl yapılandırılabilceği sorgulanmıştır.

Mevcut eğitim düşüncesinin paradigmasını oluşturan modern Batı medeniyeti ve kültürü, eğitimin temel konusu olan insan problemini çözemez. Bilakis, bu problemin giderek daha da derinleşmesinin ana nedenidir. Bu sebeple çözümü, Batı pozitivist bilim geleneği ve kültürel Batılılaşma paradigması üzerine yapılandırılmış bir eğitim sisteminde aramak stratejik bir hatadır.

Kitabımızda bu önerme etrafında serdedilen düşünceler, Batı medeniyetine dair şu özlü analizin açılımından ibarettir:

“Medeniyet-i hazıra, beş menfi esas üzerine teessüs etmiştir:

1. *Nokta-i istinadı kuvvettir. O ise, şe’ni tecavüzdür.*

2. *Hedef-i kastı menfaattir. O ise, şe’ni tezâhümdür.*

3. *Hayatta düsturu cidalıdır. O ise, şe’ni tenâzudur.*

4. *Kitleler mâbeynindeki rabıtası, âhari yutmakla beslenen unsuriyet ve menfi milliyettir. O ise, şe’ni müthiş tesâdümdür.*

5. *Cazibedar hizmeti, hevâ ve hevesi teşcî ve arzularını tatmindir. O hevâ ise, insanın mesh-i mânevîsine sebeptir.”³⁸⁹*

Özetle açıklayacak olursak; Batı medeniyeti beş menfi esas üzerine kurulmuştur:

1. Kuvvete dayanır. Kuvvetin özelliği ise, güçlünün, zayıfı ezmesidir. Haklı olan güçlü değil, güçlü olan haklıdır.

2. İnsanı çıkar gayesine odaklandırır. Çıkar odaklı insanlar, haksız da olsa, her şeyi çıkarlarına vesile ve vasıta yapar. Ferdî veya organize tutum ve davranışları, çatışmacı özellikte ortaya çıkar. Birey ve guruplar birbirlerine sıkıntı veren davranışların merkezi haline gelirler.

3. Hayatın ilkesi olarak çarpışmayı kabul eder. Güçlü olanın zayıf olanı yok etmesini meşru görür. Bu ilkenin neticesi ise, nizalaşmak, kavga etmektir.

4. İnsanları topluluk haline getiren bütünleşme bağı, ırk ve menfi milliyettir. Irk bağlamında dayanışmalar ise, diğer dayanışmalarla müthiş çarpışmalara yol açar.

5. Cazip hizmeti ise, nefis ve hevanın arzularını teşvik ve tatmindir. Bu ise, insanların uyuşturucu, alkolizm, ırkçılık, çılgınca eğlence ve sair toplum hayatını tahrir eden sosyal hastalıklara yol açacak, insanın iç disiplini ve mükellefiyet duygularını yok edecektir.

Kültürel Batılılaşma paradigması üzerine temellendirilen

³⁸⁹ Bediüzzaman Said Nursî, *İlk Dönem Eserleri*, “Sünûhat,” Söz Basım Yayın, İstanbul, 2007, ss. 98-99.

eğitim sistemi, Batı medeniyetinin bu beş menfi esası sebebiyle fonksiyonel olmak bir tarafa, insan problemi ve dolayısıyla da içinde bulunduğumuz toplumsal barış ve toplumsal kalkınma sorunlarına kaynaklık etmektedir.

Kitabımız, Batı toplumları-İslam toplumları arasındaki bilim ve teknoloji alanındaki gelişme ve düzey farklılığının sebeplerine dair aşağıdaki önermenin açılımıdır:

“Teşriî evâmire karşı itaat, isyan nasıl olur; öyle de, tekvinî evâmire itaat ve isyan olur. Birincisi galiben dâr-ı uhrâda görülür mücâzâtı, sevabı; ikincisi ağıleben dâr-ı dünyada çeker mükâfât ve ikâbı. Meselâ, nasıl sabrın mükâfâtı zaferdir, Atâletin mücâzâtı sefâlet; öyle de, sa’yin sevabı olur servet. Sebatta da galebedir mükâfât. Zehirin ikâbı bir maraz, panzehirin sevabı bir sıhhattir. Bazen iki şeriat evâmiri bir şeyde beraber müçtemîdir; her birine bir cihet. Demek tekvinî emre itaat ki, bir haktır. İtaat galip olur o emrin isyanına ki, bir tavr-ı bâtıldır.”³⁹⁰

İzahı şöyledir:

Dinî emirlere karşı itaat ve isyan olduğu gibi, doğanın yaratılışına dair kanunlara da itaat ve isyan olur. Dine itaat ve isyanın mükâfat ve cezası, daha çok ahirette; doğanın yaratılış kanunlarına itaat veya isyanın mükâfat ve cezası ise daha çok bu dünyada görülür. Mesela, nasıl sabrın mükâfâtı zaferdir, tembelliğin cezası sefalet, fakirliktir. Öyle de, çalışmanın sevabı servet ve zenginliktir. Bazen dinî emirler ve doğanın yaratılış kanunlarının bir şeyde beraber toplanması; yani hem din ve hem de fen bilimlerine itaat hem dünyada hem de ahirette mükâfata; isyan ise hem dünyada, hem ahirette cezaya yol açar. Müslümanların bilimde geri kalması, fen bilimlerine itaatsizliklerinin bu dünyadaki karşılığıdır. Batı’nın fen bilimlerine itaati ise, mükâfat olarak dünyada ileri olmalarının sebebidir. Ancak, asıl olan her ikisine de itaat olmalıdır. Çünkü

³⁹⁰ Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler*, “Lemeat,” Söz Basım Yayın, İstanbul 2007, ss. 984-985.

sadece fen bilimlerinde ilerleyen toplumlar, diğerk toplumları sömürgeleştirmişlerdir. Sadece din ilimlerine ağırlık veren toplumlar ise fen bilimlerinde geri kalmışlardır. Bu sebeple, fonksiyonel bir eğitim sistemi, toplum bireylerini, hem fen bilimleri hem de dinî ilimler ile talim ve terbiye eden bir eğitim sistemi olmalıdır.

İslam dünyası, hem dinin emirlerine ve hem de doğanın yaratılış ve işleyiş kanunlarına itaatsizlik ederek cehalet, fakirlik ve ihtilafa düşmüşlerdir. Kitabımızın temel problem tanımlaması ve dolayısıyla çözüm tanımlaması aşağıdaki temel önermenin açılımıdır:

“Bizim düşmanımız üçtür: Cehalet, zaruret ve ihtilaf... Bu üç düşmana karşı, san’at, marifet ve ittifak silahı ile cihad edeceğiz”³⁹¹

Yani, Müslüman toplumların düşmanı üçtür: Cehalet, fakirlik ve ihtilaf... Bu üç düşmana karşı sanat, bilgi ve ittifak silahları ile savaşıcağız... Eğitim sistemi, bu üç hastalığımızı bu üç ilaçla tedavi eden bir muhtevaya kavuşturulmalıdır.

Eğitim sisteminin yeni paradigması aşağıdaki önermeden hareketle belirlenmiştir:

Mensubu olduğumuz İslam dininin inşa ettiği medeniyette, “nokta-i istinad, kuvvete bedel haktır ki, şe’ni adalet ve teva-zündür. Hedef de, menfaat yerine fazilet ki, şe’ni muhabbet ve tecazüptür. Cihetü’l-vahdet de unsuriyet ve milliyet yerine, rabita-i dinî, vatanî, sınıftır ki, şe’ni samimî uhuvvet ve mü-salemet ve haricin tecavüzüne karşı yalnız tedâfüdür. Hayatta düsturu, cidal yerine düstur-u teavündür ki, şe’ni ittihad ve tesa-nüttür. Hevâ yerine hüdâdır ki, şe’ni insaniyeten terakkî ve ruhen tekâmüldür. Hevâyı tahdit eder; nefsin hevesât-ı süfliyesinin teshiline bedel, ruhun hissiyat-ı ulviyesini tatmin eder.”³⁹²

³⁹¹ Bediüzzaman Said Nursî, *İlk Dönem Eserleri*, “Divan-ı Harb-i Örfî,” Söz Basım Yayın, İstanbul 2008, ss. 387-388.

³⁹² Bediüzzaman Said Nursî, *İlk Dönem Eserleri*, “Sünûhat,” Söz Basım Yayın, İstanbul 2007, ss. 103-104.

Yani, İslam medeniyetinde, Batı medeniyetinin aksine, dayanak noktası kuvvet değil haktır. Haklı olan kuvvetlidir. Hak ilkesi, adalete, toplumsal barışa ve dayanışmaya yol açar. İnsana ve topluma tembih ettiği gaye, menfaat değil, fazilettir. Fazilet ilkesine göre kişilik kazanmış bireyler arasında sevgi ve bağlılık ortaya çıkar. Dayanışma bağlamı, ırk ve milliyet gibi alt kimlikler değil, din gibi üst kimliktir ki, farklı etnik kimlik veya sınıflara mensup da olsa aynı dine mensubiyet bağlamında bir kardeşlik ve yardımlaşmaya yol açar. Bir ilkesi de, çıkarlar için çarpışmak yerine, aynı dine mensup olmaktan kaynaklanan birlik ve dayanışmadır. Çıkar ve haz odaklı bir insan yerine, ahlak ve fazilet odaklı insan inşa eder. İnsanı meşru olmayan çıkar ve hazlarına karşı güçlü bir karşı koyma bilinci ve iradesi kazandırır. Bireyleri başkalarının haklarını ihlale sürükleyen eğilimlerine karşı iç disiplin kuvveti ile donatır. Toplumsal barışı bozan davranışları insanın kendi içinde oluşturduğu inanç mekanizmaları ile kontrol altına alır. İnsanı ahlak ve fazilete, birlik ve dayanışmaya, sevgi ve bağlılığa yönelten manevi motivasyonlar sağlar.

Bu sebeple, eğitim sisteminin yeni paradigması aşağıdaki formülasyonla belirlenmiştir:

“Vicdanın ziyası ulûm-u diniyedir. Aklın nuru fûnûn-u medeniyedir. İkisinin imtizacı ile hakikat tecellî eder. O iki cennah ile talebenin himmeti pervâz eder. İftirak ettikleri vakit, birincisinde taassup; ikincisinde hile ve şüphe tevellût eder.”³⁹³

Yani, vicdanın ışığı din ilimleridir. Aklın nuru ise fen ilimleridir. Akıl ve vicdanın birlikte olgunlaşması, din ilimleri ile fen ilimlerinin birlikte tahsili ile mümkün olur. Bu ikisinin karışıp kaynaşması ve evlenmesi ile hakikat ortaya çıkar. Talebenin himmeti, gayreti bu iki olgunluk ile kanatlanır. Din ve fen ilimleri ayrıldığında, iki farklı zihniyet ortaya çıkar. Birin-

³⁹³ Bediüzzaman Said Nursî, *İlk Dönem Eserleri*, “Münazarat,” Söz Basım Yayın, İstanbul 2007, s. 209.

ci zihniyette taassup, diğesinde ise hile ve şüpheler doğar. Günümüzde ortaya çıkan kişilik bölünmeleri, kimlik çatışmaları, toplumsal barışı sarsan sosyal hastalıklar, din ilimleri ile fen ilimlerinin birlikte okutulduğu bir eğitim sisteminden yoksun bulunmamızın bir neticesidir.

Ülkemizde, Avrupa'da yaşanan bilim-din çatışması olgusunun bir eğitim paradigması olarak kabul edildiği siyasal bir süreçten geçilmiştir. Bu siyasal sürecin etkileri, en çok eğitime vuran akislerinde görülür. Osmanlı Dönemi'nde bu paradigma ile şekillenen eğitim sistemi, mektep ve medrese olarak ayrılmış, mektepler fen ilimlerinin, medreseler ise din ilimlerinin okutulduğu eğitim kurumları olmuştur.

Bu farklı kurumlarda eğitim gören kuşaklarda, kalp ve kafa, akıl ve vicdan ve dolayısıyla da din ve bilim birlikte ve barışık bir eğitimden mahrum kalmıştır. Dolayısıyla, kalp ve kafa, akıl ve vicdan ve dolayısıyla da din ve bilim birlikteliği ile kişilik kazanmış bir değişim kuşağı yerine, bir tarafta mekteplerde, öte yanda medreselerde yetişen iki tür ve birbiri ile zihniyet çatışması yaşayan iki değişim kuşağı ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nin başlangıcından 1950'li yıllara kadar, fen ilimleri ile materyalist felsefenin hâkim olduğu bir eğitim sistemi söz konusudur. Bu tarihlerden sonra, din ilimlerini temel alan eğitim kurumları da devreye girmiştir. Ancak, bu eğitim kurumlarında din ve fen ilimleri birlikte okutulmadığı için, Osmanlı Dönemi mektep-medrese kuşaklarının zihniyet çatışmasının âdeta tekrarlandığı yeni bir süreç yaşanmıştır.

Bu iki değişim kuşağının zihniyet çatışması, günümüze kadar sürmüştür. Biri diğerini bilime, öteki berikini, dine karşı olmakla suçlamaktadır. Eğitim sistemi, bu iki değişim kuşağının çatışma alanı haline gelmiştir. Hâlbuki insan sadece kafa ve akıldan ibaret olmadığı gibi, kalp ve vicdandan da ibaret değildir. Bu sebeple, insanın sadece fen ilimleri ya da sadece din ilimlerini temel alan bir eğitim sürecinden geç-

mesi, ona başarılı ve dengeli bir kişilik kazandıramayacaktır.

İslam'ın temel referansları olan Kur'an, sünnet, icma-yı ümmet ve kıyas-ı fukahada, bilim ve din birbirinden ayrı değildir. Din ve fen ilimlerinin imtizaç ve izdivacı, mensubu bulunduğu İslam Medeniyetinin temel bir esasıdır. Ortaçağ Avrupa'sında yaşanan bilim-din çatışması ile İslam'ı mahkûm etmenin doğru olmadığı, İslam Medeniyetinin bilim alanındaki gelişmelere yaptığı öncü katkılarla da sabittir. Ortaçağ Avrupa'sında bilim adamları ile kilise adamları arasındaki çatışma, hiçbir zaman İslam dünyasında yaşanmamıştır. İslam Medeniyetinin, Avrupa Medeniyetine Endülüs veya Osmanlı merkezli üstünlüğü, din ilimlerinde olduğu kadar fen ilimlerinde de o döneme görece olarak üstünlüğünden kaynaklanmaktadır. Avrupada, Reform ve Rönesans hareketleri İslam'ın bu iki yönlü; yani din ve fen ilimlerindeki üstünlüğünün tazyik ve etkisi ile doğup gelişmiştir.

Avrupada yaşanan bilim adamları-din adamları çatışması, Avrupada din dışı bir anlayışı temsil eden pozitivizm, rasyonalizm, materyalizm, determinizm ve natüralizm gibi düşünce akımlarının belirlediği bir modern bilim anlayışının ve mukabilinde de negatif manada din ve metafizik anlayışının gelişmesine yol açmıştır. Sadece madde ve eşya bilgisinde değil, varlığın ve insanın varoluş algısında da modern bilim, dinî ve metafizik yaklaşımları dışlamıştır. Ancak, bu anlayışın doğup geliştiği Avrupada ve günümüz Avrupasını temsil eden tüm Batı Medeniyeti içinde de, artık dinî ve metafizik yaklaşımları dışlayan modern bilim anlayışı, yerini postmodern bilim anlayışına bırakmaya başlamıştır. Postmodern bilim anlayışı, din ilimleri ile fen ilimlerinin imtizacına uygun bir zemin oluşturmaktadır. Bu zeminin oluşmasında, özellikle fizik ve metafizik alanlarında yaşanan gelişmeler etkili olmuştur. Bu gelişmeler, bilim ile bir çatışma yaşamayan ve bilimsel hakikatleri 'Tekvini âyetler' olarak; yani varlıkların hikmetliliğine

ve varoluşlarının arkasında bir irade ve kudret bulunduğuna dair deliller olarak sunan İslam ile örtüşen gelişmelerdir. Bu açıdan düşündüğümüzde, geçmişte kültürel Batılılaşma paradigması üzerine temellendirilen eğitim sisteminin, bu yeni gelişmelere paralel olarak yeniden yapılandırılmasında, post-modern bilim anlayışı ile tam bir uyumluluk gösteren dinî ve millî kültürümüz üzerine temellendirilmesi kaçınılmaz hale gelmiş bulunmaktadır.

Bugün fizik, kimya, matematik ve diğer fen bilimleri ile din ilimlerini birleştiren bir eğitim sisteminin yapılandırılmasında Türkiye ve Müslüman ülkeler büyük bir imkân ve avantaja sahip bulunmaktadır. Gelişmiş Batı toplumlarının bunun arayışı içine girdiği bir süreçte, bizim dinî ve millî kültürümüz ile fen bilimlerini birlikte eğiten eğitim kurumları geliştirmemiz, sadece fen bilimleri alanında değil, sosyal bilimler alanında da bize çok büyük avantajlar sağlayacaktır. Çünkü dinin bilime, bilimin dine kuvvet verdiği bir toplum, sadece bilimsel yetkinlik kazanmakla kalmayacak, ahlaki mükellefiyet değerlerine de sahip, sosyal yetkinlik de kazanmış bir toplum olacaktır. Çünkü bir toplumun kalkınması, toplumsal barış zemininde mümkündür. Bu sebeple, toplumsal barışın talep ettiği vasıf ve disiplinleri, fertlerde bir inanç mükellefiyeti haline getiren dinî ve millî kültür iklimi, toplumumuzun barış ve düzeni için olduğu kadar, kalkınması için de zaruri ve hayati bir unsurdur.

Sonuç olarak, ihtiyaç duyduğumuz zihniyet dönüşümünün en fonksiyonel aracı, toplumsal barış ve kalkınma disiplinlerini bir kişilik özelliği haline getirecek muhtevaya sahip, inanç ve dolayısıyla da disiplin değeri bulunan dinî ve millî kültür ile fen bilimleri temeli üzerine yapılandırılmış eğitim kurumları olacaktır.

Kaynakça ve okumalar

AÇIKGENÇ, Alparslan, Prof. Dr., *İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim*, İSAM Yayınları, İstanbul 2008.

AKPINAR, Veysel, *Batı ve Biz*, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul 1977.

AKYÜZ, Hüseyin, Dr., *Eğitim sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine bir araştırma*, Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, Ankara 2001.

AKYÜZ, Yahya, Prof. Dr., *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları, No: 114, Ankara 1982.

ALTINTAŞ, Hayrani, Prof. Dr., *İslam Ahlakı*, Akçağ Kitabevi Yayınları, Ankara 1999.

ANKARA KÜLTÜR VE EĞİTİM VAKFINCA düzenlenen "Anarşi Sebepleri, Kısa ve Uzun vadede tedbir ve çareleri" konulu konferans metni, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul 1980.

ARIKAN, Münir, *Nitelikli İnsan*, Bilge Yayıncılık, İstanbul 2002.

ARSLAN, Abdurrahman, "İslam ve Ortadoğu Sorun Hangisinde?," *Umran Dergisi*, Şubat 2007, s. 35.

<http://www.umrandergisi.com/u/umran/pdf/sayi-150-1382171977.pdf>

AVIRAM, Aharon, *The Decline of the Modern Paradigm in Edu-*

cation, International Review of Education, Vol. 42, n. 5, pp. 421-443; s. 1996.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İhtilâlin Mantiği ve 27 Mayıs İhtilâli*, Remzi Kitabevi, 2. baskı, 1976.

AYHAN, Halis, Dr., *Eğitime Giriş ve İslamiyet'in Eğitime Getirdiği Değerler*, Damla Yayınevi, 2. baskı, İstanbul 1986.

AYVERDİ, Sâmîha, *Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri: 12, 1. baskı, İstanbul 1978.

BALABAN, M. Rahmi, *Son Asrın İlim ve Fen Adamlarına Göre İlim Ahlâk İman*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. baskı, Ankara 1984.

BAŞKAYA, Fikret, Prof. Dr., *Paradigmanın İflası: Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, Maki Basın Yayın, 13. baskı, İstanbul 2008.

BAUDRİLLARD, J. Cool, *Anılar V (2000-2004)*, çev. A. Sönmezay, Ayrıntı Yayınları, 2006, s. 56.

BAYRAKLI, Bayraktar, Doç. Dr., *İslâmîda Eğitim (Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli)*, Şafak Ambalaj Sanayii, 2. baskı, İstanbul 1983.

BECCARİA, Marki, *Suçlar ve Cezalar Yahut Beşeriyetin Mecelle-i*, çev. Dr. Av. Muhiddin GÖKLÜ, İnkılap ve Aka Yayınevi, 3. baskı, 1964.

BERGSON, H., *Yaratıcı Tekâmül*, çev. Prof. Şekip TUNÇ, 2'nci Baskı, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi-Batı Klasikleri, İstanbul 1986.

BERGSON, H., *Ahlâk İle Dinin İki Kaynağı*, çev. Mehmet KARASAN, Millî Eğitim Basımevi, 2. baskı, İstanbul 1986.

BERTRAND, Alexis, *Ahlak Felsefesi*, çev. Salih Zeki, Sadeleştirilen: Prof. Dr. Hayrani Altıntaş, AKÇAĞ Kitabevi Yayınları, 2. baskı, Ankara 2001.

BİRADEROĞLU, Ali, *Oportünist Değişimin Aktörleri*, Kayseri 2014.

BULAÇ, Ali, *İslam Dünyasında Toplumsal Değişme*, Nehir Yayınları, İstanbul 1987.

CANAN, İbrahim Prof. Dr., *İslâmîda Temel Eğitimin Esasları*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1980.

CANAN, İbrahim Prof. Dr., *Medeniyet Teknik Kültür*, Cihan Yayınevi, İstanbul.

CANATAN, *Burhanettin*, Eğitim Psikolojisi, 1967.

CANATAN, Kadir, *Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.

CARREL, Alexis, *Başarının Sırları-Yarınları Doğru-Dua*, çev. Refik ÖZDEK, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1981.

CARREL, Alexis, *Not Defteri*, çev. Ord. Prof. Sadi IRMAK, Baha Matbaası, İstanbul 1975.

CARREL, Alexis, *Hayat Hakkında Düşünceler*, çev. Cahit BE-ĞENÇ, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988.

CARREL, Alexis, *İnsan Denen Meçhul*, çev. Refik ÖZDEK, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1981.

CARREL, Alexis, *İnsanlar Uyanın*, çev. Leyla YAZICIOĞLU, Arif Bolat Kitabevi, Hamle Matbaası, 3. baskı, İstanbul 1959.

CELKAN, Hikmet Yıldırım, Doç. Dr., *Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi*, Millî Eğitim Bakanlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi: 871/141, İstanbul 1989.

CİLACI, Osman, Doç. Dr., *Hristiyanlık Propagandası ve Misyoner Faaliyetleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

CORNFORTH Maurice, *Bilgi Teorisi*, çev. H. Selman, Yorum Yayınları, 3. baskı, 1997.

ÇAĞLAYAN, Yusuf, "CHP Sivil Bir Anayasaya Neden Destek Veremez," Yeni Şafak, 28.11.2013 <http://yenisafak.com.tr/yorum-haber/chp-sivil-bir-anayasaya-neden-destek-veremez-28.12.2013-587442>

ÇAĞLAYAN, Yusuf, *Orduda ve Yargıda Darbeci Kuşatma*, Nesil Yayınları, İstanbul 2011.

ÇAĞLAYAN, Yusuf, *Osmanlı'dan Ortadoğu'ya Sosyolojik Savaş*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2013.

ÇAHA, Ömer, "İdeoloji ile Hukuk Arasında Devlet," (Erişim Tarihi: 15.04.2014)

https://www.google.com.tr/?gfe_rd=cr&ei=G7pMU8nDNOyk8weS64GoCQ#q=%C4%B0DEOLOJ%C4%B0+%C4%B0LE+HUKUK+ARASINDA+DEVLET

ÇAMDİBİ, Hasan Mahmut, *Şahsiyet Terbiyesi ve İmam-ı Gazali*, Han Neşriyat, İstanbul 1983.

ÇİFTÇİ, Bestami, *Risale-i Nur'da Eğitim Düşüncesi (Tasnif ve Yaklaşım)*, Merak Yayınları, Nisan 2013.

ÇİMEN, Ali ve YILMAZ, Hakan, *İpler Kimin Elinde: Komploları*, Timaş Yayınları, 6. baskı, İstanbul-2001, ss. 194-195.

DAVUTOĞLU, Ahmet Prof. Dr., *Küresel Bunalm*, (11 Eylül Ko-

nuşmaları) yayına Hazırlayan: Faruk Deniz, Küre Yayınları, 12. baskı, İstanbul: Ağustos 2002.

DAVUTOĞLU, Ahmet Prof. Dr., *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, 33. basım, İstanbul, Ağustos 2009.

DESCARTES, *Ahlak Üzerine Mektuplar*, çev. Mehmet Karasan, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992.

DESCARTES, *Aklın İdaresi İçin Kurallar*, çev. Mehmet KARASAN, MEB.lığı Yayınları, Batı Klasikleri: 7, İstanbul 1989.

DESCARTES, *Tabiat Işığı ile Hakikati Arama*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Batı Klasikleri dizisi: 85, İstanbul 1988.

DJİLAS, Milovan, *Eksik Kalmış Bir Cemiyet (Bölünüp Parçalanmış Komünizm)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1975.

DURKHEİM, Emile, *Meslek Ahlakı*, çev. Mehmet KARASAN, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi, İstanbul 1986.

DURU, Abdülkadir, *Hasta Toplum Güçlü Millet*, Özden Yayınları, İstanbul 1978.

DURU, Abdülkadir, *Örgünöz Devlet Düzeni*, Özden Yayınları, İstanbul 1976.

EDİBALI, Aykut, *Sosyal Sistemlerin Temelleri*, Otağ Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1979.

ELBERS, Gerald W. DUNCAN, Paul, *İlmî İnkılâp*, çev. İbrahim Aşkı TANIK, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1962.

ERCAN, Ahmet Rahmi, *Denenmiş Örneklerle Başarı Üstüne Görüşler*, 2. baskı.

ERDOĞAN, Mustafa, Prof. Dr. *Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji*. Ankara: Liberte Yayınları, 2. baskı, Ankara 2000.

ERGUNALP, M. Afif, *Okul ve Meslek Seçimi (Başarının Sırları)*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1983.

ERKAN, Hüsnü, Prof. Dr., *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Bilim Dizisi.

EROĞLU, Hamza, Prof. Dr., *Türk İnkılâp Tarihi*, 1. baskı, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1982.

ERSÖZ, Ali Muzaffer, *Millî Strateji*, Akın Matbaası, Ankara 1965.

ERTAN, Temuçin Faik, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-27/> kadro-hareketi-ile-ilgili-bir-degerlendirme-ve-bazi-duzeltmeler

FOERSTER, Friedrich Wilhelm, *İyi İnsan İyi Politikacı*, çev. İs-

mail Husrev Tökin, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1960.

FRANCE, Pierre Mendes, *Çağımızın Cumhuriyeti*, çev. Sıtkı YIR-CALI, Remzi Kitabevi, İstanbul 1965.

FREIRE, Paulo; MACEDO, Donald, *Okuryazarlık*, çev. Serap Ayhan, İmge Kitabevi, 1. baskı, Haziran 1998.

FROMM, Erich, *Hürriyetten Kaçış*, çev. Dr. Ayda YÖRÜKAN, Tur Yayınevi, İstanbul 1979.

GARAUDY, Roger, *İslam'ın Vaadettikleri*, çev. Salih Akdemir, Yıldızlar Matbaacılık, 6. baskı, İstanbul 1996.

GLASSER, William, *Okulda Kaliteli Eğitim*, çev. Ulaş Kaplan, Beyaz Yayınları, İstanbul, Ocak 1999.

GÖKALP, Ziya, *Makaleler IX*, Derleyen. Şevket BEYSANOĞLU, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1980.

GÖKALP, Ziya, *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri-1*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1973.

GÖKÇE, Birsen, *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*, Savaş Yayınları, Ankara 1988.

GÖZÜM, Ümit Yaşar, *Milli Kültür Dergisi*, Şubat 1990, Sayı: 69, Kültür Bakanlığı Yayınları.

GUÉNON, René, *Doğu ve Batı*, çev. Fahrettin ARSLAN, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1980.

GÜTEK, Gerald L., *Eğitimde Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar*, çev. Nesrin Kale, Ütopya Yayınevi, Üçüncü Basım, Eylül 2006.

GÜLSOY, İbrahim Şuair Kesikliği Nazariyesi.

GÜNGÖR, Erol, Prof. Dr., *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Yayınları, 2. basım, İstanbul 1998.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin, Doç. Dr., *Milliyetçi Eğitim Sistemi*, Töre Devlet Yayınevi, 7. baskı, İstanbul 1983.

HAFIZOĞULLARI, Zeki, Prof. Dr., *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Fikri Temelleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2001.

HAMEL, Walter, Prof. Dr., *Din ve Vicdan Hürriyeti*, Tercüme: Prof. Dr. Servet ARMAĞAN, Yeni Asya Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1981.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, *Başlangıçtan Bugüne Düşünce Tarihi*.

HİRSCH, E., *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi*, Cilt I.

HOFFER, Eric, *Kesin İnançlılar (Kitle hareketlerinin anatomisi)*,

çev. Erkal GÜNUR, Tur Yayınları, 3. baskı, İstanbul 1981.

İLHAN, Attila, *Aydınlar Savaşı-(Attila İlhan'ın Defteri)*, Bebekus'un Kitapları, İstanbul 1991.

İSLAMOĞLU, Mustafa, *Eğitim Yazıları*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2010.

İZZETBEGOVİÇ, Ali, *Bosna-Hersek Devlet Başkanı, Doğu ve Arasında İslam*, Nehir Yayınları, 11. baskı, İstanbul 2008.

KABAKLI, Ahmet, *Temellerin Duruşması*, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, 4. baskı, İstanbul 1990.

KADRO DERGİSİ 1. Sayısı, (Giriş:10.04.2014) <http://www.kadrodergisi.com/pdf/1932-01.pdf>

KAFADAR, Osman, *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Vadi Yayınları, Ankara 1997.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, *İnsan ve İnsanlar*, 4. baskı, İstanbul 1979.

KALIN, İbrahim, *Akıl ve Erdem (Türkiye'nin Toplumsal Muhayyilesi)*, Küre Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2014.

KALIN, İbrahim, *İslam ve Batı*, İSAM Yayınları, İstanbul 2008.

KANAD, H.F., *Pedagoji Tarihi II*, İstanbul 1948.

KANTARCIOĞLU, Sevim Doç. Dr., *Thomas Stearns ELIOT'un Şiirlerinde İnsanın Kendini Gerçekleştirme Teması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. baskı, Ankara 1981.

KARAKOÇ, Sezai *Farklar*, Diriliş Yayınları, 2. baskı, İstanbul.

KARPAT, Kemal H. Prof. Dr., *Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din*, Yayına Hazırlayan ve çev. Güneş Ayas. Timaş Yay. 3. baskı, İstanbul 2009.

KILIÇ, Recep, Doç. Dr., *Ahlakın Dini Temeli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996.

KILIÇ, Sadık, *Benliğin İnşaatı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2000.

KURAN, Ercüment, Prof. Dr., *Türk Çağdaşlaşması*, AKÇAĞ Kitabevi Yayınları, Ankara 1997.

KURDAKUL, Necet, *Osmanlı İmparatorluğundan Ortadoğuya (Belgelerle Şark Meselesi)*, Dergâh Yayınları, 1. baskı, İstanbul 1976.

KUTAY, Cemâl Örtülü *Tarihimiz*, 2. Cilt.

KUTUB, Muhammed, *Menhecü't-terbiyeti'l-İslamiyye*.

KUTUB, Muhammed, *İslam'a Göre İnsan Psikolojisi*, İkinci cilt, çev. Akif NURİ, Şamil Yayınevi, İstanbul 1974.

KÜÇÜKCAN, Talip; GÜR, Bekir S., *Türkiye'de Yükseköğretim*

(Karşılaştırmalı Bir Analiz), SETA Vakfı Yayınları, Ankara 2009.

LEİBNİZ, G.W., *İmanla Aklın Uygunluğu Üzerine Konuşma*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Batı Klasikleri: 8, İstanbul 1988.

LOO, Hans Van Der-REIJEN, Williem Van, *Modernleşmenin Paradoksları*, çev. Kadir Canatan, İnsan Yayınları, 1. baskı, İstanbul 2003.

MENGÜŞOĞLU, Takiyettin, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, 2. baskı, İstanbul 1969.

MİLL, J. S., *Hürriyet*, çev. Mehmet Osman DOSTEL, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Batı Klasikleri Dizisi: 122, İstanbul 1988.

MİLL, J.S., *Faydacılık*, çev. Nazmi COŞKUNLAR, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, 3. baskı, 1986, İstanbul.

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞINCA Yayınlanan, *"Cumhuriyet Dönemi'nde Millî Eğitim"*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

MİLLÎ KÜLTÜR DERGİSİ, Şubat 1990, Sayı: 69, Kültür Bakanlığı Yayınları.

MİYASOĞLU, Mustafa, *Devlet ve Zihniyet*, Elifbe Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1981.

MÜRSEL, Safa, *Devlet Felsefesi*, Nesil Yayınları.

NEF, John, *Sanayileşmenin Kültür Temelleri*, çev. Prof. Dr. Erol GÜNGÖR, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1980.

NEILL, A.S., *Bir Eğitim Mucizesi (Summerhill Okulu)*, Yaprak Yayınevi, çev. Güler Dikmen NALBANTOĞLU, İstanbul 1990.

NİŞANCI, Abdullah, *Millî Eğitim Meselelerimiz*, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul 1980.

NİYZAİ, Mehmed, *Millet ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınevi, İstanbul.

NURSİ, Said, *Sözler*, "Lemeat," Söz Basım Yayın, İstanbul 2007.

NURSİ, Said, *Sözler*, Söz Basım Yayın, İstanbul 2007.

NURSİ, Said, *İlk Dönem Eserleri*, "Sünûhat," Söz Basım Yayın, İstanbul, Temmuz-2007.

NURSİ, Said, *İlk Dönem Eserleri*, "Divan-ı Harb-i Örfî," Söz Basım Yayın, İstanbul, Mayıs 2008.

NURSİ, Said, *İlk Dönem Eserleri*, "Münâzarat," Söz Basım Yayın, İstanbul 2007.

NURSİ, Said, *Divan-ı Harb-i Örfî*, Sözler Yayınevi, İstanbul 1991.

NURSİ, Said, *İşarat-ül İcaz*, Söz Yayınevi, İstanbul 2009.

OSMAY, Nüvit, *İnsan Mühendisliği*, DKD Mezunları Derneği Yayınları-2, 2. baskı, Ankara 1983.

Ölümün 50. Yıldönümünde Mehmet Akif Ersoy, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1986.

ÖZAKPINAR, Yılmaz, Prof. Dr., *Kültür Değişmeleri ve Batılılaşma Meselesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1999.

ÖZÇELİK, A.Selçuk Prof. Dr., *Esas Teşkilat Hukuku-Umumi Esaslar*, İstanbul Ün. Yayınları: 1919, İstanbul 1975.

ÖZDENÖREN, Alaaddin, *Devlet ve İnsan*, Nehir Yayınları, İstanbul 1986.

ÖZDENÖREN, Alaeddin, *Yakınçağ Batı Dünyası ve Türkiye'deki Yansımaları*, Akabe(49), El Kitapları: 7, 1. basım, İstanbul 1986.

ÖZGÜL, Hakkı (Şevkoğlu), *Felsefede Yeni Görüşler*, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara 1966.

PAİNE, Thomas, *İnsan Hakları*, çev. Mehmet Osman DOSTEL, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988.

ROSTOW, R.W., *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri*, çev. Erol GÜNGÖR, Kalem Yayınevi, İstanbul 1980.

ROUSSEAU, J.J., *Toplum Anlaşması*, çev. Vedat GÜNYOL, MEB. lığı Yayınları, Batı Klasikleri Dizisi: 46, İstanbul 1989.

RUSSEL, Bertrand, *İnsanlığın Geleceği*, çev. İsmail Hakkı OĞUZ, T. C. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1964.

RUSSEL, Bertrand, *Terbiyeye Dair*-(On Education) Çeviren: Prof. Hâkim DERELİ, Millî Eğitim Bakanlığı İngiliz Bilim Eserleri: 2, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2. baskı, 1964.

SABIR, Ziya, *Tarihi Perspektifiyle Dünyada ve Bizde Eğitim*, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul 2003

SADRAZAM Sait Halim Paşa, *Buhranlarımız*, Haz. M. Ertuğrul DÜZDAĞ, Tercüman 1001 Temel Eser Serisi, No: 9.

SAFFET, Mehmet, *(Kant'tan Zamanımıza Kadar) Muasır Avrupa Felsefesi*, Ankara 1933.

SARAÇOĞLU, Gülnaz, Jean Baudrillard ve Simülasyon, Erişim tarihi: 02 Haziran 2012. <http://web.deu.edu.tr/sinemasal/Sayi2/simulasyon.htm>,

SCHREIBER, J. J. Servan, *Amerika Meydan Okuyor*, çev. SANDER N. Sander Kitabevi, İstanbul.

SHAW, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, 1. Cilt, E Yayınları Tarih Dizisi, İstanbul 1982.

SMILES, Samuel, *(Self-Help) Kendine Yardım*, çev. Süreyya S. BERKEM.

SOULE, George, Prof., *Ekonominin ABC'si*, çev. Nejat MUALLİ-MOĞLU, Formül Matbaası, 1. baskı, İstanbul 1978.

ŞAHABETTİN, Cenap, *Tiryaki Sözler*, Tercüman 1001 Temel Eser. T. C. Kanunlar Külliyyatı.

TABAKOĞLU, Ahmet. Doç. Dr., *İslam ve Ekonomik Hayat*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1987.

TABAKOĞLU, Ahmet, Doç. Dr. KURT, İsmail, *İktisadî Kalkınma ve İslam*, (İSAV) İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları: 10, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi No: 3, İstanbul 1987.

TANOĞLU, Selami, *Önce Eğitim*, Kenarplatform Tanıtım Hizmetleri, Şubat 2008.

TARHAN, Nevzat, Prof. Dr., *İnanç Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.

TOPÇU, Nurettin, *Türkiye'nin Maarif Davası*, Hareket Yayınları, 2. baskı, 1970.

TOPÇU, Nurettin, *Yarınki Türkiye*, Dergâh Yayınları, 3. baskı, İstanbul 1978.

TOSUN, Ülkü, *Onurlu Disiplin*, Beyaz Yayınlar, 1. basım, İstanbul 2002.

TOYNBEE, Arnold J. (*Civilization On Trial*) *Medeniyet Yargulanıyor*, çev. Ufuk UYAN, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1980.

TOYNBEE, Arnold J., *Türkiye-Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, çev. Kasım YARGICI, Milliyet Yayınları, 1. baskı, İstanbul 1971.

TOZLU, Necmettin, *Eğitim Felsefesi*, Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, İkinci Baskı, Ankara 2003.

TOZLU, Necmettin, *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, AKÇAĞ Kitabevi Yayınları, Ankara 1991.

TURAN, Osman, Prof. Dr., *Türkiyede Manevî Buhran*, 2. baskı, Nakışlar yayınevi, İstanbul 1978.

TURAN, Osman, Prof. Dr., *Türkiye'de Siyasi Buhranın Kaynakları*, Nakışlar Yayınevi, 2. baskı, İstanbul 1979.

TURHAN, Mümtaz, Prof. Dr., *Garplılaşmanın Neresindeyiz*, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1980.

TÜRKDOĞAN, Orhan, *Kemalist Modelde Fert ve Devlet İlişkileri*, 2. baskı, İstanbul 1982.

TÜRKDOĞAN, Orhan, Prof. Dr., *Millî Kültür Modernleşme ve İslam*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983.

TÜRKDOĞAN, Orhan, Prof. Dr., *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*,

Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları No: 858, Kültür Eserleri Dizisi: 106, 1. baskı, Ankara 1988.

TÜRKDOĞAN, Orhan, *Toplum Kalkınması*, Dede Korkut Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1977.

“Türkiye Gerçekleri ve Terörizm” T. C. Başbakanlık

TWENGE, Jean M., *Ben Nesli*, çev. Esra Öztürk, Kaknüs Yayınları, 1. basım, İstanbul 2009.

UYAL, Ahmet “Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması (The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order).” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 12, 2005.

UYGUR, Ziya, *Tarih Boyunca Devrimler İhtilaller ve Tevrat’a Göre Siyonizm*, İhya Yayınları, 3. baskı, İstanbul.

ÜLGENER, Sabri F., *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınları, İstanbul 1981.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınevi, İstanbul 1979.

ÜNAL, Ahmet, *Gizli Atatürkçülük Projesi: Ataköy Planı*, Anekdot Yayınları, Ocak 2009.

ÜNAL, L. Işıl. ÖZSOY, Seçkin., *Eğitim Bilimleri Felsefesine Doğru*, Tan Yayınları, 1. baskı, Ankara 2010.

VAKKASOĞLU, A. Vehbi, *İslâm Şairi Mehmed Akif*, Yeni Asya Yayınevi, 3. baskı, İstanbul 1980.

VAKKASOĞLU, A. Vehbi, *Tarih Aynasında Ziya Gökalp*, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul 1980.

VAKKASOĞLU, Vehbi, *Din Gerçeği*, Cihan Yayınevi, İstanbul 1984.

YALÇIN, Şahabettin, *Modern Felsefede Benlik*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2010.

YAMAN, Ertuğrul, Prof. Dr., *Değerler Eğitimi*, Akçağ Kitabevi Yayınları, 2. baskı, Ankara 2012.

YAZICIOĞLU, Hulusi, *Bir Din Politikası Laiklik*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.

YILDIRIM, Cemal, *Bilim Felsefesi*, 2. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979.

ZAİM, Sabahaddin, Prof. Dr., “İslam’ın İktisadî Görüşü,” Mülakat: Burhan BOZGEYİK, yeni Asya Yay. İstanbul 1981.